

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====

ગુજરાત ઉચ્ચ ન્યાયાલય, અમદાવાદ

વિશેષ ફોજદારી અરજી (દિશાનિર્દેશ) નં. ૨૧૩૫/૨૦૧૭

મંજૂરી અને સહી માટે:

માનનીય ન્યાયમૂર્તિ જે.બી. પારડીવાલા

=====

૧	શું સ્થાનિક સમાચારપત્રોના પત્રકારોને ચુકાદો જોવાની મંજૂરી આપવામાં આવી શકે?	હા
૨	રિપોર્ટરને સંદર્ભિત કરવું કે નહીં ?	હા
૩	શું ન્યાયમૂર્તિઓ ચુકાદાની આખરી નકલ જોવા માંગે છે?	ના
૪	શું આ કેસમાં ભારતના સંવિધાનના અર્થઘટન અંગેનો અથવા તેના હેઠળ કરવામાં કોઈ આદેશના અર્થઘટન સંબંધિત કાયદાનો કોઈ	ના

	નોંધપાત્ર પ્રશ્નનો સમાવેશ થાય છે ?	
	આ ચુકાદાને તાબાની કોર્ટોના ન્યાયાધીશોને પરિપત્રીત કરવો.	

=====

ભીખાલાલ કલ્યાણજી જેઠવા....અરજદાર(ઓ)

વિરુદ્ધ

સેન્ટ્રલ બ્યુરો ઓફ ઇન્વેસ્ટિગેશન (સીબીઆઈ) અને ૧૧....પ્રતિવાદી(ઓ)

=====

ઉપસ્થિતિ :

અરજદાર(ઓ) નં. ૧ તરફે શ્રી બીબી નાયક, પરિષ્ઠ વકીલ સાથે શ્રી એચએમ પ્રચ્છક, વકીલ.

પ્રતિવાદી(ઓ) નં. ૧ તરફે શ્રી આરસી કોડેકર, વકીલ.

પ્રતિવાદી(ઓ) નં. ૭ તરફે શ્રી દિગંત બી કક્કડ, વકીલ.

પ્રતિવાદી(ઓ) નં. ૫ તરફે શ્રી એસવી રાજુ, પરિષ્ઠ વકીલ સાથે શ્રી નિરાલ આર મહેતા, વકીલ.

પ્રતિવાદી(ઓ) નં. ૮ – ૧૧ તરફે શ્રી આરજે ગોસ્વામી, વકીલ.

પ્રતિવાદી(ઓ) નં. ૧૨ તરફે શ્રી સમીર જે દવે, વકીલ.

પ્રતિવાદી(ઓ) નં. ૬ તરફે શ્રી એન.ડી. નાણાવટી, વરિષ્ઠ વકીલ સાથે શ્રી યશ
એન. નાણાવટી, વકીલ

પ્રતિવાદી તરફે શ્રી આર.એસ. સંજલવાલા, વરિષ્ઠ વકીલ

પ્રતિવાદી(ઓ) નં. ૨, ૪ માટે સુશ્રી નિશા ઠાકોરે, અધિક સરકારી વકીલ

પ્રતિવાદી(ઓ) નં. ૩ને સીધી બજવણી દ્વારા નોટિસ બજવેલ છે.

=====

કોરમ : માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી જે.બી. પારડીવાલા

તારીખ : ૨૯/૦૬/૨૦૧૭

સી.એ.વી. ચુકાદો

“સાક્ષીઓ ” વિશે બેન્થેમે કહ્યું છે : તેઓ ન્યાયની આંખો અને કાન છે. તેથી, ટ્રાયલની પ્રક્રિયાની ગુણવત્તાનું મહત્વ અને પ્રાધાન્ય છે. જો સાક્ષી પોતે જ ન્યાયની આંખો અને કાન તરીકે કાર્ય કરવામાં અસમર્થ બને, તો ટ્રાયલ દૂષિત અને પક્ષાઘાતગ્રસ્ત બની જાય છે, અને ત્યારબાદ તે ન્યાયસંગત ટ્રાયલ રહી શકતી નથી. આ અસમર્થતા અનેક કારણોસર થઈ શકે છે, જેમ કે સાક્ષી પોતાના નિયંત્રણથી પરનાં કારણોસર અદાલતમાં સત્ય કહેવાની સ્થિતિમાં ન હોય, અથવા બેદરકારી, અજ્ઞાનતા અથવા કોઈ ભ્રષ્ટ સાંઠગાંઠના કારણે હોય. અદાલતોને વારંવાર એવો અનુભવ થયો છે કે સાક્ષીઓ વારંવાર પ્રતિકૂળ બની જાય છે, ક્યારેક સત્તાધીશો, તેમના ચેલાઓ અને ભાડૂતી લોકો, રાજકીય પ્રભાવ અને આશ્રયના બળે ધમકીઓ, બળજબરી, લાલચ અને નાણાકીય પ્રલોભનોના કારણે, તથા અસંખ્ય અન્ય ભ્રષ્ટ ઉપાયો દ્વારા સત્ય અને હકીકતોને સપાટી પર

આવતાં અટકાવવા અને દબાવી દેવા માટે ચાલાકીપૂર્વક અપનાવવામાં આવતી રીતો લીધે; પરિણામે સત્ય અને ન્યાય અંતિમ બલિ બને છે. વ્યાપક જનહિત અને સામાજિક હિત આ માંગ કરે છે કે ગુનાના ભોગ બનેલા, જેઓ સામાન્ય રીતે ફરિયાદ પક્ષના પક્ષકાર નથી, તેમજ રાજ્યના હિતો, જે તેની ફરિયાદી એજન્સીઓ દ્વારા પ્રતિનિધિત્વ પામે છે, તેઓ ધીમી પ્રક્રિયામાં પાછા નહીં પરંતુ અપરિવર્તનીય અને અપૂરણીય રીતે પીડાતા ન રહે; કારણ કે જો એવું થવા દેવામાં આવે તો ન્યાયપ્રશાસન પ્રત્યેનો લોકવિશ્વાસ નબળો પડશે અને નષ્ટ થશે, અને અંતે અસ્થિરતા, દમન અને અન્યાયનો માર્ગ મોકળો થશે, જેના પરિણામે સંવિધાનમાં પ્રતિષ્ઠિત અને સાવચેતપણે સંરક્ષિત તથા સુરક્ષિત રાજવામાં આવેલી કાયદાના શાસનની રચનાનું સંપૂર્ણ વિઘટન અને પતન સર્જાઈ શકે છે. અહીં સાક્ષીના રક્ષણની આવશ્યકતા ઊભી થાય છે. હવે એવો સમય આવ્યો છે કે સાક્ષીઓના રક્ષણ માટે ગંભીર અને અખંડિત વિચાર કરવામાં આવે જેથી અંતિમ સત્ય અદાલત સમક્ષ રજૂ થાય, ન્યાય વિજયી બને અને ટ્રાયલને ઉપહાસમાં રૂપાંતરિત થવાથી બચાવી શકાય. સાક્ષીઓના રક્ષણમાં રાજ્યની નિશ્ચિત ભૂમિકા છે, ઓછામાં ઓછું શરૂઆતમાં તો એવા સંવેદનશીલ કેસોમાં, જેમાં સત્તાધીશો સામેલ હોય, જેમને રાજકીય આશ્રય પ્રાપ્ત હોય અને જે બળ તથા ધનસત્તાનો પ્રયોગ કરી શકે, જેથી ટ્રાયલ દૂષિત અને પાટા પરથી ઉતરી ન જાય અને સત્ય બલિ ન બને. પોતાના નાગરિકોના રક્ષક તરીકે રાજ્યએ એ સુનિશ્ચિત કરવું જ જોઈએ કે અદાલતમાં ચાલી રહેલી ટ્રાયલ દરમિયાન સાક્ષી તે વ્યક્તિઓના ભય વિના, જેમના વિરુદ્ધ તેણે સાક્ષ્ય આપ્યું છે, નિર્ભયતાપૂર્વક સત્ય નિવેદન આપી શકે. આતંકવાદી અને વિઘાતક પ્રવૃત્તિઓ (નિવારણ) અધિનિયમ, ૧૯૮૭ (સંક્ષેપમાં "ટાડા અધિનિયમ") જેવા કેટલાક વિધાનોએ જોખમી ગુનેગારો—આતંકવાદીઓ વિરુદ્ધ સાક્ષ્ય આપવા બાબતમાં સાક્ષીઓ દ્વારા દર્શાવાતી અનિચ્છાની નોંધ લીધી છે. હળવા

સ્વરૂપમાં પણ બળસત્તા, ધનસત્તા અથવા રાજકીય સત્તા ધરાવતા લોકો વિરુદ્ધ સાક્ષ્ય આપવા અંગે સાક્ષીઓની અનિચ્છા અને સંકોચ હવે દૈનિક ઘટના બની ગઈ છે. જો અંતે સત્ય સુધી પહોંચવું હોય, તો ન્યાયની આંખો અને કાનનું રક્ષણ કરવું જ પડશે, જેથી ન્યાયના હિતો એ રીતે અસમર્થ ન બને કે અદાલતો સમક્ષની કાર્યવાહી માત્ર ઢોંગી ટ્રાયલઓ બની રહે, જેવી સામાન્ય રીતે ફિલ્મોમાં જોવા મળે છે.

૧ હું મારા ચુકાદાની શરૂઆત સર્વોચ્ચ અદાલતે ઝહીરા હબીબુલ્લા એચ. શેખ વિ. ગુજરાત રાજ્ય [(૨૦૦૪) ૪ એસ.સી.સી. ૧૫૮] ના કેસમાં કરેલ ઉપરોક્ત અવલોકનો વડે કરવી યોગ્ય માનું છું, કારણ કે હાલના કેસમાં ફરિયાદ પક્ષની એજન્સીએ તપાસેલા ૧૯૫ સાક્ષીઓમાંથી ૧૦૫ ને પ્રતિકૂળ જાહેર કરવામાં આવ્યા છે. તમામ મહત્વપૂર્ણ સાક્ષીઓ, જેમાં પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓનો પણ સમાવેશ થાય છે, તેઓએ પોલીસ સમક્ષ આપેલા પોતાના નિવેદનોથી પીછેહઠ કરી અને આરોપી વ્યક્તિઓના છેડે થયેલી છેડછાડ અને હેરફેરના કારણે પ્રતિકૂળ બની ગયા, અને તેથી કાર્યવાહી માત્ર એક પ્રહસન સમાન બનીને રહી ગઈ.

૨ એક વિધવસ્ત અને મનોબળ તૂટી ગયેલા પિતા, જેમણે પોતાના યુવાન પુત્રને નિર્લજ્જતાપૂર્વક ઠંડા કલેજે થયેલી હત્યામાં ગુમાવ્યો છે, ન્યાય માટે પોકાર કરે છે. વિલાપ કરતો પિતા કહે છે કે કાર્યવાહી એક પ્રહસન રહી છે. તેઓ દર્શાવે છે કે ફરિયાદ પક્ષની એજન્સીએ તપાસેલા ૧૯૫ સાક્ષીઓમાંથી ૧૦૫ સાક્ષીઓ પ્રતિકૂળ વળ્યા હતા. પિતા કહે છે કે મુખ્ય આરોપી, જે સંસદનો ભૂતપૂર્વ સભ્ય

છે, તેણે પોતાની નિર્વિવાદ શક્તિ અને પદના પ્રભાવથી તમામ સાક્ષીઓને, જેમાં પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓનો પણ સમાવેશ થાય છે, પોતાના પક્ષે વાળી લીધા હતા. મૃતકના પિતા આ અદાલત સમક્ષ પુનઃટ્રાયલ માટે પ્રાર્થના કરતાં હાજર છે. તેઓ ઈચ્છે છે કે આ અદાલત ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની પોતાની અસાધારણ સત્તાઓ અથવા ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળની પર્યવેક્ષી અધિકારક્ષેત્રની સત્તાઓનો ઉપયોગ કરે. મૃતકના પિતા એવી અવસ્થાએ પુનઃટ્રાયલની માંગણી કરી રહ્યા છે, જ્યારે નીચલી અદાલતે હજી સુધી ચુકાદો ઉચ્ચારવાનો બાકી છે. બીજી તરફ, આરોપીઓ કહે છે કે સમગ્ર મામલા અંગે આ અદાલતે એટલી ભાવુકતા કે સંવેદનશીલતા દાખવવાની જરૂર નથી, કારણ કે કાર્યવાહી દરમિયાન સાક્ષીઓ પ્રતિકૂળ વળતા હોય છે. માત્ર એટલા માટે કે ૧૦૫ સાક્ષીઓ પ્રતિકૂળ વળ્યા, પુનઃટ્રાયલનો આદેશ આપવા માટે તે કોઈ આધાર બની શકતો નથી. આરોપીઓ કહે છે કે પુનઃટ્રાયલનો આદેશ ફક્ત અપીલ અદાલત જ ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા, ૧૯૭૩ ની કલમ ૩૮૬ હેઠળની પોતાની સત્તાનો ઉપયોગ કરીને આપી શકે. પુનઃટ્રાયલના હેતુસર ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની રિટ અધિકારક્ષેત્રનો આશ્રય લેવો એ કંઈક અભૂતપૂર્વ છે.

૩. ઉપરોક્તને ધ્યાનમાં રાખીને, રિટ અરજદારે નીચે મુજબની રાહતો માટે પ્રાર્થના કરી છે:

“[એ] કે માનનીય અદાલત પ્રતિવાદી સી.બી.આઈ.ને અમિત જેટવા હત્યા પ્રકરણના વિચારણા દરમિયાન મોટી સંખ્યામાં સાક્ષીઓ ફરી ગયેલ હોવાના કારણોની તપાસ કરવા અને તેવી તપાસનો અહેવાલ આ માનનીય અદાલત સમક્ષ રજૂ કરવાનો આદેશ કરે તેવી કૃપા થાય.

[બી] અમિત જેઠવા હત્યા કેસની સુનાવણી દરમિયાન મોટી સંખ્યામાં સાક્ષીઓ વ્યક્તિગત રીતે અને સામૂહિક રીતે વિરોધી બન્યા હોવાનું જેના માટે જવાબદાર ગણાય એવા તમામ આરોપીઓ તથા અન્ય વ્યક્તિઓ વિરુદ્ધ જરૂરી ફોજદારી અને દિવાળી કાર્યવાહી શરૂ કરવા પ્રતિવાદીઓને નિર્દેશ આપવા કૃપા થાય.

[સી] ન્યાયના હિતમાં અને કાયદાના શાસનને જાળવી રાખવા માટે, આ માનનીય વડી અદાલતને યોગ્ય લાગે તે મુજબ, પ્રતિવાદી સી.બી.આઈ. અદાલતને ફોજદારી ટ્રાયલ સી.બી.આઈ. સેશન્સ કેસ નં. ૧/૨૦૧૪, ૨/૨૦૧૪ અને ૩/૨૦૧૪ માં મોટા પ્રમાણમાં સાક્ષીઓ ફરી ગયાના સંદર્ભમાં થયેલી તપાસના આધારે, અથવા આવી તપાસ કે પૂછપરછથી સ્વતંત્ર રીતે, ફરી ગયેલા સાક્ષીઓને પાછા બોલાવી તેમની પુનઃપરીક્ષા કરવા માટે આદેશ આપવા કૃપા કરશો.

[બીબીબી] વૈકલ્પિક રીતે, માનનીય અદાલત કૃપા કરીને સીબીઆઈ સેશન્સ કેસ નં. ૨૦૧૪ ના ૨, ૨૦૧૪ ના ૧ અને ૨૦૧૪ ના ૩ માં પુનઃટ્રાયલ ચલાવવાનો નિર્દેશ આપવા પ્રસન્ન થાય.

[સી] હાલની અરજિની બાકી હોવા દરમિયાન અને/અથવા અંતિમ નિકાલ વખતે, પ્રતિવાદી નં. ૧ અને ૨ ને આ બાબતે અહેવાલ રજૂ કરવા આદેશ આપવામાં આવે કે જેમણે ધમકી આપવામાં આવી હોવા અંગે અથવા પ્રતિકૂળ સાક્ષી બની જવા માટે સંપર્ક કરવામાં આવ્યો હોવા અંગે ફરિયાદ નોંધાવી છે એવા કેટલાંક સાક્ષીઓ સંબંધે તેમણે કયા પગલાં શરૂ કર્યા છે, અને અત્યાર સુધી કરવામાં આવેલી તપાસ અથવા પૂછપરછનું નિષ્કર્ષ પણ અભિલેખ પર મૂકવા આદેશ આપવામાં આવે.

[ડી] હાલની અરજી લંબિત હોવા દરમિયાન અને/અથવા તેના અંતિમ નિકાલ સુધી, પ્રતિભાવક સી.બી.આઈ. અદાલતને, અમિત જેઠવા હત્યા કેસમાં મોટી સંખ્યામાં સાક્ષીઓ શત્રુતાપૂર્વક વળી જવાના મુદ્દે તથા કાયદા મુજબ લેવાય તેવી અનુસંગી કાર્યવાહી અંગે પ્રતિભાવક નં.૧ સી.બી.આઈ. અહેવાલ રજૂ કરે ત્યાં સુધી, ટ્રાયલ પૂર્ણ ન કરવા અને/અથવા પુરાવા રજૂ કરવાની અવસ્થાનો સમાપન ન કરવા દિશા આપવા કૃપા કરશો.

[ડીડી] વર્તમાન અરજી બાકી હોવાના દરમિયાન અને/અથવા અંતિમ નિકાલ સુધી, પ્રતિવાદી સીબીઆઈ અદાલતને સીબીઆઈ સેશન્સ કેસ નં. ૨૦૧૪ નો ૨, ૨૦૧૪ નો ૧ અને ૨૦૧૪ નો ૩ માં અંતિમ ચુકાદો અને આદેશ ઉચ્ચારિત ન કરવા અંગે આદેશ આપવા કૃપા કરશો.

[ઈ] કેસની પરિસ્થિતિઓ જે મુજબ આવશ્યક બનાવે તેવા અન્ય અને વધુ રાહત માટે.”

જ કેસના વિગતવાર તથ્યો નીચે મુજબ છે:

જ.૧ રિટ અરજદારનો પુત્ર, અર્થાત્ અમિત જેઠવા, માહિતી મેળવવાના અધિકારનો કાર્યકર હતો. સ્વર્ગસ્થ અમિત જેઠવાએ ગુજરાત રાજ્ય તથા અન્ય સામે આ વડી અદાલત સમક્ષ વર્ષ ૨૦૧૦ની વિશેષ નાગરિક અરજી નં. ૭૬૯૦ તરીકે જાહેર હિતની અરજી નીચે મુજબની પ્રાર્થનાઓ સાથે દાખલ કરી હતી:

“અતએવ અપીલકર્તા પ્રાર્થના કરે છે કે આપના લોર્ડશીપ કૃપા કરીને આ મુજબ કરશો:

(એ) આ અરજી દાખલ કરશો.

(બી) ગીર અભયારણ્યની સીમાથી ૫ કિ.મી. વ્યાસની અંદર ગેરકાયદેસર ખનન બંધ કરાવવા માટે પ્રતિવાદીઓને નિર્દેશ આપતો મેન્ડેમસનો રિટ અથવા મેન્ડેમસના સ્વરૂપનો રિટ અથવા અન્ય કોઈ યોગ્ય રિટ, આદેશ અથવા નિર્દેશ જારી કરો.”

જ.૨ ઉપરોક્ત રિટ અરજીમાં, જેઠવાએ કેટલીક સંસ્થાઓ અને વ્યક્તિઓની વિવિધ પ્રવૃત્તિઓની વિગત આપી હતી, જેઓ ગેરકાયદેસર ખનન કરતા હતા અને ગુજરાતના ગીર જંગલના પ્રાકૃતિક આવાસની જૈવવિવિધતાનો નાશ કરતા હતા. જેઠવાના જણાવ્યા મુજબ, તેનો એશિયાટિક સિંહોના પ્રાકૃતિક આવાસ પર પ્રતિકૂલ પ્રભાવ પડી રહ્યો હતો. ગીર અભયારણ્ય વિસ્તારની સીમાથી ૫

કિ.મી.ના વ્યાસની અંદર થતા ગેરકાયદેસર ખનન અંગે તેઓ ખાસ ચિંતિત હતા. વિવિધ વ્યક્તિઓના નામે આવેલી ૫૦ કરતાં વધુ ખાણોનો ઉલ્લેખ રિટ અરજીમાં કરવામાં આવ્યો હતો, જેમાં ગેરકાયદેસર ખનનનો આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો હતો. જેઠવાએ કરેલા આક્ષેપોની તપાસ ઉપરોક્ત રિટ અરજીમાં પ્રગતિ પર હતી, ત્યારે તેમની નિર્દયતાથી હત્યા કરવામાં આવી હતી.

૪.૩ જેઠવા ગુજરાતના ખાંભા ખાતે ગીર નેચર યુથ કલબના પ્રમુખ હતા. તેઓ જંગલોમાં થતા અતિક્રમણ અને શિકારવિરોધી પ્રવૃત્તિઓ સામે લડતમાં સક્રિય રહ્યા હતા. લુપ્તપ્રાય ચિંકારા હરણને ગોળી મારીને શિકાર કરવાના પ્રકરણમાં અભિનેતા સલમાન ખાન વિરુદ્ધ સફળ ફરિયાદ ચલાવવામાં પણ તેમની મહત્વપૂર્ણ ભૂમિકા રહી હતી. ફિલ્મ લગાનના એક દૃશ્યમાં હરણનો ઉપયોગ કરાયો હતો ત્યારે તેમણે અભિનેતા આમિર ખાન સામે પણ મોરચો સંભાળ્યો હતો. તે ઉપરાંત, જેઠવાએ ભારતીય વન સેવા ના અધિકારીઓમાં રહેલા ભ્રષ્ટાચાર વિરુદ્ધ કડક અભિયાન ચલાવ્યું હતું અને ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૫૬ ના કપટપૂર્ણ અમલીકરણનો વિરોધ કર્યો હતો. વર્ષ ૨૦૦૭માં, તેમણે ગીર જંગલમાં સિંહોના રહસ્યમય મૃત્યુ તરફ ધ્યાન દોર્યું હતું, જેમાં બાબરિયા ફોરેસ્ટ ગાર્ડ આઉટપોસ્ટથી થોડાં સો મીટરના અંતરે ગોળી મારી દેવામાં આવેલા ત્રણ સિંહોનો પણ સમાવેશ થતો હતો. જેઠવાએ એવો દાવો કર્યો હતો કે "વન વિભાગના કેટલાક અધિકારીઓના સમર્થન વિના આવી ઘટના શક્ય બની શકે નહીં". તેના આધારે, તેમણે એક નિર્ધારિત આઈ.એફ.એસ.

અધિકારીના સસ્પેન્શનની માંગણી કરી હતી. આ ઘટનાના પરિણામે અંતે સિંહોના શિકારમાં સંકળાયેલી એક મોટી ટોળકીનો ભંડાફોડ થયો હતો. ત્યારબાદ તેમણે મધ્ય પ્રદેશમાં કૂનો વાઈલ્ડલાઈફ સેન્ક્યુરી ખાતે સિંહોને ખસેડવાના વિરોધમાં અભિયાન ચલાવ્યું હતું. તેમના કહેવા મુજબ, તેમના પ્રયત્નોમાં વન અધિકારીઓ દ્વારા વારંવાર અવરોધ ઉભા કરવામાં આવતા હતા, અને તેમના વિરુદ્ધ મરેલા સિંહના ફોટોગ્રાફ લેવા તથા અનધિકૃત પ્રવેશ જેવા ગુનાઓ દાખલ કરવામાં આવતા હતા.

૪.૪ વર્ષ ૨૦૦૭માં, જેટવાએ અહીંના પ્રતિવાદી નં. ૫ સામે રાજ્ય વિધાનસભાની ચૂંટણી લડી હતી, પરંતુ પરાજિત થયો હતો. વર્ષ ૨૦૦૮માં, જેટવા ફરિયાદોના નિવારણ માટે માહિતીનો અધિકાર અધિનિયમની અસરકારકતા અંગે જાગૃતિ ફેલાવવામાં અત્યંત સક્રિયપણે સંકળાયેલો હતો અને ભ્રષ્ટ આચરણો તથા અન્ય કુપાલનને અટકાવવા માટે આરટીઆઈ હેઠળ અરજીઓ કેવી રીતે કરવી તેની પ્રક્રિયા વિષે વર્કશોપો યોજી હતી. વર્ષ ૨૦૧૦માં, જેટવાએ લોકાયુક્તની નિમણૂક અંગે રાજ્ય સરકારની નિષ્ક્રિયતાને પડકારતી જાહેર હિત અરજી (રિટ અરજી) દાખલ કરી હતી. આ અદાલતે સરકારે લોકાયુક્તની નિમણૂક કરવા નિર્દેશ આપ્યો હતો. કમિશનરોના અભાવને કારણે ગુજરાત માહિતી આયોગમાં બાકી રહેલા કેસોમાં થતા વધારા સામેના અભિયાનમાં પણ તેણે આગેવાની લીધી હતી. તેની અરજી ઉપર વડી અદાલતે રાજ્ય સરકારને નિર્ધારિત સમયમર્યાદામાં નિમણૂકો પૂર્ણ કરવા દિશા-નિર્દેશ

આપ્યો હતો. માહિતીનો અધિકાર હેઠળ અરજી કરનાર અરજદારોના બચાવ માટે તેણે ફરીથી આ અદાલતમાં રિટ અરજી દાખલ કરી હતી અને માહિતીનો અધિકાર અરજીઓ દાખલ કરતી વખતે ફી જમા કરાવવા ચુકવણીના એક સ્વરૂપ તરીકે ઇન્ડિયન પોસ્ટલ ઓર્ડર સ્વીકારવા માટે સરકારે મંજૂરી આપે તેવું કરાવ્યું હતું.

૫ ઉપર વર્ણવાયેલા તથ્યો દર્શાવે છે કે સ્વર્ગસ્થ અમિત જેઠવા પર્યાવરણના સંરક્ષણમાં સામાન્ય રીતે અને ખાસ કરીને ગીર જંગલની જૈવ વૈવિધ્યતાના સંરક્ષણમાં રસ ધરાવતા એક જાણીતા સામાજિક કાર્યકર હતા. તેમના મતે, સામાન્ય પર્યાવરણીય મુદ્દાઓ સિવાય એશિયાટિક સિંહોના સંરક્ષણ માટે આ તાત્કાલિક રીતે જરૂરી હતું.

૬ સ્વર્ગસ્થ જેઠવા દ્વારા દાખલ કરાયેલ જાહેર હિત અરજીની પેન્ડન્સી દરમિયાન, અહીંના આરોપી વ્યક્તિઓમાંથી એક દીનુ બોધા સોલંકી અને તેના ભત્રીજા ગેરકાયદેસર ખનન માફિયાના પડદા પાછળની શક્તિઓ તરીકે સામે આવ્યા હતા. આવી પરિસ્થિતિઓમાં, તા. ૬મી જુલાઈ ૨૦૧૦ના આદેશ દ્વારા, આ અદાલતે દીનુ બોધા સોલંકી અને તેના ભત્રીજા પ્રતાપ ભાઈ સોલંકીને પક્ષકાર પ્રતિવાદીઓ તરીકે જોડ્યા હતા.

૭ અહીંના રિટ અરજદારનો એવો કેસ છે કે તેમના સ્વર્ગસ્થ પુત્ર દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી વિવિધ વાદવિવાદી કાર્યવાહીમાં દિનુ બોધા સોલંકીને પક્ષકાર બનાવવામાં આવતા અને જાહેર હિતની અરજીની સુનાવણી દરમિયાન બહાર

આવેલી માહિતીના કારણે દિનુ બોધા સોલંકી એટલા ક્રોધિત થયા હતા કે તેમણે પોતાના પુત્રનો ખાત્મો કરવા માટે કેટલાક અજાણ્યા વ્યક્તિઓ સાથે કરાર/ષડયંત્ર રચ્યું. રચાયેલ તે ષડયંત્રને અનુસરીને, રિટ અરજદારના પુત્રને ૨૦મી જુલાઈ ૨૦૧૦ના રોજ, ગુજરાત વડી અદાલત સામે, સાંજે ૮:૩૦ વાગ્યે, જ્યારે મૃતક પોતાના વકીલના ચેમ્બરમાંથી બહાર નીકળતો હતો ત્યારે ગોળી મારીને મોતને ઘાટ ઉતારવામાં આવ્યો હતો.

૮ અહમદાબાદના સોલા પોલીસ સ્ટેશને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨ સાથે કલમ ૧૧૪ વાંચવામાં આવે તે મુજબ તથા આર્મ્સ અધિનિયમની કલમ ૨૫(૧) હેઠળ દંડનીય ગુના માટે પ્રથમ માહિતી અહેવાલ, એટલે કે આઈ-સી.આર. નં. આઈ-૧૬૩ ઓફ ૨૦૧૦, નોંધ્યો હતો.

૯ અરજદાર રાજ્ય પોલીસ દ્વારા તપાસ જે રીતે હાથ ધરવામાં આવી તે અંગે સંપૂર્ણપણે ઘૃણિતભાવ અનુભવતો હતો અને અસંતોષિત હતો, અને આવી પરિસ્થિતિમાં, તેને તપાસનો હસ્તાંતરણ સ્વતંત્ર તપાસ એજન્સીને, પ્રાધાન્યે સી.બી.આઈ. અથવા અન્ય રાજ્ય કેડરના આઈ.પી.એસ. અધિકારીઓનો સમાવેશ કરતી વિશેષ તપાસ ટીમને પણ, કરવાની માંગ સાથે આ અદાલત સમક્ષ વિશેષ ફોજદારી અરજી નં. ૧૯૨૫/૨૦૧૦ દાખલ કરવી પડી હતી. તા. ૧૯મી ઓક્ટોબર ૨૦૧૧ના રોજ, આ અદાલતે એક અંતરિમ આદેશ પસાર કરીને આગળની તપાસ ગુજરાત રાજ્ય દ્વારા વિશેષ પોલીસ કમિશનર, કાઈમ

બ્રાંચ (વધારાના પોલીસ મહાનિર્દેશકના દરજ્જાના) ની દેખરેખ હેઠળ હાથ ધરવાની અને તપાસનો અંતિમ અહેવાલ તા. ૨૮મી નવેમ્બર ૨૦૧૧ સુધીમાં રજૂ કરવાની દિશા દર્શાવી હતી.

૧૦ અંતે, આ અદાલતની ક્ષિ-ન્યાયાધીશ પીઠે, તા. ૨૫મી સપ્ટેમ્બર ૨૦૧૨ના ચુકાદા અને આદેશ દ્વારા, તપાસ સી.બી.આઈ.ને સોંપી હતી. તપાસ સોંપતી વખતે, આ અદાલતે નીચે મુજબ નોંધ્યું હતું:

“૧૩. અહીં ઉપરોક્ત પરિચ્છેદ ૬, ૭ અને ૮ માં વિગતવાર ચર્ચા કરવામાં આવી છે તે મુજબ, અરજદારના પુત્રની હત્યા અંગેની તપાસ પરિચ્છેદ ૧૧ માં ચર્ચાયેલ કાનૂની જોગવાઈઓને અનુરૂપ હાથ ધરવામાં આવી હોવાનું જણાતું નથી અને સમગ્ર સમયગાળા દરમિયાન, તથા આ અદાલત દ્વારા આગળની તપાસ માટેના આદેશો આપ્યા પછી પણ, અત્યંત ઉચ્ચ દરજ્જાના એક પોલીસ અધિકારીએ જે નિયંત્રણ જાળવ્યું હતું તે પરથી એવો નિષ્કર્ષ કાઢવા માટે પૂરતો આધાર મળે છે કે તપાસ નિયંત્રિત કરવામાં આવી હતી અને તપાસની દિશા એવી રીતે નક્કી કરી અને તેની દેખરેખ રાખવામાં આવી હતી કે જેથી મૃતકના પરિચિતો અને પરિવારજનો દ્વારા કરાયેલા આક્ષેપો અને ઉઠાવવામાં આવેલી શંકાઓ નિષ્ફળ જાય. અગાઉ પરિચ્છેદ ૮ માં વિગતવાર ચર્ચા કરવામાં આવી છે તે મુજબ, આ તપાસથી ફક્ત શોકગ્રસ્ત અને પીડિત પરિવારજનોના

મનમાં જ નહિ, પરંતુ બાબતનો નિષ્પક્ષ દષ્ટિકોણથી વિચાર કરવામાં આવે તો સામાન્ય જનતાના મનમાં પણ ભાગ્યે જ વિશ્વાસ ઉપજશે. બીજી તરફ, મૃતક સક્રિય આર.ટી.આઈ. કાર્યકર હતો, તેથી આર.ટી.આઈ. અધિનિયમ હેઠળ તેની અરજીઓથી જેમના સ્વાર્થી હિતો અસરગ્રસ્ત થયા હોઈ શકે એવા ઘણા લોકો પાસે તેની હત્યા કરવામાં યોગદાન આપવા માટે હેતુ હોઈ શકે. તેથી, માત્ર આરોપી વ્યક્તિઓના પોતાના જ નિવેદનોના આધારે કરવામાં આવેલી ઉપરી તપાસથી સમગ્ર સત્ય બહાર આવે અને ન્યાયના હેતુઓ સિદ્ધ થાય તે શક્ય નથી. તેથી, રાજ્ય સરકારના નિયંત્રણ હેઠળ ન હોય તેવી કોઈ સંસ્થા દ્વારા યોગ્ય અને વ્યાપક તપાસ હાથ ધરવામાં આવે તે અનિવાર્ય છે.

૧૪. માહિતી મેળવવાનો અધિકાર અધિનિયમ, ૨૦૦૫ એ તેની પ્રસ્તાવનામાં જાહેર કર્યું છે કે, જ્યારે ભારતના બંધારણે લોકતંત્રાત્મક પ્રજાસત્તાક સ્થાપિત કર્યું છે અને લોકતંત્ર માટે માહિતીથી અવગત નાગરિકવર્ગ તથા માહિતીમાં પારદર્શિતા આવશ્યક છે, જે તેની કાર્યપદ્ધતિ માટે અત્યંત મહત્વપૂર્ણ છે, તેમજ ભ્રષ્ટાચારને નિયંત્રિત કરવા અને સરકારો તથા તેમની સંસ્થાઓને શાસિત જનતાપ્રતિ જવાબદાર ઠેરવવા માટે પણ જરૂરી છે; અને લોકતંત્રના આદર્શની સર્વોચ્ચતા જળવાઈ રહે તે માટે આ અધિનિયમ બનાવવામાં આવ્યો હતો. રાજ્યની સર્વોચ્ચ ન્યાયિક સંસ્થાને લોકહિત યાચિકા સ્વીકારવાની અને આવશ્યક નિર્દેશો જારી

કરવાની જે બંધારણીય સત્તાઓ સોંપવામાં આવી છે, તે પણ નાગરિકોના મૂળભૂત અધિકારોના અમલીકરણમાં અને કાનૂનના શાસનને સુનિશ્ચિત કરવામાં એક પ્રગતિશીલ પગલું હતું. આવા પ્રગતિશીલ પગલાંને રદબાતલ થવા દેવામાં આવી શકે નહીં અને જ્યારે કોઈ વ્યક્તિ ન્યાય સુધી પહોંચવાના પોતાના અધિકારનો ઉપયોગ કરવા કાનૂની અદાલતનો આશરો લે ત્યારે તેને પોતાના જીવન માટે ધમકીનો સામનો કરવો ન જોઈએ. આવા પરિસરમાં, વડી અદાલત સમક્ષ એક લોકહિત ચાચિકાકર્તા અને માહિતી મેળવવાના અધિકારના કાર્યકરની હત્યા થવી, સંબંધિત નાગરિકોને આપવામાં આવેલો એક સ્પષ્ટ સંદેશ તરીકે વાંચી શકાય કે જો તેઓ કાયદા દ્વારા તેમના હાથમાં આપવામાં આવેલા સાધનોનો ઉપયોગ કરવા અને કેટલાક વ્યક્તિઓ વિરુદ્ધ જાહેર ફરિયાદના નિવારણ માટે અદાલતનો આશરો લેવા આગ્રહ રાખશે, તો તેમને પોતાના પ્રાણોથી કિંમત ચૂકવવી પડી શકે. વર્તમાન કેસની હકીકતોમાં થયેલી હત્યાની ઘટના ન્યાયતંત્ર પ્રત્યેનો એક અપમાન અને સંસદના એક અધિનિયમના અમલીકરણને પડકાર સમાન હતી, જેના રાષ્ટ્રીય સ્તરે પ્રતિકૂળ પ્રભાવ પડી શકે એવા હતા, અને તેથી તેને ગંભીરતાથી જોવી આવશ્યક છે. તેથી, અતિમહત્વનું છે કે હસ્તગત કેસની સ્વતંત્ર અને સક્ષમ અધિકારીઓ દ્વારા સઘન તપાસ કરવામાં આવે અને યોગ્ય રીતે ફરિયાદ પક્ષ ચલાવવામાં આવે, જેથી કાનૂનના શાસન પ્રત્યે લોકોનો વિશ્વાસ પ્રેરિત થાય અને તેમની શ્રદ્ધા પુનઃસ્થાપિત થાય.

૧૫. ઉપર અહીં ચર્ચાયેલ તથ્યો અને કારણોને ધ્યાનમાં લેતાં, અરજદારના પુત્રની હત્યા અંગેની તપાસ ન્યાયસંગત, સ્વતંત્ર, સદ્દભાવપૂર્વકની અથવા ત્વરિતથી ઘણી દૂર હતી એવો નિષ્કર્ષ પર પહોંચતાં, આ અદાલત કાયદા અનુસાર સિવાય તપાસ એજન્સીએ તપાસની કોઈ ચોક્કસ દિશા અપનાવવી જોઈતી હતી કે નહિ અથવા કોઈ વ્યક્તિને પકડવી જોઈતી હતી કે નહિ, તેવી બાબતે અતિસૂક્ષ્મ સંકેત આપવાનું પણ ટાળે છે. એ સ્પષ્ટ કરવામાં આવે છે કે અહીં કરવામાં આવેલા અવલોકનો માત્ર એટલા મર્યાદિત હેતુ માટે છે કે વધુ તપાસ સી.બી.આઈ.ને સોંપવી આવશ્યક હતી કે નહિ તેનો નિર્ણય કરી શકાય, અને અત્યાર સુધી હાથ ધરાયેલી તપાસના કોઈ ચોક્કસ પાસાં અંગે મતપ્રકાશ તરીકે તેનું અર્થઘટન કરવામાં આવશે નહીં. તેમ છતાં, વિલક્ષણ તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓને ધ્યાનમાં રાખીને, ઉપર અહીં ચર્ચાયેલ સર્વોચ્ચ અદાલતના અનેક ચુકાદાઓમાં નિર્ધારિત સિદ્ધાંતનું અનુસરણ કરતાં, ન્યાયના હિતમાં તથા દૂરગામી અસર ધરાવતા ગંભીર ગુનાના કેસની તપાસમાં વિશ્વાસ પ્રસ્થાપિત કરવા માટે, અમે આદેશ કરીએ છીએ કે આઈ-સી.આર. નં. ૧૬૩/૨૦૧૦ની વધુ તપાસ સેન્ટ્રલ બ્યુરો ઓફ ઇન્વેસ્ટિગેશન (સી.બી.આઈ.)ને હસ્તાંતરિત કરવામાં આવે, અને તે માટે દિશાનિર્દેશ આપવામાં આવે છે કે સી.બી.આઈ. તાત્કાલિક સ્વતંત્ર વધુ તપાસ હાથ ધરે, અને રાજ્ય સરકાર હેઠળના તમામ

અધિકારીઓ અને સત્તાધિકારીઓ આવી તપાસમાં સહકાર આપે જેથી સી.બી.આઈ. દ્વારા તપાસ અહેવાલ શક્ય તેટલો વહેલો અને વધુમાં વધુ પ્રાધાન્યપૂર્વક છ મહિનાની અવધિમાં રજૂ કરી શકાય. રાજ્યના પોલીસ સત્તાધિકારીઓને આથી નિર્દેશ આપવામાં આવે છે કે હાલના કેસના દસ્તાવેજો દસ દિવસની અંદર સી.બી.આઈ. સત્તાધિકારીઓને સોંપી દેવામાં આવે અને ત્યારબાદ સી.બી.આઈ. ગુનાથી સંબંધિત તમામ બાબતોમાં સર્વગ્રાહી તપાસ હાથ ધરે અને તેનો અહેવાલ અધિકારક્ષેત્ર ધરાવતી અદાલતમાં રજૂ કરે અને, તે દરમિયાન, પ્રતિવાદી નં. ૫ દ્વારા રજૂ કરાયેલા આરોપપત્રોને અનુસરી આગળની કાર્યવાહી સ્થગિત રહેશે. તે મુજબ નિયમ સંપૂર્ણ કરવામાં આવે છે. મુખ્ય અરજીઉપરિંત નિકાલ થવાને કારણે, વિવિધ અરજીઓ અવશેષ ન રહેતાં નિકાલ કરવામાં આવે છે. ચુકાદાથી વિદાય લેતા પહેલાં, એ સ્વીકારવું જરૂરી છે કે વિદ્વાન સરકારી વકીલ શ્રી પી.કે. જાનીયે, પ્રતિવાદીનું યોગ્ય અને સતર્કતાપૂર્વક પ્રતિનિધિત્વ કરતાં, નિખાલસતા દર્શાવી છે અને અદ્વિતીય નિષ્પક્ષતા પ્રદર્શિત કરી છે, જેના લીધે સરકારી વકીલના પદને ગૌરવ પ્રાપ્ત થયું છે. આ આદેશની એક નકલ ગાંધીનગર ખાતે સી.બી.આઈ.ના કચેરીને તથા નવી દિલ્હીમાં આવેલ તેની કેન્દ્રીય કચેરીને તામીલ કરવામાં આવે. અરજદાર દ્વારા સીધી તામીલ કરવાની પણ પરવાનગી આપવામાં આવે છે.”

૧૧ આ અદાલતની વિભાગીય ખંડપીઠ દ્વારા પસાર કરાયેલ ઉપરોક્ત આદેશને દીનુ બોધા સોલંકીએ સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષવિશેષ અનુમતિ અરજીઓ (ફોજદારી) નં. ૮૪૦૬ – ૮૨૯૨/૨૦૧૨ દાખલ કરીને પડકાર્યો હતો. સર્વોચ્ચ અદાલતે, “દીનુભાઈ બોધાભાઈ સોલંકી વિ. ગુજરાત રાજ્ય અને અન્ય” શીર્ષકવાળા, (૨૦૧૪) ૪ એસસીસી ૬૨૬ માં અહેવાલિત તા. ૨૫મી ફેબ્રુઆરી ૨૦૧૪ના ચુકાદા અને આદેશ દ્વારા, આ અદાલતની વિભાગીય ખંડપીઠ દ્વારા તપાસ સી.બી.આઈ.ને સોંપવાના પસાર કરાયેલા આદેશની પુષ્ટિ કરી હતી.

૧૨ સી.બી.આઈ.એ તપાસ પૂર્ણ કરીને કુલ સાતેય આરોપી વ્યક્તિઓ વિરુદ્ધ આરોપપત્ર દાખલ કર્યું. આરોપપત્રના દાખલ થવાથી અનુક્રમે સન ૨૦૧૪ના સ્પેશિયલ સીબીઆઈ કેસ નં. ૧, ૨ અને ૩ ઉદ્ભવ્યા.

૧૩ ૧૮મી મે ૨૦૧૬ના રોજ, અમદાવાદના મિર્ઝાપુર સ્થિત સી.બી.આઈ. અદાલતોની અદાલત નં. ૪ના વિશેષ ન્યાયાધીશે સાત આરોપી વ્યક્તિઓ વિરુદ્ધ નીચે મુજબનો આરોપ ઘડ્યો હતો. આરોપ આ મુજબ છે:

“વિશેષ ન્યાયાધીશ, સી.બી.આઈ. કેસો, અદાલત નં. ૪, મિર્ઝાપુર,

અમદાવાદની અદાલતમાં

સી.બી.આઈ. સેશન્સ કેસ નં. ૦૨/૨૦૧૪.

વીથ

સીબીઆઈ સેશન કેસ નં. ૦૧/૨૦૧૪

વીથ

સીબીઆઈ સેશન કેસ નં.૦૩/૨૦૧૪

ફરિયાદી: સીબીઆઈ મારફતે રાજ્ય

વિરુદ્ધ

આરોપી: ૧. બહાદુર સિંહ ધીરુભાઈ વઘેરા (એ-૧)

૨. પંચાણભાઈ ગોપાલભાઈ @શિવાભાઈ દેસાઈડ (એ-૨) ૩.

સંજય પ્રભાતભાઈ ચૌહાણ (એ-૩)

૪. પ્રતાપભાઈ @ શિવાભાઈ હિમરભાઈ સોલંકી (એ-૪)

૫. ઉદાજી કાંતિજી સોનાજી ઠાકોરે (એ-૫)

૬. શૈલેષ નાનાભાઈ પંડ્યા (એ-૬)

૭. દિનુભાઈ બોધાભાઈ સોલંકી (એ-૭)

આરોપ

હું, દીનેશ એલ. પટેલ, સીબીઆઈ કેસો માટેના વિશેષ ન્યાયાધીશ, અદાલત નં.

૪, અમદાવાદ, આ દ્વારા તમે સર્વ આરોપીઓ, એટલે કે ૧. બહાદુર સિંહ ધીરુભા વઘેરા (એ-૧), ૨. પચાનભાઈ ગોપાઈભાઈ ઉર્ફે શિવાભાઈ દેસાઈ (એ-૨), ૩. સંજય પ્રભાતભાઈ ચૌહાણ (એ-૩), ૪. પ્રતાપભાઈ ઉર્ફે શિવાભાઈ હિમરભાઈ સોલંકી (એ-૪), ૫. ઉદાજી કાંતિજી સોનાજી ઠાકોરે

(એ-પ), ડ. શૈલેશ નાનાભાઈ પંડ્યા (એ-ક) અને દિનુભાઈ બોધાભાઈ સોલંકી (એ-ગ) વિરુદ્ધ નીચે મુજબ આરોપ મુકી છું:

૧. કે તમે આરોપી વ્યક્તિ (એ-ગ) એ સંબંધિત સમયગાળા દરમિયાન અન્ય સહ-આરોપી વ્યક્તિઓ સાથે ફોજદારી કાવતરામાં પ્રવેશ કર્યો હતો અને ઉક્ત કાવતરાના અમલમાં તેમજ ફોજદારી કાવતરાના હેતુસર, શ્રી અમિતકુમાર ભીખુભાઈ જેઠવાના જીવન અને સંપત્તિને નુકસાન પહોંચાડવાનો ઇરાદો રાખીને, નીચે મુજબની ભૂમિકા ભજવી હતી:

૨. કે અમિતકુમાર ભીખુભાઈ જેઠવા ગીર નેચરલ યુથ ક્લબના અધ્યક્ષ હતા. તેમણે માહિતીનો અધિકાર અધિનિયમ, ૨૦૦૫ હેઠળ વિવિધ વિભાગોમાંથી ઉક્ત વિસ્તારમાં આવેલી પથ્થરની ખાણો સંબંધિત મહત્વપૂર્ણ માહિતી મેળવી હતી. કે તમારા આરોપી નં. ૧ ના પરિવારે ગામ આલીધર, તાલુકો કોડીનાર, જિલ્લા જુનાગઢ ખાતે પથ્થરની ખાણો ખરીદી હતી. ઉક્ત પથ્થરની ખાણો ગીર જંગલ વિસ્તારમાં આવેલી હોવાથી, ગીર જંગલના તે સ્થળે ઉક્ત પથ્થરની ખાણ શરૂ કરી શકાઈ નહોતી. કે અમિતકુમાર ભીખુભાઈ જેઠવાએ ઉઠાવેલા વાંધાઓને કારણે આરોપી વ્યક્તિઓના પરિવાર (એ-૧) ને વધુ આર્થિક નુકસાન ભોગવવું પડ્યું હતું, તેથી આરોપીના પરિવાર (એ-૧) એ પથ્થરની ખાણો નુકસાને અન્ય પક્ષને વેચી દીધી હતી. તમે આરોપી (એ-૪) પ્રતાપભાઈ ઉર્ફે શિવાભાઈ, આરોપી (એ-૧) બહાદુરસિંહ ધીરુભા વઘેરાના બાળપણથી મિત્ર છો. કે તમે

આરોપી નં. જને પણ પથ્થરની ખાણો, મોબાઈલ ટાવરોમાં રસ હતો અને આવી ખાણો તથા ટાવરો પણ હતા.

૩. કે તમે આરોપી (એ-૭) શ્રી દિનુભાઈ બોધાભાઈ સોલંકી અને તમારા ભત્રીજા આરોપી (એ-૪) પ્રતાપભાઈ ઉપનામ શિવાભાઈ ગેરકાયદેસર ખનન પ્રવૃત્તિમાં ગીર જંગલથી ૫ કિ.મી.ની અંદરના પ્રતિબંધિત વિસ્તારમાં, ખાણ લીઝ રદ થવા છતાં, સંકળાયેલા હતા. કે મૃતક અમિત કુમાર જેઠવાએ તમારા આરોપી (એ-૭) અને (એ-૪)ની વ્યક્તિગત તથા વેપારી પ્રવૃત્તિઓ વિરુદ્ધ ઝુંબેશ શરૂ કરી હતી. ઉક્ત ગેરકાયદેસર ખનન પ્રવૃત્તિઓ ગીર જંગલના પ્રતિબંધિત પાંચ કિલોમીટરના વિસ્તારમાં ચાલુ જ હતી અને અમિતકુમાર ભીખુભાઈ જેઠવા (મૃતક) એ અંતે ૨૮.૦૬.૨૦૧૦ના રોજ ગુજરાત વડી અદાલતમાં માનનીય જનહિત અરજી દાખલ કરી હતી. ગુજરાત વડી અદાલતે ૦૬.૦૭.૨૦૧૦ના રોજ મામલાની સુનાવણી કરી હતી અને તેમાં તમને (એ-૭) તથા તમારા ભત્રીજા આરોપી પ્રતાપભાઈ @ શિવાભાઈ સોલંકી (એ-૪)ને જનહિત અરજીમાં પ્રતિવાદીઓ તરીકે પક્ષકાર બનાવવામાં આવ્યા હતા. ૧૯.૦૭.૨૦૧૦ના રોજ તમને (એ-૭) તથા તમારા ભત્રીજા આરોપી પ્રતાપભાઈ @ શિવાભાઈ સોલંકી (એ-૪)ને નોટિસોની તામિલ કરવામાં આવી હતી, જેના કારણે તમે વધુ ક્રોધિત થયા હતા. આથી, તમે (એ-૧), (એ-૪) અને (એ-૭) પાસે અમિત જેઠવાને દૂર કરવાની પ્રબળ પ્રેરણા હતી, કારણ કે તમે મૃતક અમિત જેઠવાની પ્રવૃત્તિઓથી અત્યંત અસંતોષ અને ક્રોધમાં હતા.

૪. તમે (એ-૭) એ પણ અગાઉ અનેક પ્રસંગોએ અમિત જેટવા (મૃતક) ને ધમકી આપી હતી, પરંતુ મૃતક (અમિત જેટવા) એ તમને (એ-૭) ઉજાગર કરવા માટેના પોતાના પ્રયત્નો ચાલુ રાખ્યા હતા.

૫. તમે આરોપી વ્યક્તિઓ (એલ-૧), (એ-૪) અને (એ-૭) મૃતક અમિત કુમાર ભીખુભાઈ જેઠવા પ્રત્યે અસંતોષ ધરાવતા હતા.

૬. કે તમે (એ-૭), વર્ષ ૨૦૧૦ના સંબંધિત સમયગાળા દરમિયાન, આરોપી બહાદુરસિંહ ધીરુભા વઘેરા અને પ્રતાપભાઈ @ શિવાભાઈ સોલંકી સાથે ગામ હરમડિયા ખાતે આવેલ તમારા ફાર્મ હાઉસમાં તથા અન્ય સ્થળોએ, અમિત જેટવાની હત્યાથી ૨-૩ મહિના પૂર્વે, ફોજદારી ષડયંત્ર રચ્યું હતું, કારણ કે અન્ય આરોપીઓ પૈકી બહાદુરસિંહ ધીરુભા વઘેરા (પોલીસ કોન્સ્ટેબલ) (એ-૧) તમારા તથા એ-૪ના ખૂબ નજીક હતા, અને જણાવેલ ફોજદારી ષડયંત્રના અનુસંધાને આરોપીઓ વચ્ચે એવું નક્કી કરવામાં આવ્યું હતું કે પ્રતાપભાઈ @ શિવાભાઈ સોલંકી (એ-૪) અમિત જેટવાની હત્યા માટે જરૂરી આર્થિક સહાય પૂરી પાડશે, જ્યારે આરોપી બહાદુરસિંહ ધીરુભા વઘેરા સુપારી કાતિલની શોધ કરશે. કે તમે (એ-૭) આરોપી બહાદુરસિંહ ધીરુભા વઘેરાને શ્રી અમિત જેટવાની હત્યા ગોઠવવા સૂચના આપી હતી અને તમારી વિશિષ્ટ સૂચનાના આધારે આરોપી બહાદુરસિંહ ધીરુભા વઘેરાએ સહ-આરોપી પાચણભાઈ

(એ-૨) મારફતે સહ-આરોપી શૈલેષ નાનાલાલ પંડ્યા (શૂટર) (એ-૬)ની વ્યવસ્થા અમિત જેઠવાની હત્યા કરવા માટે કરી હતી.

૭. ઉપરોક્ત આપરાધિક ષડયંત્રને આગળ વધારવા તથા તે જ ષડયંત્રના અનુસરણમાં, નં. ૭૬૯૮૦૮૫૭૯૮ અને ૭૬૯૮૦૮૫૭૯૯ ધરાવતા બે સિમ કાર્ડ આરોપી (એ-૧) દ્વારા મેળવવામાં આવ્યા હતા. આ બંને સિમ કાર્ડ મેળવવા માટે ખોટા ઓળખપત્ર દસ્તાવેજો રજૂ કરવામાં આવ્યા હતા. સિમ કાર્ડ નં. ૭૬૯૮૦૮૫૭૯૯ તમારી પાસે, આરોપી બહાદુરસિંહ ધીરુભા વઘેરા (એ-૧), રાખવામાં આવ્યું હતું અને બીજું સિમ કાર્ડ નં. ૭૬૯૮૦૮૫૭૯૮ આરોપી (એ-૩) સંજય પ્રતાપભાઈ ચૌહાણને સોંપવામાં આવ્યું હતું, જેથી અમિતકુમાર ભીખુભાઈ જેઠવાની હત્યાના કાવતરાના દરમિયાન આરોપી (એ-૩) સંજય પ્રતાપભાઈ ચૌહાણ દ્વારા આરોપી બહાદુરસિંહ ધીરુભા વઘેરા (એ-૧) સાથે સંપર્ક સાધી શકાય.

૮. ઉક્ત ગુનાહિત ષડયંત્રને આગળ વધારવા માટે, તમે આરોપી પચનભાઈ (એ-૨) એ ઉક્ત હત્યા માટે સુપારીની રકમ પ્રાપ્ત કર્યા બાદ આરોપી શૈલેષ નાનાલાઈ પંડ્યા (શૂટર) (એ-૬) ને અમિતકુમાર ભીખુભાઈ જેઠવાની હત્યા કરવા માટે તૈયાર કર્યો હતો. તેમજ બહાદુરસિંહ ધીરુભા વઘેરા (એ-૧) દ્વારા મોટર બાઈક ઉપલબ્ધ કરાવવામાં આવશે એવી પણ સંમતિ કરવામાં આવી હતી.

૯. ઉક્ત ફોજદારી ષડયંત્રને આગળ વધારવા માટે, આરોપી શૈલેશ નાનાલાલ પંડ્યા (શૂટર) (એ-૬) વ્યક્તિગત રીતે અમિતકુમાર ભીખુભાઈ જેટવાને ઓળખી શકતા ન હતા, તેથી આરોપી (એ-૩) સંજય પ્રતાપભાઈ ચૌહાણે શૈલેશ નાનાલાલ પંડ્યા (શૂટર) (એ-૬) ને અમિતકુમાર ભીખુભાઈ જેટવાને ઓળખાવવામાં મદદ કરી હતી; તેથી આરોપી બહાદુરસિંહ ધીરુભા વઘેરા (એ-૧) એ આરોપી (એ-૩) સંજય પ્રતાપભાઈ ચૌહાણને ઊના પરથી અમદાવાદ બોલાવ્યા હતા. કે આરોપી (એ-૩) સંજય પ્રતાપભાઈ ચૌહાણે અમિતકુમાર ભીખુભાઈ જેટવા બતાવ્યા હતા. આરોપી વ્યક્તિ (એ-૩) સંજય પ્રતાપભાઈ ચૌહાણે અમિતકુમાર ભીખુભાઈ જેટવાના કચેરીના સ્થાન તથા નિવાસસ્થાનથી કચેરીએ જવાના નિયમિત માર્ગ વિશે સારી રીતે પરિચિત કરવામાં આવ્યા હતા.

૧૦. ઉપરોક્ત ફોજદારી કાવતરાને આગળ ધપાવવા માટે તમે આરોપી બહાદુરસિંહ ધીરુભા વઘેરા (એ-૧) અને આરોપી વ્યક્તિ (એ-૩) સંજય પ્રતાપભાઈ ચૌહાણે આરોપી પાચણભાઈ (એ-૨) તથા શૈલેશ નાનાલાલ પંડ્યા (શૂટર) (એ-૬) નો સંપર્ક કર્યો હતો. કે તમે આરોપી પાચણભાઈ (એ-૨) એ અમિતકુમાર ભીખુભાઈ જેટવાના નિવાસસ્થાન, કચેરી અને તે કામે જવા માટે જે માર્ગનો ઉપયોગ કરતો હતો વગેરેની વિગતો આરોપી શૈલેશ નાનાલાલ પંડ્યા (શૂટર) (એ-૬) ને પૂરી પાડી હતી. કે તે સમયગાળા દરમિયાન તમે આરોપી (એ-૩) સંજય પ્રતાપભાઈ ચૌહાણ, તમે આરોપી પાચણભાઈ (એ-૨) સાથે

હોટેલ કોનાર્કમાં રોકાયા હતા. કે તમે આરોપી બહાદુરસિંહ ધીરુભા વધેરા (એ-૧) એ નં. જી.જે.યુ.એસ.૬૮૭૩ ધરાવતી તેની મારુતિ સ્પિડ્ટ કારનો ઉપયોગ કર્યો હતો અને આરોપી (એ-૩) સંજય પ્રતાપભાઈ ચૌહાણને પોતાની કારમાં લઈ ગયો હતો.

૧૧. ઉક્ત ફોજદારી પ્લેડિંગને અમલમાં મૂકવા માટે તમે આરોપી બહાદુરસિંહ ધીરુભા વધેરા (એ-૧) એ આરોપી શૈલેશ નાનાલાલ પંડ્યા (શૂટર) (એ-૬) ને અમિતકુમાર ભીખુભાઈ જેઠવાની હત્યા કરવા જણાવ્યું હતું અને તમે આરોપી શૈલેશ નાનાલાલ પંડ્યા (શૂટર) (એ-૬) એ મૂલ્ય લઈને અમિતકુમાર ભીખુભાઈ જેઠવાની હત્યા કરવાની યોજના અમલમાં મૂકવા સંમતિ આપી હતી અને તમે આરોપી બહાદુરસિંહ ધીરુભા વધેરા (એ-૧) એ અમિતકુમાર ભીખુભાઈ જેઠવાની હત્યા કરનારાને રૂપિયા ૧૦ લાખ આપવાની ખાતરી આપી હતી અને જો અમિતકુમાર ભીખુભાઈ જેઠવાની તાત્કાલિક હત્યા કરવામાં આવે તો આરોપી બહાદુરસિંહ ધીરુભા વધેરા (એ-૧) એ વધારાના રૂપિયા ૧ લાખ આપવાની પણ ખાતરી આપી હતી, તેથી અમિતકુમાર ભીખુભાઈ જેઠવાની તાત્કાલિક હત્યા કરવા કુલ રૂપિયા ૧૧ લાખ આપવાનું નક્કી કરવામાં આવ્યું હતું. આરોપી બહાદુરસિંહ ધીરુભા વધેરા (એ-૧) અને શૈલેશ નાનાલાલ પંડ્યા (શૂટર) (એ-૬) ની આ બેઠક આરોપી પાચણભાઈ (એ-૨) અને (એ-૩) સંજય પ્રતાપભાઈ ચૌહાણની હાજરીમાં મળી હતી. તમે આરોપી બહાદુરસિંહ ધીરુભા વધેરા (એ-૧) એ પોતાના મિત્ર સમીર હાજી રસૂલ પાસેથી

જીજી.૧.ડીઈ.૪૨૫૨ નંબરની બાજાજ ડિસ્કવર મોટર બાઈક મેળવી હતી અને તે બાજાજ ડિસ્કવર મોટર બાઈક તથા સિમ કાર્ડ નંબર ૭૬૯૮૦૮૫૭૯૮ આરોપી (એ-૩) સંજય પ્રતાપભાઈ ચૌહાણ મારફતે આરોપી શૈલેશ નાનાલાલ પંડ્યા (શૂટર) (એ-૬) ને સોંપ્યા હતા.

૧૨. ઉક્ત ફોજદારી કાવતરાને આગળ વધારવા માટે તમે આરોપી શૈલેશ નાનાલાલ પંડ્યા (શૂટર) (એ-૬) એ ૧૯.૦૭.૨૦૧૦ના રોજ અમિતકુમાર જેઠવાના હલનચલન પર નજર રાખી હતી અને રાત્રે વિક્રમકુમાર નાયકની હોટેલમાં રોકાયો હતો અને તે સમયગાળા દરમિયાન આરોપી (એ-૫) ઉદાજી કાંતિજી ઠાકોરે મોબાઈલ ફોન નંબર ૯૭૨૩૩૮૯૩૫૮ નો ઉપયોગ કર્યો હતો.

૧૨. ઉલ્લેખિત ફોજદારી સાડચંત્રને આગળ વધારવા માટે, તા. ૨૦.૦૭.૨૦૧૦ના રોજ અંદાજે ૨૦૪૦ કલાકે, આરોપી શૈલેશ નાનાલાલ પંડ્યાએ બાજાજ ડિસ્કવર મોટર બાઈકની નંબર પ્લેટ બદલી હતી. આરોપી ઉદાજી કાંતિજી ઠાકોરે (એ-૫) આરોપી શૈલેશ નાનાલાલ પંડ્યા (શૂટર) (એ-૬) સાથે હતો અને તેઓ એસ.જી. હાઈવે પર ગુજરાત વડી અદાલત સમક્ષ સત્યમેવ જયતે પાસે અમિતકુમાર જેઠવાના આગમનની રાહ જોઈ રહ્યા હતા. શ્રી અમિતકુમાર ભીખુભાઈ જેઠવા પોતાની મારુતિ જિપ્સી કારમાં બેસવા જ રહ્યા હતા. તે સમયે, તમે આરોપી શૈલેશ નાનાલાલ પંડ્યા (શૂટર) (એ-૬) એ અમિતકુમાર ભીખુભાઈ જેઠવાની પીઠ તરફ સ્થાનિક રીતે બનાવેલ ઝિપ ગનથી

ગોળી ચલાવી હતી, જેથી અમિતકુમાર ભીખુભાઈ જેઠવા તેમની પીઠમાં ગંભીર રીતે ઇજાગ્રસ્ત થયા હતા. અને તે સમયે તમે આરોપી શૈલેષ નાનાલાલ પંડ્યા (શૂટર) (એ-૬) અને ઉદાજી કાંતિજી ઠાકોરે (એ-૫) બાજાજ ડિસ્કવર મોટર બાઈક પર ભાગી જવાનો પ્રયાસ કરી રહ્યા હતા, ત્યારે ગંભીર રીતે ઇજાગ્રસ્ત અમિતકુમાર ભીખુભાઈ જેઠવાએ તમને રોકવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો. તેણે તમને બન્ને બાજાજ ડિસ્કવર મોટર બાઈક પરથી નીચે ખેંચી લીધા હતા અને તમે બન્ને આરોપી વ્યક્તિઓ નીચે પડી ગયા હતા અને ગભરાહટમાં તમે બન્નેએ ગુનાસ્થળે મોટર બાઈક તથા તમારી સ્થાનિક રીતે બનાવેલ ક્રિપ ગન છોડી દીધી હતી અને તમે બન્ને ઘટનાસ્થળેથી સુરક્ષિત રીતે ફરાર થવામાં સફળ રહ્યા હતા. સ્થાનિક રીતે બનાવેલ ક્રિપ ગનમાંથી ચલાવવામાં આવેલી એક જ ગોળીની ઘાતક ઇજાના કારણે અમિતકુમાર ભીખુભાઈ જેઠવાનું મૃત્યુ ગુનાસ્થળે જ થયું હતું.

૧૩. આ કેસમાં, ગુનો પૂર્ણ થયા પછી, સુપારીની રકમની ચુકવણી થયા બાદ આરોપી નં.૧ બહાદુરસિંહ ધીરુબા વધેરાએ અન્ય આરોપી વ્યક્તિ સાથે સંપર્ક કરવા માટે ઉપયોગમાં લેવામાં આવેલ મોબાઈલ ફોનનો નાશ કર્યો હતો.* મોબાઈલ અને તેનું સિમ કાર્ડ ગીર જંગલમાં હિરણ નદીના વહેતા પાણીમાં ફેંકી દેવામાં આવ્યા હતા.

૧૪. કે, ઉક્ત ફોજદારી ષડયંત્રને આગળ ધપાવવાના અનુસંધાને, ઉપર દર્શાવ્યા મુજબ તમામ આરોપી વ્યક્તિઓ એ-૧ થી એ-૭એ વર્તન કર્યું હતું

અને તેમણે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૨૦-બી સાથે વંચાતી કલમ ૩૦૨ અને ૨૦૧ હેઠળ દંડનીય ગુનો કર્યો છે.

૧.૬. આ રીતે તમે તમામ આરોપી વ્યક્તિઓ (એ-૧ થી એ-૭) એ વર્ષ ૨૦૧૦ના સંબંધિત સમયગાળા દરમિયાન કોડમાર, અમદાવાદ અને અન્ય સ્થળોએ શ્રી અમિતકુમાર ભીખુભાઈ જેઠવાના ખૂન કરવા માટે ષડયંત્ર રચ્યું હતું અને તે બાબતે સહમતિ દર્શાવી હતી. ઉપરોક્ત વ્યક્તિનું ખૂન હકીકતમાં તે સહમતિના અનુસંધાનમાં કરવામાં આવ્યું હતું, અને તેથી તમે એલ.પી.સી.ની કલમ ૧૨૦-બી;; આર/ડબલ્યુ ૩૦૨ અને ૨૦૧ હેઠળ દંડનીય તથા મારી સંજ્ઞાનક્ષેત્રની અંદર આવતો ગુનો કર્યો હતો.

૧૭. જણાવાયેલ ગુનાહિત કાવતરાને આગળ વધારવા માટે તમે આરોપી (એ-૬) શૈલેશ પુત્ર શ્રી નાનાલાઈ પંડ્યા અમદાવાદની હોટેલમાં ૧૪.૦૭.૨૦૧૦ થી ૧૫.૦૭.૨૦૧૦, ૧૬.૦૭.૨૦૧૦ થી ૧૭.૦૭.૨૦૧૦ સુધી રોકાયા હતા અને ત્યારબાદ ૧૮.૦૭.૨૦૧૦ના રોજ આરોપી ઉદાજી કાંતિજી સોનાજી ઠાકોર (એ-૫) સાથે રોકાયા હતા અને તમે આરોપી શૈલેશ પુત્ર શ્રી નાનાલાઈ પંડ્યાએ આ દરમિયાન આ હોટેલમાં રોકાવા માટે ખોટું નામ અને ખોટી ઓળખનો ઉપયોગ કર્યો હતો તથા સંજય નાનજીભાઈ રબારી નામે ખોટું નામ વાપર્યું હતું અને સંજય નાનજીભાઈ રબારીના નામનું ખોટું ચૂંટણી મતદાર કાર્ડ ઓળખના પુરાવા તરીકે રજૂ કર્યું હતું. કે તમે આરોપીએ અમિતકુમાર ભીખુભાઈના નિવાસસ્થાનની

આજુબાજુના વિસ્તારો અને અમિતકુમાર ભીખુભાઈ (મૃતક)ની કચેરીની આજુબાજુના વિસ્તારોની અગાઉથી તપાસ કરી હતી. કે તમે આરોપી નં. ૬ શૈલેશ પુત્ર નાનાલાલ પંડ્યાએ ઊના ખાતે શિવ સર્વિસ પોઈન્ટ ગેરેજમાં બાજાજ ડિસ્કવર મોટર બાઈકની નંબર પ્લેટ બદલી હતી. કે તા. ૨૦.૦૭.૨૦૧૦ના રોજ ૨૦૪૦ કલાકે તમે આરોપી નં. ૬, આરોપી નં. ૫ની સાથે, એસ.જી. હાઈવે ઉપર ગુજરાત વડી અદાલત સમક્ષ સત્યમેવ જયતે કોમ્પ્લેક્સ પાસે અમિતકુમાર ભીખુભાઈ જેઠવાના આગમનની રાહ જોઈ રહ્યા હતા. કે અમિતકુમાર ભીખુભાઈ જેઠવા તેમની મારુતિ જિપ્સી કારમાં બેસવા જતા હતા અને તે સમયે તમે આરોપી શૈલેશ નાનાલાલ પંડ્યા (શૂટર) (એ-૬)એ સ્થાનિક બનાવટની ઝિપ ગનથી અમિતકુમાર ભીખુભાઈ જેઠવાની પીઠના ભાગે ગોળી ચલાવી, જેના પરિણામે શ્રી અમિતકુમાર ભીખુભાઈ જેઠવા તેમની પીઠના ભાગે ગંભીર રીતે ઈજાગ્રસ્ત થયા હતા. કે તમે આરોપી શૈલેશ નાનાલાલ પંડ્યા (શૂટર) (એ-૬), આરોપી નં. ૫ સાથે, બાજાજ ડિસ્કવર મોટર બાઈક પર ભાગી જવાનો પ્રયાસ કર્યો હતો અને શ્રી અમિતકુમાર ભીખુભાઈ જેઠવાએ તમારે બંનેને રોકવાનો પ્રયાસ કર્યો હતો અને તેના પરિણામે તેમણે તમારે બંનેને બાજાજ ડિસ્કવર મોટર બાઈક પરથી નીચે ખેંચી પાડ્યા હતા અને તમારે બંને આરોપીઓ માર્ગ ઉપર પડી ગયા હતા અને ઘટના સ્થળેથી ભાગી ગયા હતા તથા મોટર બાઈક અને તેમની સ્થાનિક બનાવટની ઝિપ ગન ગુનાના સ્થળે જ છોડી દીધી હતી. તમે આરોપી શૈલેશ નાનાલાલ પંડ્યા (શૂટર) (એ-૬)એ અમિતકુમાર ભીખુભાઈ જેઠવા પર ગોળી ચલાવી હતી અને સ્થાનિક બનાવટની ઝિપ ગનમાંથી ચલાવાયેલી એક જ

ગોળીથી થયેલી ઘાતક ઇજાઓના કારણે શ્રી અમિતકુમાર ભીખુભાઈ જેઠવાનું ગુનાના સ્થળે જ અવસાન થયું હતું.

૧૮. ઉક્ત ફોજદારી ષડયંત્રને આગળ વધારવાના હેતુથી, તમે તા. ૨૦.૦૭.૨૦૧૦ ના રોજ અંદાજે ૨૦૪૦ કલાકે, એસ.જી. હાઇવે પર ગુજરાત વડી અદાલતની સામે, સત્યમેવ જયતે ખાતે, શ્રી અમિત કુમાર ભીખુભાઈ જેઠવાની જાણપૂર્વક/ ઇરાદાપૂર્વક મૃત્યુ નિપજાવી હત્યા કરી હતી અને તેથી તમે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨ હેઠળ દંડનીય તથા આ અદાલતના જ્ઞાનાધિકારક્ષેત્રમાં આવતો ગુનો કર્યો હતો.

૧૯. ઉદ્દેખિત આપરાધિક સાજિશને અમલમાં મૂકવા માટે, તમે આરોપી (એ-૬) શૈલેશ પુત્ર શ્રી નાનાલાઈ પંડ્યા, આરોપી ઉદાજી કાંતિજી ઠાકોર (એ-૫) સાથે, એસ.જી. હાઇવે પર આવેલી ગુજરાત વડી અદાલતની સામે સત્યમેવ જયતે કોમ્પ્લેક્સ પાસે અમિતકુમાર ભીખુભાઈ જેઠવાના આગમનની રાહ જોઈ રહ્યા હતા. જ્યારે અમિતકુમાર ભીખુભાઈ જેઠવા પોતાની મારુતિ જિપ્સી કારમાં બેસવા જતાં હતા, ત્યારે તે સમયે તમે આરોપી શૈલેશ નાનાલાઈ પંડ્યા (શૂટર) (એ-૬) એ અમિતકુમાર ભીખુભાઈ જેઠવાની પીઠના ભાગે સ્થાનિક રીતે બનાવેલી ક્રિપ ગનથી ગોળી ચલાવી, જેના પરિણામે ઉક્ત શ્રી અમિતકુમાર ભીખુભાઈ જેઠવાને પીઠના ભાગે ગંભીર ઇજા પહોંચી હતી. તમે આરોપી શૈલેશ નાનાલાઈ પંડ્યા (શૂટર) (એ-૬), આરોપી ઉદાજી કાંતિજી ઠાકોર (એ-૫)

સાથે, ઘટનાસ્થળેથી ભાગી ગયા હતા અને ગુનાના સ્થળે મોટર બાઈક તથા તેમની સ્થાનિક રીતે બનાવેલી ઝિપ ગન મૂકી ગયા હતા. શ્રી અમિતકુમાર ભીખુભાઈ જેઠવાનું મૃત્યુ ગુનાના સ્થળે થયું હતું. તેથી, તમે આરોપી શૈલેશ નાનાલાઈ પંડ્યા (શૂટર) (એ-૬) એ કોઈપણ પરવાનો અથવા સત્તાધિકાર વિના હથિયાર પોતાના કબજામાં રાખ્યું હતું અને ઉક્ત હથિયારનો ઉપયોગ કરીને શ્રી અમિતકુમાર ભીખુભાઈ જેઠવાનું ઇરાદાપૂર્વક ખૂન કર્યું હતું, અને તે દ્વારા તમે આર્મ્સ એક્ટ, ૧૯૫૯ ની કલમ ૨૫(૧-બી)(એ) અને ૨૭ હેઠળ દંડનીય તેમજ આ અદાલતના જ્ઞાનાધિકાર હેઠળ આવતો ગુનો કર્યો છે.

૨૦. હું આ દ્વારા નિર્દેશ કરું છું કે તમારાં બધાનો ઉપરોક્ત આરોપ અંગે વિચારણા કરવામાં આવે, કારણ કે તમે બધાએ આ અદાલતના અધિકારક્ષેત્રની અંદર ઉપરોક્ત ગુનો કર્યો છે. ઉપરોક્ત આરોપ ખુદ્દી અદાલતમાં તમામ આરોપી વ્યક્તિઓને આજ રોજ ૧૮મો મે, ૨૦૧૬ના દિવસે વાંચી સંભળાવી અને સમજાવવામાં આવ્યો છે.

તારીખ: ૧૮-૦૫-૨૦૧૬.

(દિનેશ એલ. પટેલ)

વિશેષ ન્યાયાધીશ

સી.બી.આઈ. અદાલતો,

અદાલત નં. ૪,

મુ. મિર્ઝાપુર, અમદાવાદ.

યુનિક આઈડી કોડ નં.જીજે૦૦૩૮૧.”

૧૪ પુરાવાની નોંધણીનો પ્રારંભ થયો. લગભગ એક વર્ષની અવધિમાં, નીચલી અદાલતે ૧૯૫ સાક્ષીઓના પુરાવા નોંધ્યા. તપાસ એજન્સી એટલે કે સી.બી.આઈ. દ્વારા તપાસવામાં આવેલા ૧૯૫ સાક્ષીઓમાંથી ૧૦૫ સાક્ષીઓ ફરતા બન્યા. તપાસવામાં આવેલા સાક્ષીઓનું વર્ગીકરણ નીચે મુજબ છે:

કુલ ૧૦૫ સાક્ષીઓ, જેમાં

૮ પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓ સહીત ૬૧ સાક્ષીઓ ફરી ગયેલ છે, ,

૧૬ પોલીસ સાક્ષીઓ,

૪૭ પંચ સાક્ષીઓ, ૪૫ ફરી ગયેલ,

૨૧ અધિકૃત સાક્ષીઓ,

૪ મેજિસ્ટ્રેટ,

૧ ફરિયાદી,

૧ ડૉક્ટર,

કુલ ૧૯૫ સાક્ષીઓની તપાસ કરવામાં આવી. ૧૦૫ સાક્ષીઓ ફરી ગયેલ.

૧૫ એવું જણાય છે કે એક પછી એક સાક્ષીઓએ પોલીસ સમક્ષ આપેલા પોતાના

નિવેદનોમાંથી ફરી જવાનું શરૂ કરતાં, અહિંના રિટ અરજદારે સર્વોચ્ચ અદાલત

સમક્ષ વિશેષ અનુમતિ અરજી રજૂ કરી અને દિનુ બોધા સોલંકીને આપવામાં આવેલ જામીન રદ કરવા પ્રાર્થના કરી. માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતનું ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું હતું કે દિનુ બોધા સોલંકી, જેને નિશ્ચિત શરતોના આધીન જામીન પર મુક્ત કરવાનો આદેશ આપવામાં આવ્યો હતો, તેણે ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષીઓ સાથે ચેડાં કરીને તે શરતોનો ભંગ કર્યો હતો. માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ, સી.બી.આઈ. દ્વારા રિટ અરજદારે રજૂ કરેલા કેસને સમર્થન આપતા બે સોગંદનામા દાખલ કરવામાં આવ્યા હતા. સી.બી.આઈ. દ્વારા દાખલ કરાયેલા સોગંદનામાંના એકમાં, જે ન્યૂ દિલ્હી, સેન્ટ્રલ બ્યુરો ઓફ ઇન્વેસ્ટિગેશન, સ્પેશિયલ કાઈમ & ના પોલીસ સુપરિન્ટેન્ડન્ટ શ્રી બેસિલ કેરકેટ્ટાએ યોગ્ય રીતે સોગંદપૂર્વક સમર્થિત કર્યું હતું, નીચે મુજબ જણાવાયું હતું:

“૨ કે પેરા ૩ની સામગ્રી ખોટી છે અને તેનો ઇનકાર કરવામાં આવે છે. રજૂ કરવામાં આવે છે કે સી.બી.આઈ. દ્વારા તપાસ હાથ ધરવામાં આવે તે પહેલાં, આ કેસની તપાસ અમદાવાદ કાઈમ બ્રાન્ચ દ્વારા કરવામાં આવી હતી અને તેમણે બે આરોપપત્રો દાખલ કર્યા હતા તથા તેમણે ૧૫૧૨ સાક્ષીઓનો ઉલ્લેખ કર્યો હતો. ત્યારબાદ, ગુજરાત પોલીસ પાસેથી કેસ હસ્તાંતરિત થયા પછી, ગુજરાત વડી અદાલતના તા. ૨૫.૦૮.૨૦૧૨ના દિશાનિર્દેશ / આદેશના પાલનમાં સી.બી.આઈ.એ વધુ તપાસ હાથ ધરી હતી અને તપાસ પૂર્ણ થતાં તા. ૨૧.૧૨.૨૦૧૩ના રોજ પૂરક આરોપપત્ર દાખલ કર્યું હતું. સી.બી.આઈ.એ ફરિયાદ પક્ષના ૧૨૧ સાક્ષીઓ ઉપર

આધાર રાખ્યો છે. વધુમાં રજૂ કરવામાં આવે છે કે તા. ૨૪.૧૧.૨૦૧૬ સુધીમાં ફરિયાદ પક્ષના ઓગણત્વે (૮૯) સાક્ષીઓની તપાસ કરવામાં આવી છે અને તેમાંના ૪૦ સાક્ષીઓ આરોપી અરજદારના પ્રભાવ / ધમકીના કારણે પક્ષવિરુદ્ધ થયા છે. પોલીસ અધિકારીઓ સહિતના મહત્વપૂર્ણ સાક્ષીઓની તપાસ હજી બાકી છે.

૩ કે પરિચ્છેદ ૪ ની બાબતો ખોટી છે અને તેનો ઇનકાર કરવામાં આવે છે. રજૂ કરવામાં આવે છે કે હાલના કેસમાં આરોપી અરજદાર મુખ્ય ષડયંત્રકારી અને મુખ્ય સૂત્રધાર છે. પી.ડબ્લ્યુ.-૨૬ એ નીચલી અદાલત સમક્ષ અમિત જેટવાના ખૂન અંગે આરોપી અરજદારે ભજવેલી ભૂમિકા વિષે સ્પષ્ટપણે જુબાની આપી છે. વધુમાં રજૂ કરવામાં આવે છે કે આરોપી અરજદાર પી.ડબ્લ્યુ.-૨૬ ના નિવેદનને રાજકીય રંગ આપવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યો છે, જ્યારે પી.ડબ્લ્યુ.નું તેના નિવેદનના લેખાંકન સમયે કોઈપણ રાજકીય પક્ષ સાથે કોઈ સંબંધ ન હતો. વધુમાં રજૂ કરવામાં આવે છે કે હાલનો કેસ સી.બી.આઈ. દ્વારા ૦૬.૧૦.૨૦૧૨ના રોજ નોંધવામાં આવ્યો હતો અને ત્યારબાદ વધુ તપાસ દરમિયાન સાક્ષીઓની ફરીથી નવી રીતે તપાસ કરવામાં આવી હતી અને તે મુજબ તેમના નિવેદનો નોંધવામાં આવ્યા હતા.

૪ કે વધારાના સોગંદનામાના પેરા ૫ અંગે, એવું રજૂ કરવામાં આવે છે કે તા. ૧૫.૧૦.૨૦૧૬ના રોજ એક પી.ડબ્લ્યુ.ની તપાસ થવાની હતી અને તેની તપાસ પહેલાં, તેણે સી.બી.આઈ. સમક્ષ ફરિયાદ દાખલ કરી હતી,

જેમાં તેણે જણાવ્યું હતું કે આરોપી અરજદાર તથા તેનો ભત્રીજો પ્રતાપભાઈ શિવાભાઈ સોલંકી (સહ-આરોપી)એ તા. ૧૨.૭૦.૨૦૧૬ના રોજ તેની કુટુંબજનો અને પી.ડબ્લ્યુ.ના મોટાભાઈ પર અદાલતમાં પ્રતિકૂળ સાક્ષી બનવા માટે તેનું વર્ણન બદલવા અન્યાયપૂર્ણ દબાણ કર્યું હતું. તા. ૧૪.૧૦.૨૦૧૬ની ફરિયાદની સાચી નકલ આ સાથે જોડવામાં આવી છે અને પરિશિષ્ટ-આર-૧ તરીકે ચિહ્નિત કરવામાં આવી છે. વધુમાં, પી.ડબ્લ્યુ.ની ફરિયાદના આધારે, નીચલી અદાલતે ગુજરાતના ડિસ્ટ્રિક્ટ જનરલ ઓફ પોલીસને તથ્યની સત્યતા ચકાસવા અને ફરિયાદ અંગે નિર્ણય લેવા માટે આદેશ કર્યો હતો. સી.બી.આઈ. સેશન્સ કેસ નં. ૨/૧૪માં સ્પેશિયલ જજ, સી.બી.આઈ. અદાલત, અદાલત નં. ૪, અમદાવાદ દ્વારા તા. ૧૫.૧૦.૧૭૦૭૬ના રોજ કરવામાં આવેલ આદેશની સાચી નકલ આ સાથે જોડવામાં આવી છે અને પરિશિષ્ટ-આર-૨ તરીકે ચિહ્નિત કરવામાં આવી છે. જોકે, આ મુદ્દામાં નિર્ણય હજુ પણ ડી.જી.પી., ગુજરાત સમક્ષ બાકી છે.

૫ કે વધારાના સોગંદનામાના પરિછેદ ૦૬ દસ્તાવેજી નોંધનો વિષય છે. વધુમાં રજૂ કરવામાં આવે છે કે આરોપી અરજદારને આ માનનીય અદાલત દ્વારા તા. ૨૫.૦૨.૨૦૧૪ના આદેશથી જામીન પર મુક્ત કરવામાં આવ્યો હતો, જેમાં પરિછેદ ૬૧ (૪) માં સ્પષ્ટપણે ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો કે અરજદાર – અપીલકર્તા કેસના તથ્યોની જાણ ધરાવતા વ્યક્તિઓને પ્રત્યક્ષ અથવા પરોક્ષ રીતે કોઈ પ્રલોભન, ધમકી અથવા વચન આપશે

નહીં. અહીં ઉલ્લેખનીય છે કે આરોપી અરજદારે સાક્ષીઓને ધમકાવવાનું શરૂ કર્યું હતું અને સાક્ષીઓની ફરિયાદના આધારે સી.બી.આઈ. એ ગુજરાતના પોલીસ મહાનિદેશક અને જિલ્લા ગીર સોમનાથના પોલીસ અધિક્ષકને પત્ર લખી સાક્ષીઓને પૂરતી સુરક્ષા પૂરી પાડવા વિનંતી કરી હતી, કારણ કે તેમને આરોપી અરજદાર તરફે જાનથી મારી નાખવાની ધમકીઓ મળી રહી હતી. તા. ૯.૧૦.૨૦૧૩ના પત્રની ખરાઈવાળી નકલ આ સાથે જોડવામાં આવે છે અને પરિશિષ્ટ-આર-૩ તરીકે ચિહ્નિત કરવામાં આવે છે અને તા. ૫.૦૩.૨૦૧૪ના પત્રની ખરાઈવાળી નકલ આ સાથે જોડવામાં આવે છે અને પરિશિષ્ટ-આર-૪ તરીકે ચિહ્નિત કરવામાં આવે છે અને તા. ૩૦.૦૯.૨૦૧૫ના પત્રની ખરાઈવાળી નકલ આ સાથે જોડવામાં આવે છે અને પરિશિષ્ટ-આર-૫ તરીકે ચિહ્નિત કરવામાં આવે છે. આમ, આરોપી અરજદારના કૃત્યો અને વર્તનને તેને જામીન આપતી વખતે આ માનનીય અદાલતે લાદેલી શરતોનો ભંગ કર્યો છે.

૬ કે વધારાના સોગંદનામાના પેરા ૭માં કરાયેલ નિવેદન ખોટું છે અને તેનો ઇનકાર કરવામાં આવે છે. રજૂ કરવામાં આવે છે કે તપાસવામાં આવેલા ૮૯ સાક્ષીઓમાંથી ૪૯ સાક્ષીઓએ ફરિયાદ પક્ષના કેસને સંપૂર્ણ સમર્થન આપ્યું છે અને ૪૦ સાક્ષીઓ આરોપી અરજદારના પ્રભાવને કારણે પક્ષવિરુદ્ધ થયા છે. વધુમાં રજૂ કરવામાં આવે છે કે જુબાનીની વાસ્તવિક સ્થિતિ અભિલેખનો વિષય છે.

૮ કે પરિચ્છેદ ૯ અંગે, એવું રજૂ કરવામાં આવે છે કે મહત્વપૂર્ણ સાક્ષીઓ સહિત હજી ૧૨૬ સાક્ષીઓની તપાસ બાકી છે. વધુમાં, આરોપી અરજદાર જામીન પર છે અને તે લાલચ તથા વચન આપવાના માર્ગે બાકી રહેલા સાક્ષીઓને પ્રભાવિત કરવા માટે તમામ સંભવિત પ્રયત્નો કરી રહ્યો છે, અને બાકી રહેલા સાક્ષીઓ પ્રતિકૂળ બની જાય તેવી પ્રબળ શક્યતા છે. અત્યાર સુધી, તેના પ્રભાવને કારણે ૪૦ સાક્ષીઓ પ્રતિકૂળ બની ગયા છે. ઉપરોક્ત પરિસ્થિતિઓને ધ્યાનમાં રાખીને, વધુમાં એવું રજૂ કરવામાં આવે છે કે ન્યાયના હિતમાં આરોપી અરજદારના જામીન રદ કરવામાં આવે. વધુમાં એવું રજૂ કરવામાં આવે છે કે જરૂરી હોય તો વધુ સાક્ષીઓની તપાસ કરવામાં આવી શકે, કારણ કે કેસના હિતમાં આ ફરિયાદ પક્ષનો વિશેષ અધિકાર છે.

૯ તેથી, અત્યંત આદરપૂર્વક પ્રાર્થના કરવામાં આવે છે કે આ માનનીય અદાલત કૃપા કરીને ફોજદારી વિધિ અરજી નં. ૨૩૭૨૩ ઓફ ૨૦૧૩ માં આ માનનીય અદાલતે તા. ૨૫.૦૨.૨૦૧૪ના રોજ પસાર કરેલા આદેશ દ્વારા દિનુભાઈ બોધાબાઈલ સોલંકીને મંજૂર કરાયેલ જામીન રદ કરે અથવા ન્યાયના હિતમાં આ માનનીય અદાલતને યોગ્ય અને ઉચિત જણાય એવો અન્ય કોઈ આદેશ પસાર કરે. કારણ કે આરોપી અરજદાર કોઈપણ પ્રકારની ઢીલનો હકદાર નથી, કારણ કે તેણે ન્યાયના હિતમાં જામીનની શરતોનું ઉલ્લંઘન કર્યું છે.”

૧૬ સી.બી.આઈ. વતી માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ શ્રી એસ.એસ. કિશોર, પોલીસ સુપરિન્ટેન્ડન્ટ, સેન્ટ્રલ બ્યુરો ઓફ ઇન્વેસ્ટિગેશન, સ્પેશિયલ કાઈમ ૨, ન્યૂ દિલ્હી દ્વારા વિધિવત્ પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક કરવામાં આવેલ અન્ય એક સોગંદનામાંમાં નીચે મુજબ જણાવવામાં આવ્યું છે:

“૬. અરજિના પેરા ૧૪ના પ્રતિસાદરૂપે, એમ રજૂ કરવામાં આવે છે કે કેટલાક સાક્ષીઓએ શ્રી દિનુભાઈ બોઘાભાઈ સોલંકી દ્વારા તેમને આપવામાં આવેલી ધમકીઓ તથા તેમના પર પ્રભાવ પાડવાના પ્રયત્નો અંગે જાણ કરી હતી અને તે બાદ સી.બી.આઈ.એ ગુજરાત પોલીસના ડી.જી.પી.ને તા. ૦૯.૧૦.૨૦૧૩ અને ૦૫.૦૩.૨૦૧૪ના રોજ લેખિત પત્રો લખી સાક્ષીઓને પૂરતી સુરક્ષા પૂરી પાડવા વિનંતી કરી હતી, કારણ કે તેઓ દિનુભાઈ બોઘાભાઈ સોલંકી તરફે ધમકી હેઠળના સાક્ષીઓ હતા. ૭ કે અરજિના પરિચ્છેદ ૧૫ ની સામગ્રી નોંધપાત્ર દસ્તાવેજનો વિષય છે. સાક્ષીઓ પર કરાયેલ કથિત અત્યાચાર અંગે શ્રી દિનુભાઈ બોઘાભાઈ સોલંકી તથા અન્ય લોકો વિરુદ્ધ સંબંધિત પોલીસ સ્ટેશનમાં નોંધાવેલ ફરિયાદ સ્થાનિક પોલીસના અધિકારક્ષેત્રને સંબંધિત છે.

૧૦ કે અરજીના પરિચ્છેદ ૧ માં, અરજદારે આક્ષેપ કર્યો છે કે વર્તમાન કેસમાં ગોળીબાર કરનાર એટલે કે શૈલેશ પંડ્યા, જે હાલ પાટણ સબ જેલમાં નિરોધમાં છે, તે જેલમાંથી જ ખંડણીનો ધંધો ચલાવી રહ્યો છે. આ

આક્ષેપો પાટણ સબ જેલને સંબંધિત છે અને આ સંદર્ભે પાટણના સંબંધિત જેલ સત્તાધિકારીઓ તાત્કાલિક કાર્યવાહી કરી શકે.

૧૪ કે અરજીના પરિચ્છેદ ૨૨ માં ફરિયાદીની આશંકા સાચી હોવાનું જણાય છે, કારણ કે સાક્ષીઓએ દિનુભાઈ બોઘાભાઈ સોલંકી દ્વારા તેમને આપવામાં આવેલી ધમકીઓ અંગે અહેવાલ આપ્યો છે અને તે બાબતે સ્થાનિક પોલીસ પ્રતિવાદી નં. ૩ જરૂરી પગલાં લેવા માટે સક્ષમ સત્તાધિકારી છે.”

૧૭ તેથી, સી.બી.આઈ. દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલા બે સોગંદનામાંથી સ્પષ્ટ થાય છે કે દિનુ બોઘા સોલંકી તથા અન્ય સહ-આરોપીઓએ સાક્ષીઓને ધમકીઓ આપવાનું શરૂ કર્યું હતું અને પરિણામે તેઓને નીચલી અદાલત સમક્ષ સત્ય બાબતે જુબાની આપવાથી વિમુખ કર્યા હતા.

૧૮ હવે હું દીનુ બોઘા સોલંકી અને તેના સાગરિતો દ્વારા ધમકીઓ અપાઈ હોવા અંગે સાક્ષીઓએ કરેલી વિવિધ ફરિયાદોનું અવલોકન કરું છું:

“રામભાઈ હાજાભાઈ સોલંકી

સરનામું : દામલી, તાલુકો કોડીનાર

જિલ્લો : ગીર સોમનાથ

મોબાઈલ ૯૨૭૪૬૭૬૭૭૩

તારીખ ૭/૧૨/૨૦૧૩

પ્રતિ, ડિરેક્ટરશ્રી,

સેન્ટ્રલ બ્યુરો ઓફ ઇન્વેસ્ટિગેશનના મુખ્ય કાર્યાલય,

સી.જી.ઓ. કોમ્પ્લેક્સ,

કાઇમ -૨, રમો માળ,

લોધી રોડ,

નવી દિલ્હી.

વિષય: મારા પોતાના તથા મારા પરિવારજનો પર રહેલા જોખમને કારણે
મને અને મારા પરિવારને સુરક્ષા પ્રદાન કરવા બાબત.

માનનીય શ્રીમાન,

ઉપરોક્ત વિષયના સંદર્ભે હું જણાવું છું કે હું કોડીનાર તાલુકાના દામલી
ગામે રહું છું અને મજૂરી કામ કરીને મારા જીવનનિર્વાહનું પાલન કરું છું. હું
સંસદના સભ્ય તથા જુનાગઢના હાલના એમ.પી. શ્રી દિનુ ભોગાના
હરમડિયા ખાતે આવેલા ફાર્મ હાઉસમાં ૮ વર્ષથી કામ કરતો હતો. તેમની
હત્યા કરવામાં આવી ત્યારે હું તેમના ફાર્મ હાઉસમાં મારી ફરજ બજાવી
રહ્યો હતો. અમિત જેઠવાની હત્યાનો કેસ વડી અદાલત દ્વારા
સી.બી.આઈ.ને સોંપવામાં આવી રહ્યો છે. આ કેસમાં હું સાક્ષી તરીકે
સી.બી.આઈ. દ્વારા તપાસના ભાગરૂપે મારી તપાસ કરવામાં આવી હતી

અને મારી જિરહ પણ કરવામાં આવી હતી. મારું નિવેદન પણ ૧૬/૫/૧૩ના રોજ દિલ્હી ખાતે લેવામાં આવ્યું હતું.

ત્યારબાદ, દીનુ બોધાની સી.બી.આઈ.ની તપાસ ટીમ દ્વારા ૫/૧૧/૧૩ના રોજ ધરપકડ કરવામાં આવી હતી અને તે સબમર્તી જેલમાં સળિયા પાછળ છે. પરંતુ દીનુ બોધાને સારી રીતે જાણ છે કે મેં આ કેસમાં કૉલમ-૧૬૪ હેઠળ નિવેદન આપ્યું છે. તેથી, દીનુ બોધાએ તેના ભાઈ અમરસિંહ બોધાને કહ્યું હતું અને તેણે તેના સાળા પ્રતિપ ઉર્ફે નાથા દૂદા બરાડને મારા ઘરે મોકલ્યો હતો અને તેણે મને ધમકી આપવાનો પ્રયાસ કર્યો હતો.

તેઓ સતત અમને ધમકી આપી રહ્યા છે અને મારા દ્વારા સાક્ષી તરીકે આપવામાં આવેલ નિવેદન પૈસા લઈને પરત ખેંચવા તથા દિનુ બોધાના હિતમાં સોગંદનામું કરવાની બાબતે અમારા પર દબાણ કરી રહ્યા છે.

જ્યારે હું મારા મૂળ ગામ કોડીનારના દામલી ખાતે મારા ઘરે આવતો હતો, ત્યારે મારા ઘરે નજીક ઘનશ્યામ, દીપુ સોલંકી અને રાજુ હમીર સોલંકી નામના ભત્રીજાઓએ મને ધમકી આપી હતી કે જ્યારે દિનુ બોધા જામીન પર છૂટશે ત્યારે મારા પગ કાપી નાખશે. દિનુ બોધાના સમર્થકો પણ મને ધમકી આપી રહ્યા છે કે જ્યારે તે જેલમાંથી છૂટશે ત્યારે તેઓ મારા વિરુદ્ધ કોઈ કાર્યવાહી કરશે. તેઓ કોડીનાર પોલીસ સ્ટેશનમાં ખોટી રજૂઆત કરીને કોડીનાર પોલીસ મારફતે પણ મને ધમકી આપી રહ્યા છે. મને શંકા અને ભય છે કે દિનુ બોધા સોલંકી જેલમાંથી મારા અપહરણ કરાવી શકે,

મારી હત્યા કરાવી શકે અથવા અકસ્માત કરાવીને મારી નાખી શકે, અથવા મારા કુટુંબના સભ્યોનો દુરુપયોગ કરી શકે, અથવા પોલીસમાં ખોટી ફરિયાદ કરીને મારા કુટુંબના સભ્યોને કેદ કરાવી શકે. દિનુ બોધા એક ગુનાહિત ઇતિહાસ ધરાવતો વ્યક્તિ છે, કારણ કે તે અનેક હત્યાના ગુનાઓમાં સંડોવાયેલો છે; તેથી હું અત્યંત ભયભીત છું અને મારા જીવનને હંમેશા જોખમ છે, કારણ કે તે કંઈપણ કરી શકે છે. આ અંગે અગાઉ વારંવાર રજૂઆત કરવા છતાં, મારી સુરક્ષા માટે કોઈ પગલાં લેવામાં આવ્યા નથી. મારા તેમજ મારા કુટુંબના જીવનના જોખમને કારણે, હું આપના માનનીય સમક્ષ પ્રાર્થના કરું છું કે મને કાયમી ધોરણે રક્ષણ અને સુરક્ષા પૂરી પાડવામાં આવે.”

ધીરસિંહભાઈ કરસનભાઈ બારડ,
સરનામું દેવડી (દિસાણી),
તાલુકો કોડીનાર,
જિલ્લો: ગીર સોમનાથ (ગુજ.)
તારીખ ૭/૧૨/૨૦૧૩

પ્રતિ,

નિર્દેશક શ્રી

સી.બી.આઈ. મુખ્ય કાર્યાલય સી.જી.ઓ. કોમ્પ્લેક્સ

ક્રાઈમ -૨, રમો માળ,

લોધી રોડ,

નવી દિલ્હી.

વિષય: મારી જાતને અને મારા પરિવારને તથા મારા અને મારા પરિવારના સભ્યો ઉપર રહેલા જોખમને કારણે સુરક્ષા આપવા બાબત.

માનનીય મહાશય,

ઉપરોક્ત વિષયના સંદર્ભમાં આપને જાણ કરવામાં આવે છે કે મેં ૧૯૯૦ થી ૧૯૯૫ અને ૨૦૦૯ થી ૨૦૧૨ દરમિયાન ૪૭ – કોડીનાર – ખાંભા ચૂંટણી વિસ્તારના સંસદ સભ્ય તરીકે સેવા બજાવી છે. સંસદ સભ્ય તરીકેના મારા કાર્યકાળ દરમિયાન, આર.ટી.આઈ. કાર્યકર સ્વર્ગસ્થ શ્રી અમિત જેઠવાની અમદાવાદ ખાતે વડી અદાલત સમક્ષ હત્યા કરવામાં આવી હતી. હાલમાં, આ કેસની તપાસ સી.બી.આઈ. દ્વારા ચાલી રહી છે. સી.બી.આઈ.ના અધિકારીઓએ દેવળી ખાતે મારી પૂછપરછ કરી હતી અને આ સંદર્ભમાં મારું નિવેદન નોંધ્યું હતું તથા તેમણે ખાણો અને ખનિજો સંબંધિત કેટલાક દસ્તાવેજો તેમજ અમિત જેઠવાના દસ્તાવેજો મેળવ્યા હતા.

તા. ૫/૧૧/૨૦૧૩ના રોજ સી.બી.આઈ.ની ટીમે દિનુ બોધા સોલંકીની ધરપકડ કરી હતી અને હાલમાં તે સાબરમતી જેલમાં કેદ છે. દિનુ બોધાની ધરપકડના સમયે એ જ દિવસે, એટલે કે તા. ૦૫/૧૧/૧૩ના રોજ, તેના સમર્થકો તેમજ તેના સગાસંબંધીઓની બેઠક તેના ઘરે યોજાઈ હતી. આ બેઠકમાં દીનુ બોધાના ભાઈ શ્રી અમર સોલંકીએ જાહેરમાં એવી ઘોષણા કરી છે કે જામીન મળ્યા બાદ અને દીનુ બોધા છૂટતા, તેઓ ધીરુ બારડ સાથેના બધા કુટુંબના સભ્યોને જાનથી મારી નાખશે. તેણે આ ધમકી જાહેરમાં આપી છે.

દીનુ બોધાના સમર્થકો, સગાસંબંધીઓ અને ભત્રીજાઓ પણ મને ધમકી આપી રહ્યા છે કે જ્યારે તે જેલમાંથી મુક્ત થશે ત્યારે તેઓ મારા સામે કંઈક પગલાં લેશે. તેઓ કોડીનાર પોલીસ સ્ટેશનમાં ખોટી રજૂઆત કરીને કોડીનાર પોલીસ મારફતે પણ મને ધમકી આપે છે. મને શંકા અને ભય છે કે દીનુ બોધા સોલંકી જેલમાંથી જ મને અપહરણ કરી શકે, મારી હત્યા કરી શકે અથવા અકસ્માત સર્જાવી મારી જાન લઈ શકે, અથવા મારા પરિવારજનોનો દુરુપયોગ કરી શકે, અથવા પોલીસમાં ખોટી ફરિયાદ ઊભી કરીને મારા પરિવારજનોને જેલમાં મૂકાવી શકે. દીનુ બોધા ગુનાહિત ઇતિહાસ ધરાવતો વ્યક્તિ છે, કારણ કે તે ઘણા હત્યાના કેસોમાં સંડોવાયેલો છે; તેથી હું અત્યંત ભયભીત છું અને તેથી મારું જીવન "હંમેશા જોખમમાં છે કારણ કે તે કંઈપણ કરી શકે છે. આ અગાઉ વારંવાર

રજૂઆત કરવા છતાં પણ મારી સુરક્ષા માટે કોઈ પગલાં લેવામાં આવતા નથી. મારી તેમજ મારા પરિવારના જીવનને જોખમ હોવાને કારણે, હું આપના સન્માન્ય સમક્ષ વિનંતી કરું છું કે મને કાયમી ધોરણે સુરક્ષા અને સલામતી પૂરી પાડવામાં આવે. ”

“મનુભાઈ જેસિંહભાઈ ડોડિયા
સરનામું: બંસીધર સોસાયટી નજીક
ખાતે: ફર્મ, કોડીનાર – ૩૬૨૭૨૫
તાલુકો. કોડીનાર જિલ્લો. ગીર સોમનાથ
મોબ. નં. ૯૨૭૫૩૫૨૬૪૨
તારીખ ૧૩/૧૨/૨૦૧૩

પ્રતિ, નિયામક શ્રી
સી.બી.આઈ. મુખ્ય કચેરી,
સી.જી.ઓ. કોમ્પ્લેક્સ,
કાઈમ-૨, રજો માળ,
લોધી રોડ,
નવી દિલ્હી.

વિષય: મારા પોતાના તથા મારા કુટુંબના સભ્યો પર રહેલા જોખમને કારણે મને અને મારા કુટુંબને રક્ષણ પૂરું પાડવા બાબત.

માનનીય મહાશય,

ઉપરોક્ત વિષયના સંદર્ભમાં, આપને જાણ કરવામાં આવે છે કે હું કોડીનાર સ્થિત ગ્રાહક મંચ (સરકાર માન્ય) માં ૧/૧/૧૯૯૦ થી ૩૦/૯/૨૦૦૯ સુધી ફરિયાદ અધિકારી તરીકે કાર્યરત હતો. હાલમાં, હું ૦૧/૧૦/૨૦૦૯ થી સંસદ સભ્ય ધીરસિંહભાઈ કે. બારડના વ્યક્તિગત સહાયક (પી.એ.) તરીકે કાર્યરત છું. હું કોડીનાર ખાતે આવેલ તેમના કાર્યાલયનું સંચાલન કરું છું.

ત્યારથી, જ્યારે હું શ્રી ધીરસિંહભાઈ બારડની કચેરીનો ઈનચાર્જ હતો, ત્યારે માહિતીનો અધિકાર અધિનિયમ હેઠળ આર.ટી.ઓ. પાસેથી વિવિધ માહિતી મેળવ્યા બાદ મેં આ વિસ્તારમાં ગેરકાયદેસર ખનન વિરુદ્ધ અભિયાન ચલાવ્યું હતું અને આ ખનન બંધ કરાવવા / બંધ કરવા પ્રયત્ન કર્યો હતો. આ અવધિ દરમિયાન મારો સ્વર્ગસ્થ શ્રી અમિત જેટવા સાથે સંપર્ક થયો હતો. અમે મોબાઈલ પર ઘણી માહિતી એકબીજા સાથે વહેંચતા હતા અને ઉપરોક્ત બાબત અંગે થોડો પત્રવ્યવહાર પણ કરવામાં આવ્યો હતો. હું તેમને ગાંધીનગર ખાતે વ્યક્તિગત રીતે મળ્યો હતો. પરંતુ ૨૦/૭/૨૦૧૦ના રોજ અમિત જેટવાને વડી અદાલતની સામે ગોળી મારીને હત્યા કરવામાં આવી હતી. તેમના કેસની તપાસ સી.બી.આઈ. પાસે પ્રગતિમાં છે. મારી કચેરીમાં રહેલા ઘણા દસ્તાવેજો મેં ૨૨/૨/૨૦૧૩ના રોજ દીવ ખાતે જી.બી.આઈ.ને સોંપ્યા હતા. ઉપરોક્ત કામ માટે સી.બી.આઈ.ની ટીમ કોડીનાર આવી હતી. મેં દીવ ખાતે પણ દસ્તાવેજો સોંપ્યા હતા અને અમદાવાદ કચેરીમાંથી પણ

૦૯/૧૧/૨૦૧૩ના રોજ સી.બી.આઈ.ને દસ્તાવેજો સોંપ્યા હતા. મેં સ્વર્ગસ્થ અમિત જેટવાના કેસ સંબંધિત કેટલાક મહત્વપૂર્ણ દસ્તાવેજો દીવ કચેરી, અમદાવાદ તેમજ દિલ્હી કચેરીમાંથી વ્યક્તિગત રીતે પણ સોંપ્યા હતા. હું આ કેસમાં એક મહત્વપૂર્ણ સાક્ષી છું.”

પરંતુ ૦૫/૧૧/૨૦૧૩ના રોજ દિનુભા ભોગા સોલંકીની સી.બી.આઈ. દ્વારા ધરપકડ કરવામાં આવી હતી અને હાલમાં તે સાબરમતી જેલમાં કેદ છે. તે જામીન પર જેલમાંથી મુક્ત થશે ત્યારે મને તથા મારા પરિવારજનોને મારી નાખવાની ધમકીઓ આપવામાં આવી રહી છે. તેના સંબંધીઓ અને સમર્થકો તરફે મારા જીવનને સતત જોખમ રહેલું છે. તેનો ભાઈ કોઈ અકસ્માતનું સ્વરૂપ આપી મારું અપહરણ કરી શકે છે, મારી હત્યા કરી શકે છે અથવા ખોટી ફરીયાદ નોંધાવીને મારા વિરુદ્ધ આરોપ મૂકી શકે છે. મને શંકા છે કે તેના માણસો અમારા સંબંધીઓનો ગેરલાભ ઉઠાવી શકે છે અથવા તેમને પરેશાન કરી શકે છે. દિનુ ભોગા સોલંકીનો વિશાળ રાજકીય જાળ છે અને રાજકીય પૃષ્ઠભૂમિ પણ છે તથા તે અનેક હત્યાના કેસોમાં પણ સંકળાયેલો હોવાથી તે કોઈપણ હદ પાર કરી શકે છે, એટલે કે તે કંઈપણ કરી શકે છે. તેથી, મારું જીવન હંમેશા જોખમમાં છે.

આ બાબત સંદર્ભે આ પહેલાં પણ વારંવાર લેખિત રજૂઆતો કરવા છતાં, મારી સુરક્ષા માટે આજદિન સુધી કોઈ વ્યવસ્થા કરવામાં આવી નથી કે કોઈ પગલાં લેવામાં આવ્યા નથી. તેથી, હું આપશ્રીને વિનમ્ર વિનંતી કરું

છું કે મારી તેમજ મારા પરિવારજનોની સુરક્ષા/રક્ષણ માટે કાયમી ધોરણે જરૂરી વ્યવસ્થા કરવામાં આવે. ”

“આમાં સાક્ષી શ્રી કનકિંસહ પ્રતાપસિંહ પરમાર વિનમ્રપણે રજૂ કરે છે કે : આ કેસમાં મને સાક્ષી તરીકે નિવેદન આપવા માટે સમન્સ પ્રાપ્ત થયું છે અને મને સમન્સ પ્રાપ્ત થયા ત્યારથી અજાણ્યા વ્યક્તિઓ તરફે અમારા પર ટેલિફોન કોલ્સ આવી રહ્યા છે અને મને એવું કહેવામાં આવે છે કે હું આ કેસમાં તેમને મદદરૂપ થાઉં તે રીતે નિવેદન આપું, તેમજ મારા વતન સ્થાને રહેતા મારા પરિવારના અન્ય સભ્યો પર પણ આરોપી પક્ષના માણસો દ્વારા આ કેસમાં પ્રતિકૂળ થવા માટે દબાણ કરવામાં આવી રહ્યું છે. મને શંકા છે કે મારા દ્વારા નિવેદન આપ્યા પછી આરોપી અથવા તેના માણસો દ્વારા મારા જીવન અને મિલકતને નુકસાન અને હાનિ પહોંચાડવામાં આવવાની પૂરી શક્યતા છે. તેથી, ઉપરોક્ત પરિસ્થિતિઓમાં માનનીય અદાલતશ્રીને વિનમ્ર પ્રાર્થના છે કે યોગ્ય આદેશ પસાર કરે જેથી આ કેસમાં મારું નિવેદન પૂર્ણ થયા પછી મને પોલીસ રક્ષણ ઉપલબ્ધ થાય, જેથી આરોપી અથવા તેના માણસો મારા જીવન અને મિલકતને તેમજ મારા પરિવારના સભ્યોને કોઈ નુકસાન કે હાનિ પહોંચાડી ન શકે.

અમદાવાદ સહી/— અવાંચનીયતારીખ :
૧૫/૧૦/૨૦૧૬ (કનકિંસહ પી. પરમાર)”

“પ્રતિ,

એસ.પી.સી.બી.આઈ. વિશેષ ગુનો -૨ નવી દિલ્હી.

વિષય : અમિત જેઠવા હત્યા કેસ નં. આર.સી.૨ (એસ)/૨૦૧૨/એસ.સી.-૨, નવી દિલ્હી બાબતે.

માનનીય શ્રીમાન,

મને આપના માનને ઉપરોક્ત વિષયના સંદર્ભમાં રજૂ કરવાનું છે કે હું ઉક્ત કેસમાં મુખ્ય સાક્ષી છું. હાલના દિવસોમાં સાક્ષીઓની જિરહ અમદાવાદ સ્થિત વિશેષ સી.બી.આઈ. અદાલત દ્વારા હાથ ધરવામાં આવી રહી છે. ઉક્ત ચક્રચારજનક હત્યાના કેસ સંદર્ભે અદાલત સમક્ષ જુબાની આપવા માટે મને સી.બી.આઈ. દ્વારા સમન્સ પાઠવવામાં આવ્યું હોવાથી, હું વ્યક્તિગત રીતે અનુક્રમે ૧૫મી સપ્ટે., ૨૭મી સપ્ટે. અને ૩૦મી સપ્ટે. ૨૦૧૬ના રોજ સી.બી.આઈ. અદાલત સમક્ષ હાજર થયો હતો. પરંતુ કેટલીક બાકીગીરીને કારણે મારી જુબાની હજુ સુધી લેવામાં આવી શકી નથી. હું આપનું કૃપાપૂર્વક ધ્યાન વધુ આ તરફ દોરવા માંગું છું કે મારી જુબાની માટેની આગામી તારીખ આવતીકાલે (તા. ૧/૧૦/૨૦૧૬) નક્કી કરવામાં આવી છે અને આ સંદર્ભમાં શ્રી દીનુભાઈ સોલંકી તથા તેમનો ભત્રીજો શિવા સોલંકી, જે ઉક્ત હત્યાના કેસમાં મુખ્ય ષડયંત્રકારો છે, તેમણે મને પ્રતિકૂળ સાક્ષી બનવા પ્રેરવા માટે મારા મોટા ભાઈઓ પર દબાણ કર્યું છે. તેમણે મને પ્રતિકૂળ સાક્ષી બનાવવાના અવિરત પ્રયત્નો કર્યા છે, છતાં હું આજ સુધી મારી વાત પર દબ રહ્યો છું. મને પ્રતિકૂળ

સાક્ષી બનાવવાના તેમના સતત દબાણથી કેસ ખોટી દિશામાં જઈ શકે છે અને અંતે તે ફરિયાદ પક્ષને પ્રતિકૂળ અસર પહોંચાડી શકે છે.

હું આ દ્વારા નમ્રતાપૂર્વક મારા અગાઉના નિવેદનને યથાવત્ માનું છું અને મારી જાતને ન્યાયની અદાલતના અનુગામી રૂપે રજૂ કરું છું. સોલંકી પરિવાર તરફે એક વ્યક્તિ પર કરવામાં આવેલો આ અસમાન દબાણ તેમનાં પક્ષ તરફે ફોજદારી કૃત્ય તરીકે માનવામાં આવી શકે. શ્રી શિવા સોલંકી અને શ્રી જગુભાઈ ડોડિયા મારા મોટા ભાઈ પાસે ગયા

શ્રી દીપસિંહ પરમાર (વેલવા, તા. કોડીનાર) દ્વારા ૧૨/૧૦/૨૦૧૬ના રોજ અને તેઓએ આ સંદર્ભે મારા ભાઈ (મોટા) શ્રી જીતસિંહ પરમાર પર પણ ભાવનાત્મક બ્લેકમેઇલ કરીને દબાણ કરવાનો પ્રયાસ કર્યો હતો. વધુમાં, મારા પર દબાણ લાવવા માટે મારા મોબાઇલ પર કેટલાક અજાણ્યા ફોન કરવામાં આવી રહ્યા છે.

હું નમ્રતાપૂર્વક વિનંતી કરું છું કે શ્રી દીનુભાઈ સોલંકી અને શ્રી શિવા સોલંકી વિરુદ્ધ કાયદેસરની કાર્યવાહી કરવામાં આવે જેથી તેઓ મારા પર અનાવશ્યક દબાણ ન કરી શકે.

આપનો વિશ્વાસુ,

એસડી/અવાચ્ય

(કનકિંસહ પરમાર)

તારીખ : ૧૪-૧૦-૨૦૧૬

આપનો આભારી, શ્રી કનકિંસહ પી. પરમાર

બ્લોક નં.૬૯૪/૧, ડી પ્રકાર

સેક્ટર-૮, ગાંધીનગર.”

“સુપરિન્ટેન્ડન્ટ ઓફ પોલીસ, સીબીઆઈ, સ્પેશિયલ કાઈમ -૨,
સી.જી.ઓ. કોમ્પ્લેક્સ, લોધી રોડ, નવી દિલ્હી.

વિષય : સાક્ષી શ્રી મનિંદ્રસિંહ પુત્ર રઘુનંદનસિંહ કુસવાહને રક્ષણ પૂરું
પાડવા બાબતે.

આદરણીય શ્રીમાન,

ઉપરોક્ત વિષયના સંદર્ભમાં આદરપૂર્વક જાણ કરવામાં આવે છે કે હું,
મનિંદ્રસિંહ પુત્ર રઘુનંદનસિંહ કુશ્વાહ, હાલ સરનામે : ગામ ધોલાપુર,
પોસ્ટ-મલાલા, તા. પુખરાયન, જી. કાનપુર દેહાત, ઉત્તર પ્રદેશ ખાતે રહું
છું અને સીબીઆઈ કેસ નં. આર.સી. નં. ૨(એસ) ૨૦૧૨ /
એસ.સી.યુ-વી/સીબીઆઈ/એસ.સી-૨/ન્યૂ દિલ્હી સંબંધે મારું
જુબાની નોંધાવવાનું ૩૧/૧/૨૦૧૭ના રોજ સવારે ૧૦:૩૦ વાગ્યે
ગુજરાત રાજ્યના અમદાવાદ ખાતે મિર્ઝાપુર સ્થિત વિશેષ ન્યાયાધીશ,
સીબીઆઈ અદાલત નં. ૪ સમક્ષ નિર્ધારિત થયેલ છે. આ અંગે હું આપને
વિનંતી કરું છું કે વિપક્ષ પક્ષના વ્યક્તિઓ ગુનેગારો છે અને તેમનો
સ્વભાવ હિંસક છે અને તેઓ દરેક વખતે મને એવી ધમકી આપે છે કે જો
હું સીબીઆઈના પક્ષમાં જુબાની આપીશ, તો તેઓ મને મારી નાંખશે.

મારી વિનંતી છે કે, હું જુબાની આપું ત્યારે માનનીય ન્યાયાધીશ અને અદાલત દ્વારા મને પોલીસ સુરક્ષા આપવાની વ્યવસ્થા કરવામાં આવે, જેથી અદાલતમાં જતા સમયે અને ઘર પર પાછા ફરતા સમયે મને સુરક્ષા મળે અને હું સરકારને સહકાર આપી શકું; અન્યથા, જુબાની આપવી શક્ય બનશે નહીં.

આપનો આભારી,

તારીખ : ૨૦/૦૧/૨૦૧૭ આપનો વિશ્વાસુ, એસડી/-મનેન્દ્રસિંહ
(મનેન્દ્રસિંહ પુત્ર.રઘુનંદનસિંહ કુસવાહ ગામ - ધોકાલપુર પોસ્ટ-
મલાલા, જિલ્લો કાનપુર દેહાત"

૧૯ પમી માર્ચ ૨૦૧૪ના રોજ, શ્રી અનિલ સિંહા, આઈ.પી.એસ., વિશેષ નિયામક, સી.બી.આઈ., એ તે સમયના પોલીસ મહાનિદેશક, ગાંધીનગર, ગુજરાતને નીચે મુજબ જણાવતાં એક પત્ર સંબોધ્યો હતો:

ઉપરોક્ત કેસમાં મહત્વપૂર્ણ સાક્ષીઓને પૂરતી સુરક્ષા પૂરી પાડવા બાબતે નવી દિલ્હીના સી.બી.આઈ.ના સંયુક્ત નિદેશક (એસસી) શ્રી આર.એસ. ભટ્ટીનો પત્ર નં.

૬૭૫૩/૩/૧૧(એસ)/૨૦૧૨/એસસીયુ.વી/એસસી-૨/સીબીઆઈ/એનડી, તા. ૦૯.૧૦.૨૦૧૩ કૃપા કરીને સંદર્ભિત કરશો. તેમ છતાં, આ બાબતમાં કોઈ કાર્યવાહી કરવામાં આવી નથી.

૨ શ્રી રામભાઈ હઝાભાઈ સોલંકી રહે. ગામ દામળી, તાલુકા કોડીનાર, જિલ્લો ગીર સોમનાથ, શ્રી મનુભાઈ જાસીનભાઈ ડોડિયા રહે. બંસીધર સોસાયટી પાસે, વાડીમાં (ફાર્મ), તાલુકા કોડીનાર, જિલ્લો ગીર સોમનાથ અને શ્રી ધીરસિંહભાઈ કરસનભાઈ બારડ રહે. દેવડી (દેડાણી), તાલુકા કોડીનાર, જિલ્લો ગીર સોમનાથ, ગુજરાતે ફરીથી આક્ષેપ કરતી ફરિયાદો મોકલી છે કે તેઓને અને તેમના કુટુંબજનોને શ્રી દિનુભાઈ બોધાભાઈ સોલંકી, સાંસદ તરફે જાનથી મારી નાખવાની ધમકીઓ મળી રહી છે. તેઓ પોતાની તથા પોતાના કુટુંબની સલામતી અંગે અત્યંત ચિંતિત છે.

૩ તેથી, વિનંતી કરવામાં આવે છે કે યોગ્ય માનવામાં આવે તેવા જરૂરી પગલાં અને ઉપાયો તાત્કાલિક લેવામાં આવે જેથી આ અત્યંત મહત્વપૂર્ણ સાક્ષીઓની સલામતી અને સુરક્ષા સુનિશ્ચિત કરી શકાય. કરાયેલ કાર્યવાહીની જાણ કૃપા કરીને આ કચેરીને કરવામાં આવે. ”

૨૦ નીચલી અદાલતે આંક : ૭૨૩ નીચે તા. ૩૧મી જાન્યુઆરી ૨૦૧૭નો એક આદેશ કર્યો હતો, જે નીચે મુજબ છે:

“સીબીઆઈ સેશન્સ કેસ નં.૨/૨૦૧૪

વીથ

સીબીઆઈ સેશન્સ કેસ નં. ૧/૨૦૧૪

વીથ

સીબીઆઈ સેશન્સ કેસ નં. ૩/૨૦૧૪

આંક ૭૨૩ નીચેનો આદેશ.

૧. મેં સાક્ષી અર્થે શ્રી મોનેન્દ્ર સિંહ, પુત્ર રઘુનંદન સિંહ કુશવાહા દ્વારા પોલીસ સુપરિન્ટેન્ડન્ટ, સી.બી.આઈ., નવી દિલ્હી ને લખાયેલ પત્ર વાંચ્યો છે, જેમાં ઉક્ત સાક્ષીએ પોતાના પત્રમાં વર્ણન કર્યું છે કે તેને આરોપી પક્ષ તરફે ધમકીઓ આપવામાં આવી છે અને તે કારણે તેણે નીચેસહી કરનારની અદાલતમાં હાજર રહી જુબાની આપવા માટે સુરક્ષા આપવા વિનંતી કરી છે.

૨ હું, તપાસ દરમિયાન સીબીઆઈ દ્વારા નોંધવામાં આવેલ ઉપરોક્ત સાક્ષીના નિવેદનનો વિચાર કર્યો છે, જેમાં એવું જણાય છે કે ઉપરોક્ત સાક્ષી ગુનાસ્થળની આસપાસ હાજર હતો અને તે એક્સિસ બેન્કના એટીએમમાં સુરક્ષા કર્મચારી તરીકે ફરજ બજાવતો હતો. તેથી, મારો એવો પણ અભિપ્રાય છે કે ઉપરોક્ત સાક્ષીને આ અદાલતમાં હાજરી આપવા માટે સીબીઆઈ દ્વારા પૂરતું સંરક્ષણ આપવામાં આવે અને તે માટે, હું નીચેનો આદેશ કરું છું.

આદેશ

૧. સી.બી.આઈ., ન્યૂ દિલ્હી ને આદેશ આપવામાં આવે છે કે ઉક્ત સાક્ષીને અદાલતમાં તાત્કાલિક હાજરી આપવા માટે પૂરતું રક્ષણ આપવામાં આવે અને ઉક્ત સાક્ષીને આ અદાલત સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવે.

૨. આ આદેશની એક નકલ આ સીબીઆઈને આપવામાં આવે.

તારીખ: ૩૧.૦૧.૨૦૧૭.

(દિનેશ એલ. પટેલ)

વિશેષ ન્યાયાધીશ

સી.બી.આઈ. અદાલતો, અદાલત નં. ૧

અમદાવાદ."

૨૧ તેથી, નોંધ પર એવો જોરદાર સામગ્રી ઉપલબ્ધ છે જે દર્શાવે છે કે આરોપી વ્યક્તિઓએ, ખાસ કરીને મુખ્ય આરોપી દિનુ ભોગા સોલંકીએ, પોતાની નિષ્કળ શક્તિ અને હોદ્દાના બળે, એ સુનિશ્ચિત કર્યું કે કોઈપણ સાક્ષી નીચલી અદાલત સમક્ષ તેના અને અન્ય સહ-આરોપીઓ વિરુદ્ધ એક શબ્દ પણ કહેવાની હિંમત

ન કરે. શરૂઆતથી જ દિનુ ભોગા સોલંકીએ કાર્યવાહી પર પ્રભુત્વ જમાવ્યું હતું. તેણે સમગ્ર તપાસને નિયંત્રિત કરી હતી અને એ જ કારણસર આ અદાલતની વિભાગીય ખંડપીઠને તપાસ સી.બી.આઈ.ને સોંપવી પડી હતી. આ તબક્કે, મારા માટે યોગ્ય રહેશે કે હું આ અદાલતની વિભાગીય ખંડપીઠ દ્વારા વિશેષ ફોજદારી અરજી નં. ૧૯૨૫ ઓફ ૨૦૧૦ તથા સંલગ્ન બાબતોમાં કરાયેલા અવલોકનો ઉદ્ઘૃત કરું, જેના આધારે તપાસ સી.બી.આઈ.ને સોંપવામાં આવી હતી. આ અવલોકનો ઉદ્ઘૃત કરવાનો સમગ્ર હેતુ એ દર્શાવવાનો છે કે દિનુ ભોગા સોલંકીએ તપાસ પર કેવી રીતે પ્રભુત્વ જમાવ્યું હતું અને એ સુનિશ્ચિત કર્યું હતું કે તેના વાળનો પણ એક તંતુ નુકસાન ન પામે.

“૯. વિદ્વાન વકીલ અને વિદ્વાન સરકારી વકીલ દ્વારા કરવામાં આવેલી રજૂઆતોના પ્રકાશમાં તપાસનું પરીક્ષણ કરતાં, ટ્રાયલ માટે અને બહારની એજન્સી દ્વારા વધુ તપાસ કરવાનો આદેશ આપવો જરૂરી છે કે કેમ તે નક્કી કરવા માટે નીચે મુજબના મુખ્ય લક્ષણો સામે આવે છે.

(એ) પ્રથમ દષ્ટિએ, અરજદારનો અવસાન પામેલો પુત્ર આરટીઆઈ કાર્યકર હતો અને પીઆઈએલમાં એકમાત્ર અરજદાર હતો, એટલે કે વર્ષ ૨૦૧૦ ની એસસીએ નં. ૭૬૯૦, જેમાં હત્યાથી થોડા સમય પહેલાં જ બે વ્યક્તિઓને પ્રતિવાદી તરીકે જોડવામાં આવ્યા હતા અને તેઓમાંથી એક ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમો ૩૦૨ અને ૧૨૦-બી હેઠળના ગુનામાં પહેલેથી જ આરોપી છે. એવો કોઈનો કેસ નથી કે ગુનાનો અવસાન

પામેલો ભોગ બનનાર બ્લેકમેલર અથવા અનાવશ્યક રીતે બીજા કામોમાં હસ્તક્ષેપ કરનાર વ્યક્તિ હતો. તેના બદલે, એવો સૂચક પૂરતો દસ્તાવેજી આધાર ઉપલબ્ધ છે કે તે પર્યાવરણ સંબંધિત મુદ્દાઓ અંગે જાહેર જાગૃતિ પ્રેરિત કરવાની પ્રવૃત્તિમાં સંકળાયેલો હતો અને પર્યાવરણના ક્ષયને રોકવા માટે, ખાસ કરીને અનામત જંગલ અને ગીર અભયારણ્યમાં તથા તેની આસપાસ, કાનૂની ઉપાયો અપનાવતો હતો.

(બી) આઈ-સી.આર. નં. ૧૬૩ ઓફ ૨૦૧૦ તરીકે નોંધાયેલ એફ.આઈ.આર. મુજબ, મૃત્યુ પામેલ વ્યક્તિની ૨૦.૭.૨૦૧૦ના રોજ ૨૦.૪૦ કલાકે હત્યા કરવામાં આવી હતી અને એફ.આઈ.આર. ૨૨.૦૬ કલાકે નોંધાઈ હતી. એફ.આઈ.આર.માં જ મૃત્યુ પામેલ વ્યક્તિનું સરનામું દર્શાવવામાં આવ્યું હતું અને તેનો મોબાઈલ ફોન પણ ઘટના સ્થળેથી મળ્યો હતો. તેમ છતાં, એફ.આઈ.આર. નોંધાયા પહેલાં પોલીસ કર્મચારી મારફતે નજીકમાં ઉપલબ્ધ તેના પરિવારના કોઈપણ સભ્યને જાણ કરવાનું કે તેમને પોલીસ સ્ટેશને બોલાવવાનું કોઈ પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો નહોતો. આ હકીકતો સ્વાભાવિક રીતે આ શંકાને મજબૂત કરે છે કે મૃત્યુ પામેલ વ્યક્તિના કોઈ સગા અથવા ઓળખીતાને એફ.આઈ.આર.માં જ અપરાધના સંદિગ્ધ કર્તા તરીકે કોઈનું નામ દર્શાવવા માટે ઇરાદાપૂર્વક અટકાવવામાં આવ્યા હતા. નિર્વિવાદ રીતે, એફ.આઈ.આર.માં કોઈ વ્યક્તિનું નામ સંદિગ્ધ તરીકે દર્શાવવું તપાસ અને નીચલી અદાલતમાં

ચલાવાતી કાર્યવાહી દરમિયાન અનેક હેતુઓ માટે નિર્ણાયક પરિબલોમાંનું એક બની રહેતું હોય છે.

(સી) એફ.આઈ.આર.ના સરસરી વાંચનથી પણ એવું ધ્યાનમાં આવ્યું હતું કે તે પોલીસ સ્ટેશનમાં હાજર રહેલા ઉચ્ચ અધિકારીઓના માર્ગદર્શન અને સલાહ હેઠળ નોંધવામાં આવી હતી. સોલા પોલીસ સ્ટેશનના પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટર શ્રી એચ.એમ. કુંડાળિયાના નિવેદન મુજબ, બનાવના સ્થળે પહોંચતા જ મૃત્યુ પામેલ વ્યક્તિની ઓળખ તરત જ જાણી લેવામાં આવી હતી અને તેમણે ઉચ્ચ અધિકારીઓને તેની જાણ કરી હતી. અને પોલીસ કમિશનર, ડેપ્યુટી પોલીસ કમિશનર, ઝોન-૧, જોઈન્ટ પોલીસ કમિશનર, ડેપ્યુટી પોલીસ કમિશનર (કાઈમ) અને કાઈમ બ્રાંચના પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટર પણ તરત જ પોલીસ સ્ટેશન પર આવી પહોંચ્યા હતા અને તે અધિકારીઓમાં શ્રી મોહન ઝા, સ્પેશિયલ પોલીસ કમિશનર, કાઈમ બ્રાંચ, અમદાવાદનો પણ સમાવેશ થતો હતો. શ્રી કુંડાળિયાએ એમ પણ જણાવ્યું છે કે તેમણે તપાસનો હવાલો સંભાળ્યો હતો અને તે ૧૬.૦૮.૨૦૧૦ સુધી ચલાવી હતી, જ્યારે પોલીસ કમિશનરના આદેશથી તપાસ હસ્તાંતર કરવાની આજ્ઞા કરવામાં આવી હતી. તપાસ હસ્તાંતર કરવાનો આદેશ કોઈ કારણ દર્શાવતો નથી અને તે ૧૫.૦૮.૨૦૧૦ના રોજનો છે, જે રાષ્ટ્રીય રજા હતી. પોલીસ અધિક્ષક શ્રી વત્સાના સોગંદનામામાંથી જણાય છે કે વધુ તપાસ દરમિયાન પણ તેમને તેમના પર્યવેક્ષક અધિકારી તથા સ્પેશિયલ પોલીસ કમિશનર, કાઈમ બ્રાંચ,

અમદાવાદ તરીકે શ્રી મોહન ઝાને સતત માહિતી આપવી અને સંક્ષિપ્ત અહેવાલ આપવો આવશ્યક હતો. તે આધારે એવી દલીલ કરી શકાય કે શ્રી મોહન ઝા આ અદાલતના આદેશ હેઠળની વધુ તપાસને પણ માર્ગદર્શન આપતા અને નિયંત્રિત કરતા રહ્યા હતા અને તેથી, એવી કોઈ નવી તપાસ દિશા અનુસરવામાં આવે તેવી શક્યતા ઓછી હતી જે પહેલેથી જ રજૂ કરાયેલ આરોપપત્રોને અસર પહોંચાડે.

(ડી) જ્યારે શ્રી કુન્દાલિયા તપાસના પ્રભારી હતા, ત્યારે મૃતકના પિતા, પત્ની, ભાઈઓ, માતા અને મિત્રો ના નિવેદનો નોંધવામાં આવ્યા હતા અને તેમાં શંકાસ્પદ વ્યક્તિઓના ચોક્કસ નામો વારંવાર ઉલ્લેખિત કરવામાં આવ્યા હતા, પરંતુ કોઈ ધરપકડ કરવામાં આવી નહોતી અને તપાસમાં કોઈ પ્રગતિ થઈ હોવાનું જણાતું નહોતું. માત્ર આ અદાલત સમક્ષ તે સમયે લંબિત જાહેરહિત અરજીમાં તા. ૦૨.૦૮.૨૦૧૦ ના ઉપરોક્ત આદેશ પછી અને તપાસ હસ્તાંતરિત કરવાના આદેશ બાદ જ ધરપકડો કરવામાં આવી હતી. તેમ છતાં, તે સમય સુધી નોંધાયેલા ઓછામાં ઓછા ૮ નિવેદનોમાં શ્રી ડી.બી.નું નામ મુખ્ય શંકાસ્પદ તરીકે ઉલ્લેખિત કરવામાં આવ્યું હતું અને મૃતકને મળેલી ધમકીઓનો પણ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો, છતાં તા. ૧૫.૯.૨૦૧૦ સુધી તેની પૂછપરછ માટે તેને ન તો સંપર્ક કરવામાં આવ્યો હતો અને ન તો ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૬૦ હેઠળ કોઈ નોટિસ જારી કરવામાં આવી હતી.

(ઈ) ૧૬.૦૯.૨૦૧૦ ના રોજ શ્રી ડી.બી.નું નિવેદન નોંધવા માટે તેમને બોલાવવામાં આવ્યા ત્યારે, ગુનામાં સંડોવાયેલા હોવાનું પોલીસને જણાયેલા અન્ય વ્યક્તિઓમાંથી બે વ્યક્તિઓ સિવાય બાકી તમામની ધરપકડ પહેલેથી જ કરવામાં આવી હતી, જેમાંથી એક વ્યક્તિએ વાસ્તવમાં મૃતક પર ગોળીબાર કર્યો હોવાનો આક્ષેપ હતો. તે વ્યક્તિ, એટલે કે, શૈલેષ પંડ્યા, જેની મુંબઈ પોલીસની અટકાયતમાં હતો અને જેને અન્ય ગુનાના સંબંધમાં તેઓએ અગાઉથી જ ધરપકડ કર્યો હતો, તેની ૨૦.૧૧.૨૦૧૧ ના રોજ બદલી વોરંટ દ્વારા ધરપકડ કરવામાં આવી હતી. તેમ છતાં, તે પહેલાં ઘણો સમય પૂર્વે, ૧૬.૮.૨૦૧૦ ના રોજ બહાદુરસિંહ ધીરુભા વઘેરની પ્રથમ ધરપકડ વખતે જ, શ્રી કુન્દાળિયાએ નોંધેલા તેના પોતાના નિવેદનમાં તેણે સ્વીકાર્યું હતું કે મૃતકની કોન્ટ્રાક્ટ હત્યા માટેની રકમની વ્યવસ્થા તેણે કરી હતી અને શ્રી ડી.બી. ષડયંત્રમાં સંડોવાયેલા ન હતા. તેથી, તપાસની પ્રગતિએ સ્પષ્ટ દર્શાવ્યું હતું કે તપાસ અધિકારીઓ મૃતકના સગા-સંબંધીઓ અને ઓળખીતાઓના અગાઉ નોંધાયેલા નિવેદનો કરતાં ધરપકડ કરાયેલા વ્યક્તિના નિવેદનો પર વધુ આધાર રાખી રહ્યા હતા. આરોપપત્ર દાખલ કરતી વખતે પણ, માનનીય વકીલ શ્રી આનંદ યાજ્ઞિક તથા શ્રી કનકસિંહ પરમાર જેવા સ્વતંત્ર અને મહત્વપૂર્ણ સાક્ષીઓના અનુક્રમે ૨૨.૭.૨૦૧૦ અને ૨૮.૭.૨૦૧૦ ના નિવેદનો આરોપપત્ર સાથે જોડવામાં આવ્યા ન હતા.

(એફ) કેસ ડાયરીમાં ૨૦.૦૮.૨૦૧૦ના રોજ નોંધાયું છે કે પોલીસ શિવા સોલંકીની શોધમાં હોવાનું સમાચાર અગાઉથી જ ફોડી પાડવામાં આવ્યા હતા અને તે માધ્યમો દ્વારા પ્રસરી ગયા હતા તથા પ્રસારિત પણ થયા હતા, તેથી અત્યંત ગુપ્ત સ્ત્રોતો અને બાતમીદારો મારફતે પૂછપરછ કરવા છતાં તેનો પત્તો લાગી શક્યો નહોતો. આ તપાસનો તે તબક્કો હતો જ્યારે ૧૬.૦૮.૨૦૧૦ના રોજ તપાસ ડીસીબી પાસે સોંપવામાં આવી અને તેણે તે પોતાના હાથમાં લીધી, અને એ જ દિવસે મુખ્ય આરોપીઓમાંના એક, એટલે કે બહાદુરસિંહ ડી. વાઢેરની ધરપકડ કરવામાં આવી હતી અને તેણે સ્વર્ગસ્થ શ્રી અમિત જેઠવાની હત્યા ગોઠવવા માટેના પોતાના હેતુ, યોજના, અમલ અને સાધનસામગ્રીની પૂરતાની બાબતે અત્યંત વિગતવાર રીતે પ્રાયઃ બધું જ કહી દીધું હતું – પરંતુ ક્યાંય પણ શિવા સોલંકીનું નામ પણ લીધું ન હતું. તેણે સ્વીકાર્યું હતું કે તે ૧૯૯૯થી પોલીસ ખાતા સાથે કામ કરતો હતો અને છેલ્લા છ મહિનાથી ગીર ગઢડા પોલીસ સ્ટેશનમાં વાયરલેસ સેટ ઓપરેટર તરીકે ફરજ બજાવતો હતો, તેણે અન્ય લોકો સાથે ભાગીદારીમાં બે ખાણો ખરીદી હતી અને સમજ્યું હતું કે ઉક્ત ખાણોમાં ખનન ગેરકાયદેસર હતું અને તેથી ખનન શરૂ કર્યું ન હતું. ત્યારબાદ, ૧૮મીથી ૩૦મી ઓગસ્ટ, ૨૦૧૦ દરમિયાન દરરોજ તેના નિવેદનો નોંધવામાં આવ્યા હતા. આવી અટકાયતી પૂછપરછ દરમિયાન, ૧૯મી ઓગસ્ટથી તેણે ઉમેર્યું કે અમિત જેઠવાની હત્યા કરવા માટે તેણે શિવા સોલંકી સાથે નક્કી કર્યું હતું, જેના માટે શિવા પૈસા આપવાનો હતો.

અને પોતાના ૨૯.૮.૨૦૧૦ના નિવેદનમાં તેણે જણાવ્યું હતું કે શિવા સાથેનો હિસાબ પતાવી શકાયો નહોતો, કારણ કે એવા પતાવટ પહેલાં જ તેની ધરપકડ થઈ ગઈ હતી. હાલના તબક્કે કશું જ સાબિત થયેલું કે સાબિત માનવામાં આવી શકે તેમ નથી, તેમ છતાં ઘટનાઓનો ક્રમ અને આ નિવેદનો સ્પષ્ટ રીતે સૂચવે છે કે શિવા સોલંકીનું નામ પણ સાવચેતીપૂર્વક અને આયોજનબદ્ધ રીતે રજૂ કરવામાં આવી રહ્યું હતું અને તેમાં સંવેદનશીલ માહિતીનો પ્રવાહ જાહેર જનતા, જેમાં ગુનામાં સંડોવાયેલા અન્ય લોકો પણ આવરી લેવાયા હોય, સુધી પહોંચાડવામાં આવી રહ્યો હતો. જ્યારે ૦૭.૦૯.૨૦૧૦ના રોજ શિવા સોલંકીની ધરપકડ કરવામાં આવી, ત્યારે ૦૭.૦૯.૨૦૧૦થી ૨૦.૦૯.૨૦૧૦ દરમિયાન દરરોજ તેના અનુરૂપ આવર્તનવાળા નિવેદનો નોંધાયા હતા, જેમાં બહાદુરસિંહ સાથે અમિતની હત્યા કરવાનો તેનો નિર્ણય અને સમજુતી તેમજ પોતાનો હેતુ અને સાધનો વિશેની વિગતો હતી; પરંતુ એક પણ વખત એવું જણાતું નથી કે આ આરોપીઓને શ્રી ડીબીની સંડોવણી અંગે એક પણ પ્રશ્ન પૂછાયો હોય. તેના બદલે, શિવાને એવું સ્પષ્ટ કર્યું હોવાનું જણાવાયું છે કે, બહાદુરસિંહ સાથેની તેની સમજુતી અંગે અન્ય કોઈને જાણ કરવામાં આવી ન હતી. આવી પૂછપરછ દરમિયાન, કેસ ડાયરી મુજબ, ૧૫.૯.૨૦૧૦ના રોજ શ્રી ડીબી અમદાવાદ આવવાના હોવાનું જાણવા મળ્યું અને ત્યારબાદ ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૬૦ હેઠળ તેમને નોટિસ આપવામાં આવી. ત્યારબાદ ૧૬.૦૯.૨૦૧૦ના રોજ

તેમનું નિવેદન નોંધાયું, જેમાં તેમણે માત્ર સંપૂર્ણ નિર્દોષતા જ નહીં પરંતુ અમિત જેઠવાની પ્રવૃત્તિઓ અને તેના કારણે તેને થયેલી મુશ્કેલીઓ વિષે પણ અજ્ઞાનતા દર્શાવી હતી. હકીકતમાં, તેમણે ગુનાની સ્વતંત્ર અને વધુ ઊંડી તપાસ કરવાની વિનંતી કરી હતી. પૂછપરછની આ દિશા આ રજૂઆતને પુષ્ટિ આપે છે કે તપાસ એજન્સી અન્ય સ્વતંત્ર અથવા રસ ધરાવતા સાક્ષીઓની બદલે ધરપકડ કરાયેલા વ્યક્તિઓ દ્વારા આપવામાં આવેલા સૂરાગોને અનુસરી રહી હતી.

(જી) શ્રી.ડીબીનું નિવેદન, હત્યાના રહસ્યનો દેખીતો ઉકેલ મળી ગયા પછી નોંધાયેલું, સ્પષ્ટપણે શ્રી.ડીબીની અનુકૂળતા અને આમંત્રણ પરથી પૂર્ણ કરાયેલી ખાલી ઔપચારિકતા જેવું જણાતું હતું. આવા પ્રકારના ગુનામાં સામાન્ય પોલીસ અધિકારી દ્વારા ન્યાયસંગત, યોગ્ય અને તાત્કાલિક તપાસ કરવામાં આવી હોત, તો મુખ્ય શંકાસ્પદોની તાત્કાલિક અટકાયતી પૂછપરછ પ્રેરિત થઈ હોત; પરંતુ હાલના કેસના તથ્યોમાં, તપાસ અધિકારી હત્યા પછીના પ્રથમ ૨૫ દિવસ સુધી પ્રાયઃ કોઈ સૂત્ર વિના રહ્યો હતો અને ત્યારબાદ અચાનક, તપાસના પ્રથમ જ દિવસે થયેલી પ્રથમ ધરપકડ અને ધરપકડમાં લેવાયેલા વ્યક્તિના પ્રથમ નિવેદન સાથે, કેસ પ્રાયઃ ઉકેલી દેવામાં આવ્યો હતો. તે પ્રથમ ધરપકડમાં લેવાયેલા વ્યક્તિને, જેની ધરપકડ સુધી કોઈપણ સાક્ષી દ્વારા કે તેની ધરપકડ સુધી નોંધાયેલા કોઈપણ નિવેદનમાં નામ લેવાયું ન હતું, તેને શંકાસ્પદ તરીકે કેવી રીતે ઓળખવામાં આવ્યો અને તપાસ

હસ્તાંતરિત કરવાનો આદેશ થયા પછી જ ૧૬.૦૮.૨૦૧૦ના રોજ કેવી રીતે ધરપકડ કરવામાં આવી, તે સ્પષ્ટ નથી. એક વિચિત્ર સંયોગવશાત્, અનેક ઉચ્ચ અધિકારીઓની દેખરેખ હેઠળ એફ.આઈ.આર. લખાવનાર ફરીયાદી અને પોલીસની વિશેષ શાખા સમક્ષ પોતાના પ્રથમ નિવેદનમાં તપાસ એજન્સીને સમગ્ર ઉકેલ આપનાર પ્રથમ ધરપકડમાં લેવાયેલો વ્યક્તિ, બંને એવા ઉચ્ચ અધિકારીઓના આધીન સેવા બજાવતા પોલીસ કર્મચારીઓ હતાં, જેઓના આધીન અન્યથા ૨૫ દિવસ સુધી તપાસમાં કોઈ નોંધપાત્ર પ્રગતિ થવી મુશ્કેલ હતી. કેસ નોંધવાનો અને કેસનો ભેદ ઉકેલવાનો, બંને મહત્વપૂર્ણ તબક્કાઓએ, સામાન્ય પરિબળ પણ એ જ ઉચ્ચ અધિકારી શ્રી.મોહન ઝા હતા, જે તે સમયે સિટી કાઈમ બ્રાન્ચના પ્રભારી હતા. પોલીસ મહાનિર્દેશક દ્વારા તે બાબતે જારી કરાયેલા વિશેષ આદેશના બળ પર, તેમણે કાઈમ બ્રાન્ચના વિશેષ પોલીસ કમિશનર તરીકે આગળની તપાસની પણ દેખરેખ રાખી હતી. તપાસ દરમિયાન એ પણ બહાર આવ્યું છે કે શૈલેશ પંડ્યા, જેના વિશે આક્ષેપ છે કે તેણે વાસ્તવમાં પીડિત પર ગોળીબાર કર્યો હતો, તે ફેબ્રુઆરી ૨૦૧૦માં કામચલાઉ જામીન મેળવ્યા પછી સાબરમતી જેલમાં પરત ફર્યો ન હતો અને તેથી તેની ગેરકાયદેસર મુક્તિ પોલીસની મરજી પર નિર્ભર હતી. આ બાબત એટલી પૂરતી હતી કે રાજ્ય પોલીસ નિષ્પક્ષ, પક્ષપાતરહિત અને તાત્કાલિક રીતે તપાસ હાથ ધરવાને બદલે તપાસને નિયંત્રિત કરી રહી હતી તે રજૂઆતને સમર્થન મળે. આ પરિબળો આ આક્ષેપને પણ

વિશ્વસનીયતા આપે છે કે આરોપી વ્યક્તિઓ અને મુખ્ય શંકાસ્પદનો પોલીસ સત્તાના ઉચ્ચ સ્તરોમાં એવો પ્રભાવ હતો કે નીચલા દરજ્જાના અધિકારીઓ તેમને નારાજ કરવાની હિંમત ન કરતા.

(એચ) આ અદાલતના નિર્દેશ પછી વધુ તપાસ દરમિયાન, મુખ્ય તપાસ અધિકારી શ્રી વત્સાએ સાક્ષીઓના વધુ નિવેદનો લીધા હોવાનું જણાવાયું છે. ત્યારબાદ, શ્રી ડી.બી.ની ભૂમિકા નિર્ધારિત કરવા હેતુસર અનેક આરોપીઓની કસ્ટોડિયલ કોસ ઇન્ટરોગેશન માટે તેમના દ્વારા અરજી કરવામાં આવી હતી. તા. ૦૭.૧૨.૨૦૧૧ની તે અરજીમાં શ્રી વત્સાએ ખાસ કરીને ઉલ્લેખ કર્યો હતો કે બહાદુરસિંહને પોલીસ કસ્ટડીમાં રહેલી અવધિ દરમિયાન ૧૬.૮.૨૦૧૦ થી ૩૦.૮.૨૦૧૦ સુધી પૂછપરછ કરવામાં આવી હતી, જ્યારે શિવા સોલંકીને ૪૫ દિવસ સુધી ફરાર રહ્યા પછી માત્ર ૦૭.૮.૨૦૧૦ના રોજ જ ધરપકડ કરી શકાયો હતો, અને તે દરમિયાન બાકી રહેલી જનહિત અરજીમાં તપાસની પ્રગતિનો અહેવાલ વડી અદાલતને આપવાનો હતો. તેથી, અરજી મુજબ, શિવા સોલંકીને તપાસ અંગે જાણ હતી અને તે આરોપી સારો શિક્ષિત, અતિ ચાલાક અને કાયદાની જાણકારી ધરાવતો હોવા ઉપરાંત રાજકીય પ્રભાવ પણ ધરાવતો હોવાથી, તેણે ષડયંત્રની સંપૂર્ણ વિગતો જાહેર કરી નહોતી અને તેથી ગુનામાં સંકળાયેલા અન્ય વ્યક્તિઓ અંગે પુરાવા એકત્ર કરવા શિવા સોલંકી અને બહાદુરસિંહની કસ્ટોડિયલ કોસ ઇન્ટરોગેશન જરૂરી હતી. તે અરજી અદાલતે સંક્ષિપ્ત આદેશ દ્વારા ફગાવી દીધી હતી અને ત્યારબાદ

કાયદા વિભાગના સચિવ દ્વારા સરકારી વકીલનો અભિપ્રાય માંગવામાં આવ્યો હતો. સંબંધિત વિદ્વાન સરકારી વકીલે તા. ૧૯.૧૨.૨૦૧૧ના રોજ લેખિતમાં એવો અભિપ્રાય આપ્યો હતો કે નીચલી અદાલતના આદેશને પડકારવો યોગ્ય નહીં ગણાય, કારણ કે પહેલેથી જ ધરપકડ કરાયેલા તમામ આરોપીઓ વિરુદ્ધ ચાર્જશીટ રજૂ થઈ ગઈ હતી અને ધરપકડ કરવા માટે કોઈ અન્ય આરોપી બાકી રહ્યો નહોતો. તેમણે એ હકીકત પણ નોંધેલી હતી કે રિમાન્ડ માટેની અરજી તે તબક્કે કોઈ કારણ દર્શાવવામાં ન આવતા અને અરજી પોષણક્ષમ ન હોવાથી ફગાવી દેવામાં આવી હતી. સરકારી વકીલના અભિપ્રાય મુજબ, તે પૂર્ણપણે વાજબી અને કાયદેસર આદેશ હતો અને તેને પડકારવાનો કોઈ અવકાશ નહોતો. આમ, સંક્ષેપમાં, યોગ્ય વધુ તપાસ માટે કરવામાં આવેલ નબળો પ્રયત્ન પણ વિદ્વાન સરકારી વકીલના આ અનુમાનાધારિત અભિપ્રાયથી અટકાવી દેવામાં આવ્યો કે “જેઓ સામે ચાર્જશીટ રજૂ કરવામાં આવી હતી તે તમામ વ્યક્તિઓની પહેલેથી જ ધરપકડ થઈ ચૂકી હતી અને ધરપકડ કરવા માટે કોઈ અન્ય આરોપી બાકી રહ્યો નહોતો.” અહીં ઉપર પરા ક્રમાં દર્શાવ્યા મુજબ વધુ તપાસ કરનાર શ્રી આર. વત્સાએ કરેલા આક્ષેપો વિશ્વાસ ઉપજાવતા નહોતા, કારણ કે શિવા સોલંકી અને શ્રી ડી.બી.ની ગાઢ નજીકતા તથા ગુના પહેલાં અને પછી તેમની પરસ્પર ક્રિયાપ્રતિક્રિયા, તપાસ દરમિયાન જેટલી બહાર આવી હતી તેટલી હદે પણ, નિષ્કપટ તપાસને તે અધિકારીએ કાઢેલા નિષ્કર્ષો અને અનુમાનો કરતાં સર્વથા

વિપરીત નિષ્કર્ષો અને અનુમાનો તરફ દોરી જાત. તેમણે માત્ર કેટલાક આરોપીઓની કસ્ટોડિયલ પૂછપરછ માટે અરજી કરી પોતાની નિષ્ઠા સાબિત કરવાનો નબળો પ્રયત્ન કર્યો હતો અને ઉપરોક્ત મુજબ તે પ્રયત્ન જિલ્લાની સરકારી વકીલના અભિપ્રાયથી સહેલાઈથી દબાવી દેવામાં આવ્યો હતો.

(૧) જ્યાં મૃતક પર ગોળીબાર થતો હોય ત્યારે કોઈપણ વ્યક્તિ પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષી તરીકે દેખાતી નથી, ત્યાં માત્ર મૃતક પર હુમલો કર્યો હોવાનું આક્ષેપિત વ્યક્તિઓની ઓળખ જ નહીં, પરંતુ મૃતકને દૂર કરવાની પ્રબળ પ્રેરણા ધરાવતા વ્યક્તિઓની ઓળખ અંગે પણ પૂર્ણ અને યોગ્ય તપાસ થવી આવશ્યક હતી. તેના બદલે, તપાસ એજન્સીએ મુખ્યત્વે પહેલેથી જ ધરપકડ કરાયેલા વ્યક્તિઓના નિવેદનો પર આધાર રાખ્યો અને અરજીમાં કરાયેલા નિવેદનો અને આક્ષેપોના પ્રકાશમાં વધુ તપાસ કરવા અંગેનો આદેશ હોવા છતાં, હકીકતમાં તેમની પાસે જ તપાસ અટકાવી દીધી. નોંધપાત્ર રીતે, રેકૉર્ડ પર આવ્યું છે કે શ્રી શિવા સોલંકી અને શ્રી ડીબી સંયુક્ત પરિવારમાં સાથે રહેતા હતા અને કોઈપણ તપાસકર્તા સહેલાઈથી આ નિવેદનોથી સંતોષ માન્યો ન હોત કે મૃત્યુદંડને પાત્ર એવા ગુનાની સાજિશ અંગે તેઓ વચ્ચે કોઈ સંપર્ક કે ચર્ચા નહોતી, ખાસ કરીને ત્યારે જ્યારે તેઓ બન્નેને એકસાથે જનહિત અરજીમાં પ્રતિવાદી તરીકે જોડવામાં આવ્યા હતા.

(જે) વધુ તપાસ દરમિયાન નોંધાયેલા નિવેદનોને સાક્ષીઓએ આ અદાલત સમક્ષ સોગંદનામું દાખલ કરીને આ કહીને વિવાદિત કર્યા છે કે તેમના નિવેદનો યોગ્ય રીતે અથવા ચોક્કસપણે નોંધવામાં આવ્યા નહોતાં. જો તે સાચું હોય, તો વધુ તપાસ પણ વાજબી અને સદ્ભાવપૂર્વકની નહોતી. અહીં અગાઉ પરિષદ ૩ માં જોવામાં અને ચર્ચવામાં આવ્યું છે તે પ્રમાણે પોલીસ અધિક્ષક શ્રી વત્સાએ શ્રી ડી.બી.ના ભૂતકાળના રેકૉર્ડ અંગે કરેલા ખોટા નિવેદનો સ્પષ્ટ રીતે દર્શાવે છે કે મૃતકના સગાસંબંધીઓ અને સહયોગીઓના નિવેદનો અનુસાર જે વ્યક્તિ મુખ્ય શંકાસ્પદ હતી, તેને કોઈક રીતે બચાવવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો હતો.

(કે) ગુનાસ્થળ પરથી મળેલ મૃત્યુ પામેલ પીડિતનો મોબાઈલ ફોન, તેના પિતાના નિવેદનમાં, મૃત્યુ પામેલાને મળેલી ધમકીઓનો રેકૉર્ડ ધરાવતો હોવાનું જણાવવામાં આવ્યું હતું. ૨૧.૭.૨૦૧૦ના રોજ ૨૪.૦૦ કલાકે બનાવવામાં આવેલ ઇન્કવેસ્ટ પંચનામામાં કોઈ કવરનો ઉલ્લેખ કર્યા વિના મોબાઈલ ફોન મળ્યાનો નોંધ કરવામાં આવ્યો હતો, પરંતુ ૨૨.૭.૨૦૧૦ના રોજ અંદર અને બહાર બન્ને તરફ લોહીના ડાઘ ધરાવતું કાળા રંગનું મોબાઈલ કવર મળ્યાનું દર્શાવવામાં આવ્યું છે. આ અદાલતના વધુ તપાસ માટેના આદેશ પછી, જ્યારે ૦૮.૧૨.૨૦૧૧ના રોજ મોબાઈલ ફોન ડી.એફ.એસ., ગાંધીનગરને મોકલવામાં આવ્યો, ત્યારે તે “એસ.પી. એસ.એન.આર.” એવા ચિહ્નોવાળા સીલબંધ

પારદર્શક પ્લાસ્ટિક બોક્સમાં હોવાનું જણાવાયું હતું, અમદાવાદ શહેરના સોલા પોલીસ સ્ટેશન અથવા કાઈમ બ્રાન્ચના કોઈ તપાસ અધિકારીની સહી સાથે નહીં. જો મોબાઈલ ફોન આરોપપત્ર સાથે સક્ષમ અદાલતની સુરક્ષિત કસ્ટડીમાં જમા કરવામાં આવ્યો હોત, તો એફ.એસ.એલ. તપાસ માટે તે માત્ર અદાલતની આવશ્યક પરવાનગી મેળવીને જ મેળવવામાં આવી શક્યો હોત. ૦૮.૧૨.૨૦૧૧ના રોજ મોબાઈલ ફોન ડી.એફ.એસ., ગાંધીનગરને મોકલ્યા પછી, ગાંધીનગરની એફ.એસ.એલ.ની ૦૩.૦૧.૨૦૧૨ તારીખની અહેવાલમાં દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે મોબાઈલ ફોનના સ્લોટમાં તેનો મેમરી કાર્ડ મળ્યો નહોતો. આ તથ્યોમાંથી એવો અનુમાન અને આક્ષેપ ઉભો થાય છે કે પુરાવાનો આ અત્યંત મહત્વનો ભાગ ૨૧.૭.૨૦૧૦થી ૧૯.૧૦.૨૦૧૧ સુધી સીલબંધ સ્થિતિમાં ન રાખવાના કારણે તેની સાથે છેડછાડ કરવામાં આવી હતી.

(એલ) તપાસ એજન્સી તરફે મુખ્ય શંકાસ્પદ વ્યક્તિને તાત્કાલિક ધરપકડ ન કરવાના કે પૂછપરછ પણ ન કરવાના પરિબળને સમજાવવા માટે ભલે એક નબળું બહાનું રજૂ કરવામાં આવે, તથાપિ હકીકત એવી જણાય છે કે પોલીસ દ્વારા સાક્ષીઓ અથવા આરોપી વ્યક્તિઓના નિવેદનો અત્યંત કાળજીપૂર્વક અને સ્પષ્ટ રીતે એવા રીતે નોંધવામાં આવ્યા હતા કે જેમાં શ્રી ડી.બી.ના અસંલગ્નતાનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો, જ્યારે તે પહેલાં પરિવારના તમામ સભ્યો અને પરિચિતોના નિવેદનોમાં શ્રી ડી.બી.ને મુખ્ય શંકાસ્પદ તરીકે સંડોવતા દર્શાવવામાં

આવ્યા હતા. આવી પરિસ્થિતિઓમાં, અરજદાર દ્વારા એ મુદ્દો ઉઠાવવો યોગ્ય હતો કે પોલીસ સ્ટેશનમાં તાત્કાલિક જાણમાં આવેલ અને માહિતી એકત્ર કરનાર ઉચ્ચ અધિકારીઓ આખા રૂપ દિવસ દરમિયાન શું કરતા હતા, જેના દરમિયાન પુરાવાનો એક નવો જથ્થો ખડો કરવા માટેનું સંપૂર્ણ કાવતરું ઘડી શકાય અને અમલમાં મૂકી શકાય તેમજ મૂળ પુરાવાનો નાશ કે દૂરકરણ પણ થઈ શકે. સ્પષ્ટ છે કે અને પરિસ્થિતિના સ્વભાવ મુજબ, પીડિતના મિત્રો અને પરિવારજનો પાસે હત્યા કરવા માટેનું કાવતરું કેવી રીતે, ક્યાં અને ક્યારે ઘડાયું અને હત્યાની યોજના કયા ક્રમમાં અમલમાં મૂકાઈ તે બાબતે કોઈ દઢ પુરાવો કે અંતિમ સ્વરૂપનું સામગ્રી પ્રસ્તુત કરવાની શક્યતા હોતી નથી. અને એ જ સ્થાને કાયદા દ્વારા વિધિવત્ અને સંપૂર્ણ સત્તાસંપન્ન એવી પ્રામાણિક અને નિષ્પક્ષ તપાસ, જે સમગ્ર સત્યને બહાર લાવવા સક્ષમ હોય, તેનું મહત્વ અને ઉપયોગિતા પૂર્ણપણે પ્રગટ થાય છે. આ સ્થાપિત સિદ્ધાંત છે કે અયોગ્ય તપાસનો પરિણામ માત્ર એટલો જ થાય કે આરોપી વ્યક્તિઓને નિર્દોષ છૂટકારો મળે અથવા કોઈ નબળા વ્યક્તિને દોષિત ઠેરવવામાં આવે. ન્યાયની ઠેકડી ઉડાડતી એવી સ્થિતિ અનિવાર્ય રીતે લોકોનો કાયદાના શાસનમાંનો વિશ્વાસ ડગમગાવી દેશે, જે લોકશાહી તથા સામાન્ય નાગરિકોને મળતા મૂળભૂત અધિકારોના ઉપભોગ માટે અત્યંત ગંભીર જોખમ ઊભું કરે છે.

૧૦. ઉપરોક્ત તમામ પરિસ્થિતિઓને એકત્રિત રીતે જોતા એવું સૂચિત થતું હતું કે તપાસ પર પ્રથમ માહિતી અહેવાલ નોંધવાની અવસ્થાથી જ

નિયંત્રણ રાખવામાં આવ્યું હતું અને તપાસ માત્ર આરોપી વ્યક્તિઓએ પોતે આપેલા સૂત્રો સુધી જ મર્યાદિત રાખવામાં આવી હતી, જેથી તા. ૧૦.૧૧.૨૦૧૦ની ચાર્જશીટ નં. ૧૫૮/૨૦૧૦ દાખલ કરીને તપાસ પૂર્ણ કરી શકાય; અને વધુ તપાસથી કોઈ હેતુ સિદ્ધ થવાનો ન હતો. તેથી, આ પ્રકારની તપાસમાં રહેલી ભૂલો અને ઊણપો તેમજ અસામાન્ય પ્રકારની કરેલી અને ન કરેલી કૃત્યો વિશ્વાસ પ્રેરિત કરતી નહોતી અને કરી પણ શકતી નહોતી. પોલીસ દ્વારા અગાઉથી જ રજૂ કરવામાં આવેલી ચાર્જશીટનું વધુ વિવેચનાત્મક પરીક્ષણ કરવું યોગ્ય અને સલાહભર્યું ન ગણાય, કારણ કે કેટલાક આરોપી વ્યક્તિઓની ધરપકડ થઈ ચૂકી છે અને તેમને આરોપી તરીકે દર્શાવવામાં આવ્યા છે, અને તેમનાં વિરુદ્ધ હજી આરોપ પણ ઘડવાનો બાકી છે. ઉપરોક્ત પરિણેદ ૬ અને ૭માં ચર્ચાયેલ તથ્યો અને કથનો પણ આ નિષ્કર્ષને પુરતા પ્રમાણમાં સમર્થન આપે છે કે સમગ્ર દરમિયાન તપાસ નિષ્પક્ષ, પક્ષપાતરહિત, સ્વતંત્ર અથવા તાત્કાલિકતાપૂર્વક કરવામાં આવેલીથી ઘણું દૂર હતી.”

૨૨. ૨૪મી માર્ચ ૨૦૧૭ના રોજ, આ અદાલતે નીચેનો આદેશ કર્યો હતો:

“૧. પ્રસ્તાવિત સુધારો મંજૂર કરવામાં આવે છે. તે જ તાત્કાલિક અમલમાં મૂકવામાં આવશે. સુધારેલ અરજીની એક નકલ પ્રતિવાદીઓ તરફે હાજર રહેતા તમામ વિદ્વાન વકીલોને પૂરી પાડવામાં આવે.

૨. પ્રતિવાદીઓ માટે નોટિસ બહાર પાડવામાં આવે, જે પમી એપ્રિલ, ૨૦૧૭ના રોજ પરત ફરવાની રાખવામાં આવે. સુશ્રી ઠાકોરે, વિદ્વાન સરકારી વકીલ, પ્રતિવાદી નં. ૨ અને ૪ તરફે તથા તેમની વતી નોટિસની બજવણીનો ત્યાગ કરે છે, શ્રી નિરલ મહેતા, વિદ્વાન વકીલ, પ્રતિવાદી નં. ૫ તરફે તથા તેમની વતી નોટિસની બજવણીનો ત્યાગ કરે છે, શ્રી ચશ નાણાવટી, વિદ્વાન વકીલ, પ્રતિવાદી નં. ૬ તરફે તથા તેમની વતી નોટિસની બજવણીનો ત્યાગ કરે છે અને શ્રી આર.સી. કોડેકર, વિદ્વાન વકીલ, પ્રતિવાદી નં. ૧-સીબીઆઈ તરફે તથા તેમની વતી નોટિસની બજવણીનો ત્યાગ કરે છે.

૩. રજીસ્ટ્રીને આ રિટ અરજીના વિષયવસ્તુ અંગે સી.બી.આઈ. કેસ નં.૦૧/૨૦૧૪, ૦૨/૨૦૧૪ અને ૦૩/૨૦૧૪ની કાર્યવાહી ચલાવતી સી.બી.આઈ. અદાલતનો અહેવાલ મંગાવવા નિર્દેશ આપવામાં આવે છે. પ્રતિવાદી નં.૧ એટલે કે સી.બી.આઈ. પણ પ્રતિસાદ આપે અને યોગ્ય જવાબ રજૂ કરે તેવી અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે.

૪. આગામી પરત ફરવાની તારીખ સુધી, સી.બી.આઈ. કેસ નં.૦૧/૨૦૧૪, ૦૨/૨૦૧૪ અને ૦૩/૨૦૧૪ ની કાર્યવાહી સ્થગિત રહેશે. પ્રતિવાદી નં.૩ સંદર્ભે પ્રત્યક્ષ તામીલ કરવાની પરવાનગી આપવામાં આવે છે.”

૨૩ ઉપરોક્ત ઉદ્દેશિત આ અદાલત દ્વારા કરવામાં આવેલ આદેશના અનુસંધાને, સી.બી.આઈ. અદાલતના અધ્યક્ષ અધિકારીએ તા. ૪ એપ્રિલ ૨૦૧૭નો પોતાનો અહેવાલ નીચે મુજબ મોકલ્યો હતો:

“વિષય: વર્ષ ૨૦૧૪ની વિશેષ સી.બી.આઈ. સેશન્સ કેસ નં.૨ સાથે વર્ષ ૨૧૪ની વિશેષ સી.બી.આઈ. સેશન્સ કેસ નં.૧ અને વર્ષ ૨૦૧૪ની વિશેષ સી.બી.આઈ. સેશન્સ કેસ નં.૩ માં સ્થિતિ અહેવાલ રજૂ કરવા બાબત.

સંદર્ભ: વિશેષ ફોજદારી અરજી (દિશા) નં. ૨૧૩૫ ઓફ ૨૦૧૭, જેમાં માનનીય વડી અદાલતે તા. ૨૪/૦૩/૨૦૧૭નો પાલન માટેનો આદેશ કર્યો છે (સાંભળણીની આગામી તારીખ ૦૫/૦૪/૨૦૧૭ નક્કી કરવામાં આવી છે).

માનનીય મહાશય,

ઉપરોક્ત ઉદ્દેશિત આદેશના સંદર્ભમાં, જે આ અદાલતને તા. ૦૪/૦૪/૨૦૧૭ના રોજ લગભગ ૧૭:૨૫ કલાકે પ્રાપ્ત થયો હતો, હું વિનમ્રતાપૂર્વક નીચે મુજબ વિશેષ સી.બી.આઈ. સેશન્સ કેસ નં. ૨/૨૦૧૪ સાથે વિશેષ સી.બી.આઈ. સેશન્સ કેસ નં. ૧/૨૦૧૪ અને ૩/૨૦૧૪માં સ્થિતિ અહેવાલ રજૂ કરું છું:

(૧) ભારતની માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે ક્રિમિનલ એમ.પી. – ૧૪૦૦૬/૨૦૧૫ માં, ક્રિમિનલ અપીલ નં. (એસ).૪૮૨૧/૨૦૧૪માં,

તા. ૧૧/૦૫/૨૦૧૬ના આદેશ દ્વારા ઉપરોક્ત ઉલ્લેખિત કેસોની સુનાવણી દિનપ્રતિદિન ધોરણે ચલાવવા આદેશ કર્યો છે.

(૨) ત્યારબાદ, ૧૮/૦૫/૨૦૧૬ના રોજ, આ અદાલતે તમામ આરોપીઓ સામે આરોપો ઘડ્યા અને કેસની ટ્રાયલ શરૂ કરવામાં આવી.

(૩) આ અદાલતે સી.બી.આઈ.ના ડિરેક્ટર, ન્યૂ દિલ્હી ને ૨૯/૦૭/૨૦૧૬ના રોજ એક આદેશ પસાર કર્યો છે કે કેસની સુનાવણી નિર્ણાયક તબક્કે પહોંચી ગઈ છે અને તેથી આઈ.ઓ. મુકેશ શર્મા સુનાવણીના સમય દરમિયાન રોજિંદા ધોરણે આ સી.બી.આઈ. અદાલત સમક્ષ હાજર રહે.

(૪) આ અદાલતે અમદાવાદ પોલીસ કમિશનરને તા. ૦૮/૧૨/૨૦૧૬નો બીજો એક આદેશ પણ આપ્યો હતો કે તપાસ અધિકારી, પી.આઈ. શ્રી એસ.એમ. ચૌધરી, (આઈ.ઓ. જેઓએ અમદાવાદ ક્રાઈમ બ્રાન્ચ પોલીસ દ્વારા આરોપપત્ર દાખલ કર્યું હતું) તેઓ સી.બી.એચ.આઈ.ની આ અદાલત સમક્ષ ચાલતી ટ્રાયલની દરેક અને પ્રત્યેક તારીખે, સી.બી.આઈ.ને મદદરૂપ થવા માટે, વિનાવિલંબ હાજર રહે. તે મુજબ, સી.બી.આઈ.ના આઈ.ઓ. મુકેશ શર્મા (ડેપ્યુટી એસ.પી.) તેમજ અમદાવાદ ક્રાઈમ બ્રાન્ચના આઈ.ઓ. શ્રી એસ.એમ. ચૌધરી (પી.આઈ.) ટ્રાયલકાળ દરમિયાન આ અદાલત સમક્ષ ટ્રાયલના દરેક દિવસે અને દરેક તારીખે નિયમિત રીતે હાજર રહ્યા હતા.

(૫) ઉપરોક્ત ઉલ્લેખિત બાબતોમાં, નીચલી અદાલતમાં ટ્રાયલ દરમિયાન, અદાલતે સાક્ષી તરીકે હાજર થવા સમન્સો જારી કર્યા હતા, જેમાં મુખ્ય સાક્ષીઓના સમન્સોમાં વિશેષ સરકારી વકીલ શ્રી એલ.ડી. તિવારી અને વિશેષ સરકારી વકીલ શ્રી ગૌરાંગ એ. વ્યાસના મોબાઇલ નંબરો પણ તમામ સમન્સોમાં ઉલ્લેખિત કરવામાં આવ્યા હતા, જેથી સાક્ષીઓ વિશેષ સરકારી વકીલ સાથે સીધો સંપર્ક કરી શકે. અને જો ટ્રાયલ દરમિયાન સાક્ષીઓને કોઈ મુશ્કેલી પડે, તો તે સાક્ષીઓ વિશેષ સરકારી વકીલ શ્રી એલ.ડી. તિવારી અને વિશેષ સરકારી વકીલ શ્રી ગૌરાંગ એ. વ્યાસનો સંપર્ક કરી શકે.

(૬) ઉપરોક્ત ઉલ્લેખિત મામલો છેલ્લે ૨૪/૦૩/૨૦૧૭ના રોજ મુકવામાં આવ્યો હતો, જેમાં આ મામલે સી.બી.આઈ.ના વિશેષ સરકારી વકીલે ૧૮/૦૩/૨૦૧૭, ૨૦/૦૩/૨૦૧૭ અને ૨૧/૦૩/૨૦૧૭ના રોજ સતત સંપૂર્ણ દિવસ દરમિયાન દલીલો કરી હતી અને ત્યારબાદ બચાવ પક્ષે ઉક્ત મામલે ૨૨/૦૩/૨૦૧૭, ૨૩/૦૩/૨૦૧૭ અને ૨૪/૦૩/૨૦૧૭ના રોજ સતત દલીલો કરી હતી. હવે, આ મામલો ૧૧/૦૪/૨૦૧૭ના રોજ ચુકાદા માટે બાકી છે.

(૭) ફરિયાદ પક્ષે કુલ ૧૮૫ સાક્ષીઓની તપાસ કરી છે અને બચાવ પક્ષ તરફે ૦૨ સાક્ષીઓની તપાસ કરવામાં આવી છે.

(૮) ફરિયાદ પક્ષે પોતાના કેસને સાબિત કરવા માટે આધારરૂપે અંદાજે લગભગ ૩૨૫ સંખ્યાના દસ્તાવેજો પુરાવાઓ પણ રજૂ કર્યા છે અને મોટા

ભાગના દસ્તાવેજો એક જ દસ્તાવેજમાં એકથી વધુ પાનાંમાં છે અને તેથી દસ્તાવેજોનો જૂથ રજૂ કરવામાં આવ્યો છે.

(૯) તમામ સાક્ષીઓએ આ અદાલત સમક્ષ સ્વેચ્છાએ અને કોઈપણ ભય વિના જુબાની આપી છે અને અદાલતે પણ પૂરતી કાળજી લીધી છે કે તમામ પુરાવાનું નોંધણી ભારતીય પુરાવા અધિનિયમની જોગવાઈઓ મુજબ કરવામાં આવે. આ પાલન અહેવાલ ઉપરોક્ત ઉલ્લેખિત અરજીમાં માનનીય ગુજરાત વડી અદાલત દ્વારા તા. ૨૪/૦૩/૨૦૧૭ના રોજ પસાર કરાયેલા આદેશ અનુસાર માનનીય ગુજરાત વડી અદાલત સમક્ષ હેતુપૂર્વક રજૂ કરવામાં આવે છે અને આગલી તારીખ ૦૫/૦૪/૨૦૧૭ નક્કી કરવામાં આવી છે. અમે આપના માનાર્થે આ વિનંતી પણ કરીએ છીએ કે આ રિટ અરજીનો આદેશ આ અદાલતને તા. ૦૪/૦૪/૨૦૧૭ના રોજ ૧૭:૨૫ કલાકે પ્રાપ્ત થયો હતો અને તરત જ અમે આપના સૌજન્યપૂર્ણ વિચારાર્થે અમારો અહેવાલ રજૂ કરી રહ્યા છીએ.”

રિટ અરજદાર તરફે રજૂઆતો:

૨૪ શ્રી બી.બી. નાઈક, રિટ અરજદાર તરફેથી હાજર રહેલા વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલે જોરશોરથી રજૂઆત કરી કે આરોપી વ્યક્તિઓએ, ખાસ કરીને મુખ્ય આરોપી દીનુ બોધા સોલંકીએ, પોતાની નિખાલસ સત્તા અને હોદ્દાના બળે, કાર્યવાહીનો ન્યાયવિચાર માત્ર પ્રહસન સમાન બનાવી દીધો છે. શ્રી નાઈકના મતાનુસાર,

સંબંધિત અદાલતે હાથ ધરેલી કાર્યવાહીનું વર્ણન એક ઢોંગી ન્યાયવિચાર તરીકે કરી શકાય. આરોપી વ્યક્તિઓ ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષીઓ સાથે છેડછાડ કરવા માટે દોષિત છે. શ્રી નાઈકે રજૂ કર્યું કે સાક્ષીઓ દ્વારા નોંધાવવામાં આવેલી ફરિયાદો સ્વતઃ જ આરોપી વ્યક્તિઓએ ન્યાયના વહીવટમાં સીધી દખલગીરી કરી હોવાનો પ્રાથમિક દષ્ટિએ કેસ સ્થાપિત કરવા માટે પૂરતી કરતાં વધુ છે. શ્રી નાઈકના મતાનુસાર, સી.બી.આઈ. અદાલતના પીઠાસીન અધિકારી ન્યાયાધીશ તરીકેની પોતાની કાનૂની ફરજો નિભાવવામાં કડ્ડા રીતે નિષ્ફળ ગયા. સમગ્ર ટ્રાયલ દરમિયાન પીઠાસીન અધિકારી મૌન દર્શક બની રહ્યા. યોગ્ય તબક્કે યોગ્ય પગલાં લેવા પીઠાસીન અધિકારી પાસેથી અપેક્ષા રાખવામાં આવતી હતી, પરંતુ કોઈ ને કોઈ કારણસર પીઠાસીન અધિકારી તે કરવામાં નિષ્ફળ ગયા. શ્રી નાઈક રજૂ કરે છે કે સાક્ષીઓએ ધમકીઓ અને લાલચ આપવાના આક્ષેપોને લગતી નોંધાવેલી ફરિયાદોના સંદર્ભમાં હાથ ધરાયેલી તપાસ બાબતે રાજ્ય પોલીસ સત્તાધીશોની અહેવાલ પણ પીઠાસીન અધિકારીએ મંગાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો નહોતો.

રૂપ શ્રી નાઈકએ રજૂ કર્યું કે સાક્ષીઓનું રક્ષણ કરવામાં રાજ્યની નિશ્ચિત ભૂમિકા છે, ખાસ કરીને હાલના જેવા સંવેદનશીલ કેસોમાં, જેમાં સત્તામાં રહેલા, રાજકીય આશ્રય ધરાવતા અને બળ તથા નાણાંની શક્તિનો ઉપયોગ કરી શકતા લોકો સંકળાયેલા હોય, જેથી નીચલી અદાલતમાં ચાલતી કાર્યવાહી દૂષિત, પાટા પરથી ઉતરી ન જાય અને સત્યનો બલિ ન ચડે.

૨૬ શ્રી નાઈકના જણાવ્યા અનુસાર, હસ્તગત પ્રકરણ એવું છે જેમાં આ અદાલતે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની પોતાના રિટ અધિકારક્ષેત્રની અસાધારણ સત્તાઓનો ઉપયોગ કરીને પુનઃદ્રાયલ માટે આદેશ કરવો જોઈએ. શ્રી નાઈકના જણાવ્યા અનુસાર, ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૩૧૧ હેઠળનો ઉપાય પણ અસરકારક સાબિત ન થાય. હસ્તગત પ્રકરણ ન્યાયનો ભંગ થવાનો અથવા ન્યાય નિષ્ફળ જવાનો છે. શ્રી નાઈકે ૨જૂ કર્યું કે આવી સંવેદનશીલ બાબતમાં જો સાક્ષીઓ ન્યાયતંત્રને નિષ્ફળ બનાવવાના હેતુથી પ્રતિકૂળ બની જાય, તો અદાલતે નિષ્ક્રિય દર્શક બનીને ઊભું ન રહેવું જોઈએ અને સત્ય બહાર લાવવા માટે દરેક પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. દબાણ, લાલચ અથવા ધમકી હેઠળ કાર્ય કરનાર એવા ભોળાભાળા સાક્ષીઓના કારણે ફોજદારી ન્યાયવ્યવસ્થાને પલટાવી શકાતી નથી. એવો મામલો નથી કે માત્ર આરોપીને જ ન્યાયસંગત દ્રાયલનો હક છે. પીડિતને પણ સમાન રીતે ન્યાયસંગત દ્રાયલનો હક છે.

૨૭ શ્રી નાઈકએ દર્શાવ્યું કે શત્રુવૃત્તિ ધરાવતા જાહેર કરાયેલા ૧૦૫ સાક્ષીઓમાંથી આઠ સાક્ષીઓ ગોળીબારની વાસ્તવિક ઘટનાના પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓ છે. ઓળખ પરેડમાં હુમલાખોરોની ઓળખ કરનાર તમામ પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓ શત્રુવૃત્તિ ધરાવતા બની ગયા. માત્ર સાક્ષી તરીકે તપાસવામાં આવેલા પોલીસ અધિકારીઓ અને અન્ય સરકારી સેવકો જ ફરિયાદ પક્ષના મામલાને સમર્થન આપ્યું હતું. શ્રી નાઈકના જણાવ્યા અનુસાર, બંધારણની કલમ ૨૨૬

હેઠળ વડી અદાલતને આપવામાં આવેલી સત્તા સર્વવ્યાપક સ્વરૂપની છે અને ભારતના બંધારણની કલમ ૩૨ હેઠળની સત્તાઓ કરતાં પણ વિશાળ છે. શ્રી નાઈકએ રજૂ કર્યું કે ન્યાયના નિષ્ફળતા અથવા ન્યાયભંગના પ્રસંગે, આ અદાલત ભારતના બંધારણની કલમ ૨૨૬ હેઠળના પોતાના રિટ અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરીને ન્યાયના હિતમાં ડી નવો ટ્રાયલ કરવાનો નિર્દેશ આપી શકે છે. શ્રી નાઈકએ રજૂ કર્યું કે ચુકાદો ઉચ્ચારવામાં આવે ત્યારે જ ટ્રાયલનો અંત આવે. ફક્ત પુરાવાની નોંધણી પૂર્ણ થઈ ગઈ છે અને હવે ટ્રાયલ ચુકાદાના ઉચ્ચાર માટે મુકાઈ છે એટલા માત્રથી એવું કહી શકાતું નથી કે ટ્રાયલ પૂર્ણ થઈ ગઈ છે.

૨૮ શ્રી નાઈકએ, તેમની રજૂઆતોના સમર્થનમાં, નીચેના નિર્ણયો પર આધાર મૂક્યો છે:

(૧) ગોપી ચંદ્ર વિ. દિલ્હી એડમિનિસ્ટ્રેશન [એ.આઈ.આર. ૧૯૫૯ એસ.સી. ૬૦૯]

(૨) દ્વારકા નાથ વિ. આવકવેરા અધિકારી, સ્પેશિયલ સર્કલ, ડી-વોર્ડ, કાનપુર અને અન્ય એક [એ.આઈ.આર. ૧૯૬૬ એસ.સી. ૮૧]

(૩) નિલાબતી બેહેરા ઉપનામ લલિતા બેહેરા વિ. ઓરિસ્સા રાજ્ય અને અન્ય [(૧૯૯૩) ૨ એસસીસી ૭૪૬]

(૪) સંતોષ દે અને અન્ય એક વિ. અર્યના ગુહા અને અન્ય [(૧૯૯૪) ૯ એસ.સી.સી. ૩૭૭]

- (૫) એર ઈન્ડિયા સ્ટેટ્યુટરી કોર્પોરેશન અને અન્ય વિ. યુનાઈટેડ લેબર યુનિયન અને અન્ય [(૧૯૯૭) ૯ એસસીસી ૩૭૭]
- (૬) એસ.એમ.ડી. કિરણ પાશા વિ. આંધ્ર પ્રદેશ સરકાર અને અન્ય [(૧૯૯૦) ૧ એસ.સી.સી. ૩૨૮]
- (૭) કે. વેંકટાયલમ વિ. એ. સ્વામિક્કન અને અન્ય એક [(૧૯૯૯) ૪ એસ.સી.સી. ૫૨૬]
- (૮) સ્ટેટ ઓફ એમ.પી. વિ. ભૂરાજી અને અન્યો [(૨૦૦૧) ૭ એસ.સી.સી. ૬૭૯]
- (૯) શકિલા અબ્દુલ ગફાર ખાન વિ. વસંત રઘુનાથ ધોબલે અને અન્ય એક [(૨૦૦૩) ૭ એસ.સી.સી. ૭૪૯]
- (૧૦) અદાલત તેની સ્વપ્રેરિત કાર્યવાહી માં વિ. પંજાબ રાજ્ય અને અન્ય [સીડબલ્યુપી ૧૭૬૧૧/૨૦૦૭ [પંજાબ અને હરિયાણા વડી અદાલત]
- (૧૧) ભીમાના વિ. કર્ણાટક રાજ્ય [(૨૦૧૨) ૯ એસીસી ૬૫૦]
- (૧૨) ગુર્જેબ સિંહ વિ. પંજાબ રાજ્ય [(૨૦૧૩) ૭ એસસીસી ૧૦૮]
- (૧૩) આશા રંજન વિ. બિહાર રાજ્ય [(૨૦૧૭) એસ.સી.સી. ઓનલાઈન એસ.સી. ૧૪૦]

૨૯ ઉપર દર્શાવેલ પરિસ્થિતિઓમાં, શ્રી નાઈક પ્રાર્થના કરે છે કે આ અરજીમાં સાર હોવાનું માન્ય થતાં, તેને મંજૂર કરવામાં આવે અને માગવામાં આવેલ રાહતો આપવામાં આવે.

● આરોપી વ્યક્તિઓ તરફે રજૂઆતો:

૩૦ બીજી તરફ, આ રિટ અરજીનો આરોપી વ્યક્તિઓ દ્વારા જોરદાર વિરોધ કરવામાં આવ્યો છે. આરોપી વ્યક્તિઓમાંથી એક (પ્રતિવાદી નં. ૬) તરફે હાજર રહેલા વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી એન.ડી. નાણાવટી એ રજૂ કર્યું કે આ રિટ અરજી પોતે જ કાનૂની રીતે ચલાવી શકાય તેવી નથી. શ્રી નાણાવટીના મતે, ભારતના સંવિધાનની કલમ ૨૨૬ હેઠળની પોતાની રિટ અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરતી આ અદાલત અથવા ભારતના સંવિધાનની કલમ ૨૨૭ હેઠળની પોતાની સુપરવાઈઝરી અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરતી આ અદાલત, નીચલી અદાલત દ્વારા ચુકાદો ઉચ્ચારવામાં આવે તે પહેલાં પુનઃટ્રાયલ માટે આદેશ આપી શકતી નથી. અંતે જો આરોપી વ્યક્તિઓને આરોપમાંથી નિર્દોષ છૂટકારો મળે, તો મૃત્યુ પામેલાના પિતા તરીકેના રિટ અરજદારને અપીલી અદાલત સમક્ષ અપીલ દાખલ કરી પુનઃટ્રાયલ માટે પ્રાર્થના કરવી હંમેશા ખુદી રહે છે. શ્રી નાણાવટી વધુમાં રજૂ કરે છે કે એ જ રીતે, સી.બી.આઈ. પણ અપીલી અદાલત સમક્ષ નિર્દોષ છૂટકારા વિરુદ્ધ અપીલ દાખલ કરી પુનઃટ્રાયલ માગી શકે છે. શ્રી નાણાવટી એ રજૂ કર્યું કે ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૩૮૬ હેઠળ અપીલી અદાલતને પુનઃટ્રાયલ માટે આદેશ કરવાની સત્તા છે. જોકે, વર્તમાન તબક્કે માત્ર એ આધાર પર કે તમામ સાક્ષીઓ પક્ષવિરોધી બની ગયા છે, પુનઃટ્રાયલ માટે આદેશ કરવાનો કોઈ પ્રશ્ન ઊભો થતો નથી.

૩૧ શ્રી નાણાવટીએ રજૂ કર્યું કે ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષીઓ સાથે ચેડાં કરવામાં આવ્યા હોવાના રિટ અરજદાર દ્વારા કરવામાં આવેલા આક્ષેપો રિટ અરજીમાં ટ્રાયલ માટે લઈ શકાય નહીં, કારણ કે આવા આક્ષેપો વિવાદિત હકીકતના પ્રશ્નોના ક્ષેત્રમાં આવે છે. એકવાર આક્ષેપો વિવાદિત થઈ જાય, ત્યારે આવી પરિસ્થિતિમાં આ અદાલત અન્ય મુદ્દાઓમાં જઈ શકતી નથી. એમ રજૂ કરવામાં આવ્યું કે દીનુ બોધા સોલંકી દ્વારા ધમકીઓ અને લાલચ આપવામાં આવ્યા હોવાના અંગે ફરિયાદ નોંધાવનાર તે તમામ સાક્ષીઓએ, એકને બાદ કરતાં, ફરિયાદ પક્ષના કેસને સમર્થન આપ્યું હતું. નીચલી અદાલતે હજી પ્રતિકૂળ બનેલા સાક્ષીઓના પુરાવાની મૂળવણી કરવાની બાકી છે અને માત્ર એટલા માટે કે સાક્ષીઓ પ્રતિકૂળ બની ગયા, તેમનો સમગ્ર પુરાવો ફગાવી દેવાનો તે કોઈ આધાર કે કારણ બની શકતો નથી. શ્રી નાણાવટીએ પોતાની રજૂઆત દરમિયાન આ બાબત પર વિશેષ ભાર મૂક્યો કે કોઈ પણ સાક્ષીએ અદાલતનું ધ્યાન આ તરફ દોર્યું નહોતું કે આરોપીઓ તરફ તેમને ધમકી આપવામાં આવી રહી હતી. શ્રી નાણાવટીના જણાવ્યા અનુસાર, જો અંતે આરોપીઓને નિર્દોષ છૂટકારો મળે, તો અપીલનો વૈકલ્પિક ઉપાય ઉપલબ્ધ છે. શ્રી નાણાવટીના જણાવ્યા મુજબ, સી.બી.આઈ., ફરિયાદ ચલાવતી સંસ્થા હોવા નાતે, ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૩૧૧ હેઠળ સાક્ષીઓને ફરી બોલાવવા માટે અરજી કરી શકતી હતી. તેમ છતાં, સી.બી.આઈ.એ કોઈ રિટ અરજી કરવાની યોગ્યતા ગણેલી નહોતી. અંતે શ્રી નાણાવટીએ રજૂ કર્યું કે તેમના અસીલોએ તેમનો બચાવ

પહેલેથી જ જાહેર કરી દીધો છે અને એવું કરી ચૂક્યા પછી પુનઃદ્રાયલ ચલાવવાનો આદેશ થઈ શકતો નથી, કારણ કે તેથી ગંભીર હાનિ પહોંચશે.

૩૨ ઉપર ઉદ્દેખિત તેવી પરિસ્થિતિઓમાં, શ્રી નાણાવટી પ્રાર્થના કરે છે કે, આ અરજીમાં ગુણદોષ ન હોઈ, તે જ નામંજૂર કરવામાં આવે.

૩૩ શ્રી એસ.વી. રાજુ, મુખ્ય આરોપી એટલે કે દિનુ બોધા સોલંકી તરફે હાજર થયેલા વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલે જોરશોરથી રજૂઆત કરી કે આ રિટ અરજી રાજકીય પ્રેરિત છે. શ્રી રાજુના જણાવ્યા મુજબ, તેમના અસીલ રાજકારણ અને જાહેર જીવનમાં અત્યંત સક્રિય છે. આ રિટ અરજી ફક્ત એક ગૂઢ હેતુથી, એટલે કે સર્વોચ્ચ અદાલતમાં જામીન રદ કરાવવા માટે, દાખલ કરવામાં આવી છે. શ્રી રાજુના જણાવ્યા મુજબ, પુનઃદ્રાયલ માટે નામમાત્રનો પણ કોઈ કેસ બનેલો હોવાનું કહી શકાય તેમ નથી. શ્રી રાજુના જણાવ્યા મુજબ, માત્ર એટલા માટે કે સાક્ષીઓ વિપરીત થયા છે, પુનઃદ્રાયલનો આદેશ આપવા માટે તે કોઈ આધાર નથી. મહત્વની વસ્તુ પુરાવાની ગુણવત્તા છે, પુરાવાની સંખ્યા નહીં. નીચલી અદાલતમાં ચાલતી સુનાવણી દરમિયાન વિવિધ કારણોસર સાક્ષીઓ વિપરીત થતા હોય છે. શ્રી રાજુએ રજૂઆત કરી કે વિપરીત થયેલા સાક્ષીઓના પુરાવા હાલમાં અદાલત સમક્ષ નથી, અને તેથી આ અદાલત માટે એ નિષ્કર્ષે પહોંચવું અતિવહેલું છે કે સુનાવણી માત્ર એક પ્રહસન બની ગઈ છે. પુરાવાની મૂળવણી કરીને આરોપીઓ ગુનામાં દોષિત છે કે નિર્દોષ છે તે નિષ્કર્ષે પહોંચવાનું કાર્ય

નીચલી અદાલતનું છે. શ્રી રાજુના જણાવ્યા મુજબ, જો આ તબક્કાએ પુનઃદ્રાયલનો આદેશ આપવામાં આવશે તો સુનાવણી પૂર્ણ થવામાં ઘણો લાંબો સમય લાગી જશે. તેમણે રજૂ કર્યું કે વિપરીત જાહેર કરાયેલા સાક્ષીઓમાંથી કોઈએ પણ નીચલી અદાલત સમક્ષ અથવા સી.બી.આઈ. સમક્ષ એવી કોઈ અરજી કરી નથી કે તેઓ સત્યને નોંધ પર લાવવા માટે પોલીસ સમક્ષ આપેલા પોતાના નિવેદનો મુજબ જુબાની આપવા તૈયાર અને ઈચ્છુક છે. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી કે માત્ર એટલા માટે કે ધમકીઓ આપવાની અને સાક્ષીઓ સાથે ચેડાં કરવાની બાબતે કેટલાક લેખિત ફરિયાદો નોંધાઈ છે, એટલા પરથી એ અનુમાન કરી શકાય નહીં કે આરોપીઓ ન્યાયના વહીવટમાં હસ્તક્ષેપ કરવા દોષિત છે. આ રિટ અરજીનું નિરાકરણ માત્ર અનુમાન અને કલ્પનાના આધાર પર કરી શકાય નહીં. હાલની રિટ અરજી કરવામાં બહુ મોટો વિલંબ થયો છે. શ્રી રાજુના જણાવ્યા મુજબ, રિટ અરજદાર સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ પુનઃદ્રાયલ માટે પ્રાર્થના કરી શકતો હતો. રિટ અરજદારે માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતને તેના તા. ૧૦મી મે ૨૦૧૦ના આદેશમાં ફેરફાર કરવાની વિનંતી કરવી જોઈતી હતી. શ્રી રાજુએ રજૂઆત કરી કે નીચલી અદાલત તરફે કોઈપણ પ્રકારની ક્ષતિ થઈ નથી. અધ્યક્ષ અધિકારીએ સુનાવણી સંપૂર્ણપણે કાયદા અનુસાર ચલાવી હતી. ચુકાદાના ઉચ્ચાર સમયે પણ નીચલી અદાલત ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૧૮૫ અને ૩૪૦નો આશ્રય લઈ શકે છે. શ્રી રાજુએ રજૂઆત કરી કે ઝાહિરા શેખ (ઉપરોક્ત) કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણય પર રાખવામાં આવેલ આધાર સંપૂર્ણપણે ગેરસ્થાને છે.

૩૪ ઉપર ઉલ્લેખિત તેવી પરિસ્થિતિઓમાં, શ્રી રાજુ પ્રાર્થના કરે છે કે આ રિટ અરજીમાં કોઈ સાર ન હોવાથી, તે જ નકારી કાઢવામાં આવે.

૩૫ શ્રી આર.એસ. સંજાણવાલા, આરોપી પૈકીના એક માટે હાજર રહેલા વિદ્વાન પરિષ્ક વકીલે શ્રી એન.ડી. નાણાવટી અને શ્રી એસ.વી. રાજુની રજૂઆતો સ્વીકારી હતી અને રજૂ કર્યું હતું કે રિટ અરજી નામંજૂર થવા પાત્ર છે.

૩૬ શ્રી આર.જે. ગોસ્વામી, પ્રતિવાદીગણ તરફેથી હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલે પણ શ્રી એન.ડી. નાણાવટી અને શ્રી એસ.વી. રાજુ દ્વારા રજૂ કરાયેલી દલીલો અપનાવી અને રજૂ કર્યું કે રિટ અરજી નામંજૂર થવા પાત્ર છે.

૩૭ શ્રી કોડેકર, સી.બી.આઈ. તરફે હાજર રહેલા વિદ્વાન સ્થાયી વકીલે લેખિત રજૂઆતો દાખલ કરી છે. તે નીચે મુજબ છે:

‘કે આ મામલામાં, સી.બી.આઈ. એટલે કે પ્રતિવાદી નં.-૧ એ ભીખાલાલ કલ્યાણજી જેઠવાની અરજીના પ્રતિસાદરૂપે તા. ૦૭.૦૪.૨૦૧૭નો જવાબ દાખલ કર્યો છે અને પાનું ૦૧ થી ૧૩૧ સુધીના સંબંધિત દસ્તાવેજો પણ દાખલ કર્યા છે. પ્રતિવાદી નં. ૧ તરફે મૌખિક દલીલોને સમર્થનરૂપે, માનનીય અદાલતના આદેશોના પાલનમાં,

જે નીચે મુજબ છે, તે મુજબ સંક્ષિપ્ત સ્વરૂપમાં હાલની લેખિત રજૂઆત આથી રજૂ કરવામાં આવે છે:—

૧. કે પ્રકરણ નં.

આર.સી.૧૧(એસ)/૨૦૧૨/સીબીઆઈ/એસસીયુ.વી/§સી.૨/ન્યૂ દિલ્હી, ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૨૦ –બી સહવાંચિત કલમ ૩૦૨ તથા શસ્ત્ર અધિનિયમની કલમ ૨૫(૧)(એ)(બી) હેઠળ, માનનીય ગુજરાત વડી અદાલત, અમદાવાદના તા. ૨૫.૦૮.૨૦૧૨ ના આદેશના અનુસંધાનમાં, તા. ૦૬.૧૦.૨૦૧૨ના રોજ સીબીઆઈ, એસ.સી.૨, ન્યૂ દિલ્હીમાં નોંધવામાં આવ્યું હતું.

૨. કે સીબીઆઈએ ૨૧.૧૨.૨૦૧૩ના રોજ એડિશનલ ચીફ જ્યુડિશિયલ મેજિસ્ટ્રેટ, સીબીઆઈ કેસો, મિર્ઝાપુર, અમદાવાદની અદાલતમાં આરોપપત્ર દાખલ કર્યું હતું.

૩. કે તા. ૨૫.૨.૨૦૧૪ના રોજ, આરોપી દિનુભાઈ બોધાભાઈ સોલંકીને ભારતની માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા જામીન પર મુક્ત કરવામાં આવ્યો હતો.

૪. તપાસ ચાલુ હતી તે દરમિયાન, સાક્ષીઓ એટલે કે શ્રી રામભાઈ હઝાભાઈ અને મનુભાઈ જાસીનભાઈ ડોડિયા; બંને તાલુકા કોડીનાર, જિલ્લો જૂનાગઢના રહેવાસીઓએ સેન્ટ્રલ બ્યુરો ઓફ ઇન્વેસ્ટિગેશનના નિયામકને તેમની ફરિયાદો દાખલ કરી હતી અને તે જ ફરિયાદો સેન્ટ્રલ બ્યુરો ઓફ ઇન્વેસ્ટિગેશનને ૧૮.૮.૨૦૧૩ના રોજ પ્રાપ્ત થઈ હતી, જેમાં

એવો આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો હતો કે તેઓ અને તેમના કુટુંબોને શ્રી દિનુભાઈ ભોગાભાઈ સોલંકી તરફે ધમકીઓ મળી રહી હતી. તે મુજબ, ૦૯.૧૦.૨૦૧૩ના રોજ સેન્ટ્રલ બ્યુરો ઓફ ઇન્વેસ્ટિગેશનના સંયુક્ત નિયામકે પોલીસ મહાનિદેશક, પોલીસ ભવન, ગાંધીનગર, ગુજરાતને ઉપરોક્ત વ્યક્તિઓને પૂરતી સુરક્ષા પૂરી પાડવા માટે પત્ર લખ્યો હતો, કારણ કે તેઓ વર્તમાન કેસમાં અત્યંત મહત્વના સાક્ષીઓ હતા.

૫. તે ઉપરાંત ફરીથી તા. ૭.૧૨.૨૦૧૩, ૮.૧૨.૨૦૧૩ અને ૧૩-૧૨-૨૦૧૩ના રોજ; ત્રણ સાક્ષીઓ એટલે કે રામભાઈ હઝાભાઈ સોલંકી, ધીરસિંહ કરસણભાઈ બારડ અને મનુભાઈ જાસિનભાઈ ડોડિયા, જે તમામ તાલુકા કોડીનાર, જિલ્લો જુનાગઢના રહેવાસી છે, તેમણે સી.બી.આઈ.ના નિયામક સમક્ષ પોતાની ફરિયાદો દાખલ કરી હતી, જેમાં એવો આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો હતો કે તેઓ તથા તેમના પરિવારજનોને શ્રી દિનુભાઈ ભોગાભાઈ સોલંકી તરફે ધમકીઓ મળી રહી હતી.

૬. કે તા. ૫.૩.૨૦૧૪ના રોજ, સીબીઆઈના ડિરેક્ટરે પણ સીબીઆઈના જોઈન્ટ ડિરેક્ટર દ્વારા અગાઉ લખાયેલા પત્રના સંદર્ભમાં પોલીસ ભવન, ગાંધીનગર, ગુજરાત સ્થિત પોલીસ મહાનિદેશકને પત્ર લખ્યો હતો. અગાઉના પત્ર પર કોઈ કાર્યવાહી કરવામાં આવી નહોતી. વધુમાં, યોગ્ય માનવામાં આવે તે મુજબ તાત્કાલિક જરૂરી પગલાં અને ઉપાયો હાથ ધરવા વિનંતી કરવામાં આવી હતી, જેથી મહત્વના સાક્ષીઓની સલામતી અને સુરક્ષા સુનિશ્ચિત કરી શકાય.

૭. કે સપ્ટેમ્બર, ૨૦૧૫ ના મહિનામાં; સીબીઆઈએ મૃતકના પિતા દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી જામીન રદ કરવાની અરજાના સમર્થનમાં માનનીય ભારતની સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ એક સોગંદનામું દાખલ કર્યું હતું. સીબીઆઈએ વધુમાં સોગંદનામામાં વિનંતી કરી હતી કે આરોપી શ્રી દીનુભાઈ બોધાભાઈ સોલંકીના જામીન રદ કરવામાં આવે અને ગુજરાતની સ્થાનિક પોલીસને ચાર્જશીટમાં નામ દર્શાવાયેલા સાક્ષીઓને યોગ્ય રક્ષણ પૂરું પાડવા માટે નિર્દેશ આપવામાં આવે.

૮. કે તા. ૩૦.૯.૨૦૧૫ના રોજ; એસ.પી., સી.બી.આઈ., નવી દિલ્હી દ્વારા પણ પોલીસ સુપરિન્ટેન્ડન્ટ, ગીર, સોમનાથ, ગુજરાતને પત્ર લખવામાં આવ્યો હતો અને તેમને રામભાઈ હાજાભાઈ સોલંકીને પૂરતી સુરક્ષા ઉપલબ્ધ કરાવવા વિનંતી કરવામાં આવી હતી.

૯. તે કે ૧૮.૫.૨૦૧૬ના રોજ, સેશન્સ કેસ નં. ૦૨/૨૦૧૪, ૦૩/૨૦૧૪ અને ૦૧/૨૦૧૪માં મિર્ઝાપુર, અમદાવાદની અદાલત નં. ૪ના સ્પ્લ. ન્યાયાધીશ, સી.બી.આઈ. કેસેસ દ્વારા આરોપી વ્યક્તિઓ સામે આરોપો ઘડવામાં આવ્યા હતા.

૧૦. કે ૦૮.૦૬.૨૦૧૬ ના રોજ, કેસની સુનાવણી અમદાવાદ સ્થિત વિશેષ ન્યાયાધીશ, સી.બી.આઈ. કેસો, અદાલત નં. ૪ સમક્ષ શરૂ થઈ.

૧૧. પ્રક્રિયા મુજબ, કેસના સંચાલન કરતા સરકારી વકીલે કેસની દૈનિક અદાલતી કાર્યવાહી (અદાલત ડાયરી) પર્યવેક્ષક અધિકારી સમક્ષ તેમના અવલોકન માટે રજૂ કરવાની રહે છે.

૧૨. એ કે ૧૫.૧૦.૨૦૧૬ના રોજ પી.ડબલ્યુ. નં. ૫૦ કનકસિંહ પરમારે નીચલી અદાલત સમક્ષ અરજીફરમાવી હતી કે તેમને અને તેમના કુટુંબના સભ્યોને આરોપી વ્યક્તિઓ દ્વારા કેસમાં વિરુદ્ધ વલણ ધારણ કરવા માટે દબાણ કરવામાં આવી રહ્યું છે. તેમણે આ શંકા પણ વ્યક્ત કરી હતી કે આરોપી વ્યક્તિઓ તેમના કુટુંબ અને મિલકતને નુકસાન પહોંચાડી શકે છે.

૧૩. એ મુજબ, ૧૫.૧૦.૨૦૧૬ના રોજ માનનીય નીચલી અદાલતે ગુજરાતના પોલીસ મહાનિદેશકને તથ્યની સત્યતા ચકાસવા અને નિર્ણય લેવા નિર્દેશ આપતો આદેશ કર્યો હતો.

૧૪. એ કે ડિસેમ્બર, ૨૦૧૬ મહિનામાં; સી.બી.આઈ.એ માનનીય ભારતની સર્વોચ્ચ અદાલતમાં આરોપી દિનુભાઈ બોધાભાઈ સોલંકી દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલા વધારાના સોગંદનામા સામે જવાબી સોગંદનામું દાખલ કર્યું હતું અને આગળ માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતને જાણ કરી હતી કે ૨૪.૧૧.૨૦૧૬ સુધી તપાસવામાં આવેલા ૮૯ સાક્ષીઓમાંથી ૪૦ સાક્ષીઓ વિરુદ્ધ વલણ ધારણ કરી ચૂક્યા છે અને માનનીય અદાલત દ્વારા લાદવામાં આવેલી જામીનની શરતોના ભંગ અંગે પણ માનનીય અદાલતને અવગત કરાવ્યું હતું.

૧૫. એ કે ૧૬.૦૧.૨૦૧૭ના રોજ, આ કેસના પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષી એવા પી.ડબલ્યુ. નં. ૧૮૪ મનિન્દ્ર સિંહને સમન્સ માનનીય નીચલી અદાલત દ્વારા જારી કરવામાં આવ્યું હતું. ૨૦.૧.૨૦૧૬ના રોજ સમન્સની તામિલી

થતા, તેમણે સી.બી.આઈ.ના અધિકારીને જાણ કરી હતી કે તેમને આરોપી વ્યક્તિઓ તરફે જાનથી મારી નાખવાની ધમકીઓ મળી રહી છે અને તેમણે તેમના વતનસ્થળ એટલે કે કાનપુર, (યુ.પી.) થી અમદાવાદ સુધી અને પાછા જવા માટે પોલીસ રક્ષણની પણ વિનંતી કરી હતી. ૧૬. એ કે સી.બી.આઈ.ના અહેવાલના આધારે, માનનીય નીચલી અદાલતે ૩૧/૦૧.૨૦૧૭ના રોજ આદેશ કરી સી.બી.આઈ., ન્યૂ દિલ્હી ને સાક્ષીને અદાલતમાં હાજર રહેવા માટે પૂરતું રક્ષણ પૂરું પાડવાનો નિર્દેશ આપ્યો હતો.

૧૭. સાક્ષી પક્ષ નં. ૧૮૪ મનિંદ્ર સિંહને અદાલતમાં ૧૦.૨.૨૦૧૭ના રોજ હાજર રહેવા માટે ૦૪.૦૨.૨૦૧૭ના રોજ ફરીથી સમન્સ જારી કરવામાં આવ્યું હતું. સાક્ષીની સુરક્ષા માટે પોલીસ રક્ષણ સાથે સી.બી.આઈ.ના અધિકારીઓ સમન્સની બજવણી કરવા કાનપુર ગયા હતા. તેમ છતાં, સાક્ષીએ પોલીસ રક્ષણ સ્વીકારવાનો ઇનકાર કર્યો હતો અને સી.બી.આઈ.ની ટીમ સાથે આવવાનો પણ ઇનકાર કર્યો હતો. તેણે માર્ચ, ૨૦૧૭ પછી જ અદાલતમાં હાજર રહેવાની વિનંતી કરી હતી. ૧૮. તે કે ૧૦.૨.૧૭૦૭ના રોજ સાક્ષી પક્ષ મનિંદર સિંહ પોતે નીચલી અદાલત સમક્ષ હાજર થયો હતો અને તેની તપાસ ૧૪.૨.૨૦૧૭ના રોજ કરવામાં આવી હતી. તપાસ દરમિયાન દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૬૧ હેઠળ નોંધાયેલા પોતાના નિવેદનથી તે ફરી ગયો હતો અને તેને પ્રતિકૂળ સાક્ષી તરીકે જાહેર કરવામાં આવ્યો હતો. ૧૯. તે કે આરોપી દિનુભાઈ

બોધાભાઈ સોલંકીની જામીન રદ કરવાની અરજી બાબતે સર્વોચ્ચ અદાલતમાં થયેલી સુનાવણી દરમિયાન, સી.બી.આઈ.એ કેસના પ્રતિકૂળ સાક્ષીઓ અંગે સર્વોચ્ચ અદાલતને સુનાવણીની તમામ તારીખોએ જાણ કરી હતી, એટલે કે ૧.૮.૨૦૧૬, ૩.૧૦.૨૦૧૬, ૨૨.૧૧.૨૦૧૬, ૬.૧૨.૨૦૧૬, ૯.૧.૨૦૧૭, ૧૩.૨.૨૦૧૭, ૨૩.૨.૧૭, ૩.૩.૧૭, ૨૭.૩.૨૦૧૭, ૬.૪.૧૭૭૭ અને ૨૪.૪.૨૦૧૭.

૨૦. કે તપાસથી લઈને નીચલી અદાલતની કાર્યવાહી પૂર્ણ થાય ત્યાં સુધી કુલ પાંચ સાક્ષીઓએ તેમના જીવને તથા તેમના પરિવારના સભ્યોને ધમકી અંગે સી.બી.આઈ. સમક્ષ ફરિયાદો નોંધાવી છે. આ ૦૫ સાક્ષીઓમાંથી ૦૪ સાક્ષીઓએ ફરિયાદ પક્ષના કેસને સમર્થન આપ્યું છે અને એક સાક્ષીએ દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૬૧ હેઠળ નોંધાયેલ પોતાના નિવેદનથી પીછેહઠ કરી છે.

૨૧. કે, નીચલી અદાલત સમક્ષની કાર્યવાહી દરમિયાન, ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા ૧૯૫ સાક્ષીઓની તપાસ કરવામાં આવી હતી અને તેમાંના ૧૦૬ સાક્ષીઓ ફરી ગયા હતા.

૨૨. વિરોધી સાક્ષી બનેલા સાક્ષીઓમાં, ૦૮ પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓ છે, ૪૫ પંચ સાક્ષીઓ છે અને ૫૩ અન્ય છે.

૨૩. તે કે, ટ્રાયલ દરમિયાન સાક્ષીઓને પ્રતિકૂળ જાહેર કરતા પહેલાં, તેઓને ભારતીય પુરાવા અધિનિયમ, ૧૮૭૨ ની કલમ ૧૫૯ મુજબ સી.બી.આઈ.ના કાર્યવાહી સંચાલન કરતા સરકારી વકીલો દ્વારા ફોજદારી

કાર્યવાહી સંહિતા ની કલમ ૧૬૧ હેઠળ નોંધાયેલા તેમના નિવેદનો તરફ સંદર્ભિત કરવામાં આવ્યા હતા.

૨૪. કે લેખિત રજૂઆતને નોંધ પર લેવામાં આવે અને આ માનનીય અદાલત કેસના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓને ધ્યાનમાં લઈને, ન્યાયના હિતમાં, યોગ્ય અને ઉચિત ગણાય તેવો યોગ્ય આદેશ કરવા કૃપા કરે. ”

૩૮ ગુજરાત રાજ્ય તરફથી, લેખિત રજૂઆતો દાખલ કરવામાં આવી છે, જેમાં નીચે મુજબ જણાવવામાં આવ્યું છે:

ક્રમ સંખ્યા	તારીખ	ઘટનાની વિગતો.
૧	૦૫.૦૩.૨૦૧૪	સીબીઆઈ દ્વારા ડીજીપીને સંબોધિત તા. ૦૫.૦૩.૨૦૧૪નું પત્ર:
૨.	૦૫.૦૩.૨૦૧૪	તા. ૦૫.૦૩.૨૦૧૪ ના પત્રના પ્રતિસાદરૂપે, ડી.જી.પી. કચેરીએ પોલીસના એડિશનલ ડિરેક્ટર જનરલ, ઇન્ટેલિજન્સ અને ગીર-સોમનાથના પોલીસ અધિક્ષકને ધમકી સંબંધિત આક્ષેપોની તપાસ કરવા માટે પત્ર લખ્યો અને
		પોલીસ સુરક્ષા અંગે અભિપ્રાય આપો.
૩.	૧૩.૦૩.૨૦૧૪	ત્રણ સાક્ષીઓને તાત્કાલિક પોલીસ રક્ષણ પૂરું

		પાડવા બાબતે પોલીસના ડેપ્યુટી ઇન્સ્પેક્ટર જનરલ (કાયદો અને વ્યવસ્થા) દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલ તારીખ ૧૩.૦૩.૨૦૧૪ નો આદેશ.
૪.	૧૪.૦૩.૨૦૧૪	ગીર સોમનાથના પોલીસ અધીક્ષકશ્રીએ ફેક્સ સંદેશા તા. ૧૪.૦૩.૨૦૧૪ દ્વારા દરેક ત્રણ અરજદારોને એક સશસ્ત્ર પોલીસ રક્ષક ફાળવવામાં આવેલ હોવાની પુષ્ટિ સાથે જાણ કરી.
૫.	૧૧/૦૩/૧૪	સાક્ષી રામભાઈ સોલંકી દ્વારા તા. ૧૧.૦૩.૨૦૧૪ના રોજ આપવામાં આવેલી લેખિત ફરિયાદ, જે ઉત્સવના બે દિવસો એટલે કે ૧૬.૦૩.૨૦૧૪ અને ૧૭.૦૩.૨૦૧૪ના રોજ પોલીસ રક્ષણ પૂરું પાડવા બાબત છે.
૬.	૧૮.૦૩.૨૦૧૪	ગીર સોમનાથના પોલીસ અધીક્ષકે તા. ૧૮.૦૩.૨૦૧૪ના સંદેશ દ્વારા જાણ કરી હતી કે બે સાક્ષીઓએ પોલીસ રક્ષણ લેવા ઇન્કાર કર્યો છે અને ત્રણ સંબંધિત સાક્ષીઓના નિવેદનો નોંધવામાં આવ્યા હતા.
૭.	૧૯.૦૩.૨૦૧૪	ઈન્ટેલિજન્સ ગુજરાત રાજ્યના સહાયક આયુક્ત (વીઆઈપી સુરક્ષા) દ્વારા તા. ૧૯.૦૩.૨૦૧૪ના

		સંદેશા દ્વારા પણ ગિર સોમનાથના પોલીસ અધિક્ષક પાસેથી પૂછપરછ કરવામાં આવી હતી.
૮.	૧૯.૦૩.૨૦૧૪	તા. ૧૯.૦૩.૨૦૧૪ના સંચાર દ્વારા, આસિસ્ટન્ટ કમિશનર (વિઆઈપી સુરક્ષા), ઇન્ટેલિજન્સે જૂનાગઢ સ્થિત સ્થાનિક આઈબી કચેરી પાસેથી પણ પૂછપરછ કરી.
૯.	૧૭.૦૭.૨૦૧૪	ડી.આઈ.જી. (કાયદો અને વ્યવસ્થા), દ્વારા તા. ૧૭.૦૭.૨૦૧૪ના સંદેશા અનુસાર, નવી દિલ્હીના ગૃહ બાબતોના મંત્રાલયના ઉપનિદેશક અંગે ડી.જી.પી. કાર્યાલય પાસેથી પૂછપરછ કરવામાં આવી હતી.
૧૦.	૧૬.૦૭.૨૦૧૪	પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટર (વિ.આઈ.પી.), આઈ.બી. દ્વારા પોલીસ સુપરિન્ટેન્ડન્ટ, ગીર સોમનાથને સંબોધીને લખાયેલ પત્ર તા. ૧૬.૦૭.૨૦૧૪, જે સ્થાનિક આઈ.બી.ને પણ મોકલવામાં આવ્યો હતો.
૧૧.	૨૫.૦૭.૨૦૧૪	લગ્નના પ્રસંગે સાક્ષી રામભાઈ હાજાભાઈને પોલીસ રક્ષણ અંગે જાણ કરતા ગીર સોમનાથના પોલીસ અધિક્ષક દ્વારા ડીજીપી કચેરીને તા. ૨૫.૦૭.૨૦૧૪નું સંચાર.

૧૨.	૨૭.૦૮.૨૦૧૪	તારીખ ૨૭.૦૮.૨૦૧૪નું સંપ્રેષણ, જેના દ્વારા તારીખ ૦૨.૦૬.૨૦૧૪ની અરજીમાં ઘટનાના આક્ષેપ અંગે આઈ.બી.ના ઇનપુટ્સ નકારાત્મક અભિપ્રાય દર્શાવે છે.
૧૩.	૨૩.૧૧.૨૦૧૫	જામીન રદ કરવાની અરજીના સંદર્ભમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના રાજ્યના વકીલ દ્વારા સંબોધાયેલ ફેક્સ પત્ર તા. ૨૩.૧૧.૨૦૧૫.
૧૪.	૦૩.૧૨.૨૦૧૫	દિનાંક ૦૩.૧૨.૨૦૧૫ નો સંદેશ દ્વારા
		અધીક્ષક
		પોલીસ, ગીર સોમનાથ તરફે ડીજીપી કાર્યાલયને સીબીઆઈના તા. ૩૦.૦૮.૨૦૧૫ ના પત્રના પ્રતિસાદરૂપે. તેમાં રામભાઈ હાજાભાઈના તા. ૧.૧૨.૨૦૧૫, ૨૫.૧૧.૨૦૧૫ અને ૧૪.૧૦.૨૦૧૫ ના નિવેદનનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે.
૧૫.	૧૪.૧૨.૨૦૧૫	ડી.જી.પી. (કાયદો અને વ્યવસ્થા) વતી સ્ટેટ કન્ટ્રોલના ડેપ્યુટી પોલીસ સુપરિન્ટેન્ડન્ટ દ્વારા પોલીસ સુપરિન્ટેન્ડન્ટ, ગીર સોમનાથને સંબોધીને મોકલાયેલ ફેક્સ સંદેશ, તા. ૧૪.૧૨.૨૦૧૫.

૧૬.	૧૫.૧૨.૨૦૧૫	ગિર સોમનાથના પોલીસ અધિક્ષક દ્વારા તા. ૧૫.૧૨.૨૦૧૫ના સંદેશાવ્યવહાર/કાર્યાલય આદેશ દ્વારા, રામભાઈ હાજાભાઈને રક્ષણ માટે એક અધિકારીની ફાળવણીની પુષ્ટિ કરતાં, સંબંધિત તમામ કચેરીઓને મોકલવામાં આવેલ. :
૧૭.	૦૪.૦૧.૨૦૧૬	પોલીસ અધિક્ષક, ગીર સોમનાથ દ્વારા ડી.જી.પી. કચેરીને દિનાંક ૦૪.૦૧.૨૦૧૬નો ફેક્સ સંદેશ, જેમાં રામભાઈ હાજાભાઈ દ્વારા એસ.આર.પી. અધિકારીની ફાળવણી માટે કરાયેલ વિનંતિ બાબતે ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું છે.
૧૮.	૨૮.૦૧.૨૦૧૬	સાક્ષી રામભાઈ હાજાભાઈને એસ.આર.પી. જવાનની ફાળવણી બાબતે ડી.જી.પી. કચેરી દ્વારા તા. ૨૮.૦૧.૨૦૧૬નો પસાર કરાયેલ આદેશ.
૧૯.	૨૯.૦૧.૨૦૧૬	એક શસ્ત્રસજ્જ કોન્સ્ટેબલ એસ.આર.પી.ની ફાળવણી અંગે, એડ. ડી.જી.પી., શસ્ત્ર એકમ દ્વારા સેનાપતિ, રાજ્ય રિઝર્વ પોલીસ દળ, જૂથ- ૮, ગોંડલને સંબોધાયેલ તા. ૨૯.૦૧.૨૦૧૬ નો પત્રવ્યવહાર/આદેશ.
૨૦.	૩૦.૦૧.૨૦૧૬	તા. ૩૦.૦૧.૨૦૧૬ ના રોજ ઈન-ચાર્જ સેનાપતિ, એસ.આર.પી.એફ., ગ્રુપ-૮, ગોંડલ

		દ્વારા ડી.જી.પી. કચેરી તથા અન્યને એસ.આર.પી. અધિકારીની ફાળવણી અંગે કરાયેલ સંપ્રેષણ.
૨૧.	૦૯.૦૧.૨૦૧૭	સાક્ષી રમભાઈ હાજભાઈ દ્વારા તા. ૦૯.૦૧.૨૦૧૭ની અરજી, જેમાં ડી.જી.પી. કચેરીને એસ.આર.પી. ગ્રુપ-૧૬, ભચાઉ કચ્છના રમેશભાઈ કરશનભાઈ બામણિયા નામના એસ.આર.પી. અધિકારીને સંરક્ષણ અધિકારી તરીકે ઉપલબ્ધ કરાવવા વિનંતી કરવામાં આવી છે.
૨૨.	૨૮.૦૩.૨૦૧૭	સાક્ષીની આવશ્યકતા અનુસાર અધિકારીની ફાળવણી કરવાની મજૂરી માંગતી સશસ્ત્ર એકમના ઉપ પોલીસ મહાનિરીક્ષકની જાણ.
૨૩.	૧૫.૦૩.૨૦૧૭	સાક્ષી રામભાઈ હાજભાઈ દ્વારા ફરી એકવાર રક્ષણ અધિકારી તરીકે રમેશભાઈ બામણિયાની નિમણૂક કરવાની વિનંતી કરતાં તા. ૧૫.૦૩.૨૦૧૭ની અરજી.
૨૪.	૧૧.૦૪.૨૦૧૭	ડી.જી.પી. (કાયદો અને વ્યવસ્થા) ના આદેશની જાણ કરતો ફેક્સ સંદેશ તારીખ ૧૧.૦૪.૨૦૧૭,

		જે પી.એસ.ઓ./કમાન્ડો કોર્સની તાલીમ ધરાવતા, કારડિયા સમુદાય સિવાયના એસ.આર.પી. (SRP) અધિકારીની ફાળવણી કરવા અંગેનો છે.
રપ.	૧૯.૦૪.૨૦૧૭	અધિકારી વિજયકુમાર ચૌહાણના ફાળવણી અંગે સેનાપતિ, એસ.આર.પી.એફ. ૪૩, ગ્રુપ-૮, ગોંડલનો તા. ૧૯.૦૪.૨૦૧૭નો આદેશ.

ઉપરોક્ત જણાવાયેલા તથ્યાત્મક વિગતોના પ્રકાશમાં, અહીંના પ્રતિવાદી
નં. ૨ વિરુદ્ધ સંબંધિત સાક્ષીઓને સુરક્ષા પૂરી પાડવામાં નિષ્ક્રિયતા
દર્શાવવાના મુખ્ય આક્ષેપ અંગે, નોંધવું મહત્વપૂર્ણ છે કે:

૧. પ્રારંભમાં તપાસ રાજ્ય દ્વારા તેની સ્થાનિક પોલીસ સ્ટેશન મારફતે
કરવામાં આવી હતી, તેમ છતાં ત્યારબાદ આ માનનીય વડી અદાલતે
વિશેષ ફોજદારી અરજી નં. ૧૯૨૫ ઓફ ૨૦૧૦ માં તા. ૨૫.૦૯.૨૦૧૨
ના રોજ પસાર કરેલા મૌખિક આદેશ દ્વારા તપાસ સીબીઆઈને સોંપવામાં
આવી હતી અને તેથી સીબીઆઈ દ્વારા પૂરક આરોપપત્ર દાખલ કરવામાં
આવ્યા બાદ, તે જ બાબત વિદ્વાન વિશેષ ન્યાયાધીશ, સીબીઆઈ કેસો,
અદાલત નં. ૪, મિર્ઝાપુર, અમદાવાદ સમક્ષ સીબીઆઈ સેશન્સ કેસ નં.

૦૧ ઓફ ૨૦૧૪, સીબીઆઈ સેશન્સ કેસ નં. ૨ ઓફ ૨૦૧૪ અને સીબીઆઈ સેશન્સ કેસ નં. ૦૩ ઓફ ૨૦૧૪ તરીકે નોંધાઈ હતી. આ રીતે, સીબીઆઈ ફરિયાદ પક્ષની સંસ્થા છે અને રાજ્ય સત્તાધિકારીઓ ઉક્ત ફોજદારી કેસોમાં પક્ષકાર નથી.

૨. આક્ષેપ સર્વમાન્ય વિશેષ ન્યાયાધીશ, સીબીઆઈ અદાલત નં. ૪ દ્વારા ૧૮.૦૫.૨૦૧૬ના રોજ નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યો હતો. આરોપપત્રોમાં કુલ ૧૯૫ સાક્ષીઓના નામ દર્શાવવામાં આવ્યા છે. આ ૧૯૫ સાક્ષીઓમાંથી, ૫ સાક્ષીઓને બાદ કરતાં, રાજ્યને અન્ય કોઈ સાક્ષીઓ પાસેથી દિનુ બોધા સોલંકી નામના આરોપી તથા તેના ભત્રીજા શિવા સોલંકી અથવા અન્ય કોઈ સહ-આરોપી દ્વારા ધમકી કે અયોગ્ય દબાણ અંગે કોઈ આક્ષેપ કરતી કોઈ ફરિયાદો પ્રાપ્ત થયેલી નથી.

૩. જ્યાં સુધી ૫ સાક્ષીઓનો પ્રશ્ન છે, તે ૫ સાક્ષીઓમાંથી ૩ સાક્ષીઓ, એટલે કે રામાભાઈ હઝાભાઈ સોલંકી, ધીરસિંહ બારડ અને માણાભાઈ ડોડિયા, દ્વારા અનુક્રમે ૦૭.૧૨.૨૦૧૩, ૦૮.૧૨.૨૦૧૩ અને ૧૩.૧૨.૨૦૧૩ના રોજ સી.બી.આઈ. કચેરી સમક્ષ લેખિત અરજી કરવામાં આવી હોવાનું જણાય છે. આ અરજીઓ અનુક્રમે પાનું નં. ૧૦૩, ૧૦૭ અને ૧૦૮ પર રજૂ કરવામાં આવેલી છે. કૃપા કરીને નોંધવામાં આવે કે દરેક અરજીમાં પોલીસ રક્ષણ આપવાની પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે. આ

અરજીઓ પૈકી કોઈપણ અરજી પોલીસ રક્ષણ માંગતાં સીધી ડી.જી.પી. કચેરીને ક્યારેય આપવામાં આવી નહોતી. તેમની સાક્ષી અનુક્રમે ૨૮.૦૮.૨૦૧૬, ૨૩.૦૮.૨૦૧૬ અને ૨૯.૦૭.૨૦૧૬ના રોજ સી.બી.આઈ. અદાલત સમક્ષ નોંધવામાં આવી હતી. હવે ઉપરોક્ત ઘટનાક્રમની યાદીની અરજીની તારીખો અને સાક્ષીની તારીખો સાથે તુલના કરતાં, હકીકત એવી રહે છે કે ડી.જી.પી. કચેરીને સી.બી.આઈ. અદાલતના આદેશ અંગે પ્રથમવાર ૦૫.૦૩.૨૦૧૪ના રોજ જાણ કરવામાં આવી હતી, જે ૧૧.૦૩.૨૦૧૪ના રોજ પ્રાપ્ત થયો હતો અને ત્યારબાદ તરત જ ૨ દિવસની અંદર, એટલે કે ૧૩.૦૩.૨૦૧૪ના રોજ, પોલીસ રક્ષણ આપવા અંગે આદેશ કરવામાં આવ્યો હતો અને વાસ્તવમાં પોલીસ રક્ષણ આપવા અધિકારીઓ મોકલવામાં આવ્યા હતા. માત્ર બે સાક્ષીઓના કિસ્સામાં, કારણ કે સાક્ષીઓએ પોલીસ રક્ષણ ચાલુ રાખવા ઈનકાર કર્યો હતો, પોલીસ રક્ષણ પાછું ખેંચવામાં આવ્યું હતું અને ત્યારબાદ તેમણે ફરી ક્યારેય પોલીસ રક્ષણ માગવા અથવા કોઈ ધમકી અંગે ફરિયાદ કરવા સંપર્ક કર્યો નથી. જ્યાં સુધી રામાભાઈ હઝાભાઈનો પ્રશ્ન છે, તેમને માર્ચ, ૨૦૧૩થી આજદિન સુધી પોલીસ રક્ષણ આપવામાં આવ્યું છે; વાસ્તવમાં ઘટનાક્રમની યાદી દર્શાવે છે કે તેમની વિનંતિ અનુસાર તેમને રાજ્ય અનામત દળમાંથી અધિકારી પૂરા પાડવામાં આવ્યા હતા અને તે પણ રાજ્યના ખર્ચે.

૪. જ્યાં સુધી મનેનદરાસિંહ નામના સાક્ષીનો પ્રશ્ન છે, ત્યાં સુધી એવું જણાય છે કે તેમણે ૩૧.૦૧.૨૦૧૭ના રોજ ન્યૂ દિલ્હી સ્થિત સી.બી.આઈ. કચેરીના પોલીસ સુપરિન્ટેન્ડન્ટને અરજી આપી હતી, જે પાનું નં. ૧૧૮ પર રજૂ થયેલ છે, અને તેમણે ૨૦.૦૧.૨૦૧૭ના રોજ સી.બી.આઈ. અદાલતમાં પણ અરજી રજૂ કરી હતી, જે પાનું નં. ૧૧૮ પર રજૂ થયેલ છે. તે મુજબ, સી.બી.આઈ. અદાલતે આંક ૭૨૩ નીચે તા. ૩૧.૦૧.૨૦૧૭નો આદેશ પસાર કર્યો હતો, જેના દ્વારા ન્યૂ દિલ્હી સ્થિત સી.બી.આઈ.ને સાક્ષી અદાલતમાં હાજર રહે તે સમયે પૂરતું રક્ષણ આપવાનો નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો હતો. તા. ૩૧.૦૧.૨૦૧૭નો તે આદેશ પાનું ૧૨૦ પર રજૂ થયેલ છે. એવું જણાય છે કે ઉક્ત સાક્ષી ઉત્તર પ્રદેશના છે અને આક્ષેપોના સ્વરૂપને ધ્યાનમાં લેતા, સુરક્ષા પૂરી પાડવા બાબત ન્યૂ દિલ્હી સ્થિત સી.બી.આઈ. કચેરીના ધ્યાન પર આ બાબત મુકવામાં આવી હતી. જ્યાં સુધી ગુજરાત રાજ્યના ડી.જી.પી. કચેરીનો પ્રશ્ન છે, ત્યાં સુધી એવી કોઈ અરજી અથવા આદેશ સી.બી.આઈ. દ્વારા રાજ્યના ધ્યાન પર લાવવામાં આવ્યો નથી અને તેથી એવી કોઈ માહિતીના અભાવે ડી.જી.પી.એ તેમના મામલે કોઈ કાર્યવાહી કરી નથી. તેમનો ૧૪.૦૨.૨૦૧૭ના રોજ ઊલટતપાસ કરવામાં આવી હતી અને તેઓ પ્રતિકૂળ સાક્ષી બન્યા હતા.

૫. પાંચમા સાક્ષી અંગે, જેણે ધમકી આપવામાં આવી હોવાનું કહી ફરિયાદ કરી છે, તે કનકસિંહ પરમાર છે, અને એવો જણાય છે કે તેમણે તા. ૧૫.૧૦.૨૦૧૬નું અરજીપત્ર આપ્યું હતું, જે પાનું નં. ૧૧૪ તથા પાનું નં. ૧૧૫-૧૧૬ પર રજૂ થયેલ છે. ઉક્ત અરજીઓ સી.બી.આઈ. કાર્યાલય, નવી દિલ્હી ને સંબોધિત કરવામાં આવી હતી અને સી.બી.આઈ. અદાલત સમક્ષ અરજી રજૂ થતાં, માનનીય સી.બી.આઈ. અદાલતે આંક ૩૬૪ની નીચે તા. ૧૫.૧૦.૨૦૧૬નો આદેશ પસાર કર્યો હતો, જેમાં વિદ્વાન વિશેષ ન્યાયાધીશે ગુજરાત રાજ્યના પોલીસ મહાનિદેશકને તથ્યની ચકાસણી કરીને નિર્ણય લેવા નિર્દેશ આપ્યો હતો. તે આદેશ પાનું નં. ૧૧૭ પર નોંધ પર મૂકવામાં આવ્યો છે. ડી.જી.પી. કાર્યાલય તરફે પ્રાપ્ત સૂચનાઓ દર્શાવે છે કે ઉપરોક્ત કાર્યવાહી દરમિયાન સી.બી.આઈ.એ આ માનનીય અદાલતની નોંધ પર સોગંદનામા સાથે તે આદેશ મૂક્યો ત્યારે જ તે આદેશ પ્રથમ વખત ડી.જી.પી. કાર્યાલયને જાણમાં આવ્યો હતો. કનકસિંહ પરમાર સંબંધે સી.બી.આઈ. કાર્યાલય તરફે એવો કોઈ આદેશ ડી.જી.પી. કાર્યાલયને આજદિન સુધી પ્રાપ્ત થયો નથી. તેમ છતાં, હકીકત એ છે કે તેમણે ફરિયાદ પક્ષના કેસને ટેકો આપ્યો છે. હું કહું છું કે આ સાક્ષીને પોલીસ સુરક્ષા આપવામાં આવશે અને સી.બી.આઈ. અદાલતના નિર્દેશ મુજબ, ડી.જી.પી. કાર્યાલય તેમની આક્ષેપોની તપાસ કરશે અને ગુનેગાર સામે યોગ્ય કાર્યવાહી કરવામાં આવશે. ઉપરોક્ત તથ્યોના પ્રકાશમાં, ગુજરાત રાજ્યના ડી.જી.પી.

કાર્યાલય વિરુદ્ધ અરજદાર દ્વારા કરાયેલા મુખ્ય આક્ષેપોની હદ સુધી, પોલીસ સુરક્ષા ન આપવાના કારણે નિષ્ક્રિયતા અંગેની મુખ્ય ફરિયાદ આંશિક રીતે યોગ્ય નથી, કારણ કે ત્રણ સાક્ષીઓના મામલે ડી.જી.પી. કાર્યાલયે તાત્કાલિક કાર્યવાહી કરી હતી. કનકસિંહ પરમાર નામના સાક્ષી સંબંધે, સી.બી.આઈ. અદાલત દ્વારા પસાર કરાયેલા તા. ૧૫.૧૦.૨૦૧૬ના આદેશની કોઈ અરજી અથવા નકલ પ્રાપ્ત ન થતાં, ડી.જી.પી. કાર્યાલયે તે અંગે ટ્રાયલ કરી નહોતી; જોકે, તે કદીપણ ઈશદાપૂર્વક નહોતું. જ્યાં સુધી આક્ષેપોની સત્યતા સંબંધિત પ્રશ્ન છે, પોલીસ સુરક્ષા અંગેની અરજી વિચારતી વખતે ડી.જી.પી. કાર્યાલયે ગાંધીનગર સ્થિત તેની આઈ.બી. કચેરીને તેની તપાસ કરવા કહ્યું હતું અને ત્યારબાદ ગુપ્ત તપાસમાં આક્ષેપો સાચા જણાયા નહોતાં, અને વાસ્તવમાં આઈ.બી.એ નકારાત્મક અભિપ્રાય આપ્યો હતો; તેમ છતાં આક્ષેપોની ગંભીરતા ધ્યાનમાં રાખીને ડી.જી.પી. કાર્યાલયે ગીર સોમનાથના પોલીસ અધિક્ષકને તાત્કાલિક પોલીસ સુરક્ષા આપવા જણાવ્યું હતું. કૃપા કરીને નોંધ લેવા જેવી બાબત એ છે કે વર્ષ ૨૦૧૪થી આવા સાક્ષીઓ સંબંધે ડી.જી.પી. કાર્યાલય અથવા ગીર સોમનાથના પોલીસ અધિક્ષકને કોઈ અનિરૂપણીય ઘટના અંગેનો અહેવાલ મળ્યો નથી, સિવાય એક ઘટનાના, જે બે રાજકીય પ્રતિસ્પર્ધી જૂથો વચ્ચેનો અથડામણનો બનાવ હતો, જ્યારે દીનુ ભોગા સોલંકીને માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા જામીન પર મુક્ત કરવાનો આદેશ કરવામાં આવ્યો

હતો; તે સમયે સાક્ષી રામાભાઈ હજાભાઈએ આરોપી વ્યક્તિઓ વિરુદ્ધ ફરિયાદ કરી હતી અને તે કોડીનાર ટાઉન પોલીસ સ્ટેશનમાં એફ.આઈ.આર. ૧ સી.આર. નં. ૨૩/૨૦૧૪, તા. ૨૬.૦૨.૨૦૧૪ તરીકે નોંધાઈ હતી (જેમાં છ વ્યક્તિઓને આરોપી તરીકે નામિત કરવામાં આવ્યા હતા, જેમાં દીનુ ભોગા સોલંકીનું નામ સામેલ નહોતું) અને બીજી બાજુએ પણ કોસ એફ.આઈ.આર. નોંધણી નં. ૨૪/૨૦૧૪, તા. ૨૬.૦૨.૨૦૧૪ નોંધાવી હતી. જાણવા મળે છે કે ઉક્ત એફ.આઈ.આર.માં કેટલાક આરોપી વ્યક્તિઓની ધરપકડ કરવામાં આવી છે અને જે લોકોની ધરપકડ કરવામાં આવી છે, તેમના વિરુદ્ધ આરોપપત્ર દાખલ કરવામાં આવ્યું છે. અરજદાર જે ઘટનાઓ પર આધાર રાખવા માંગે છે, તે કોઈ પણ રીતે સી.બી.આઈ. કેસ સાથે સંકળાયેલી નથી, કારણ કે નોંધ દર્શાવે છે કે આ વ્યક્તિઓ સી.બી.આઈ. કેસમાં સાક્ષી નથી. તેમ છતાં, રાજ્ય એજન્સી તરીકે પોલીસ મહાનિદેશકના કાર્યાલય તરફ આ ખાતરી આપવામાં આવે છે કે આ સાક્ષીઓ સિવાય જો કેસ સંબંધિત કોઈ અન્ય સાક્ષી પોલીસ સુરક્ષા માંગતા આગળ આવે અથવા ધમકી આપવામાં આવતી હોવા કે દબાણ કરવામાં આવતું હોવા અંગે કોઈ ફરિયાદ કરે, તો ડી.જી.પી. કાર્યાલય કાયદા અનુસાર ગુનેગારો વિરુદ્ધ તાત્કાલિક કાર્યવાહી કરવાની ખાતરી આપે છે.

૩૯ હું દીનુ બોધા સોલંકી દ્વારા દાખલ કરાયેલ એક સોગંદનામું પણ ધ્યાનમાં લઉં છું, જેમાં નીચે મુજબ જણાવવામાં આવ્યું છે:

“હું, દિનેશભાઈ ભોગાભાઈ સોલંકી, ઉંમર ૬૨ વર્ષ, વ્યવસાય ખેતી, સરનામું મણધર, દેવળી રોડ, કોડીનાર, જિલ્લા ગીર

સોમનાથ, હાલમાં અમદાવાદ ખાતે હાજર, એથી હું નીચે મુજબ નિવેદન કરું છું અને શપથપૂર્વક ગંભીરતાથી પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક ખાતરી આપું છું :

(૧) ઉપરોક્ત જણાવેલ બાબતમાં હું પ્રતિવાદી છું, તેથી હું કેસના તમામ તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓથી સારી રીતે પરિચિત છું અને હું આ સોગંદનામું કરવા માટે સંપૂર્ણપણે સક્ષમ છું.

(૨) શરૂઆતમાં હું જણાવું છું કે હાલનું આ સોગંદનામું મર્યાદિત હેતુસર, અરજીના દાખલાને વિરોધ કરવા અને/અથવા કોઈ પણ વધુ વચગાળાની રાહત મંજૂર કરવામાં આવે તેના વિરોધ માટે તથા પહેલેથી જ મંજૂર કરવામાં આવેલી વચગાળાની રાહત રદ કરાવવા માટે દાખલ કરવામાં આવ્યું છે. હું વધુમાં જરૂરી જણાય ત્યારે અને જ્યારે જરૂરી થાય ત્યારે જવાબમાં વિગતવાર સોગંદનામું દાખલ કરવાની મારી સ્વતંત્રતા અનામત રાખું છું.

(૩) પ્રારંભે જ હું મારા વિરુદ્ધ કરવામાં આવેલા તથા અરજિપત્રના નિવેદનપત્રમાં કરાયેલા દરેક અને દરેક કથન તથા આક્ષેપોનો ઇનકાર કરું છું અને જે તથ્યોને હું નીચે આગળ સ્પષ્ટપણે સ્વીકારતો નથી, તે નકારવામાં આવ્યા હોવાનું માનવામાં આવે.

(૪) હું કહેું છું અને રજૂ કરું છું કે અરજદારનો કોઈ મૂળભૂત અધિકાર ભંગ થયો હોવાનો આક્ષેપ કરવામાં આવેલ નથી, તેથી ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨ ૬ હેઠળની વર્તમાન અરજી જાળવાપાત્ર નથી.

૫) જ્યાં સુધી સાક્ષીને પક્ષવિરુદ્ધ થવા માટે ધમકી આપવાનો અને પ્રભાવિત કરવાનો આક્ષેપ સંબંધિત છે, ત્યાં સુધી હું કહેું છું અને રજૂ કરું છું કે એવો આક્ષેપ માત્ર ખોટો જ નથી, પરંતુ કાર્યવાહી અટકાવવા માટે દુર્ભાવનાપૂર્વકના ઇરાદાથી આ તબક્કે કરવામાં આવ્યો છે. ધમકી અને પ્રભાવનો ઉપયોગ કર્યો હોવાના આક્ષેપોને હું સ્પષ્ટપણે નકારી કાઢું છું.

૬) હું કહેું છું અને રજૂ કરું છું કે સાક્ષીઓને ધમકી આપવાનો આક્ષેપ જેટલો અસ્પષ્ટ હોઈ શકે એટલો અસ્પષ્ટ છે અને સંપૂર્ણપણે નિરાધાર છે. આવી પરિસ્થિતિમાં વર્તમાન અરજી નામંજૂર થવા પાત્ર છે.

૭) પરિચ્છેદ ૩.૧૨ની વિગતો અહીંથી નકારી કાઢવામાં આવે છે, કારણ કે તે સાચી નથી.

૮) પરિચ્છેદ ૩.૧૩ની વિગતો અહીંથી નકારી કાઢવામાં આવે છે, કારણ કે તે સાચી નથી.

૯) પરિચ્છેદ ૩.૧૪ની વિગતો અહીંથી નકારી કાઢવામાં આવે છે, કારણ કે તે સાચી નથી.

૧૦) પરિચ્છેદ ૩.૧૫ની વિગતો અહીંથી નકારી કાઢવામાં આવે છે, કારણ કે તે સાચી નથી.

૧૧) પરિચ્છેદ ૪.૩ની વિગતો અહીંથી નકારી કાઢવામાં આવે છે, કારણ કે તે સાચી નથી.”

● વિશ્લેષણ:

૪૦ પક્ષકારોની તરફે હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલોને સાંભળ્યા બાદ અને નોંધ પર ઉપલબ્ધ સામગ્રીનો વિચાર કર્યા બાદ, મારા વિચારાધીન આવતો એકમાત્ર પ્રશ્ન એ છે કે શું ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળના મારા રિટ

અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરીને હું પુનઃદ્રાયલ માટેનો ફરીથી દ્રાયલ કરવાનો આદેશ કરું.

● ન્યાયસંગત દ્રાયલનો અભિગમ:

જ૧ આજના સમયમાં, જ્યારે ગુનેગારોને માનવજીવનનું કોઈ મૂલ્ય રહ્યું નથી અને પળવારમાં હત્યાઓ કરવામાં આવે છે, ત્યારે ગુનેગારો માટે વધુ આંસુ વહાવવાનું બંધ કરી અપરાધના પીડિતો તરફ થોડું ધ્યાન આપવું જોઈએ. શું એવો દ્રાયલ, જે ગુનેગારના કલ્યાણ પર કેન્દ્રિત હોય, અને જેમાં સંકળાયેલા સૌ કોઈ એ વાત નિશ્ચિત કરવા માટે વધુ સમય અને પ્રયત્ન કરે કે તેને ન્યાયસંગત દ્રાયલ મળે અને દ્રાયલ પહેલાં, દ્રાયલ દરમિયાન અને દ્રાયલ પછી પણ તેની સાથે ન્યાયપૂર્ણ વર્તન થાય, તેને પીડિત માટે પણ ન્યાયસંગત કહેવાય? શું ન્યાયસંગત દ્રાયલ સંકળાયેલા તમામ માટે ન્યાયસંગત ન હોવો જોઈએ, જેમાં જીવન અને સંપત્તિની સુરક્ષા માટે જનતાની હાકલ પણ સામેલ છે, જેથી કાયદાનો ભંગ કરનાર લૂંટાડુઓથી રક્ષણ મળી રહે? શું ન્યાયસંગત દ્રાયલનો અભિગમ માત્ર તત્ત્વચિંતનાત્મક મનની ઉડાન, કોઈ કલ્પિત આદર્શ રાજ્ય, કે વાસ્તવિકતા છે? શું આ અભિગમ માત્ર એવો આદર્શ સમાવે છે કે જે પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ, ભલે તે આપણી આયુષ્યસીમામાં આવશ્યક રીતે સિદ્ધ કરી શકાય તેમ ન હોય? તમામ ન્યાયસંગત દ્રાયલ અવશ્ય કાનૂની રીતે માન્ય હોય છે, પરંતુ શું તેનો વિપરીત નિષ્કર્ષ પણ અનિવાર્ય રીતે સાચો છે? તો

પછી ન્યાયસંગત ટ્રાયલના અભિગમની ઉત્પત્તિ શું છે? ન્યાયસંગત ટ્રાયલનો અભિગમ અતિ પ્રભાવશાળી પરંપરા ધરાવે છે, ઇતિહાસમાં મૂળ ધરાવે છે, બંધારણમાં પ્રતિષ્ઠિત છે, ધાર્મિક તત્ત્વચિંતન અને કાનૂનશાસ્ત્રીય સિદ્ધાંતો દ્વારા પવિત્ર બનાવાયો છે અને ફોજદારી ટ્રાયલની પ્રક્રિયાનું નિયમન કરવા માટે બનાવવામાં આવેલા કાયદામાં સમાયેલ છે. સમય જતાં, તેના વ્યાપક લક્ષણો અને આવશ્યક તત્ત્વો સુપ્રતિષ્ઠિત સિદ્ધાંતોમાં સ્ફટિકિત થયા છે, તેમ છતાં કેટલીક અનિશ્ચિત વિસ્તારો હજી બાકી છે, જે વધુ કાનૂની મન્યન અને સંશોધનની માંગ કરે છે.

જરૂર સત્ય એ અતિ પ્રિય સિદ્ધાંત છે અને ભારતીય ફોજદારી ન્યાય પ્રણાલીની માર્ગદર્શક ધ્રુવતારા છે. ન્યાય થવા માટે સત્યનો વિજય થવો આવશ્યક છે. સત્ય એ ન્યાયનું આત્મા છે. ફોજદારી ન્યાય પ્રણાલીની એકમાત્ર મૂળ ભાવના એ છે કે ન્યાય થાય. જ્યારે કોઈ નિર્દોષ વ્યક્તિને દંડિત કરવામાં ન આવે અને દોષિત વ્યક્તિને સંપૂર્ણપણે મુક્ત ફરી જવા દેવામાં ન આવે ત્યારે જ ન્યાય થયો હોવાનું કહેવાશે.

જ3 ફોજદારી ન્યાયના વહીવટ માટે, ભારત સામાન્ય કાયદાની આક્ષેપાત્મક અથવા પ્રતિસ્પર્ધી પદ્ધતિનું અનુસરણ કરે છે. આક્ષેપાત્મક અથવા પ્રતિસ્પર્ધી પદ્ધતિમાં આરોપી નિર્દોષ હોવાનું અનુમાન રાખવામાં આવે છે; ફરિયાદ પક્ષ અને બચાવ પક્ષ દરેક પોતાનો કેસ રજૂ કરે છે; ન્યાયાધીશ નિષ્પક્ષ પંચ તરીકે કાર્ય

કરે છે અને તટસ્થ પંચ તરીકે કાર્ય કરતી વખતે તે જોવે છે કે ફરિયાદ પક્ષ પોતાનો કેસ વાજબી શંકાથી પર સાબિત કરવામાં સમર્થ રહ્યો છે કે નહીં.

જજ ભારતમાં, આરોપીને દોષિત સાબિત કરવાનો અને તે દંડિત થવાથી બચી ન જાય તે સુનિશ્ચિત કરવાનો સમગ્ર ભાર ફરિયાદ પક્ષ ઉપર છે. આરોપીના અધિકારોનું ઉદ્ધંધન ન થાય તેની ખાતરી કરતી વખતે, એટલું જ આવશ્યક છે કે ગુનાના પીડિતો અને પીડિતોના પરિવારજનોની અવગણના ન થાય, કારણ કે રાજ્ય અને તેના અંગોના કર્તવ્યોની સંકલ્પનાનો મૂળ હેતુ જ એ છે કે રાજ્યમાં કાયદો અને વ્યવસ્થા જળવાઈ રહે અને પીડિતોની વ્યથા નિવારણ વિના ન રહી જાય.

જપ આ સંદર્ભમાં, માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતના સ્ટેટ ઓફ મહારાષ્ટ્ર વિ. ડૉ. પ્રફુલ બી. દેસાઈ [(૨૦૦૩) ૪ એસસીસી ૬૦૧] શીર્ષક ધરાવતા ચુકાદાના પરિચ્છેદ ૧૩ નો ઉલ્લેખ કરવો યોગ્ય રહેશે :

૧૩. આવા પ્રશ્નોનો નિર્ણય કરતી વખતે અદાલતે જે અભિગમ અપનાવવો આવશ્યક છે તે નિર્ધારિત કરવો જરૂરી છે. એ યાદ રાખવું જોઈએ કે અદાલતનું પ્રથમ કર્તવ્ય ન્યાય કરવાનું છે. નાગેશ્વર શ્રી કૃષ્ણ ઘોષે વિ. મહારાષ્ટ્ર રાજ્યના કેસમાં આ અદાલતે જે ઠરાવ્યું છે તે મુજબ અદાલતોએ સત્ય શોધવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. એવું ઠરાવવામાં

આવ્યું છે કે ઉપલબ્ધ પુરાવા રજૂ કરવામાં અયોગ્ય નિષ્ફળતા થવાને કારણે માત્ર અન્યાયી દોષિત ઠરાવવાથી જ નહીં પરંતુ દોષિતને નિર્દોષ છૂટકારો મળવાથી પણ ન્યાયનો ભંગ થશે. નિશ્ચિતપણે, આરોપીના અધિકારો ધ્યાનમાં રાખવા અને સુરક્ષિત રાખવા જરૂરી છે, પરંતુ તેમ પર એટલો અતિશય ભાર મૂકવો નહીં કે પીડિતોને પણ અધિકારો છે તે વાત ભૂલી જવાય.

૪૬ ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૧ માટે મુક્ત અને નિષ્પક્ષ વિચારણું અનિવાર્ય તત્વ છે. જો ફોજદારી વિચારણું મુક્ત અને નિષ્પક્ષ ન હોય, તો ન્યાયાધીશની ન્યાયિક નિષ્પક્ષતા અને ન્યાય પ્રદાન પ્રણાલી અંગે જનતાનો વિશ્વાસ ડગમગી જશે. નિષ્પક્ષ ટ્રાયલથી વંચિત કરવું જેટલું અયોગ્ય છે તેટલું જ તે આરોપી, પીડિત અને સમાજ પ્રત્યે પણ અન્યાય છે. જ્યાં સુધી વિચારણું ચલાવતો ન્યાયાધીશ નિષ્પક્ષ ન હોય, બચાવ પક્ષનો વકીલ પ્રામાણિક અને નિષ્પક્ષ ન હોય અને સરકારી વકીલ પણ સમાન રીતે પ્રામાણિક અને નિષ્પક્ષ ન હોય, ત્યાં સુધી કોઈપણ ટ્રાયલને નિષ્પક્ષ વિચારણું ગણાવી શકાય નહીં. નિષ્પક્ષ ટ્રાયલમાં આવશ્યક રીતે સરકારી વકીલને આરોપીની દોષિતતા સાબિત કરવાની નિષ્પક્ષ અને યોગ્ય તક તથા આરોપીને પોતાની નિર્દોષિતા સાબિત કરવાની તકનો સમાવેશ થાય છે.

જુડ સાચા તથ્યો નિશ્ચિત કર્યા પછી ન્યાયના વિતરણમાં ન્યાયાધીશની ભૂમિકા નિઃસંદેહ અત્યંત કઠિન છે. પક્ષકારો વચ્ચે ન્યાય વિતરણ કરવાનો પરમ હેતુ સિદ્ધ કરવા માટે સત્યને ઉકેલવાની આ પવિત્ર પ્રક્રિયામાં, કોઈપણ કેસની સુનાવણીની પ્રગતિ દરમિયાન ઘટતી વિવિધ ઘટનાઓથી ન્યાયાધીશ પોતાને અસંબંધિત અને અજાણ રાખી શકતા નથી. નિઃસંદેહ, તેમને અત્યંત સતર્ક, સાવચેત, નિષ્પક્ષ અને પક્ષપાતરહિત રહેવું પડે છે, અને પોતાના વ્યક્તિગત વિશ્વાસો અથવા મતોના કારણે એક અથવા બીજા પક્ષના પક્ષમાં તેઓ પક્ષપાતી અથવા પૂર્વગ્રહગ્રસ્ત છે એવો અણમોટેમોટો પણ ભાવ ન પડે તેવું જાળવવું પડે છે. જોકે, તેનો અર્થ એવો થતો નથી કે ન્યાયાધીશ પોતાની આંખો મીંચી લે અને માત્ર નિષ્ક્રિય દર્શક બની રહે, રોબોટ અથવા રેકોર્ડિંગ મશીનની માફક કામ કરે અને પક્ષકારો દ્વારા જે પૂરું પાડવામાં આવે છે તે જ માત્ર ઉચ્ચારી આપે. ભલે અદાલતોને તેમની આસપાસ બનતી પોલીસ, સરકારી વકીલ અથવા બચાવ પક્ષના વકીલ સાથે સંકળાયેલી વિવિધ ભ્રષ્ટ અને ઘોર દુરાચારી પ્રવૃત્તિઓના વાવાઝોડા અને કલેશ વચ્ચે સંપૂર્ણપણે અચળ, અપ્રભાવિત અને અવિકંપિત રહેવું આવશ્યક હોય, અને ભલે ઊંચી પ્રોફાઇલ ધરાવતા કેસની તેવા પ્રકારની પ્રચંડ પ્રસિદ્ધિ, જે લોકમતને અસર કરે અને માધ્યમ-વિવાદને પ્રેરણા આપે, તે પણ હાજર હોય, છતાં તેમની પાસેથી એ અપેક્ષા રાખી શકાય નહીં કે ન્યાયપ્રક્રિયાના પ્રવાહને પ્રદૂષિત કરવા તત્પર એવા દોષિતોના આવા કૃત્યોની તેઓ નિંદા અથવા ધિક્કાર ન કરે. કોઈ વ્યક્તિ ન્યાયાધીશ બન્યા પછી, કોઈપણ સ્થિતિમાં, એવી નિર્વિકાર વિચારચંત્રમાં પરિવર્તિત થતી નથી કે જે

કેટલીક પરિસ્થિતિઓમાં પ્રતિક્રિયા જ ન આપે. ઝહીરાના કેસમાં (ઉપરોક્ત) સર્વોચ્ચ અદાલતનો ચુકાદો, ભલે તેની પોતાની વિશિષ્ટ હકીકતોમાં આપવામાં આવ્યો હોય, છતાં આરોપી પક્ષના વકીલ દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલી રજૂઆતોનો તે જવાબરૂપ છે. તે જનો પેરા નં. ૩૮ નીચે મુજબ પુનઃઉતારવો યોગ્ય રહેશે:

૩૮. આ અદાલતે અનેક વખત ભારપૂર્વક જણાવ્યું છે કે ફોજદારી પ્રકરણમાં કાર્યવાહીનું ભાગ્ય હંમેશા સંપૂર્ણપણે પક્ષકારોના હાથમાં છોડી શકાય તેમ નથી, કારણ કે અપરાધો જાહેર હકો અને ફરજોનો ભંગ અને ઉદ્ધંધનરૂપ જાહેર અનીયમો છે, જે સમગ્ર સમાજને સમાજ તરીકે અસર કરે છે અને સામાન્ય રીતે સમાજ માટે હાનિકારક છે. ન્યાયસંગત ટ્રાયલની સંકલ્પનામાં આરોપી, પીડિત અને સમાજના હિતોના પરિચિત ત્રિકોણીય સંતુલનનો સમાવેશ થાય છે અને રાજ્ય તથા ફરિયાદ ચલાવતી સંસ્થાઓ મારફતે સમાજ જ કાર્ય કરે છે. સમાજના હિતોને સંપૂર્ણ અવગણના સાથે અને જાણે અનિચ્છનીય વ્યક્તિ સમાન ગણવા યોગ્ય નથી. અદાલતોને હંમેશા ન્યાયના વહીવટમાં જાહેર વિશ્વાસ જાળવી રાખવાની સર્વોપરી ફરજ ધરાવતી માનવામાં આવી છે — જેને વારંવાર કાયદાની મહિમાનું સમર્થન અને સંરક્ષણ કરવાની ફરજ તરીકે ઉલ્લેખવામાં આવે છે. ન્યાયનો સમીચીન વહીવટ હંમેશા સતત ચાલતી પ્રક્રિયા તરીકે જોવામાં આવ્યો છે, જે માત્ર કોઈ ચોક્કસ કેસના નિર્ધારણ સુધી મર્યાદિત નથી, પરંતુ ભવિષ્યમાં તેના સમક્ષ આવનારા કેસોની જેમ કાયદાની અદાલત તરીકે

કાર્ય કરવાની તેની ક્ષમતાના સંરક્ષણને પણ આવરી લે છે. જો ફોજદારી અદાલત ન્યાયના વિતરણ માટે અસરકારક સાધન બનવાની હોય, તો અધ્યક્ષસ્થ ન્યાયાધીશે માત્ર દર્શક અને નિર્જીવ નોંધયંત્ર બની રહેવાનું બંધ કરીને, બુદ્ધિ, સક્રિય રસ અને યોગ્ય નિષ્કર્ષ સુધી પહોંચવા માટે જરૂરી તમામ સંબંધિત સામગ્રી બહાર લાવતી ટ્રાયલમાં સહભાગી થવું આવશ્યક છે, જેથી સત્ય બહાર આવે અને તે જે સમાજને સેવા આપે છે તે પક્ષકારો તેમજ સમાજ બંને પ્રત્યે ન્યાયસંગતતા અને નિષ્પક્ષતાપૂર્વક ન્યાય આપી શકાય. ફોજદારી ન્યાયનો વહીવટ કરતી અદાલતો, ભલે ન્યાયસંગત ટ્રાયલ હજી શક્ય હોય, તો પણ કાર્યવાહી સંબંધે થયેલા કંટાળાજનક અથવા દમનકારી વર્તન પ્રત્યે આંખ આડા કાન કરી શકતી નથી, સિવાય કે તેનાથી નિષ્પક્ષ અને સ્વતંત્ર નિર્ણયકર્તાઓ તરીકે ન્યાયાધીશોના સારા નામ અને પ્રતિષ્ઠાને ખંડિત થવાનો જોખમ ઊભો થાય.

૪૮ ન્યાયાધીશનું પ્રથમ અને મુખ્ય કર્તવ્ય ન્યાય કરવાનું છે. સામાન્ય માણસ માટે સત્ય અને ન્યાય પર્યાય છે. તેથી જ્યારે સત્ય નિષ્ફળ જાય છે ત્યારે ન્યાય પણ નિષ્ફળ જાય છે. ભારતમાં ફોજદારી ન્યાય પ્રણાલી સત્યને સર્વોચ્ચ મહત્વ આપે છે અને માત્ર આ કારણસર જ આપણા રાષ્ટ્રીય પ્રતીક, "અશોક સ્તંભ" પર અંકિત સૂત્ર, "સત્યમેવ જયતે" (માત્ર સત્યનો જ વિજય થાય છે) છે.

૪૯ માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે ન્યાયાધીશોએ ભજવેલી નિષ્ક્રિય ભૂમિકાની નિંદા કરી છે અને ન્યાયના વહીવટ માટે સત્ય શોધવા તથા સત્યનું બલિદાન ન થાય તે માટે કાર્યવાહી દરમિયાન ન્યાયાધીશે સક્રિય ભૂમિકા ભજવવાની મહત્વતા અને તેની કાનૂની ફરજ ઉપર ભાર મૂક્યો છે. ન્યાયાધીશ પણ નિષ્પક્ષતાપૂર્વક વર્તવાની ફરજથી બંધાયેલ છે અને પક્ષકારો વચ્ચેના વિવાદિત મુદ્દાઓ અંગે પોતાનો અભિપ્રાય આપે અથવા તેનો નિર્ણય કરવા બેસે તે પહેલાં, તેને ખાતરી હોવી જોઈએ કે વિવાદના કોઈપણ પક્ષકાર પ્રત્યે તેની મનમાં પક્ષપાત નથી કે અનુકૂળતા પણ નથી. ન્યાયાધીશ આ ફરજનું યોગ્ય રીતે નિર્વહન કરી શકે તે માટે ન્યાયતંત્રની સ્વતંત્રતાનો સિદ્ધાંત અસ્તિત્વમાં છે અને તેમાં બાહ્ય પરિબલોના પ્રભાવ વિના, કાયદાનું નિષ્પક્ષ મૂલવણી અને તેનો અમલ કરીને, દરેક કેસનો નિર્ણય કરવાની ન્યાયાધીશની ક્ષમતા તથા ફરજ બંનેનો સમાવેશ થાય છે.

૫૦ જો અદાલતોને મુક્ત, નિષ્પક્ષ અને અસરકારક રીતે ન્યાય આપવાનો હોય, તો અધ્યક્ષતા કરનાર ન્યાયાધીશ પોતાનાં આસપાસ બની રહેલી વિવિધ ઘટનાઓથી સંપૂર્ણ અજાણ રહીને મૌન દર્શક બની રહેવાની પરવડી શકતા નથી, વિશેષ કરીને તે ખાસ કેસ અંગે, જેની સુનાવણી તેઓ કરી રહ્યા હોય. નિષ્પક્ષ ટ્રાયલ ત્યારે જ શક્ય બને છે જ્યારે અદાલત સક્રિય રસ લે અને સત્ય બહાર લાવવા માટે આવશ્યક તમામ સંબંધિત માહિતી અને સામગ્રી બહાર લાવે, જેથી

બંને પક્ષકારો પ્રત્યે સંપૂર્ણ નિષ્પક્ષતા અને નિરપેક્ષતા સાથે ન્યાય પ્રદાન કરવાનો અંતિમ હેતુ સિદ્ધ થઈ શકે.

૫૧ ઉપરોક્ત પરિપ્રેક્ષ્યમાં, હું આશા રંજન વિ. બિહાર રાજ્ય [૨૦૧૭ એસ.સી.સી. ઓનલાઈન એસ.સી. ૧૪૦] ના મામલામાં સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણયનો ઉલ્લેખ કરી અને તેના પર આધાર રાખી શકું છું. માનનીય શ્રી ન્યાયમૂર્તિ દીપક મિશ્રાએ, પીઠ તરફે બોલતાં, વિવિધ અધિકૃત નિર્ણયોનું વિસ્તૃત અવલોકન કર્યા બાદ, બંધારણીય અને કાયદાકીય પૃષ્ઠભૂમિમાં ન્યાયસંગત ટ્રાયલની સંકલ્પનાને અત્યંત સંક્ષિપ્ત રીતે સમજાવી છે. નીચે મુજબના અવલોકનો હું ઉદ્ઘૃત કરી શકું છું:

“૩૬. જે. જયલલિતા અને અન્ય વિ. કર્ણાટક રાજ્ય [(૨૦૧૪) ૨ એસસીસી ૪૦૧] માં, અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે નિષ્પક્ષ ટ્રાયલ ફોજદારી પ્રક્રિયાનું મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય છે અને આવી નિષ્પક્ષતાને કોઈપણ રીતે અવરોધિત કે જોખમગ્રસ્ત કરવી જોઈએ નહીં. જીવનના અધિકાર અને વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતાની ભાવનાને અનુરૂપ પ્રત્યેક આરોપીને નિષ્પક્ષ ટ્રાયલ અપાવવી આવશ્યક છે અને ફોજદારી કેસમાં તેના પર મૂકાયેલા આરોપ અંગે આરોપીને સ્વતંત્ર અને નિષ્પક્ષ, ન્યાયસંગત તથા વાજબી ટ્રાયલ મળવી જ જોઈએ. વધુમાં, એવું પણ અવલોકિત કરવામાં આવ્યું હતું કે જાહેર અધિકારો અને ફરજોના કોઈપણ ભંગ અથવા ઉલ્લંઘનથી

સમગ્ર સમુદાય પર પ્રતિકૂળ અસર પડે છે અને તે સામાન્ય રીતે સમાજ માટે હાનિકારક બને છે અને તેથી, તમામ પરિસ્થિતિઓમાં, ન્યાયના વહીવટમાં જાહેર વિશ્વાસ જળવાઈ રહે તે સુનિશ્ચિત કરવું અદાલતોની ફરજ છે અને આવી ફરજનો હેતુ “કાયદાની મહિમા” ને પ્રતિષ્ઠિત અને અખંડ રાખવાનો છે અને ફોજદારી કાર્યવાહી સંબંધિત જે ત્રાસદાયક અથવા દમનકારી વર્તન થાય છે તેના પ્રત્યે અદાલતો આંખ મીંચી શકતી નથી. અદાલતે આગળ એવું પણ ઠરાવ્યું કે નિષ્પક્ષ ટ્રાયલનો ઇનકાર કરવો જેટલું અન્યાય આરોપી પ્રત્યે છે, એટલું જ પીડિત અને સમાજ પ્રત્યે પણ છે. તે માટે નિષ્પક્ષ ન્યાયાધીશ સમક્ષ ટ્રાયલ, નિષ્પક્ષ સરકારી વકીલ અને ન્યાયિક શાંતિપૂર્ણ વાતાવરણ અનિવાર્ય છે. કારણ કે ટ્રાયલનું ઉદ્દેશ્ય ન્યાય કરવાનું, દોષિતને દોષિત ઠરાવવાનું અને નિર્દોષનું રક્ષણ કરવાનું છે, ટ્રાયલ સત્યની શોધ હોવી જોઈએ, અતિ-તકનિકી મુદ્દાઓ વિશે નહીં, અને તેવા નિયમો હેઠળ ચોજાવવી જોઈએ જે નિર્દોષનું રક્ષણ કરે અને દોષિતને દંડિત કરે. ન્યાય માત્ર થવો જ જોઈએ એવું નહીં, પરંતુ ન્યાય થયો છે એવું દેખાવું પણ જોઈએ. તેથી, સ્વતંત્ર અને નિષ્પક્ષ ટ્રાયલ બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૧ માટે અનિવાર્ય શરત છે. નિષ્પક્ષ ટ્રાયલ મેળવવાનો અધિકાર માત્ર મૂળભૂત હક જ નથી, પરંતુ માનવ અધિકાર પણ છે. તેથી, નિષ્પક્ષ ટ્રાયલમાં કોઈપણ અવરોધ બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪નું ઉલ્લંઘનકારી બની શકે છે. નિષ્પક્ષ ટ્રાયલના અધિકારને ઉન્નત સ્થાન આપતા, અદાલતે અવલોકન કર્યું:—

“માનવ અધિકારોની સર્વવ્યાપક ઘોષણાની કલમ ૧૨માં નિષ્પક્ષ સુનાવણીના જે અધિકારની જોગવાઈ કરવામાં આવી છે, તે જ અમારા બંધારણની કલમ ૨૧માં પ્રતિષ્ઠિત કરવામાં આવ્યો છે. તેથી, નિષ્પક્ષ સુનાવણી ફોજદારી ન્યાયશાસ્ત્રનું હૃદય છે અને એક રીતે લોકશાહી શાસનવ્યવસ્થાનો મહત્વપૂર્ણ પાસો છે તથા કાયદાના શાસન દ્વારા સંચાલિત થાય છે. નિષ્પક્ષ સુનાવણીનો ઈનકાર કરવો એ માનવ અધિકારોનું શૂલીકરણ સમાન છે. [જેવો ત્રિવેણીબેન વિ. સ્ટેટ ઓફ ગુજરાત [(એ.આઈ.આર. ૧૯૮૯ એસ.સી. ૧૩૩૫)], અબ્દુલ રહેમાન અંતુલાય વિ. આર.એસ. નાયક [(એ.આઈ.આર. ૧૯૯૨ એસ.સી. ૧૭૦૧)], રાજ દેવ શર્મા (૨) વિ. બિહાર રાજ્ય [એ.આઈ.આર. ૧૯૯૯ એસ.સી. ૩૫૨૪], દ્વારકા પ્રસાદ અગરવાલ વિ. બી.ડી. અગરવાલ [એ.આઈ.આર. ૨૦૦૩ એસ.સી. ૨૬૮૬], કે. અંબાઝગન વિ. પોલીસ સુપરિન્ટેન્ડન્ટ [એ.આઈ.આર. ૨૦૦૪ એસ.સી. ૫૨૪], ઝાહિરા હબીબુલ્લાહ શેખ (૫) વિ. ગુજરાત રાજ્ય [એ.આઈ.આર. ૨૦૦૪ એસ.સી. ૩૧૧૪], નૂર આગા વિ. પંજાબ રાજ્ય [એ.આઈ.આર. ૨૦૦૯ એસ.સી. (સપ્લિ.) ૮૫૨], અમરિંદર સિંહ વિ. પ્રકાશ સિંહ બાદલ [એ.આઈ.આર. ૨૦૦૯ એસ.સી. (સપ્લિ.) ૨૧૨૦], મોહદ. હુસૈન વિરુદ્ધ રાજ્ય (દિલ્લી

એન.સી.ટી. સરકાર) [એ.આઈ.આર. ૨૦૧૨ એસ.સી. ૭૫૦],
સુદેવાનંદ વિ. રાજ્ય [(૨૦૧૨) ૩ એસ.સી.સી. ૩૮૭], રતિરામ
વિ. મધ્ય પ્રદેશ રાજ્ય [એ.આઈ.આર. ૨૦૧૨ એસ.સી. ૧૪૮૫]
અને નતાશા સિંહ વિ. સી.બી.આઈ. [(૨૦૧૩) ૫ એસ.સી.સી.
૭૪૧].]”

૩૭. આ સંદર્ભમાં, અમે જાણે સમયચંત્રમાં બેસીને માનેકા સંજય ગાંધી
અને અન્ય વિ. રાણી જેઠમલાણી [એ.આઈ.આર. ૧૯૭૯ એસ.સી.
૪૬૮] ના ત્રણ ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠના ચુકાદાનો ઉલ્લેખ કરી શકીએ,
જેમાં એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે ન્યાયના વહિવટમાં નિષ્પક્ષ
ટ્રાયલની ખાતરી પ્રથમ અનિવાર્યતા છે અને બદલી માટેની અરજી
કરવામાં આવે ત્યારે અદાલતે વિચારવાનું કેન્દ્રિય માપદંડ પક્ષકારની
અતિસંવેદનશીલતા અથવા સંબંધિત સુવિધા અથવા કાનૂની સેવાઓની
સહેલાઈથી ઉપલબ્ધતા અથવા તેવા નાનામોટા ગિલા-શિકવાઓ નથી.
જો અદાલતે બદલી કરવાની પોતાની સત્તાનો ઉપયોગ કરવો હોય, તો
જાહેર ન્યાય અને તેના અનુસંગી પરિસરનાં દૃષ્ટિકોણથી વધુ સાર્થક, વધુ
પ્રબળ, વધુ જોખમજનક પરિસ્થિતિ આવશ્યક બને છે. પરિસ્થિતિઓ
અસંખ્ય હોઈ શકે અને કેસ પ્રમાણે બદલાતી હોઈ શકે, તેમ છતાં આ
મૂળભૂત સિદ્ધાંત છે. અદાલતે અવલોકન કર્યું હતું કે આરોપી એ નિર્ધારિત

કરી શકતો નથી કે તેની સામેનો કેસ ક્યાં ચલાવવો જોઈએ અને કોઈ કેસમાં પરિસ્થિતિઓનું તોલમાપ કરવું અદાલતનું કર્તવ્ય છે.

૩૮. રત્તિરામ (ઉપરોક્ત) માં, ન્યાયસંગત ટ્રાયલની બાબતે, અદાલતે એવો અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યો કે:-

૩૯. ... મૂળભૂત રીતે, ન્યાયસંગત અને નિષ્પક્ષ ટ્રાયલનો પવિત્ર હેતુ હોય છે. તેનો સ્પષ્ટ ઉદ્દેશ એવો છે કે આરોપીને હાનિકારક પૂર્વગ્રહનો ભોગ બનવું ન પડે. ન્યાયસંગત ટ્રાયલ એવી રીતે ચલાવવી આવશ્યક છે કે જે અન્યાય, પૂર્વગ્રહ, અપ્રામાણિકતા અને પક્ષપાતને સંપૂર્ણપણે બહાર કાઢી નાખે.

૩૯. ઉક્ત પ્રકરણમાં વધુમાં આ રીતે પણ ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે:-

“૬૦. ઝડપી ટ્રાયલના પાસાઓનું નિરૂપણ કરતાં, તેને માત્ર આરોપીનો વિશિષ્ટ અધિકાર માનવામાં આવી શકે નહીં. પીડિતના અધિકારને મંગલ સિંહ વિ. કિશન સિંહ [એ.આઈ.આર. ૨૦૦૯ એસ.સી. ૧૫૩૫] માં માન્યતા આપવામાં આવી છે, જેમાં આ પ્રમાણે નોંધવામાં આવ્યું છે:૧૪. ... ફોજદારી ટ્રાયલની પૂર્ણાવધિમાં થતો કોઈપણ અતિશય વિલંબ નિઃસંદેહ રીતે સામાન્ય રીતે સમાજ પર અને ખાસ કરીને કેસના બંને પક્ષો પર અત્યંત

હાનિકારક અસર પાડે છે. પરંતુ એવું માનવું એક ગંભીર ભૂલ થશે કે
 ટ્રાયલમાં થતો વિલંબ ગુનાના ભોગ બનેલા પીડિતને તીવ્ર વેદના
 અને વ્યથા પહોંચાડતો નથી. અનેક કેસોમાં પીડિત વ્યક્તિ
 આરોપી કરતાં પણ વધુ પીડા સહન કરતો હોઈ શકે છે. તેથી,
 ટ્રાયલમાં થયેલા વિલંબના કારણે થતા બધા લાભ માત્ર આરોપીને
 જ આપવાના અને ગુનાના પીડિતને સંપૂર્ણ ન્યાયથી વંચિત
 રાખવાના કોઈ કારણ નથી.૬૧. નોંધ લેવા જેવી બાબત એ છે કે
 ઈકબાલ સિંહ મરવાહ વિ. મીનાક્ષી મરવાહ [એ.આઈ.આર. ૨૦૦૫
 એસ.સી. ૨૧૧૯] મામલે બંધારણીય ખંડપીઠે, ભલે તે ભિન્ન
 પરિપ્રેક્ષ્યમાં હોય, તેમ છતાં આ પણ અવલોકન કર્યું હતું કે દોષિત
 વ્યક્તિ વિરુદ્ધ ફરિયાદ પક્ષની કાર્યવાહી કરવામાં થતો વિલંબ તેની
 અનુકૂળતા બને છે, કારણ કે સાક્ષીઓ પુરાવો આપવા અનિચ્છુક
 બની જાય છે અને પુરાવો નષ્ટ થઈ જાય છે. એક્સ એક્સ એક્સ
 એક્સ૬૪. નોંધનીય છે કે, ફોજદારી ટ્રાયલમાં પીડિતને પરાયો
 અથવા સંપૂર્ણ અજાણ્યો વ્યક્તિ તરીકે ગણવો સહન કરી શકાય
 તેમ નથી. સમયના પ્રવાહ સાથે ફોજદારી ન્યાયશાસ્ત્રે પીડિતશાસ્ત્ર
 પર ભાર મૂક્યો છે, જે મૂળભૂત રીતે ફોજદારી ટ્રાયલને ગુનેગાર
 તેમજ પીડિત બંનેના દૃષ્ટિકોણથી જોવાનો અભિગમ છે. બંનેને
 સામાજિક પરિપ્રેક્ષ્યમાં જોવામાં આવે છે. કેટલાક દેશોમાં પીડિતના
 દૃષ્ટિકોણને યોગ્ય માન અને આદર આપવામાં આવે છે. અમારી

વર્તમાન ફોજદારી ન્યાયશાસ્ત્રમાં કેટલાક ગુનાઓ અંગે પીડિતની સાક્ષીને સર્વોચ્ચ મહત્વ આપવામાં આવે છે. ક્યારેક એવો અભિપ્રાય બને છે કે પીડિતના હક્કનું સંરક્ષણ થાય તે જોવું અદાલતનું કર્તવ્ય છે. પુનઃદ્રાયલ માટેનો નિર્દેશ આપવાનો અર્થ ઘડિયાળને પાછી ફેરવવા સમાન છે અને જો દ્રાયલ ખરેખર અન્યાયી રહી ન હોય તથા ન્યાયભંગ કે ન્યાયની નિષ્ફળતા થઈ ન હોય, તો એવો નિર્દેશ આપવો ન્યાયનો ઉપહાસ ગણાય. ”

૪૦. નોંધપાત્ર છે કે, ઉક્ત કેસમાં અદાલતે નોંધ્યું હતું કે નિષ્પક્ષ વિચારણા હોવી આવશ્યક છે અને ન્યાયભંગ થવો જોઈએ નહીં તથા કોઈપણ પરિસ્થિતિમાં આરોપીને અન્યાયકારક હાનિ પહોંચવી જોઈએ નહીં; પરંતુ, એક મહત્વની બાબત એ છે કે, સ્વીકારી લેવામાં આવેલ અને યોગ્ય તબક્કે જેના વિરુદ્ધ કોઈ આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો ન હોય એવી દરેક પ્રક્રિયાત્મક ત્રુટિ અથવા દરેક પ્રતિબંધથી વિચારણા ખંડિત થઈ જાય અથવા તે અન્યાયી બની જાય એવું માનવું યોગ્ય નથી. તેને અન્યાયી ગણવું, પ્રક્રિયામાં પરિપૂર્ણતાના અનિચ્છનીય અતિરેક સમાન ગણાશે. પ્રક્રિયાત્મક કાયદાના અમલીકરણમાં સંપૂર્ણ નિખાલસ વ્યવસ્થા માત્ર અર્થહીન અને નિર્રથક પ્રક્રિયા પૂરતી જ રહેશે. ”

૪૧. મનુ શર્મા વિ. રાજ્ય (દિલ્હીનું રાષ્ટ્રીય રાજધાની ક્ષેત્ર)
[એ.આઈ.આર. ૨૦૧૦ એસ.સી. ૨૩૫૨] માં, અદાલતે, નિષ્પક્ષ
ટ્રાયલની સંકલ્પના પર ભાર મૂકતા, આ મુજબ અવલોકન કર્યું:-

૧૯૭. ભારતીય ફોજદારી ન્યાયશાસ્ત્રમાં, વિશ્વના કેટલાક દેશોના
ભિન્ન ન્યાયશાસ્ત્રોની સરખામણીએ આરોપીને કંઈક અંશે વધુ
અનુકૂળ સ્થિતિમાં રાખવામાં આવ્યો છે. ભારતમાં ફોજદારી
ન્યાયના વહીવટી તંત્રમાં માનવાધિકારો અને માનવજીવનની
ગૌરવને ઘણું ઊંચું સ્થાન અપાયેલું છે. અમારા ન્યાયશાસ્ત્રમાં,
આરોપી દોષિત સાબિત ન થાય ત્યાં સુધી તેને નિર્દોષ માનવામાં
આવે છે; કથિત આરોપીને ન્યાયસંગત અને યથાર્થ તપાસ તેમજ
ન્યાયસંગત ટ્રાયલનો અધિકાર છે અને ગુનાની ટ્રાયલમાં ફરિયાદ
પક્ષ પાસેથી સંતુલિત ભૂમિકા ભજવવાની અપેક્ષા રાખવામાં આવે
છે. કાયદાના શાસનના મૂળભૂત નિયમનું પાલન સુનિશ્ચિત કરવા
માટે તપાસ વિવેકપૂર્ણ, ન્યાયસંગત, પારદર્શક અને ઝડપી હોવી
જોઈએ. આ અમારા ફોજદારી ન્યાયશાસ્ત્રના મૂળભૂત સિદ્ધાંતો છે
અને તેઓ ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૦ અને ૨૧ માં
સમાવિષ્ટ બંધારણીય આદેશ સાથે સંપૂર્ણ સુસંગત છે.

૪૨. મોહદ. હુસૈન @ જુલ્ફિકાર અલી વિ. ધ સ્ટેટ (ગવ્ટ. ઓફ
એન.સી.ટી.) દિલ્હી [એ.આઈ.આર. ૨૦૧૨ એસ.સી. ૭૫૦]
મામલામાં ત્રણ-ન્યાયાધીશોની પીઠે, ઝાહિરા હબીબુલ્લા એચ. શેખ વિ.

સ્ટેટ ઑફ ગુજરાત [એ.આઈ.આર. ૨૦૦૪ એસ.સી. ૩૧૧૪] ના અગાઉના ચુકાદાના પરિચ્છેદ ૩૩ (જે “બેસ્ટ બેકરી” કેસ તરીકે ઓળખાય છે) ને અનુમોદનપૂર્વક પુનઃઉતાર્યો હતો, જે નીચે મુજબ છે: “૩૩. ન્યાયસંગત ટ્રાયલનો સિદ્ધાંત હવે કાયદાના અનેક ક્ષેત્રોને દિશા આપે છે અને સજીવ બનાવે છે. તે અસંખ્ય નિયમો અને પ્રથાઓમાં પ્રતિબિંબિત થાય છે. તે સતત ચાલતી વિકાસપ્રક્રિયા છે, જે નવી અને બદલાતી પરિસ્થિતિઓ તથા સ્થિતિની તાત્કાલિક આવશ્યકતાઓને અનુકૂળ સતત ઢળતી રહે છે — જે ક્યારેક વિશિષ્ટ સ્વરૂપની હોય છે અને ગુનાની પ્રકૃતિ, તેમાં સંકળાયેલા વ્યક્તિઓ — સીધા અથવા પડદા પાછળ કાર્યરત — સામાજિક અસર અને સમાજની આવશ્યકતાઓ સાથે સંબંધિત હોય છે, તેમજ એવા અનેક શક્તિશાળી સંતુલનકારક પરિબળો સાથે પણ, જે ફોજદારી ન્યાયપ્રણાલીના સંચાલનમાં અવરોધરૂપ બની શકે છે.”

૪૩. ઝાહિરા હબીબુલ્લા એચ. શેખ (ઉપરોક્ત) માં, એવું ઠરાવવામાં આવ્યું છે:—

“૩૮. ફોજદારી ટ્રાયલ એટલે કેસમાં ઉદ્ભવેલા મુદ્દાઓની ન્યાયિક તપાસ, અને તેનો હેતુ એ છે કે હકીકત સંબંધિત પ્રશ્ન અથવા સંબંધિત હકીકતો અંગે એવો ચુકાદો આપવો કે જે વિવાદિત હકીકતના અન્વેષણ સુધી દોરી જાય અને આવી હકીકતોનો પુરાવો પ્રાપ્ત થાય, જેના આધાર પર ફરિયાદ પક્ષ અને આરોપી તેમના

અભિવચનો દ્વારા પોતાની સ્થિતિએ પહોંચ્યા હોય; જેમાં નિયામક પ્રશ્ન આરોપીની દોષિતતા કે નિર્દોષિતા હોય છે. કારણ કે હેતુ ન્યાય કરવો, દોષિતને દોષિત ઠેરવવો અને નિર્દોષનું રક્ષણ કરવું છે, તેથી ટ્રાયલ સત્યની શોધ માટે હોવી જોઈએ, અતિ તકનીકી આક્ષેપો અંગે નહીં, અને તેવા નિયમો હેઠળ ચલાવવામાં આવવી જોઈએ કે જે નિર્દોષનું રક્ષણ કરે અને દોષિતને દંડિત કરે. આરોપનો પુરાવો, જે ચુક્તિસંગત શંકાથી પરનો હોવો આવશ્યક છે, તે મૌખિક તથા પરિસ્થિતિજન્ય સમગ્ર પુરાવાની ન્યાયિક મૂલવણી પર આધારિત હોવો જોઈએ, એકલદોકલ તપાસ પર નહીં.

૩૯. આરોપી અથવા ફરિયાદ પક્ષમાંથી કોઈને પણ ન્યાયસંગત સુનાવણી ન આપવી, કાયદેસરની યોગ્ય પ્રક્રિયાના લઘુત્તમ ધોરણોનું પણ ઉલ્લંઘન કરે છે. કાયદેસરની યોગ્ય પ્રક્રિયાની સંકલ્પનામાં આ તત્વ અંતર્નિહિત છે કે દોષારોપણ માત્ર એવી કાર્યવાહી પછી જ કરવામાં આવવું જોઈએ જેમાં સુનાવણી વાસ્તવિક હોય, નકલી, માત્ર ઢોંગસભર અથવા દેખાવપૂર્વકની ન હોય. કારણ કે ન્યાયસંગત સુનાવણી માટે પ્રક્રિયાનું સંરક્ષણ કરવાની તક આવશ્યક છે, તેથી અતિ ઉતાવળભરી, પૂર્વનિયોજિત, અનુકૂળ રીતે ઘડાયેલી અને પક્ષપાતપૂર્ણ કાર્યવાહીથી તે દૂષિત અને ભંગ થઈ શકે છે.

૪૦. આપરાધિક ગુનાના નિષ્પક્ષ ટ્રાયલમાં માત્ર કાયદાની રચના અને સ્વરૂપોની તકનીકી પાલનામાં જ સમાવેશ થતો નથી, પરંતુ સત્ય શોધવા અને ન્યાયના ભંગને અટકાવવા માટે તેના સિદ્ધાંતોને તત્ત્વરૂપે માન્યતા આપી તેમની ન્યાયસંગત અમલવારી કરવામાં પણ તેનો સમાવેશ થાય છે.”

૪૪. મોહદ. હુસૈન @ જુલ્ફિકાર અલી (ઉપરોક્ત) મામલામાં ત્રણ – ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે એવો અભિપ્રાય વ્યક્ત કરીને ઝડપી વિચારણા અને ન્યાયસંગત વિચારણા વચ્ચેનો ભેદ દર્શાવ્યો છે કે, તથાપિ, ઝડપી વિચારણાના અધિકાર અને આરોપીના ન્યાયસંગત વિચારણાના અધિકાર વચ્ચે ગુણાત્મક તફાવત છે. આરોપીના ન્યાયસંગત વિચારણાના અધિકારથી ભિન્ન રીતે, ઝડપી વિચારણાના અધિકારથી વંચિત થવાથી માત્ર તે આધારે પોતાનો બચાવ કરવામાં આરોપીને સ્વયંપ્રેરિત રીતે હાનિ પહોંચે જ એવું નથી. ઝડપી વિચારણાનો અધિકાર તેના સ્વભાવથી જ સાપેક્ષ છે. તે વિવિધ પરિસ્થિતિઓ પર આધારિત છે. ફોજદારી વિચારણા પૂર્ણ થવામાં થયેલા વિલંબના દરેક મામલાને તે મામલાની હકીકતો અને પરિસ્થિતિઓના પ્રકાશમાં જોવો પડે. ફરિયાદ પક્ષની કાર્યવાહી શરૂ થયાથી અનેક વર્ષો વીતી જવા માત્રથી જ, પોતે જ, ફરિયાદ પક્ષની કાર્યવાહી બંધ કરી દેવા અથવા આરોપપત્રને નામંજૂર કરવા માટે પૂરતું કારણ બની શકે નહીં. આરોપીના ઝડપી વિચારણાના અધિકાર સંબંધિત પરિબળોને સમાજ પર અપરાધના પ્રભાવ અને ન્યાયિક પ્રણાલીમાં

લોકોના વિશ્વાસની અસરની સામે તોલવા પડે. ઝડપી વિચારણા આરોપીને અધિકારો સુનિશ્ચિત કરે છે, પરંતુ તે જાહેર ન્યાયના અધિકારોને બાકાત નથી કરતી. અપરાધનું સ્વરૂપ અને ગંભીરતા, સંકળાયેલા વ્યક્તિઓ, સામાજિક પ્રભાવ અને સમાજની આવશ્યકતાઓને આરોપીના ઝડપી વિચારણાના અધિકાર સાથે તોલવા જોઈએ અને જો તુલા પહેલા પક્ષના હિતમાં ઝૂકે, તો ફોજદારી વિચારણા પૂર્ણ થવામાં થયેલો લાંબો વિલંબ ફરિયાદ પક્ષની કાર્યવાહી ચાલુ રાખવા સામે કાર્યરત થવો જોઈએ નહીં; અને જો મામલાની હકીકતો અને પરિસ્થિતિઓ તથા પરિસ્થિતિજન્ય તાત્કાલિક જરૂરિયાતોને ધ્યાનમાં લેતાં આરોપીના અધિકારના પક્ષે તુલા ઝૂકે, તો ફરિયાદ પક્ષની કાર્યવાહીનો અંત લાવવામાં આવી શકે.

૪૫. અમે ઉપરોક્ત સત્તાનિર્ણયનો ઉલ્લેખ કર્યો છે કારણ કે ત્રણ ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે સ્પષ્ટપણે જણાવ્યું છે કે ન્યાયસંગત સુનાવણીની કસોટી લાગુ કરતી વખતે સમગ્ર સમાજના હિતોને અવગણવામાં આવી શકતા નથી અથવા સંપૂર્ણપણે પરિહત કરી શકાતા નથી.

૪૬. બબ્લુ કુમાર અને અન્ય વિ. બિહાર રાજ્ય અને અન્ય [એ.આઈ.આર. ૨૦૧૫ એસ.સી. (સપ્લ.) ૨૧૯૫] માં અદાલતે અવલોકન કર્યું હતું કે ફોજદારી અધિકાર સાથે ન તો ફરિયાદ પક્ષ અને ન તો આરોપી ઉદાસીનતા દાખવે કે કાર્યવાહીનું પવિત્રત્વ ક્ષીણ કરે, તે જોવું

અદાલતનું કર્તવ્ય છે. તેઓ આવી રીતથી પોતાનો વર્તાવ કરી શકતા નથી કે જેના પરિણામે **ઘિઝારણ** ઉપહાસરૂપ **ઘિઝારણ** બની જાય અને સમુદાયહિતનું અપહરણ અથવા કબજો કરી લે. અદાલતે વધુમાં એવો નિર્ણય આપ્યો હતો કે ફોજદારી **ઘિઝારણ** સમાજ માટે ગંભીર ચિંતાનો વિષય છે અને સમૂહના દરેક સભ્યને આવી સુનવણીમાં સ્વાભાવિક હિત રહેલું છે અને, તેથી, ન તો ફરિયાદ પક્ષ અને ન તો બચાવ પક્ષ અનાવશ્યક મુલતવીકરણો લે અને **ઘિઝારણ**ને પોતાના નિયંત્રણ હેઠળ લઈ લે, તે જોવું અદાલતનું બંધનકારક કર્તવ્ય છે. ઉપરોક્ત અવલોકનો ન્યાયસંગત **ઘિઝારણ**ની કલ્પના, ફરિયાદ પક્ષની જવાબદારી, સમુદાયના હિત અને અદાલતના કર્તવ્યને ધ્યાનમાં રાખીને કરવામાં આવ્યા હતા.

૪૭. તાજેતરમાં, હરિયાણા રાજ્ય વિ. રામ મેહર અને અન્ય [(૨૦૧૬) ૮ એસીસી ૭૬૨]માં, અગાઉના ચુકાદાઓનું વિશ્લેષણ કર્યા બાદ, અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે ન્યાયસંગત ટ્રાયલનો સિદ્ધાંત ન તો કોઈ અમૂર્ત ક્ષેત્રમાં આવે છે અને ન તો કોઈ અસ્પષ્ટ કલ્પના છે. તે એક ઠોસ પરિઘટના છે; તે જડ નથી અને તેનો અમલ કરવા માટે કોઈ કઠોર નિશ્ચિત સૂત્ર હોઈ શકે નહીં. અદાલતે નિરીક્ષણ કર્યું હતું કે તેના અમલીકરણમાં તેને કોઈપણ પ્રકારની જડતા અથવા લવચીકતા આરોપિત કરી શકાતી નથી અથવા તેવો આવરણ પહેરાવી શકાતો નથી. તેનું કારણ એ છે કે ન્યાયસંગત ટ્રાયલ તેના વ્યાપમાં આરોપી, પીડિત અને વ્યાપક રીતે

સમાજ પ્રત્યે ન્યાયસંગતતા આવશ્યક બનાવે છે. અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે આરોપી, ફરિયાદ પક્ષ કે સમાજનો એક ભાગ એવા પીડિતમાંથી કોઈપણ અન્ય પર સંપૂર્ણ પ્રાધાન્યનો દાવો કરી શકતા નથી, કારણ કે એકવાર સંપૂર્ણ પ્રાધાન્યને માન્યતા આપવામાં આવે તો તે સ્થાપિત કાનૂની ધોરણોને અવગણીને ટ્રાયલના સંચાલનમાં અરાજક અવ્યવસ્થા લાવવાની સંભાવિત અસર પેદા કરશે. અદાલતે અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યો હતો કે સમગ્ર બાબત તથ્યપરિસ્થિતિ પર; સ્થાપિત ધોરણો અને માન્ય સિદ્ધાંતો પર; તથા સમગ્રતામાં તથ્યાત્મક પરિસ્થિતિની અંતિમ મૂળવણી પર નિર્ભર રહેશે. એવા કેસો હોઈ શકે છે જેમાં વિભાગીકરણ જરૂરી બને, પરંતુ તેને અપિનમ્ય નિયમ કહી શકાય નહીં. દરેક અને દરેક અનિયમિતતાને ન્યાયસંગત ટ્રાયલના ક્ષેત્રમાં આયાત કરી શકાય નહીં. એવી પરિસ્થિતિઓ હોઈ શકે છે જ્યાં પીડિત પ્રત્યેનો અન્યાય નિર્ણાયક ભૂમિકા ભજવી શકે. કેન્દ્રસ્થ હેતુ એ જોવાનો છે કે જ્યારે ટ્રાયલ હાથ ધરવામાં આવે ત્યારે અન્યાય ટાળવામાં આવે. તે સાથે જ ન્યાયસંગત ટ્રાયલની કલ્પનાને એટલી હદ સુધી માન્યતા આપી શકાય નહીં કે દંડ પ્રક્રિયા સંહિતા અથવા અન્ય અધિનિયમો મુજબ ટ્રાયલ ચલાવવાની પ્રણાલીકૃત વ્યવસ્થા બચાવ પક્ષ અથવા ફરિયાદ પક્ષની ઈચ્છા-અનિચ્છાઓને ગીરવે મુકાઈ જાય. સંહિતાનો આદેશ પવનમાં ઉડાડી દેવામાં આવી શકે નહીં. આવી પરિસ્થિતિમાં, જેમ અનેક અધિકૃત નિર્ધારોમાં પ્રતિપાદિત કરવામાં આવ્યું છે, અદાલતોની અત્યંત

મહત્વપૂર્ણ અને ઊંચી ભૂમિકા છે. ન્યાયસંગત ટ્રાયલની દલીલને પ્રણાલીમાં સજીવ અવ્યવસ્થા ઊભી કરવા માટે મૌનસંમતિપૂર્વક સ્વીકારી શકાય નહીં. તેને એવી સ્વીકૃતિ આપી શકાય નહીં કે જેના દ્વારા ઉપજાઉ માનસને પોષણ મળી ટ્રાયલની કલ્પના જ માટે વિનાશકારક પરિણામોને આમંત્રિત કરવામાં આવે. અદાલતે આગળ નિરીક્ષણ કર્યું હતું કે એવો કોઈ અનુમાન થવું નહીં જોઈએ કે ન્યાયસંગત ટ્રાયલને તેની યોગ્ય પ્રતિષ્ઠાથી વંચિત રાખવી જોઈએ; તે જેમ રહેવું જોઈએ તેમ પોતાની ઉચ્ચ સ્થિતિ પર જ રહેવું જોઈએ, પરંતુ જ્યાં સુધી તેની લાગુ પડતાની બાબત છે, ત્યાં સુધી તેનો આશ્રય લેનાર પક્ષે સ્થાપિત સિદ્ધાંતોના આધાર સાથે તે સાબિત કરવું પડે. ન્યાયસંગત ટ્રાયલના નામે અદાલતી પ્રક્રિયાનો ક્ષણમાત્રે દુરુપયોગ કરી શકાય નહીં, કારણ કે તે ન્યાયવિફળતા તરફ દોરી જશે.

૪૮. અનુચ્છેદ ૨૧ના એક પાસા તરીકે ન્યાયસંગત ટ્રાયલની સંકલ્પનાનું સુચિંતિત વિશ્લેષણ કરતાં એવું સ્પષ્ટ થાય છે કે તેના વ્યાપ અને આવરણમાં આરોપી, ફરિયાદ પક્ષ અને પીડિતના હિતોનો સમાવેશ થાય છે. પીડિત એક એકલ વ્યક્તિ હોઈ શકે છે, જેણે પીડા સહન કરી હોય, પરંતુ એવી એકલ વ્યક્તિએ સહન કરેલી હાનિથી સમુદાયના હિત પર અસર થવાની શક્યતા રહે છે. તેથી, નિશ્ચિત પરિસ્થિતિઓમાં અને નિશ્ચિત કેસોમાં સમુદાય સામૂહિક રીતે પીડિતની સ્થિતિ ધારણ કરે છે. ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૩૫૭એ હેઠળ કલ્પિત વળતર

મેળવવાનો તેમને અધિકાર ન હોય શકે, પરંતુ ગુનાને લગતી તેમની ચિંતા અને વ્યગ્રતા, આવી ઘટનાઓ અટકાવવાની તેમની ઈચ્છા અને કર્તા જો દોષિત હોય તો તેને દંડિત કરવો જોઈએ તેવી તેમની અભિલાષા, કાયદાના શાસનનો એક પાસો છે. અને તેનું સ્વીકાર થવું તથા અંતે તેનું રક્ષણ થવું આવશ્યક છે.

૪૯. કાયદામાં સુસ્થાપિત છે કે અનુચ્છેદ ૨૧ હેઠળનો અધિકાર પરમ નથી. તેને કાયદા મુજબ મર્યાદિત કરી શકાય છે. અધિકારનું એવું મર્યાદન, ચુકિતસંગતતાની કસોટી પર ટકી શકે તેવી યોગ્ય પ્રક્રિયાનું પાલન કરીને, અનુમત્ય છે. એવો પ્રસ્તાવ કે આરોપીને સિવાનની જેલમાંથી બિહાર રાજ્યની બહાર આવેલી અન્ય કોઈ જેલમાં સ્થળાંતર કરવામાં આવે તો નિષ્પક્ષ ટ્રાયલનો તેનો અધિકાર દટાઈ જશે અને નિષ્પક્ષ ટ્રાયલના મૃત્યુલેખની નોંધ થઈ જશે, તથા તેના પ્રતિબંડનરૂપે કરાયેલો એવો પ્રસ્તાવ કે આરોપીને પ્રક્રિયા પર ન તો એકાધિકાર છે અને ન તો તેને કોઈ વિશિષ્ટ પરમ અધિકાર છે, તેનું સંતુલિત નિરાકરણ આવશ્યક છે. પરસ્પર વિરુદ્ધ બંને દલીલો નિષ્પક્ષ ટ્રાયલના સિદ્ધાંત પર જ આધારિત છે અને એ જ માપદંડ આ વિવાદનો નિર્ણય કરશે. પીડિતનો હિત સંબંધિત છે અને તેનો વિચાર કરવો જ પડે. એવો અભિપ્રાય કે જો આરોપીને સિવાન જેલની બહાર ખસેડવામાં નહીં આવે તો પ્રલંબિત ટ્રાયલઓ સંપૂર્ણ પ્રહસનમાં પરિણમશે, કારણ કે કોઈપણ સાક્ષી તેની વિરુદ્ધ સાક્ષ્ય આપવા સ્થિતિમાં રહેશે નહીં અને તેઓ સંપૂર્ણ

નિર્ભળતાની અવસ્થામાં તેના અદૃશ્ય પ્રભાવથી સર્જાયેલા ઉગ્ર ભયને વશ થવા માટે મજબૂર બનશે, તે કોઈ કલ્પિત યુક્તિ નથી અને તેને અવગણવામાં આવી શકતું નથી. આવી પરિસ્થિતિમાં, આ અદાલતે આરોપી અને પીડિતોના અધિકારો વચ્ચે સંતુલન સ્થાપવું જોઈએ અને ત્યારબાદ નિષ્પક્ષ ટ્રાયલના માપદંડ પર તોલીને નક્કી કરવું જોઈએ કે ખસેડવું જરૂરી છે કે નહીં. જો અમે આ નિવેદનને અવગણીએ કે પ્રતિવાદી નં. ૩ ને સિવાન જેલમાંથી ખસેડવામાં નહીં આવે અને ટ્રાયલ સિવાનમાં જ ચાલશે, તો કાયદા મુજબ થવી આવશ્યક એવી ન્યાયપ્રક્રિયાને અભૂતપૂર્વ આંચકો પહોંચશે અને અરજદારો સતત એવા ભયની સ્થિતિમાં રહેશે જે તેમની હાડકાં ગળી જાય એવું થશે, તો તે ન્યાયનો ઉપહાસ બની રહેશે. આનો અર્થ અધિકારોનું સંતુલન સાધવો એવો થાય છે.

૫૦. આ મુજબ નોંધ્યા બાદ, હાલની સલાહ અનુસાર, અમે પ્રથમ એવા કેટલાક અધિકૃત નિર્ણયોનો ઉલ્લેખ કરીશું, જે અધિકારોના સંતુલન સાથે સંબંધિત છે. સકલ પેપર (પી) લિમિટેડ અને અન્ય વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા અને અન્ય [એ.આઈ.આર. ૧૯૬૨ એસ.સી. ૩૦૫] માં, અદાલતે વાણી અને અભિવ્યક્તિની સ્વતંત્રતાના પરિપ્રેક્ષ્યમાં એવો ઠરાવ કર્યો છે કે વાણીની સ્વતંત્રતા પર માત્ર રાજ્યની સુરક્ષા, વિદેશી રાજ્ય સાથેના મૈત્રીપૂર્ણ સંબંધો, જાહેર વ્યવસ્થા, શિષ્ટતા અથવા નૈતિકતા, અથવા અદાલતનો અવમાન, માનહાનિ, અથવા ગુનો કરવા માટે ઉશ્કેરણીના સંબંધમાં જ મર્યાદા મૂકી શકાય. વ્યવસાય ચલાવવાની

સ્વતંત્રતાની જેમ, સામાન્ય જનહિતના હિતમાં તેને સંકુચિત કરી શકાતી નથી. વધુ વિશ્લેષણ કરતાં, અદાલતે આ પ્રમાણે ઠરાવ્યું હતું: “આમાંથી એવું અનુસરશે કે રાજ્ય અન્ય એક સ્વતંત્રતાનો વધુ સારો ઉપભોગ સુનિશ્ચિત કરવા માટે પણ કોઈ એક સ્વતંત્રતા પર સીધી મર્યાદા મૂકતો કાયદો બનાવી શકતું નથી. તેથી, આથી વધુ બળવાન કારણ એ છે કે રાજ્ય બીજી એક સ્વતંત્રતા પર અન્યથા અનુમત્ય મર્યાદા મૂકીને એક સ્વતંત્રતા પર સીધી મર્યાદા મૂકી શકતું નથી.”

૫૧. સુબ્રમણિયન સ્વામી વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા [એ.આઈ.આર. ૨૦૧૨ એસ.સી. ૩૭૨૫] માં અદાલતે ઉક્ત સત્તાપ્રમાણનો ઉલ્લેખ કર્યા બાદ આ રીતે નિર્ણય આપ્યો કે:

... અહીંનો મુદ્દો, એક તરફ અનુચ્છેદ ૧૯(૧)(એ) હેઠળનો અને બીજી તરફ અનુચ્છેદ ૨ હેઠળનો, એવા અલગ-અલગ અધિકારોના નિર્વાહ અને સંતુલનનો છે. તેથી, સમતુલા અને એક વ્યક્તિના મૂળભૂત અધિકારોનું બીજી વ્યક્તિ સાથે તોલમાપ કરવાની સંકલ્પના ઉદ્ભવે છે. આ માત્ર અન્ય કોઈ સ્વાતંત્ર્યના ઉત્તમ ભોગવટાનો મામલો નથી. આચાર્ય મહારાજશ્રી નરેન્દ્ર પ્રસાદજી આનંદપ્રસાદજી મહારાજ વિ. ગુજરાત રાજ્ય [એ.આઈ.આર. ૧૯૭૪ એસ.સી. ૨૦૮૮] માં એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું છે કે કોઈ વિશિષ્ટ મૂળભૂત અધિકાર સંપૂર્ણપણે અલગ અને બંધ ખંડમાં અસ્તિત્વમાં રહી શકતો નથી. કોઈ

વ્યક્તિનો એક મૂળભૂત અધિકાર, અન્ય લોકો દ્વારા બીજા મૂળભૂત અધિકારના ઉપયોગ સાથે તેમજ સમગ્ર સામાજિક કલ્યાણના હિતમાં નિર્દેશાત્મક તત્વોની દૃષ્ટિએ રાજ્ય દ્વારા સત્તાના વાજબી અને માન્ય ઉપયોગ સાથે, સુસંગત રીતે સહઅસ્તિત્વમાં રહેવાનો હોઈ શકે છે. અદાલતનું કર્તવ્ય વિવિધ હિતોના સ્પર્ધાત્મક દાવાઓ વચ્ચે સંતુલન સ્થાપિત કરવાનો છે. ડી.ટી.સી. વિ. મજૂર કોંગ્રેસ [એ.આઈ.આર. ૧૯૯૧ એસ.સી. ૧૦૧] માં અદાલતે ઠરાવ્યું છે કે મૂળભૂત અધિકારોને લગતા અનુચ્છેદો બંધારણમાં એક એકીકૃત યોજનાના તમામ ભાગો છે અને તેમનાં પ્રવાહો મળીને અવરોધરહિત અને નિષ્પક્ષ ન્યાયનો તે મહાન પ્રવાહ રચે છે; સામાજિક, આર્થિક અને રાજકીય, તેમજ સ્થિતિ અને અવસરની સમાનતા, જેનો અર્થ વ્યક્તિઓ અથવા જૂથો અથવા વર્ગો વચ્ચે અવાજબી અથવા અન્યાયી ભેદભાવના અભાવથી છે.

પર અજય સિંહ અને અન્ય વિ. છત્તીસગઢ રાજ્ય [ફોજદારી અપીલ નં. ૩૨ – ૩૩ ઓફ ૨૦૧૭, જેનો નિર્ણય ૬ જાન્યુઆરી ૨૦૧૭ના રોજ કરવામાં આવ્યો] ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે આપેલા અતિ તાજેતરના ઉચ્ચારમાં અદાલતે ન્યાયસંગત ટ્રાયલની સંકલ્પના સમજાવી છે. સંબંધિત અવલોકનો નીચે મુજબ છે:

લોકશાહી રાજ્યમાં કાનૂન દ્વારા નિર્ધારિત રીતથી ન્યાયિક ફરજનું નિર્વહન કરવું, કાનૂનના શાસનની સંકલ્પનાનો મૂળભૂત અંગ છે. ઘણાં પ્રસંગોએ એવું કહેવામાં આવ્યું છે અને યોગ્ય રીતે કહેવામાં આવ્યું છે કે ન્યાયતંત્ર કાનૂનના શાસનનો રક્ષક અને સંરક્ષક છે. ઉક્ત પવિત્ર ફરજનું કાર્યક્ષમ નિર્વહન ન્યાયતંત્રને સોંપવામાં આવ્યું છે અને તેવા સોંપણામાંથી અદાલતો પાસેથી એવી અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે કે તેઓ ન્યાયિક કાર્યવાહી ગૌરવ, નિષ્પક્ષતા અને તર્કસંગતતા સાથે ચલાવે અને અંતે તેનો કાનૂન અનુસાર નિર્ણય કરે. ભૂલો થવી અનિવાર્ય છે, પરંતુ ઇરાદાપૂર્વકની દોષિતતા સહન કરી શકાય તેવી નથી અને કદી સહન કરવામાં આવી શકતી નથી. ન્યાય વિતરણ પ્રણાલીનો પાયો લોકોની શ્રદ્ધા, વિશ્વાસ અને ભરોસા પર આધારિત છે અને તેને પ્રદૂષિત તથા ક્ષીણ કરવાની કોઈ વાતને મંજૂરી આપી શકાય નહીં. કાનૂની અદાલતમાં આવતો પક્ષકાર એવી અપેક્ષા રાખે છે કે ન્યાયનિર્ણયના અંતર્નિહિત અને આવશ્યક સિદ્ધાંતો, જેમ કે ઓડી આલ્ટરમ પાર્ટમના સિદ્ધાંતનું પાલન, મૂળભૂત પ્રક્રિયાત્મક તથા કેન્દ્રીય સારભૂત કાનૂન સંબંધિત નિયમોનું અનુસરણ કરવામાં આવશે અને અંતે કારણસભર નિર્ણય આપવામાં આવશે. જ્યારે આરોપી કાનૂની અદાલતમાં આરોપનો સામનો કરે છે, ત્યારે તેને નિષ્પક્ષ ટ્રાયલની અપેક્ષા હોય છે. જે પીડિતની વ્યથા અને પીડાએ ટ્રાયલને જન્મ આપ્યો છે, તે પણ એવી અપેક્ષા રાખે છે કે કાનૂન મુજબ ન્યાય થવો જોઈએ. આમ, ચુકાદા સુધી પહોંચાડતી નિષ્પક્ષ ટ્રાયલ કાનૂન મુજબ આવશ્યક છે

અને બંને પક્ષો તરફે એ જ વિશ્વાસ રાખવામાં આવે છે. આરોપી તરફે રજૂઆત કરનારને નિષ્પક્ષ ટ્રાયલના બહાને તેની ટ્રાયલ-દષ્ટિ મુજબ ટ્રાયલને નિયંત્રિત કરવાની છૂટ આપી શકાય નહીં અને તે જ રીતે પીડિત તરફે રજૂઆત કરનારને પણ નિષ્પક્ષ ટ્રાયલના નામે હંમેશા એવી ફરિયાદ વ્યક્ત કરવાની મંજૂરી આપી શકાય નહીં કે તેના પક્ષ સાથે ન્યાયપૂર્ણ રીતે વ્યવહાર કરવામાં આવ્યો નથી. તેથી, અનુરૂપતા અને નિષ્પક્ષ ટ્રાયલની સંકલ્પના આરોપી તેમજ પીડિત બંને માટે સમાન રીતે લાગુ પડે છે. આવી ટ્રાયલનું પરિણામ કાનૂન મુજબ ઉચ્ચારવાનો રહેતો ચુકાદો આપવાથી સમાપ્ત થવાનું હોય છે. અને, આવી જ રીતે સંસ્થાની વિશ્વસનીયતાની સ્થિરતા જળવાઈ રહે છે.

●વૈરભાવ ધરાવતા સાક્ષીઓ – ફોજદારી ન્યાય પ્રણાલી માટે એક ગંભીર સંકટ:

પર ફોજદારી વ્યવસ્થાના ભુલભુલિયામાં, જ્યાં પુરાવાનો ભાર મુખ્યત્વે ફરિયાદ પક્ષ પર રહેલો હોય છે, ત્યાં કોઈ કેસનો સમગ્ર ગુણદોષ સાક્ષી પર આધારિત હોય છે. પોતાની વ્યાખ્યા અનુસાર, સાક્ષી એવો વ્યક્તિ છે, જે કોઈ ઘટનાના સમયે હાજર હોય અને તેના વિષે માહિતી આપી શકે. અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો, સાક્ષી એવો વ્યક્તિ છે, જેના હાજર રહેવું એ માટે આવશ્યક છે કે નીચલી અદાલતમાં ચલતી સુનાવણી દરમિયાન કોઈ ઘટના અથવા બનાવ સાબિત કરી શકાય. જેમ બેન્થમ કહે છે, “સાક્ષીઓ ન્યાયની આંખો અને કાન છે”.

પરંતુ તે શબ્દની વ્યાખ્યા ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૭૩માં ક્યાંય પણ સ્પષ્ટ રીતે કરવામાં આવી નથી. તેવી જ રીતે ભારતીય પુરાવા અધિનિયમમાં પણ “વિરોધી સાક્ષી” શબ્દપ્રયોગનો ક્યાંય સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો નથી અને આ પરિભાષા સામાન્ય કાનૂનમાંથી સ્વીકારવામાં આવી છે. સામાન્ય વ્યવહારમાં, વિરોધી સાક્ષી એવો સમજવામાં આવે છે કે જે સાક્ષીને પ્રશ્નો પૂછનાર પક્ષની સ્થિતિના પ્રતિકૂળ હોય, ભલે તે વકીલે પોતાના અસીલના વતી જુબાની આપવા માટે તે સાક્ષીને બોલાવ્યો હોય. જ્યારે કોઈ સાક્ષી ખુદેઆમ વિરોધી બની જાય અને અસંગત નિવેદનો કરે, ત્યારે વકીલ અદાલત સમક્ષ તેને વિરોધી જાહેર કરવાની પ્રાર્થના કરી શકે છે અને તે દ્વારા તેને તેની પ્રતિક્ષેપક પૂછપરછ કરવાની તક મળે છે.

ભારતમાં, ધનિક અને પ્રભાવશાળી લોકો અથવા ભ્રષ્ટ રાજકારણીઓને આવરી લેતા મોટાભાગના કેસોમાં, સાક્ષીઓ પ્રતિકૂળ થઈ જાય છે, જેથી કાનૂનના શાસનની ઉપહાસરૂપ સ્થિતિ સર્જાય છે. ઘણી વખત સાક્ષીઓનો પત્તો લાગતો નથી.

ક્યારેક તેઓને સીધા જ દૂર કરી દેવામાં આવે છે. ફોજદારી ન્યાય પ્રણાલી લાંબા સમયથી આ ગંભીર સમસ્યાનો સામનો કરી રહી છે, છતાં તેના માટે કોઈ કાર્યક્ષમ અને સર્વગ્રાહી ઉકેલ આજદિન સુધી સમક્ષ આવ્યો નથી.

પજ ઉપર અગાઉથી જ જણાવ્યા મુજબ, સાક્ષી એવો અતિમહત્વનો વ્યક્તિ છે, જે સમાજહિતમાં આગળ આવીને જુબાની આપે છે અને તે રાજ્ય તેમજ અદાલત બન્ને તરફે તમામ સંરક્ષણનો હકદાર છે. કોઈપણ સંસ્કારી સમાજમાં ન્યાય વિતરણ પ્રણાલીમાં સાક્ષી અનિવાર્ય સહાયક છે. સાક્ષી અદાલતની આંખો અને કાન સમાન હોય છે. માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે સ્વરનસિંહ વિ. પંજાબ રાજ્ય [એ.આઈ.આર. ૨૦૦૦ એસ.સી. ૨૦૧૭] માં નીચેના શબ્દોમાં સાક્ષીની દુર્દશા અંગે ઊંડી ચિંતા વ્યક્ત કરી હતી:

ફોજદારી કેસ કાનૂનમાં ગ્રાહ્ય એવા પુરાવાના પાયાં પર ઉભો રહે છે. તે માટે સાક્ષીઓ આવશ્યક છે, ભલે તે પ્રત્યક્ષ પુરાવો હોય કે પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવો. અહીં આવા સાક્ષીઓ છે કે જેઓ હેરાનગતિનો ભોગ બનેલો વર્ગ છે. ફોજદારી કાર્યવાહી દરમિયાન કોઈ સાક્ષી દૂરના સ્થળેથી આવીને જાણે છે કે કેસ મુલતવી રાખવામાં આવ્યો છે. તેને અનેક વખત અદાલતમાં આવવું પડે છે અને તેનાથી તેને પોતાને તથા તેના પરિવારને કેટલો ખર્ચ અને મુશ્કેલી સહન કરવી પડે છે તે સમજવું કઠિન નથી. ફોજદારી કેસને વારંવાર મુલતવી રાખવો ત્યાં સુધી કે સાક્ષી કંટાળી જાય અને અંતે હાર માની લે, તે ઓછું વધુ એક પ્રચલિત ઢબ બની ગઈ છે. કોઈ ને કોઈ બહાનાં હેઠળ મુલતવી મેળવતા રહેવું ત્યાં સુધી કે સાક્ષીને પ્રભાવિત કરી શકાય અથવા તે કંટાળી જાય, તે અનૈતિક

વકીલોની ચાલ છે. એટલું જ નહીં, સાક્ષીને ધમકી આપવામાં આવે છે; તેનું અપહરણ કરવામાં આવે છે; તેને અંગભંગ કરવામાં આવે છે; તેની હત્યા સુધી કરવામાં આવે છે; અથવા તેને લાંચ પણ આપવામાં આવે છે. તેના માટે કોઈ રક્ષણ ઉપલબ્ધ નથી. કોઈ વાજબી કારણ વિના મામલો મુલતવી રાખતાં અદાલત અજાણતાં જ ન્યાયભંગમાં ભાગીદાર બની જાય છે. ત્યારબાદ અદાલતમાં સાક્ષી સાથે સન્માનપૂર્વક વર્તન થતું નથી. ભીડભરેલી અદાલતખંડમાંથી પિયોન દ્વારા તેને ધકેલીને બહાર કાઢવામાં આવે છે. તે આખો દિવસ રાહ જુએ છે અને પછી તેને ખબર પડે છે કે મામલો મુલતવી રાખવામાં આવ્યો છે. તેને બેસવાનું સ્થાન નથી અને પાણીનો એક ગ્લાસ પીવાની પણ કોઈ વ્યવસ્થા નથી. અને જ્યારે તે અદાલતમાં હાજર થાય છે, ત્યારે તેની પર અંકુશવિહોળી અને દીર્ઘ પૂછપરછ તથા જરૂર કરવામાં આવે છે અને તે પોતાને નિરાધાર પરિસ્થિતિમાં અનુભવે છે. આ બધાં કારણોસર અને અન્ય કારણોસર વ્યક્તિ સાક્ષી બનવાનું ટાળે છે. તેની અસર ન્યાયના વહીવટ પર પડે છે. ત્યારબાદ સાક્ષીને યોગ્ય ભથ્થું મળવું તો ખૂબ દૂરની વાત છે. અહીં ફરી હેરાનગતિની પ્રક્રિયા શરૂ થાય છે અને તે નક્કી કરે છે કે ભથ્થું લેવું જ નહીં.

પપ અમારી અદાલતોમાં સાક્ષીને જે યોગ્ય અને ઈચ્છનીય સ્થાન તથા માન-સન્માન મળવું જોઈએ તે મળતું નથી અને આ એક મુખ્ય કારણ છે કે ઘણા

સાક્ષીઓ પોતાનાં નિવેદનો આપવા આગળ આવતા નથી, કારણ કે તેઓ પ્રથમ તો પોલીસના હાથે ધમકીનો અનુભવ કરે છે અને ત્યારબાદ અદાલતોમાં તેમને મળતા અપમાનજનક વર્તનનો સામનો કરવો પડે છે. સાક્ષીઓએ અદાલતોમાં ગુનેગારોની માફક ઊભા રહેવાનું નથી અથવા સતત કલાકો સુધી અદાલતમાં ઊભા રહેવાની સજા ભોગવવાની નથી અથવા એકથી વધુ દિવસે અદાલતોના ચક્કર કાપવાના નથી. માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે "બેસ્ટ બેકરીના કેસ" માં, (ઝાહિરા હબીબુલ્લા એચ. શેખ અને અન્ય વિ. ગુજરાત રાજ્ય અને અન્ય, (૨૦૦૪) ૪ એસ.સી.સી. ૧૫૮) રાજ્યના વહીવટી તંત્ર પર સામાન્ય રીતે અને તપાસ એજન્સી પર ખાસ કરીને, તેમની ફરજો ઉતાવળભેર અને બેદરકારીપૂર્વક નિભાવવા તથા પોતાની જવાબદારીઓમાંથી પીછેહઠ કરવા બદલ કડક ટીકા કરી હતી. સ્પષ્ટ નિષ્કર્ષ એવો છે કે ન્યાય પ્રદાન પ્રણાલી પ્રત્યે જનતાનો વિશ્વાસ જાળવી રાખવામાં રાજ્યનું સમગ્ર તંત્ર નિષ્ફળ ગયું હતું. સાક્ષીઓના પ્રતિકૂળ વલણની વાસ્તવિકતા અંગે ચર્ચા કરતાં, માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે નોંધેલાં પ્રબળ મુદ્દાઓમાંનો એક આપણા દેશમાં સાક્ષી સંરક્ષણ અને સંબંધિત કાયદાઓનો અભાવ છે. એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું છે કે જો સાક્ષી પોતે જ ન્યાયની આંખ અને કાન તરીકે કાર્ય કરવામાં અસમર્થ બને, તો ટ્રાયલની પ્રક્રિયા દુષિત અને પંગુ બની જાય છે. આ સંદર્ભમાં ઉક્ત નિર્ણયમાંથી નીચેનો ઉતારો યોગ્ય રહેશે:

અસમર્થતા અનેક કારણોસર હોઈ શકે છે, જેમ કે સાક્ષી અદાલતમાં સત્ય કહેવાની સ્થિતિમાં ન હોવો, જે તેના નિયંત્રણ બહારના કારણોસર હોય, અથવા બેદરકારી, અજ્ઞાનતા અથવા કોઈ ભ્રષ્ટ સાંઠગાંઠને કારણે હોય. સાક્ષીઓ વારંવાર પ્રતિકૂળ બનતા હોવાના કારણે અદાલતોને થયેલા અનેક અનુભવોને ધ્યાનમાં લઈને હવે કાર્યવાહી કરવાનો યોગ્ય સમય આવી ગયો છે; આપું સત્તામાં રહેલા લોકો, તેમના ચેલાઓ અને ભાડૂઆત લોકોના કહેવા પર, ધમકીઓ, બળજબરી, લાલચો અને નાણાકીય પ્રલોભનો, રાજકીય પ્રભાવ અને આશ્રય, તેમજ સત્ય અને હકીકતોને ઉપર સપાટી પર આવતાં દબાવી દેવા અને ગૂંચળાવી નાખવા માટે કુશળતાપૂર્વક અપનાવવામાં આવેલી અસંખ્ય અન્ય ભ્રષ્ટ રીતિઓને કારણે થાય છે, પરિણામે સત્ય અને ન્યાય અંતિમ ભોગ બને છે. વ્યાપક જાહેર અને સામાજિક હિતો એ માંગ કરે છે કે ગુનાના પીડિતો, જેઓ સામાન્ય રીતે ફરિયાદ પક્ષના પક્ષકારો નથી, તેમજ તેમની ફરિયાદ ચલાવતી એજન્સીઓ દ્વારા પ્રતિનિધિત રાજ્યના હિતોને, ભલે ધીમી પ્રક્રિયામાં હોય, છતાં પણ અપરિવર્તનીય અને અપરિહાર્ય રીતે નુકસાન ન થાય; કારણ કે જો તે મંજૂર કરવામાં આવે તો ન્યાયપ્રશાસન પ્રત્યેનો જાહેર વિશ્વાસ ખંડિત અને નષ્ટ થઈ જશે, અને અંતે અરાજકતા, દમન અને અન્યાયનો માર્ગ પ્રસસ્ત થઈ શકે છે, જેના પરિણામે બંધારણમાં પ્રતિષ્ઠિત તથા જાગ્રતપણે જાળવવામાં અને સંરક્ષવામાં આવેલ કાયદાના શાસનની સમગ્ર રચનાનો સંપૂર્ણ ભંગ અને પતન થશે. ત્યાં સાક્ષીના રક્ષણની

આવશ્યકતા ઊભી થાય છે. હવે એવો સમય આવી ગયો છે જ્યારે સાક્ષીઓના રક્ષણ માટે ગંભીર અને અખંડિત વિચાર કરવામાં આવે, જેથી અંતિમ સત્ય અદાલત સમક્ષ રજૂ થાય, ન્યાય વિજેતા બને અને વિવાદનાનો વિચારણ મખોલ સુધી સીમિત ન રહી જાય.

પક જાવેદ આલમ વિ. સ્ટેટ ઓફ છત્તીસગઢ અને અન્ય, ક્રિ. અ. નં. ૧૨૪૦ ઓફ ૨૦૦૬ માં, જેનો નિર્ણય ૮મી મે ૨૦૦૮ના રોજ કરવામાં આવ્યો હતો, તેમાં માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે ધનિક અને પ્રભાવશાળી વ્યક્તિઓ સંકળાયેલા ફોજદારી કેસોમાં સાક્ષીઓ પક્ષવિરુદ્ધ થવાની વધતી જતી પ્રવૃત્તિ અંગે ગંભીર ચેતવણી વ્યક્ત કરી હતી અને એ બાબત ઉપર ભાર મૂક્યો હતો કે, જ્યાં સુધી સાક્ષી-સંરક્ષણની વ્યવસ્થા અમલમાં મૂકવામાં ન આવે અને તેનો પાલન ન કરવામાં આવે, ત્યાં સુધી ન્યાય પ્રાપ્ત કરવો ખૂબ દુરની વાત જ રહેશે, અને નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું:

૮. આરોપી દ્વારા ધમકી આપવામાં આવે ત્યારે સાક્ષીઓને સુરક્ષા આપવામાં આપવાની બાબતમાં ફોજદારી ન્યાય પ્રણાલીમાં રહેલી ખામીનું આ એક સર્વોપરી ઉદાહરણરૂપ પ્રકરણ છે. નોંધ પરથી જણાય છે કે સાક્ષીઓ મૃત્યુ પામેલાની સહાધ્યાયિનીઓ છે, જેઓ તેના સાથે ત્યાં હાજર હતી. સાક્ષીઓના પુરાવામાંથી એવું જણાયું કે તપાસ દરમિયાન તેમણે જે જણાવ્યું હતું તેમાંથી તેઓ પાછાં હટી ગઈ હતી. તપાસ

દરમિયાન પોલીસ સમક્ષ કરવામા આવેલ નિવેદન કોઈ પુરાવો નથી. દુર્ભાગ્યવશ, પ્રભાવશાળી વ્યક્તિઓ સંકળાયેલા કેસોમાં સામાન્ય અનુભવ એવો છે કે સાક્ષીઓ ભય અને દબાણને કારણે આગળ આવતાં નથી.દબાણ હેઠળ રહેલી યુવતીઓની વ્યથા એ દર્શાવે છે કે જો ફોજદારી ન્યાયનું પ્રશાસન વાસ્તવિકતા બનવાનું હોય, તો આપણા દેશમાં સાક્ષી સુરક્ષાની અત્યંત આવશ્યકતા છે.....

૫૭ હવે નિષ્ક્રિય નિંદ્રામાં રહેવાનો સમય નથી. હવે તો એ માટે જાગી ઊઠીને પગલાં લેવાનો અત્યંત યોગ્ય સમય આવી ગયો છે કે, નાગરિકો જ્યારે ન્યાયના પહીવટમાં સહાયક હાથ આપવા માટે સાક્ષી તરીકે અદાલતો સમક્ષ હાજર થાય છે, ત્યારે તેમના સંરક્ષણ માટે કાર્ય કરવામાં આવે. બેસ્ટ બેકરી કેસ, જેસિકા લાલ હત્યા કેસ અને આવા અનેક અન્ય કેસો, જો ફરી ફરીને બનતા રહે, તો અમારી ફોજદારી ન્યાય પ્રણાલીની શક્તિ અને વિશ્વસનીયતા ચકનાચૂર થઈ જશે. દરેક દેશ પાસે તે દેશમાં પ્રવર્તમાન પરિસ્થિતિઓને અનુરૂપ કાયદા બનાવવાની અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે. તેમ છતાં, સાક્ષી સંરક્ષણના વિષયમાં અન્ય દેશોએ જે ભાવના દર્શાવી છે તેને આત્મસાત કરવામાં કંઈ ખોટું નથી; ઉલટું, તે બુદ્ધિપૂર્ણ છે. કોઈ પણ રાષ્ટ્ર પોતાના સહાયારી અને નૈતિક રીતે ઉન્નત નાગરિકોને, ફક્ત એટલા માટે કે તેમણે કાયદાની અદાલતમાં સત્ય કહ્યું, અસામાજિક તત્વો દ્વારા પીછો કરવામા આવવાનો અથવા સતામણી ભોગવવાનો ભય સહન કરવા માટે ખુદા મૂઝી શકે તેમ નથી. જો રાજ્ય જમીની

હકીકતો સામે આંખ મીંચી રાખવાનું ચાલુ રાખશે, તો એક ઈમાનદાર સાક્ષીની દશા કરુણ અને વિનાશકારી બની રહેશે. માત્ર પ્રામાણિક સાક્ષીઓને જ રાજ્યનું સંપૂર્ણ સંરક્ષણ જરૂરી નથી, પરંતુ તેની સાથે સાથે બેઈમાન સાક્ષીઓ સાથે પણ કડકાઈથી વર્તવું આવશ્યક છે. જે સાક્ષી શપથ લીધા પછી પણ દંડમુક્તતાની ભાવનાથી અસત્ય બોલવાનું દુસ્સાહસ કરે, તેને કોઈ પ્રકારની નરમી અથવા ઢીલ આપવામાં આવવી જોઈએ નહીં. એવો સાક્ષી નીચલી અદાલતમાં ચાલી રહેલી કાર્યવાહી ભટકાવે છે, જેના પરિણામે ન્યાયભંગ થઈ શકે છે અને અનુસંધાને ગુનાના ભોગ બનેલા વ્યક્તિને દુઃખો વેઠવા પડે છે. અદાલતને ભ્રમિત કરવા માટે ખોટા પુરાવા રજૂ કરીને અને આ રીતે ન્યાયના યથાવિધિ નિર્વહમાં અવરોધ ઊભો કરનાર સાક્ષીનો આ એકમાત્ર કેસ વર્તમાનમાં નથી. ખોટી સાક્ષી આપવાના આ દુષ્પ્રવૃત્તિએ ખાસ કરીને મૌખિક પુરાવા પર આધારિત કેસોમાં ચિંતાજનક પ્રમાણ ધારણ કર્યું છે અને નિર્ધારિત કેસમાં આ ઉપદ્રવનો સામનો કરવા માટે અદાલતો ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૩૪૦ (ખોટા પુરાવા આપવા અંગેની કાર્યવાહી માટેની સંક્ષિપ્ત પ્રક્રિયા) નો આશરો લે છે, જેનો બહુ ઓછો અસરકારક પરિણામ થાય છે. તેથી, રાજ્યએ સાક્ષીઓના હિતોના સંરક્ષણ માટે તથા આ સંબંધમાં યોગ્ય કાનૂની વ્યવસ્થા શક્ય તેટલી વહેલી તકે અમલમાં મૂકવા ગંભીર વિચાર કરવો જ જોઈએ, જેથી સત્તામણી, અપમાન અને જીવનના જોખમના ભયથી સાક્ષીઓ પુરાવા આપવા આગળ આવવાથી નિરોત્સાહિત ન થાય.

પટ ઉપર વર્ણવાયેલા તથ્યો સ્પષ્ટ અને ચોંકાવનારા છે. રિટ અરજદારના પુત્રની હત્યા થયાના દિવસથી લઈને આજદિન સુધી, જે રીતે અને જે પદ્ધતિથી આરોપી વ્યક્તિઓએ, ખાસ કરીને દીનુ બોધા સોલંકીએ, કાર્યવાહી પર પ્રભુત્વ જમાવ્યું છે, તે તેમની પાસે રહેલી અસરકારક સત્તા વિશે ઘણું કહી જાય છે. હાલનું આ તથ્યપરિસ્થિતિનું સમૂહ વ્યક્તિ સમક્ષ બેમાંથી એક વિકલ્પ મૂકે છે: અથવા તો ચાલુ મુકદ્દમાને બેદરકારીપૂર્વક તેના અંત તરફ સરકવા દેવું, જ્યાં ગુનો દંડિત થયા વિના રહી જવાની પ્રબળ સંભાવના છે, અથવા સત્ય બહાર લાવવા માટે, ભલે તેમાં મોડું થાય અને કેટલો પણ સમય લાગે, પુનઃદ્રાયલ આદેશિત કરવી. હકીકતમાં, દરેક ગુનો સમાજ વિરુદ્ધનો અપરાધ છે અને અક્ષમ્ય છે, છતાં જીવનના અમૂલ્ય અધિકારના કેટલાક ભયાનક, ઘૃણાસ્પદ અને દુષ્ટ પ્રકારના ભંગ એવા હોય છે કે જે સમાજના દરેક સંવેદનશીલ અને સદ્બુદ્ધિશાળી વ્યક્તિને દેહ અને આત્માથી આઘાતગ્રસ્ત અને કંપી ઉઠે તેવી સ્થિતિમાં મૂકી દે છે. ૧૦૫ સાક્ષીઓ પ્રતિકૂળ કેમ બન્યા તે સમજાતું નથી. સી.બી.આઈ.એ બે વિગતવાર સોગંદનામા દાખલ કરીને સર્વોચ્ચ અદાલતને જાણ કરવા જેટલી હિંમત અને નિષ્ઠા દર્શાવી હતી કે સાક્ષીઓને ધમકીઓ આપવામાં આવી રહી હતી અને તેના કારણે એકપણ સાક્ષી સક્ષમપણે નિવેદન આપવા તૈયાર અને ઈચ્છુક નહોતો, પરંતુ તે જ સમયે તેણે તત્કાળ પગલાં લેવામાં અને તે દિશામાં યોગ્ય કાર્યવાહી કરવામાં નિષ્ફળતા દર્શાવી. સી.બી.આઈ., ફરિયાદ પક્ષની એજન્સી હોવા છતાં, માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતને એટલું જણાવવા સિવાય કે દ્રાયલ માત્ર એક ઉપહાસરૂપ પ્રહસન બની રહ્યો હતો, મૌન દર્શક બની રહી. તેણે ન્યાયના હિતમાં

જે પગલાં આવશ્યક હતા તે લીધા નહોતા. રિટ અરજદાર અને સી.બી.આઈ. બંને માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતને પરિસ્થિતિની માંગ મુજબ આ મુદ્દાને તાત્કાલિક ધોરણે સુનાવણી માટે લેવા વિનંતી કરી શકતા હતા. જો યોગ્ય સમયે જામીન રદ કરવાની માંગ કરતી અરજીમાં યોગ્ય આદેશ અથવા દિશાનિર્દેશો આપવામાં આવ્યા હોત, તો સંભવતઃ આજની આ સ્થિતિ ટાળી શકાત. એ જ વાત હું પ્રેસાઈડિંગ ઓફિસર વિશે પણ કહી શકું છું. મને અત્યંત ખેદ સાથે કહેવું પડે છે કે પ્રેસાઈડિંગ ઓફિસર પણ સત્ય સુધી પહોંચવાની પોતાની ગૌરવપૂર્ણ ફરજમાં નિષ્ફળ ગયા. પ્રેસાઈડિંગ ઓફિસર પણ કોઈને કોઈ કારણસર મૌન દર્શક બની રહ્યા અને ન્યાયની ઠક્કાનો નાટક જોતા રહ્યા. પ્રેસાઈડિંગ ઓફિસરે આ અદાલતને મોકલેલો અહેવાલ પોતે જ તેમની જવાબદારી અને ફરજબોધ વિશે ઘણું કહી જાય છે. જે રીતે તે અહેવાલ તૈયાર કરીને આ અદાલતને મોકલવામાં આવ્યો છે તે પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે ટ્રાયલ જે રીતે આગળ વધ્યો છે તેની બાબતમાં પ્રેસાઈડિંગ ઓફિસર સંપૂર્ણપણે અચળ અને નિર્વિકાર રહ્યા છે. પોતાના અહેવાલમાં પ્રેસાઈડિંગ ઓફિસરે નોંધ્યું છે કે સાક્ષીઓએ સ્વતંત્રપણે અને કોઈ ભય વિના નિવેદન આપ્યાં. તેમના અહેવાલ દ્વારા પ્રેસાઈડિંગ ઓફિસર શું જણાવવા માંગે છે તે હું સમજી શકતો નથી. જો પૂર્ણ ન્યાયનો હેતુ અને માનવ અધિકારોનું રક્ષણ આવી આપાત પરિસ્થિતિઓમાં પરિસ્થિતિજન્ય આવશ્યકતા હોય, તો મારા મત મુજબ જ્યાં જ્યાં ન્યાય નિષ્ફળ જાય તેવી દરેક પરિસ્થિતિમાં પુનઃટ્રાયલ આદેશિત થવી જોઈએ. સર્વોચ્ચ અદાલતે નોંધ્યું છે તેમ, સત્ય અને ન્યાયની શોધમાં કાયદાની અદાલત માત્ર પુનરોચ્ચારરૂપે એક સક્રિય સહભાગી

હોવી જોઈએ અને એવો પ્રક્રમ હોય જેમાં આગોતરા જ નજરે પડતા અને અનિવાર્ય અંતે ન્યાયના ઉપહાસનો સંકેત મળતો હોય, તેમાં માત્ર ઔપચારિક વિધિ બજાવનાર તરીકે રહેવાની અપેક્ષા નથી. ન્યાયતંત્રને એટલી અપેક્ષા અને શ્રદ્ધાપૂર્વક સોંપવામાં આવેલ ન્યાયમિશન પછી માત્ર ચીડવતી મૃગજળ સમાન ભ્રમણા બની રહેશે અને જાહેર મૂલ્યાંકનમાં વડી અદાલતના અસ્તિત્વ પર શંકા થવા માંડશે. ન્યાયતંત્ર જેના જીવંત હેતુ માટે અસ્તિત્વમાં છે તેને ધ્યાનમાં લેતા, એવી કિંમત એવી છે જે કોઈ પણ પરિસ્થિતિમાં સહન કરવી શક્ય નથી. [જોવો: પૂજા પાલ વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા (૨૦૧૬) ૩ એસ.સી.સી. ૧૩૫].

પદ એક ફોજદારી સુનવણીમાં પીડિતને પરકિયા અથવા સંપૂર્ણ અજાણી વ્યક્તિ તરીકે વર્તી શકાય નહીં, તે બાબત સર્વોચ્ચ અદાલતે રત્તિરામ રામ વિ. મધ્ય પ્રદેશ રાજ્ય [(૨૦૧૨) ૪ એસ.સી.સી. ૫૧૬] ના કેસમાં પુનઃ દોહરાવી હતી. એવું પ્રતિપાદિત કરવામાં આવ્યું હતું કે, સમયના પ્રવાહ સાથે આપરાધિક ન્યાયશાસ્ત્રે પીડિતશાસ્ત્ર પર ભાર મૂક્યો છે, જે મૂળભૂત રીતે સામાજિક પરિપ્રેક્ષ્યમાં નિર્ણય કરતી વખતે આરોપી તેમજ પીડિત બંનેના દર્ષિકોણથી નીચલી અદાલતી કાય વાહી અંગેની સમજ છે. આ તબક્કે પૂજા પાલ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે પરિચ્છેદ ૯૨, ૯૩ અને ૯૪ માં કરેલ અવલોકનો ઉદ્ઘૃત કરવી યોગ્ય રહેશે:

“૯૨. ન્યાયની પાયારૂપ ન્યાયિક પ્રક્રિયામાં સત્યનું સર્વોપરિત્વ માર્ગદર્શક તારા સમાન છે, એવો સિદ્ધાંત આ અદાલતે મારિયા માર્ગારીડા સેકવેરા ફર્નાન્ડિઝ વિ. ઇરાસ્મો જેક ડિ સેકવેરા (મૃત) તેમના એલ.આર.ઓ મારફતે (૨૦૧૨)૫એસ.સી.સી. ૩૭૦ માં યોગ્ય રીતે પ્રતિપાદિત કર્યો હતો. તેમાં નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યું હતું કે સમગ્ર ન્યાયિક વ્યવસ્થા માત્ર વાસ્તવિક સત્યને પારખવા અને શોધી કાઢવા માટે જ રચવામાં આવી છે અને તમામ સ્તરના ન્યાયાધીશોએ તે શોધવાની પ્રક્રિયામાં ગંભીરતાપૂર્વક પોતાને નિરત રાખવા જોઈએ. સત્યની શોધ કાયદાનો આદેશ છે અને વાસ્તવમાં અદાલતોનું બંધનકારક કર્તવ્ય છે, તે બાબત પર ભાર મૂકી એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે લોકો ત્યારે જ આશ્વસ્ત થશે કે ન્યાય સત્યના પાયા પર આધારિત છે, ત્યારે જ ન્યાયવ્યવસ્થા વિશ્વસનીયતા પ્રાપ્ત કરશે. રિતેશ તિવારી અને અન્ય વિ. ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય અને અન્ય (૨૦૧૦)૧૦એસ.સી.સી. ૬૭૭ માં કરવામાં આવેલ આ ઉદ્ઘાટક અવલોકનનો, કે પ્રત્યેક ટ્રાયલ શોધની એક સફર છે જેમાં સત્ય જ શોધ્ય વિષય છે, સમર્થનપૂર્વક ઉદ્દેખ કરતાં, જોન્સ વિ. નેશનલ કોલ બોર્ડ (૧૯૫૭) ૨ ઓલ ઇ.આર. ૧૫૫(સી.એ.) માં લોર્ડ કેનિંગ દ્વારા લખાયેલ નીચેનો અવતરણ સમર્થનાર્થે ઉતારવામાં આવ્યો હતો:

...ન્યાયને આંધળો બતાવવો બરાબર છે, પરંતુ તેની આંખો પર પટ્ટી બાંધ્યા વિના તે વધુ સારી રીતે કાર્ય કરે છે. તે પક્ષપાત કે

પૂર્વગ્રહ પ્રત્યે તો નિશ્ચિતપણે આંધળી હોવી જોઈએ, પરંતુ સત્ય કઈ દિશામાં આવેલું છે તે સ્પષ્ટ રીતે જોઈ શકે તેવી હોવી જોઈએ.

૯૩. વિનોદ કુમાર વિ. પંજાબ રાજ્ય (૨૦૧૫) ૩ એસ.સી.સી. ૨૨૦ માં, ન્યાયસંગત ટ્રાયલના સંદર્ભમાં તથ્યાત્મક પરિસ્થિતિઓ પ્રત્યે સંબંધિત અદાલતના અસંવેદનશીલ અભિગમ અંગેની પીડા અને અસ્વસ્થતાનો એક સ્વર, આ અદાલતના નીચેના અવલોકનોમાં જાગૃતિરૂપ ચેતવણી તરીકે પ્રતિધ્વનિત થાય છે:

દુઃખદ ઘટનાઓનો વર્ણવેલ ક્રમ ન્યાયિક અંતરાત્માને ઝંઝોળી નાખે છે અને મનને આ પ્રશ્ન પૂછવા પ્રેરિત કરે છે: શું કોઈ પણ અંતરાત્માસભર નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશ માટે કાયદાકીય આદેશને અવગણવું, “સમયની અનુભૂત આવશ્યકતાઓ” ને ન ઓળખવું અને ન્યાય માટેની સામૂહિક પોકાર પ્રત્યે અસંવેદનશીલ રહેવું, અથવા ટ્રાયલની કલ્પનાને અશોભનિય અને અકારણ દફનાવી દેવી, અને તે સંકલ્પનાને સંપૂર્ણપણે બહિષ્કૃત કરી દેવી કે સવ્યવસ્થિત અને સંસ્કારી સમાજ કાયદાના શાસન પર વિકસે છે, જેમાં આરોપી તથા ફરિયાદ પક્ષ બંને માટે “ન્યાયસંગત ટ્રાયલ” નો સમાવેશ થાય છે, ન્યાયસંગત ગણાય?

૯૪. નીચલી અદાલતે વારંવાર મુલતવી રાખેલ તારીખોની પૃષ્ઠભૂમિમાં, મુખ્યત્વે એક સાક્ષીની જિરહ માટે આપવામાં આવેલી મુલતવીઓના પરિણામે કાર્યવાહી મોડું પડ્યું હોવા છતાં, કરવામાં આવેલ આ અવલોકનોમાં વ્યક્ત થયેલી ચિંતા વ્યાપક પ્રાસંગિકતા ધરાવે છે અને સજાગ ધ્યાન તથા ઉપચારાત્મક પ્રતિસાદની માંગ કરે છે. ઉદ્ભવેલો આ પ્રશ્ન ખરેખર કાયદાના શાસન પર આધારિત સમાજના સુવ્યવસ્થિત અસ્તિત્વ અને આરોપી તેમજ ફરિયાદ પક્ષ માટેની “વાજબી સુનાવણી” વચ્ચેના અનિવાર્ય પરસ્પર સંબંધમાંથી ઉપજે છે. ફરીથી દોહરાવવામાં આવ્યું હતું કે, સુનાવણી ચલાવતી વખતે અદાલતનું કર્તવ્ય કાયદાના આદેશ, ધારણાત્મક ન્યાયસંગતતા અને સર્વોપરી, નોંધ પર લાવવામાં આવેલ સામગ્રીના આધારે સત્ય સુધી પહોંચવાની તેની પવિત્ર ભૂમિકાથી સંરક્ષિત રહેવાનું છે.

૬૦ મેં ઉજાગર કરેલા સ્થૂલ તથ્યોના પ્રકાશમાં, શું હું વિધ્વસ્ત અને મનોબળ ગુમાવેલા પિતાને એ કહું કે, ભલે નીચલી અદાલતમાં ચાલેલી કાર્યવાહી એક પ્રહસન સમાન રહી હોય, તો પણ ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૩૮૬ હેઠળની સત્તાઓના ઉપયોગથી અપીલ અદાલત જરૂરી જણાય તો મુદ્દાની તપાસ કરશે? આ તો પીડિતને એવું કહેવા સમાન છે કે તે અન્યાયપૂર્ણ ટ્રાયલનો ભોગ બને, કારણ કે તેને યોગ્ય રીતે સાંભળવા અને જરૂરી રાહત આપવા માટે અપીલ અદાલત ઉપલબ્ધ છે. શું હું રિટ અરજદારને સાક્ષીઓ સાથે ચેડાં થયાં હોવા અંગે

યુક્તિસંગત શંકાથી પરે પુરાવાના સ્વરૂપમાં સામગ્રી રજૂ કરવા કહું? શું નોંધ પર ઉપલબ્ધ સામગ્રી આ અદાલતને એવો વાજબી અનુમાન કાઢવા માટે પૂરતી નથી કે મુખ્ય આરોપીની નિર્વિવાદ સત્તા અને પદપ્રભાવના કારણે જ સમગ્ર ટ્રાયલ એક પ્રહસનમાં ફેરવાઈ ગઈ છે અને તેને દેખાવટી ટ્રાયલ કહી શકાય? આરોપી વ્યક્તિઓ તરફે હાજર થયેલા વિદ્વાન વકીલની આ દલીલને નકારવામાં મને જરાય સંકોચ નથી કે માત્ર એટલા માટે કે સાક્ષીઓ પ્રતિકૂલ બન્યા, અદાલત ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની પોતાની અસાધારણ સત્તાઓનો ઉપયોગ કરીને પુનર્વિચારણા કરવાનો આદેશ આપી શકતી નથી. મારી સમક્ષ એક અત્યંત નબળી દલીલ પણ રજૂ કરવામાં આવી છે કે કોઈપણ સાક્ષીએ અધ્યક્ષતા કરતાં અધિકારી સમક્ષ આવી ફરીયાદ કરી નહોતી કે આરોપી વ્યક્તિઓ દ્વારા તેમને ધમકાવવામાં આવતાં હતાં અથવા લાલચ આપવામાં આવતી હતી. જેને ગંભીર ધમકીઓ આપવામાં આવી હોય અથવા જેને પોતાની તરફ વાળી લેવામાં આવ્યો હોય એવો સાક્ષી એક શબ્દ બોલવાની પણ હિંમત ક્યારેય નહીં કરે. આ બાબત પર નજર રાખવી અને તમામ સાક્ષીઓએ સ્વતંત્રપણે તથા મનમાં કોઈ ભય વિના સાક્ષી આપ્યો છે તેની ખાતરી કરવી, તે અધ્યક્ષતા કરતાં અધિકારી અને ફરીયાદ પક્ષની ચંત્રણા નું કર્તવ્ય હતું.

૬૧ સાક્ષીઓ પક્ષદ્રોહી બની જવાના ઉપદ્રવ અને સમસ્યાના કારણે સમગ્ર ફોજદારી ન્યાય પ્રણાલી કલંકિત થઈ ગઈ છે. વર્તમાન ફોજદારી ન્યાય પ્રણાલીમાં રહેલી તે ખામીઓની ઓળખ કરવી અગત્યની છે, જે બેઈમાન

સાક્ષીઓને અને અહીંના આરોપી જેવા ધનાઢ્ય તથા પ્રભાવશાળી વ્યક્તિઓને ન્યાયના આદર્શોને વિફળ બનાવવાની મંજૂરી આપે છે. ખાસ કરીને ઉચ્ચપ્રોફાઇલ કેસોમાં, મૃત્યુ પામેલ વ્યક્તિ જેવી વ્યક્તિઓ સંકળાયેલા સનસનાટીભર્યા હત્યાના કેસોમાં, પક્ષદ્રોહી સાક્ષીઓના દૂષણને દૂર કરવા માટે સંભાવિત ઉપાયો કયા છે? જરૂરી અસરકારક નિયંત્રણો પૂરા પાડવા અને સાક્ષીઓને પક્ષદ્રોહી બનતા નિરોત્સાહિત કરવા માટે વર્તમાન કાનૂની વ્યવસ્થામાં કયા ફેરફારો કરવાની જરૂર છે? શું સાક્ષી સંરક્ષણ કાર્યક્રમ તે માટે કોઈ કાર્યક્ષમ ઉપાય આપે છે? ભારતના કાયદા આયોગે પોતાના ૧૫૪મા અહેવાલમાં ભલામણ કરી હતી કે ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૬૪માં એવો સુધારો કરવામાં આવે કે તપાસ અધિકારી માટે તમામ મહત્વપૂર્ણ સાક્ષીઓના નિવેદનો મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ શપથ પર નોંધાવવાનું ફરજિયાત બને. આ રીતે નોંધાયેલ નિવેદનને પુરાવાકીય દૃષ્ટિએ ઘણું મહત્વ રહેશે, તે ખંડન તેમજ સમર્થન બંને માટે ઉપયોગી થશે અને સાક્ષીઓને પક્ષદ્રોહી બનતા અટકાવશે. તે મુજબ, કલમ ૧૬૪માં ઉપકલમ ૧એ ઉમેરવાનો પ્રસ્તાવ કરવામાં આવ્યો હતો. આવી વ્યવસ્થા ઈચ્છનીય ગણાય તેવી હોવા છતાં અને તે પોલીસ અધિકારીઓ દ્વારા થતી બળજબરીથી સાક્ષીનું સંરક્ષણ પણ કરે એવી હોવા છતાં, તે અત્યંત અવ્યવહારુ છે, કારણ કે માત્ર નિવેદનો નોંધવા માટે વિશાળ પાયે વધુ મેજિસ્ટ્રેટોની નિમણૂક કરવાની જરૂર પડશે. પ્રસ્તાવિત સુધારામાં રહેલી ઉપરોક્ત મર્યાદાને ધ્યાનમાં રાખીને, ૧૭૮મા અહેવાલમાં વિકલ્પરૂપે એવું સૂચવાયું હતું કે પ્રસ્તાવિત કલમ ૧૬૪(૧એ)ને દસ વર્ષ કે તેથી વધુ કેદપાત્ર

ગુનાઓ અથવા મૃત્યુદંડ સંકળાયેલા ગુનાઓ સુધી મર્યાદિત રાખવી જોઈએ. તેમ છતાં, ભારતની અપરાધદરને ધ્યાનમાં લેતાં, જો પ્રસ્તાવિત કલમ ૧૬૪(૧એ) અમલમાં મુકાય તો નિવેદનો નોંધવા સિવાય મેજિસ્ટ્રેટો માટે અન્ય કોઈ કાર્ય બજાવવું અસંભવ બની જશે, એ નકારી શકાય તેમ નથી.

ભલે તમામ પ્રસ્તાવિત સુધારાઓ અને ઉપાયો અમલમાં મૂકવામાં આવે અને સાક્ષીઓને માત્ર આર્થિક લાભના લાલચને કારણે વિરુદ્ધવર્તી બનતાં અટકાવવામાં આવે, તો પણ આરોપી તરફે મળતી ધમકીઓના કારણે જો તેના જીવન પર સંકટ ઊભું થાય, ત્યારે એવો સાક્ષી કેવી પ્રતિક્રિયા આપશે તેની કલ્પના કરવી મુશ્કેલ છે. તેની સ્થિતિને એવી કહી શકાય કે તે એક બાજુ શેતાન અને બીજી બાજુ ઘેરા સમુદ્ર વચ્ચે ફસાઈ ગયો હોય, જેના પરિણામે જીવનને જોખમરૂપ ધમકીના દબાણ હેઠળ તેને કાયદાની અદાલત સમક્ષ ખોટી સાક્ષી આપ્યા સિવાય કોઈ વિકલ્પ રહેતો નથી.

જ્યાં સુધી સાક્ષીઓ સતત પક્ષવિરુદ્ધ બનતા રહેશે અને અદાલતમાં સત્યનિષ્ઠ નિવેદન આપશે નહીં, ત્યાં સુધી ન્યાયને હંમેશા આંચકો પહોંચતો રહેશે અને ન્યાયિક પ્રક્રિયા તથા ન્યાયતંત્રની કાર્યક્ષમતા અને વિશ્વસનીયતા પ્રત્યે લોકોનો વિશ્વાસ સતત ક્ષીણ અને ખંડિત થતો રહેશે. શ્રી સોલી જે. સોરાબજી, એક પ્રતિષ્ઠિત કાનૂનવિદ, કહે છે: “ફોજદારી ન્યાય પ્રદાન પ્રણાલીમાં જાહેર વિશ્વાસને એટલો મોટો ઝટકો અન્ય કોઈ બાબતથી લાગતો નથી, જેટલો

સાક્ષીઓ પક્ષવિરુદ્ધ બની જવાને કારણે અને તેમના અગાઉના નિવેદનોમાંથી ફરી જવાને કારણે ફરિયાદ પક્ષના કેસના ધરાશાચી થવાથી લાગે છે.”

સ્વતંત્ર સાક્ષીની સંકલ્પના લગભગ એક કલ્પિત માગણી સમાન બની ગઈ છે. જો આંકડાશાસ્ત્રને આધારે જોવામાં આવે, તો નિર્દોષ છૂટકારાના બહુમતી ચુકાદાઓનો પરિણામ મહત્વપૂર્ણ સાક્ષીઓ પ્રતિકૂળ થઈ જવાથી થાય છે. ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૬૧(૩) હેઠળ તપાસ અધિકારી દ્વારા નોંધાયેલા નિવેદનોનું વાસ્તવમાં કોઈ નોંધપાત્ર મૂલ્ય હોતું નથી અને તેનો ઉપયોગ માત્ર સાક્ષીની વિશ્વસનીયતા ખંડિત કરવા માટે જ થાય છે. સામાજિક પરિસ્થિતિ પણ કોઈપણ સદ્બુદ્ધિ ધરાવતા વ્યક્તિને નિર્ભય અને સત્યનિષ્ઠ રહેવા માટે ભારે નિરોત્સાહિત કરે છે અને સદ્ભાવથી હોય કે ગૂઢ કારણોથી, સાક્ષીને પ્રતિકૂળ થઈ જવા માટે આપવામાં આવેલી કાનૂની મુક્તિ મોટાભાગે સાક્ષીઓને તે બાબતે કોઈ સંકોચ વિના પ્રતિકૂળ થઈ જવા માટે પ્રોત્સાહિત કરે છે।

૬૨ સર્વોચ્ચ અદાલતે રમેશ અને અન્ય વિ. હરિયાણા રાજ્ય [(૨૦૧૭) ૧ એસ.સી.સી. ૫૨૯] ના કેસમાં ફોજદારી કેસોમાં સાક્ષીઓ પ્રતિકૂળ બની જવાના મુદ્દાનો અત્યંત ગંભીરતાથી નોંધ લીધો હતો. પીઠ તરફે બોલતા લોર્ડશીપ ન્યાયાધીશ ડૉ. એ.કે. સિકરીએ પરિચ્છેદ ૩૯ થી ૪૯ માં નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું છે:

“૩૯. અમે નિરીક્ષણ કરીએ છીએ કે ફોજદારી કેસોમાં સાક્ષીઓ વિમુખ થઈ જવાની ઘટના હવે એક સામાન્ય પ્રવૃત્તિ, લગભગ નિયમિત લક્ષણ, બની રહી છે. સાક્ષીઓના આવા વર્તન અથવા વલણ માટે વિવિધ કારણો હોઈ શકે. શક્ય છે કે આવા સાક્ષીઓના નિવેદનોનો દંડ પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૭૩ની કલમ ૧૬૧ હેઠળ તપાસ દરમિયાન પોલીસ દ્વારા નોંધ કરવામાં આવ્યો ત્યારે તપાસ અધિકારીએ તેઓને આવા નિવેદનો આપવા બળજબરી કરી હોય અને તેથી અદાલતમાં જુબાની આપતી વખતે તેઓએ તેમાંથી પીછેહઠ કરી હોય, અને તે પણ ચુકિતસંગત રીતે. પરંતુ હવે મોટાભાગના કેસોમાં આ કારણ રહ્યું નથી. સાક્ષીઓ વિમુખ થઈ જવાની આ પ્રવૃત્તિ અન્ય વિવિધ પરિબલોને કારણે છે. તે આરોપી/અપરાધી વિરુદ્ધ સાક્ષ્ય આપવાનો ભય, અથવા રાજકીય દબાણ, અથવા પરિવારના અન્ય સભ્યોનું દબાણ, અથવા આવા અન્ય સામાજિક પરિબલોનું પરિણામ હોઈ શકે. એ પણ શક્ય છે કે સાક્ષીઓને આર્થિક લાભના લાલચથી ભ્રષ્ટ કરવામાં આવ્યા હોય.

૪૦. છેલ્લા થોડા વર્ષોમાં કેટલાક ચુકાદાઓમાં, આ અદાલતે સાક્ષીઓ વિરુદ્ધ વળી જવાના આવા વિચિત્ર વર્તન અંગે ટિપ્પણી કરી છે અને અમે આવા થોડાંક ચુકાદાઓમાંથી ઉદ્ધરણ આપવા ઇચ્છીએ છીએ. કૃષ્ણ મોચી વિ. બિહાર રાજ્ય [(૨૦૦૨) ૬ એસ.સી.સી. ૮૧] મામલામાં, આ અદાલતે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું:

૩૧. સામાન્ય અનુભવની બાબત છે કે છેલ્લા સમયમાં વિકસિત દેશોમાં પણ, અને તો આપણી જેવી વિકાસશીલ રાષ્ટ્રમાં તો વધુ જ પ્રમાણમાં, જાહેર જીવનમાં નૈતિક મૂલ્યોમાં તીવ્ર ઘટાડો થયો છે. સામાન્ય કેસોમાં પણ, સાક્ષીઓ સાક્ષ્ય આપવા માટે ઈચ્છુક રહેતા નથી અથવા વિવિધ કારણોસર તેમની સાક્ષીને અદાલતો વિશ્વસનીય માનતી નથી. તેના કારણોમાંનું એક એવું હોઈ શકે છે કે આરોપી વિરુદ્ધ સાક્ષ્ય આપવા માટે તેઓમાં હિંમત હોતી નથી, કારણ કે તેમના જીવનને ધમકીઓ હોય છે; અને ખાસ કરીને ત્યારે, જ્યારે ગુનેગારો આદતી અપરાધીઓ હોય અથવા સરકારમાં ઉચ્ચ પદ પર હોય અથવા સત્તાધીશો સાથે નજીકના સંબંધ ધરાવતા હોય, ભલે તેવી સત્તા રાજકીય, આર્થિક અથવા અન્ય કોઈ સત્તા હોય, જેમાં બળપ્રયોગની શક્તિ પણ સમાવેશ પામે છે.

૪૧. તેવી જ રીતે, ઝાહિરા હબીબુલ્લાહ વિ. ગુજરાત રાજ્ય [(૨૦૦૬) ૩ એસસીસી ૩૭૪] માં, આ અદાલતે નીચેની નોંધણીઓ દ્વારા સમસ્યાને ઉજાગર કરી હતી:

“૪૦. બેથમએ કહ્યું છે તેમ, સાક્ષીઓ ન્યાયની આંખ અને કાન છે. તેથી, ટ્રાયલની પ્રક્રિયાની ગુણવત્તાનું મહત્વ અને પ્રાથમિકતા સર્વોપરી છે. જો સાક્ષી પોતે જ ન્યાયની આંખ અને કાન તરીકે કાર્ય કરવામાં અસમર્થ બને, તો ટ્રાયલની પ્રક્રિયા સડી જાય છે અને લકવાગ્રસ્ત બની જાય છે અને તે પછી તે યથાર્થ ટ્રાયલનું સ્વરૂપ

ધરાવી શકતી નથી. આવી અસમર્થતા અનેક કારણોસર હોઈ શકે છે, જેમ કે સાક્ષી પોતાના નિયંત્રણની બહારના કારણોસર અદાલતમાં સત્ય કહેવાની સ્થિતિમાં ન હોય અથવા બેદરકારી, અજ્ઞાનતા અથવા કોઈ ભ્રષ્ટ સાંઠગાંઠના કારણે એવી સ્થિતિ સર્જાય. સત્તાધીશો, તેમના ચેલાઓ અને ભાડૂતી લોકો, રાજકીય પ્રભાવ અને આશ્રય, તેમજ સત્ય અને હકીકતો સપાટી પર આવતાં અટકાવવા અને દબાવી દેવા માટે કુશળતાપૂર્વક અપનાવવામાં આવતી અગણિત અન્ય ભ્રષ્ટ રીતરિવાજોના પ્રેરણે, ધમકીઓ, દબાણ, લાલચ અને આર્થિક પ્રલોભનોને કારણે સાક્ષીઓ વારંવાર પ્રતિકૂળ બનતા હોવાના અદાલતને થયેલા અસંખ્ય અનુભવોને ધ્યાનમાં લેતાં, હવે કાર્યવાહી કરવાનો સમય પરિપક્વ થયો છે. વ્યાપક જાહેર અને સામાજિક હિતની માંગ છે કે ગુનાના ભોગ બનનારાઓ, જેઓ સામાન્ય રીતે ફરિયાદ પક્ષના પક્ષકારો નથી, તેમજ રાજ્યના હિતો, જે તેની રજૂઆત કરતી સંસ્થાઓ દ્વારા પ્રતિનિધિત્વ પામે છે, તેઓને ગુકસાન ન પહોંચે... ત્યાં સાક્ષીઓના રક્ષણની આવશ્યકતા ઊભી થાય છે. હવે એવો સમય આવ્યો છે કે સાક્ષીઓના રક્ષણ માટે ગંભીર અને નિષ્કલંક ટ્રાયલ અર્પિત કરવામાં આવે, જેથી અદાલત સમક્ષ રજૂ થયેલું અંતિમ સત્ય વિજયી બને અને ન્યાયનો વિજય થાય તથા ટ્રાયલની પ્રક્રિયા ઉપહાસમાં ફેરવાઈ ન જાય.

૪૧. સત્તાધીશો સાથે સંકળાયેલા, રાજકીય આશ્રય ધરાવતા અને બળ તથા નાણાકીય પ્રભાવ ચલાવી શકતા વ્યક્તિઓને લગતા સંવેદનશીલ મામલાઓમાં, ઓછામાં ઓછું શરૂઆતથી જ, સાક્ષીઓનું રક્ષણ કરવામાં રાજ્યની નિશ્ચિત ભૂમિકા છે, જેથી નીચલી અદાલતમાં ચાલતી સુનાવણી દૂષિત ન બને, ભટકી ન જાય અને સત્યનો બલિદાન ન થાય. પોતાના નાગરિકોના રક્ષક તરીકે રાજ્યએ એ સુનિશ્ચિત કરવું જરૂરી છે કે અદાલતમાં ચાલતી સુનાવણી દરમિયાન સાક્ષી, જેમની વિરુદ્ધ તેણે સાક્ષ્ય આપ્યું હોય તેવા લોકો તરફે પીછો થવાની કે ઉપદ્રવ થવાની કોઈપણ ભયભાવના વિના, સુરક્ષિત રીતે સત્ય નિવેદિત કરી શકે. દરેક રાજ્ય પર તેના નાગરિકોના જીવન અને સ્વાતંત્ર્યનું રક્ષણ કરવાની બંધારણીય જવાબદારી અને ફરજ છે. કાનૂનના શાસનના પાલન માટે આ મૂળભૂત આવશ્યકતા છે. જાતિ, પંથ, ધર્મ, રાજકીય માન્યતા કે વિચારધારા જેવા કોઈપણ બાહ્ય પરિબલોના કારણે આ આવશ્યકતામાં કોઈપણ વિરોધ થઈ શકતો નથી. દરેક રાજ્યએ આ મૂળભૂત આવશ્યકતાઓનો જ્ઞાન હોવો જોઈએ અને તેના માટે કોઈ પ્રતિઉત્તરની જરૂર નથી. ગુજરાત રાજ્ય સામે કરવામાં આવેલી ટીકા સંદર્ભે અમે ફક્ત એટલું જ કહી શકીએ. આતંકવાદી અને વિઘાતક પ્રવૃત્તિઓ (નિવારણ) અધિનિયમ, ૧૯૮૭ (સંક્ષેપમાં “ટાડા અધિનિયમ”) જેવા કેટલાક

વિધાનાત્મક અધિનિયમોએ એ બાબતનું ધ્યાન દોર્યું છે કે બળપ્રભાવ, નાણાપ્રભાવ અથવા રાજકીય પ્રભાવ ધરાવતા લોકો વિરુદ્ધ સાક્ષ્ય આપવા બાબતે સાક્ષીઓમાં સંકોચ જોવા મળે છે, જે આજકાલ સામાન્ય સ્થિતિ બની ગઈ છે. જો અંતે સત્ય સુધી પહોંચવું હોય, તો ન્યાયની આંખો અને કાનોનું રક્ષણ કરવું આવશ્યક છે, જેથી ન્યાયના હિતો અક્ષમ ન બની જાય, એ અર્થમાં કે અદાલતો સમક્ષની કાર્યવાહી માત્ર નકલી સુનાવણી બની ન રહે, જેવી સામાન્ય રીતે ચલચિત્રોમાં જોવામાં આવે છે.”

૪૨. તેમ જ, સાક્ષી વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા [(૨૦૦૪) ૫ એસસીસી ૫૧૮] માં, સાક્ષીઓ શત્રુભાવના ધરાવતા બનવાની વિકટ સમસ્યાનું ફરીથી નીચેના શબ્દોમાં વર્ણન કરવામાં આવ્યું હતું:

૩૨. આરોપીની માત્ર હાજર નજર જ પીડિત અથવા સાક્ષીઓના મનમાં અતિશય ભયનું તત્ત્વ પેદા કરી શકે છે અથવા તેમને આઘાતની સ્થિતિમાં મૂકી શકે છે. આવી પરિસ્થિતિમાં તે સંપૂર્ણ ઘટનાવિવરણ આપી શકે તેમ ન રહે, જેના પરિણામે ન્યાયભંગ થવાની શક્યતા રહે છે. તેથી, એવો પડદો અથવા તદ્દ્રૂપ કોઈ વ્યવસ્થા કરી શકાય કે જેમાં પીડિત અથવા સાક્ષીઓને આરોપીના શરીર અથવા ચહેરાને જોવાના આઘાતમાંથી પસાર થવું ન પડે. ઘણીવાર જિરહમાં પૂછાતા પ્રશ્નો ઇરાદાપૂર્વક બળાત્કાર તથા બાળ દુર્વ્યવહારના પીડિતોને શરમજનક સ્થિતિમાં મૂકવા અથવા

ગૂંચવવા માટે રચવામાં આવે છે. તેનો હેતુ એવો હોય છે કે શરમ અથવા સંકોચની લાગણીને કારણે પીડિત ખુદ્દેઆમ ન બોલે અથવા આરોપીએ કરેલ કેટલીક કૃત્યોની વિગતો ન આપે. તેથી, જિરહમાં આરોપી દ્વારા પૂછવાના પ્રશ્નો લખિત સ્વરૂપે અદાલતના અધ્યક્ષ અધિકારીને આપવામાં આવે તો વધુ યોગ્ય રહેશે, અને તે અધિકારી તે જ પ્રશ્નો પીડિત અથવા સાક્ષીઓને એવી ભાષામાં પૂછી શકે જે શરમજનક ન હોય. અરજદારે આપેલ અન્ય સૂચન અંગે ભાગ્યે જ કોઈ વાંધો હોઈ શકે કે જ્યારે પણ કોઈ બાળકે અથવા બળાત્કારનો પીડિત સાક્ષી આપવા માટે આવશ્યક બને, ત્યારે જરૂર મુજબ પૂરતા વિરામ આપવામાં આવવા જોઈએ. ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૩૨૭ ની ઉપકલમ (૨) ની જોગવાઈઓ ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૫૪ અને ૩૭૭ હેઠળના ગુનાઓની તપાસ અથવા ટ્રાયલમાં પણ લાગુ પડવી જોઈએ.

૪૩. સ્ટેટ વિ. સંજીવ નંદા [(૨૦૧૨) ૮ એસ.સી.સી. ૪૫૦] માં, અદાલતે વધતી જતી ચિંતાજનક પ્રવૃત્તિનું પુનરોચ્ચાર કરવામાં પોતાને બંધાયેલું અનુભવ્યું:

“૯૯. સાક્ષી વિમુખ થઈ જવો ભારતની ફોજદારી અદાલતો સમક્ષ આવતો એક મોટો ચિંતાજનક પરિબળ છે. સાક્ષીઓ વિમુખ થઈ જવાના ઘણા કારણો હોય છે, પરંતુ છેલ્લા સમયમાં, ખાસ કરીને ઉચ્ચ પ્રોફાઈલના મામલાઓમાં, આપણે જોઈએ છીએ કે સાક્ષીઓનું વિમુખ થવું નિયમિત બન્યું છે, ભલે તે નાણાકીય

પ્રલોભનને કારણે હોય કે અન્ય લલચાવનારી ઓફરોને કારણે, જે સમગ્ર ફોજદારી ન્યાય પ્રણાલીને ખંડિત કરે છે અને લોકોમાં એવી ધારણા ઊભી થાય છે કે બળવાન અને પ્રભાવશાળી વ્યક્તિઓ કાયદાની પકડમાંથી હંમેશા છટકી જઈ શકે છે, અને તેથી પ્રણાલી પ્રત્યે લોકોનો વિશ્વાસ ક્ષીણ થાય છે.

૧૦૦. આ અદાલતે સ્ટેટ ઓફ એમ.પી. વિ. રમેશ મિશ્રા અને અન્ય [એ.આઈ.આર. ૧૯૯૬ એસ.સી. ૨૭૬૬] માં એવું ઠરાવ્યું હતું કે એ સમાન રીતે સ્થિર કાનૂની સિદ્ધાંત છે કે પ્રતિકૂળ સાક્ષીની સાક્ષીને સંપૂર્ણપણે નામંજૂર કરી શકાતી નથી, જો તેણે ફરિયાદ પક્ષ અથવા આરોપીના પક્ષમાં કંઈ કહ્યું હોય; પરંતુ તેવી સાક્ષીને અત્યંત નજીકથી ચકાસણીને આધીન રાખી શકાય અને સાક્ષીનો તે ભાગ, જે ફરિયાદ પક્ષ અથવા બચાવ પક્ષના કેસ સાથે સુસંગત હોય, સ્વીકારી શકાય. કે. અંબાઝગન વિ. સુપરિન્ટેન્ડન્ટ ઓફ પોલીસ અને અન્ય (એ.આઈ.આર. ૨૦૦૪ એસ.સી. ૫૨૪) માં, આ અદાલતે એવું ઠરાવ્યું હતું કે જો કોઈ અદાલત એવું નિષ્કર્ષે આવે કે આ પ્રક્રિયામાં સાક્ષીની વિશ્વસનીયતા સંપૂર્ણપણે ખંડિત થઈ નથી, તો તે યોગ્ય સાવચેતી સાથે સાક્ષીની સાક્ષી સંપૂર્ણરૂપે વાંચી અને વિચાર્યા પછી, નોંધ પર રહેલા પુરાવાના પ્રકાશમાં, તેની જુબાનીનો જે ભાગ તેને વિશ્વસનીય જણાય તે સ્વીકારી શકે અને તેના આધારે કાર્યવાહી કરી શકે. હાલના કેસમાં નીચલી

અદાલત તથા વડી અદાલત બન્નેએ ચોક્કસપણે આપું જ કર્યું હતું અને તેમણે આરોપીને દોષિત ઠેરવ્યો હતો.

૧૦૧. તેમ છતાં, વર્તમાન મામલામાં રહેલી આ ચિંતાજનક હકીકત પ્રત્યે અમે આંખ આડા કાન કરી શકતા નથી કે ઘટનાસ્થળે હાજર રહેલો ઈજાગ્રસ્ત સાક્ષી પણ વિમુખ થયો હતો. આ અદાલતે સિદ્ધાર્થ વશિષ્ઠ @ મનુ શર્મા વિ. રાજ્ય (એન.સી.ટી. ઓફ દિલ્હી) (૨૦૧૦) ૬ એસ.સી.સી. ૧ અને ઝાહિરા હબીબુલ્લાહ શેખ વિ. ગુજરાત રાજ્ય, એ.આઈ.આર. ૨૦૦૬ એસ.સી. ૧૩૬૭ માં, પોલીસ દ્વારા નિવેદનો યોગ્ય રીતે નોંધવામાં ન આવવા તથા ધમકી, લાલચ અને હેરફેરની અન્ય પદ્ધતિઓના કારણે ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષી દ્વારા નિવેદનોમાંથી પીછેહઠ કરવામાં આવવા જેવી પ્રણાલીની સ્પષ્ટ ખામીઓ ઉપર પ્રકાશ પાડ્યો હતો. તેમ છતાં, અદાલતો વાસ્તવિકતાઓ સામે આંખ મીંચી શકતી નથી. જો કોઈ સાક્ષી ન્યાયિક પ્રક્રિયાને નિષ્ફળ બનાવવા માટે વિમુખ બને, તો અદાલતો મૂક દર્શક બનીને ઊભી ન રહે અને સત્ય બહાર લાવવા માટે સર્વ પ્રયત્નો કરવાં જોઈએ. ફોજદારી ન્યાયિક પ્રણાલીને એવા ભોળા સાક્ષીઓ દ્વારા ઉથલાવી શકાય નહીં, જે દબાણ, લાલચ અથવા ધમકી હેઠળ વર્તે છે. વધુમાં, આઈ.પી.સી. ની કલમ ૧૯૩ ખોટો પુરાવો આપવા બદલ દંડની જોગવાઈ કરે છે, પરંતુ તેનો ભાગ્યે જ અમલ કરવામાં આવે છે.”

૪૪. વિવિધ કેસોના વિશ્લેષણ પરથી, નીચે દર્શાવેલ કારણો નિષ્કર્ષિત કરી શકાય છે, જે સાક્ષીઓને અદાલત સમક્ષ આપેલા પોતાના નિવેદનોથી પાછા ફરવા અને પ્રતિકૂળ થવા માટે પ્રેરિત કરે છે:

“(૧) ધમકી/ભયભીત કરવું.(૨) વિવિધ સાધનો દ્વારા પ્રેરણા.
(૩) આરોપી દ્વારા બળપ્રયોગ અને ધનબળનો ઉપયોગ.(૪)
ઠરાવટી સાક્ષીઓનો ઉપયોગ.(૫) દીર્ઘકાલીન નીચલી અદાલતી
કાર્યવાહી.(૬) તપાસ અને વિચારણ દરમિયાન સાક્ષીઓને પડતી
હેરાનગતિ.(૭) સાક્ષીની વૈરભાવનાને નિયંત્રિત કરવા માટે
કોઈપણ સ્પષ્ટ અને નિશ્ચિત કાયદાકીય જોગવાઈનું અસ્તિત્વ ન
હોવું.”

૪૫. ધમકી અને ધાકધમકી સાક્ષીઓ પ્રતિકૂળ બનવાના મુખ્ય કારણોમાંનું એક રહ્યું છે. બેન્થમે કહ્યું હતું: “સાક્ષીઓ ન્યાયની આંખો અને કાન છે”. જ્યારે સાક્ષીઓ કાયદાની અદાલતમાં યોગ્ય રીતે જુબાની આપી શકતા નથી, ત્યારે તેના પરિણામે દોષસિદ્ધિનો દર નીચો રહે છે અને ઘણી વાર કઠોર અપરાધીઓ પણ દોષસિદ્ધિમાંથી બચી જાય છે. તે ફોજદારી ન્યાય વિતરણ પ્રણાલી પ્રત્યે જનવિશ્વાસને હચમચાવી દે છે. આ જ કારણસર સાક્ષી સંરક્ષણ વિષયે ઘણો વિચારવિમર્શ થયો છે અને વિવિધ સ્તરોએ એવી માંગ કરવામાં આવી છે કે રાજ્યએ, ઓછામાં ઓછું સત્તાધીશો, રાજકીય આશ્રય ધરાવતા લોકો, તથા બળ અને ધનશક્તિ વાપરી શકતા વ્યક્તિઓ સંકળાયેલા સંવેદનશીલ કેસોમાં, સાક્ષી સંરક્ષણ

કાર્યક્રમ અમલમાં મૂકવામાં નિશ્ચિત ભૂમિકા ભજવવી જોઈએ, જેથી કાર્યવાહી કલુષિત અને પાટા પરથી ઉતરી ન જાય અને સત્ય બલિદાન ન બને. આ અંગેનો કડક અને સ્પષ્ટ સંદેશ ઝહીરા હબીબુલ્લાહના કેસમાં પણ આપવામાં આવ્યો હતો.

૪૬. સાક્ષીઓ નિર્ભયપણે અને સત્યતાપૂર્વક નિવેદન આપી શકે તે માટે સાક્ષી સંરક્ષણ માટે લેવાયેલા ઉપાયોને યોગ્ય ઠેરવતાં, ફોજદારી ન્યાય પ્રણાલીના સુધારાઓ બાબત જસ્ટિસ માલીમથ સમિતિના અહેવાલ, ૨૦૦૩ માં નીચે મુજબ નોંધ કરવામાં આવી છે:

૧૧.૩ બીજી એક મુખ્ય સમસ્યા એવી છે કે વિવિધ તબક્કાઓએ જોખમનો સામનો કરતા સાક્ષીઓ તથા તેમના પરિવારજનોની સુરક્ષા અંગે ગંભીર પ્રશ્નો ઊભા થાય છે. તેમને ઘણી વખત ધમકીઓ આપવામાં આવે છે અને ધમકીની ગંભીરતા કેસના પ્રકાર તથા આરોપી અને તેના પરિવારની પૃષ્ઠભૂમિ પર નિર્ભર રહે છે. ઘણી વખત નિર્ણાયક સાક્ષીઓને અદાલતમાં સાક્ષી આપતા પહેલાં જ ધમકાવવામાં આવે છે અથવા તેમને ઈજા પહોંચાડવામાં આવે છે. જો સાક્ષી તેમ છતાં અનુકૂળ ન બને, તો તેની હત્યા પણ કરવામાં આવી શકે છે. આવી પરિસ્થિતિમાં, જ્યાં સુધી સાક્ષીને રક્ષણની ખાતરી આપવામાં ન આવે અથવા તેને કોઈ પ્રકારના શારીરિક વેશાંતર દ્વારા ગોપનીયતા સુનિશ્ચિત ન કરવામાં આવે, ત્યાં સુધી તે પુરાવો આપવા આગળ આવશે નહીં... સાક્ષી તથા

તેના પરિવારના સભ્યોના રક્ષણ માટે એક સર્વગ્રાહી કાયદો
ઘડવાનો સમય આવી ગયો છે.

૪૭. લગભગ સમાન અસરવાળા ભારતના કાયદા પંચના તેના ૧૯૮મા
અહેવાલમાં “સાક્ષીની ઓળખના સંરક્ષણ અને સાક્ષી સંરક્ષણ કાર્યક્રમો”
અંગે કરવામાં આવેલા અવલોકનો પણ છે, જે તેમાંની નીચેની ચર્ચામાંથી
જોઈ શકાય છે:

તેનું કારણ શોધવા માટે દૂર જવું પડે તેમ નથી. આતંકવાદના ભોગ
બનનારાઓ તથા મહિલાઓ અને કિશોરો વિરુદ્ધના લૈંગિક
ગુનાઓના પીડિતોના મામલામાં, અમે સમાજના એવા વર્ગ સાથે
વ્યવહાર કરી રહ્યા છીએ, જેમાં અત્યંત સંવેદનશીલ લોકોનો
સમાવેશ થાય છે, ભલે તેઓ પીડિત હોય કે સાક્ષી. પીડિતો અને
સાક્ષીઓ પોતાના જીવનને અથવા પોતાના સગાસંબંધીઓના
જીવનને અથવા તેમની મિત્રતાને ભય કે જોખમ હેઠળ હોય છે.
સ્પષ્ટ છે કે ભારતીય દંડ સંહિતા, ૧૮૬૦ તેમજ અન્ય વિશેષ
અધિનિયમો હેઠળના ગંભીર ગુનાઓના મામલામાં, જેઓમાંથી
કેટલાકનો અમે ઉપર ઉલ્લેખ કર્યો છે, પીડિતો અને સાક્ષીઓ માટે
પૂર્ણતઃ સમાન પરિસ્થિતિઓ અનિવાર્યપણે ઊભી થવાની હોય છે.
વિશેષ કાયદાઓ હેઠળના કેટલાક ગુનાઓના મામલામાં પીડિતો
અને સાક્ષીઓને એવો ભય કે જોખમ વધુ સામાન્ય અને વધુ સ્પષ્ટ
હોઈ શકે, પરંતુ કેટલાક ગંભીર ગુનાઓમાં સંકળાયેલા અથવા

સંબંધિત પીડિતો અને સાક્ષીઓના મામલામાં એવો ભય તુલનાત્મક રીતે ઓછો મહત્વનો હોઈ શકે એમ નથી. સ્પષ્ટ છે કે જો વિશેષ ગુનાઓના મામલામાં ચાલતી કાર્યવાહી આરોપી તેમજ પીડિતો/સાક્ષીઓ બન્ને માટે ન્યાયસંગત હોવી જરૂરી હોય, તો પછી ભારતીય દંડ સંહિતા, ૧૮૬૦ હેઠળ આવતા ગંભીર સ્વભાવના અન્ય સામાન્ય ગુનાઓના મામલામાં તે સમાન રીતે ન્યાયસંગત કેમ ન હોવી જોઈએ તે માટે કોઈ કારણ નથી. બંને પ્રકારના મામલાઓમાં સામાન્ય તત્વ ભય અથવા જોખમ, અથવા વધુ યોગ્ય રીતે કહીએ તો તેની સંભાવના છે. તેથી જ અન્ય દેશોના અનેક સામાન્ય કાયદાઓમાં પીડિતો અને સાક્ષીઓના સંરક્ષણની જોગવાઈ કરવામાં આવી છે.

૪૮. ઉપરોક્ત બાબતો ઉપરાંત, સાક્ષીઓ પ્રતિકૂળ બની જવાના અન્ય એક મહત્વપૂર્ણ કારણ તરીકે જેને 'સમાધાનની સંસ્કૃતિ' તરીકે વર્ણવવામાં આવે છે તે હોઈ શકે છે. બળાત્કારના મુકદ્દમાઓમાં આવી સંસ્કૃતિ અંગે ટિપ્પણી કરતાં, પ્રતીક્ષા બક્ષી, "જસ્ટિસ ઈઝ અ સિક્રેટ: કોમ્પ્રોમાઈઝ ઇન રેપ ટ્રાયલ્સ" (૨૦૧૦) ૪૪, અંક ૩, કોન્ફિડેન્સિયલ ટુ ઇન્ડિયન સોસિયોલોજી, પૃષ્ઠો ૨૦૭-૨૩૩, એ નીચે મુજબ આ સમસ્યાને ઉજાગર કરી છે:

“ સુનવણી દરમિયાન, સમાધાન બચાવ પક્ષના વકીલો અને આરોપીના હાથમાં એવી સાધનરૂપ બને છે કે જેના દ્વારા ફરિયાદીઓ અને પીડિતાઓ પર અદાલતમાં પોતાની સાક્ષી બદલી નાખવા માટે દબાણ કરવામાં આવે છે. ચાલો, હવે આગ્રાના તાજેતરના એક પ્રકરણ તરફ વળીએ, જેમાં એક યુવા દલિત મહિલાની સામૂહિક બળાત્કાર કરવામાં આવ્યો હતો અને બળાત્કારીને જમીન પર મુક્ત કરવામાં આવ્યો હતો. આરોપીએ પીડિતાને ધમકી આપી હતી કે જો તે સમાધાન નહીં કરે, તો તેની સાથે ફરી બળાત્કાર કરવામાં આવશે. તેના પર બળાત્કાર થયા પછી લગભગ એક વર્ષ બાદ તેણે આત્મહત્યા કરી હતી. અમે નોંધીએ છીએ કે ચુકાદામાં એવું નોંધાયેલું છે કે પીડિતાએ સમાધાન કરવા માટેના દબાણના અનુસંધાનમાં આત્મહત્યા કરી હતી, પરંતુ તે ચુકાદો સમાધાન કરવા માટે કરાયેલા દબાણને પીડિતા અને તેના પરિવાર સામેની ગુનાહિત ધમકી તરીકે ગુનાત્મક રૂપ આપતો નથી. જ્યાં કોઈ સાક્ષી સંરક્ષણ કાર્યક્રમ નથી તેવા પરિપ્રેક્ષ્યમાં, સમાધાન જેવી સામાજિક-કાનૂની શ્રેણીની સામાન્યકરણકારી ભૂમિકા આતંકને સોદામાં ફેરવી દે છે. ઘણીવાર આ જ કારણ બને છે કે, જો પીડિતા જીવવાની ઈચ્છા ન ગુમાવે, તો પણ કેસ ચલાવવા માટે આવે ત્યાં સુધી ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષીઓ નિયમિત રીતે પ્રતિકૂળ થઈ જાય છે.

અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો, મેં દર્શાવ્યું છે કે કાયદેસરતા હકીકતમાં સામાજિકતામાં વિશેષરૂપ ગણાય છે; આ પ્રસંગે એવી સામાજિકતા, જે જાતિઆધારિત પિતૃસત્તાત્મકતાથી ચિહ્નિત છે, તેવી સ્થિતિમાં સમાધાનને સક્રિય રીતે, જિલ્લા અદાલતની એક મહિલા ન્યાયાધીશના શબ્દોમાં કહીએ તો, ‘સમાજમાં સામાજિક સંબંધોની પુનઃસ્થાપના માટેની એક પદ્ધતિ’ તરીકે માનવામાં આવે છે.”

૪૯. આ સંદર્ભમાં, ડેનિએલા બેરટીના બે લેખ શત્રુતાપૂર્ણ સાક્ષીઓના સમાજશાસ્ત્રીય વિશ્લેષણમાં ઊંડાણપૂર્વક પ્રવેશે છે અને નોંધે છે કે ગામડાંના સમાધાનો (અને સંભવતઃ સમવયસ્ક દબાણ) સાક્ષીઓ શત્રુતાપૂર્ણ બની જવાના એક કારણ છે. તેના એક લેખમાં [ડેનિએલા બેરટી, “લોની અદાલતો અને કાનૂની પ્રથા, પૃષ્ઠ ૬-૭], તે લખે છે:

જે કારણો અહીં સમજાવી શકાય તેમ નથી, તેવા કારણોસર, કાનૂની કેસ શરૂ કરનાર વ્યક્તિઓ પણ પાછળથી પોતાનું મન બદલી શકે છે અને સમાધાન અથવા ગોઠવણના બિનસત્તાવાર સ્વરૂપોનો માર્ગ અપનાવે છે. તેથી, જે કેસો વાસ્તવમાં ફોજદારી અદાલતખંડ સુધી પહોંચે છે, તેના નૃવિજ્ઞાનાત્મક અવલોકનો સ્થાનિક સમાજ અને રાજ્યની ન્યાયિક વહીવટી વ્યવસ્થા વચ્ચે ઊભા થતા તણાવોના પ્રકારો અંગે સમજ પ્રદાન કરે છે. જ્યારે

સાક્ષીઓ પ્રાથમિક તપાસ દરમિયાન પોલીસ સમક્ષ પોતે કથિત રીતે શું કહ્યું હતું તે ન્યાયાધીશ સમક્ષ નકારી કાઢે છે, ત્યારે આ તણાવો વિશેષરૂપે સ્પર્શાણીય બને છે. ઘણીવાર એ જ ક્ષણે તેઓ પ્રતિકૂળ બની જાય છે. અહીં મને દર્શાવવું આવશ્યક છે કે સામાન્ય વિધિ-પ્રણાલીની પરિભાષામાં જેને “પ્રતિકૂળ સાક્ષીઓ” કહેવામાં આવે છે, તે સમસ્યા હકીકતમાં ભારતમાં વ્યાપક છે અને તેના કારણે ન્યાયાધીશો તથા રાજકારણીઓ તરફે અનેક પ્રતિક્રિયાઓ ઉદ્ભવી છે, તેમજ અખબારોના સંપાદકીયોમાં અસંખ્ય ચર્ચાઓ પણ થઈ છે. યદ્યપિ આ સમસ્યા વિશેષ પ્રાસંગિકતા એવા બહુચર્ચિત અને વ્યાપક પ્રચારિત વિચાલણોમાં ધારણ કરે છે, જ્યાં સાક્ષીઓ પર રાજકીય દબાણ લાદવામાં આવતું હોય અથવા તેમને લાંચ આપવામાં આવતી હોય, તથાપિ નાના જિલ્લા નગરોમાં કાર્યરત ન્યાયાધીશો અને સરકારી વકીલોને રોજબરોજ જે પરિસ્થિતિનો નિયમિત સામનો કરવો પડે છે, તે પણ આ જ સમસ્યાની પુનરાવર્તિત દૈનિક સ્થિતિ છે. આવા અનેક કેસોમાં, પ્રતિકૂળ વર્તન વિવિધ એવી ગતિશીલ પરિસ્થિતિઓનું પરિણામ હોય છે, જે વિચાલણના પરિણામમાં દખલ કરે છે — ગામ અથવા કુટુંબની એકતા, તે જ ગેરકાયદેસર પ્રવૃત્તિમાં સહભાગિતા જેના માટે આરોપી સામે ગુનો આક્ષેપિત કરવામાં આવ્યો હોય છે (જેમ કે ભાંગની ખેતીના કેસમાં), રાજકીય હિતો, કુટુંબીય દબાણો,

આર્થિક વળતરના વિવિધ સ્વરૂપો, અને તેથી આગળ. ક્યારેક સાક્ષી માત્ર એટલા માટે “પ્રતિકૂળ” બને છે કે તેના અથવા તેની અગાઉના નિવેદન અંગેના પોલીસ દસ્તાવેજો સ્પષ્ટપણે ખોટા હોય છે. ન્યાયાધીશો પોતે પણ સારી રીતે જાણે છે કે પોલીસ પોતાના કેસોને મજબૂત બનાવવા માટે ખોટાં નિવેદનો લખે છે. ન્યાયિક વર્તુળોમાં આ બાબત જાણીતી હોવા છતાં, અત્રે વર્ણવવામાં આવેલી આ ગતિશીલતાઓનો વિચારણાની સમગ્ર અવધિ દરમિયાન તેઓ જેમ પ્રગટ થાય છે તે રીતે હજુ સુધી અભ્યાસ થયો નથી. તેમ છતાં, મારું સંશોધન સૂચવે છે કે સાક્ષી દ્વારા પોતાના અગાઉના નિવેદનમાંથી પાછું ફરવું એ વિચારણામાં એક નિર્ણાયક ક્ષણ છે, જે વિચારણામાં સંકળાયેલા વ્યક્તિઓ અને અદાલતી ચંત્રણા વચ્ચે ઊભા થતા તણાવોનું સ્પષ્ટ રીતે સંક્ષેપરૂપ પ્રતિબિંબ આપે છે.

મારા ક્ષેત્રકાર્યના અનુભવોમાં, સાક્ષીઓ માત્ર ત્યારે જ “વિરોધી” બનતા નથી જ્યારે તેઓ પોલીસ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલા કેસમાં સીધા જ સંકળાયેલા હોય, પરંતુ ત્યારે પણ બને છે જ્યારે તેઓ ફરિયાદી પક્ષની બાજુએ હોય. પોલીસ તપાસ અને વાસ્તવિક સુનાવણી વચ્ચે પસાર થતી ઘણી વખત નોંધપાત્ર લાંબી અવધિ દરમિયાન, મેં વારંવાર નિરીક્ષણ કર્યું છે કે, ફરિયાદ નોંધાવનાર પક્ષ (અને જે મુખ્ય સાક્ષી બને છે) વળતર, ધમકી

અથવા બ્લેકમેઈલના સાધનોથી બીજા પક્ષ સાથે સમાધાન કરીને કેસને અપૂરણીય રીતે નુકસાન પહોંચાડી શકે છે.

૬૩ હાલનો કેસ એવો નથી જેમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે સમજાવ્યા મુજબ “સમાધાનની સંસ્કૃતિ” ના કારણે સાક્ષીઓ પક્ષવિમુખ બન્યા હોય. હાલનો કેસ એવો છે જેમાં સાક્ષીઓના પક્ષવિમુખ બનવાના મુખ્ય કારણો ધમકીઓ અને ભયપ્રદ દબાણ રહ્યા છે. તેથી, અદાલતે આવા પ્રકારના કેસોનો વાસ્તવિક દૃષ્ટિકોણથી અને તેઓ જે સંવેદનશીલતા લાયક છે તે સંવેદનશીલતા સાથે વિચાર કરવો અપેક્ષિત છે; અન્યથા સામાન્ય માણસ ધીમે ધીમે ન્યાયતંત્રની કાર્યક્ષમતામાંથી પોતાનો વિશ્વાસ ગુમાવવાની દિશામાં વળી શકે છે, અને જો આવું બને, તો તે કોઈપણ માટે સામનો કરવો પડે એવો દુઃખદ દિવસ ગણાશે.

૬૪ મારે આ તાત્કાલિક કેસના ગંભીર અને ચિંતાજનક તથ્યો પ્રત્યે આંખ મીંચવી ન જોઈએ, જેમાં સ્થળ પર હાજર રહેલા સ્વતંત્ર પ્રત્યક્ષદર્શીઓ પણ વિમુખ થઈ ગયા હતા. જેમણે ઓળખ પેરેડમાં પણ આરોપી વ્યક્તિઓની ઓળખ કરી હતી તે સાક્ષીઓ પણ વિમુખ થઈ ગયા હતા. ફરિયાદ પક્ષ, મોટેભાગે, માત્ર એક જ બાબત સ્થાપિત કરી શક્યું હોવાનું કહી શકાય કે મૃત્યુ પામનારનું અવસાન આગ્રેય શસ્ત્રથી થયેલી ઈજાઓના કારણે થયું હતું.

કપ શ્રી રાજૂ, વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલે ઉગ્રપણે રજૂઆત કરી કે આ અદાલતે નોંધાયેલા પુરાવાનો પરિચય કર્યો નથી, અને આવી પરિસ્થિતિમાં, માત્ર ૧૦૫ મુખ્ય સાક્ષીઓ પ્રતિકૂળ થયા છે એટલા માટે ફરિયાદ પક્ષ નિષ્ફળ જવાની શક્યતા છે એવો અનુમાન આ અદાલતે દોરવો જોઈએ નહીં. આ તબક્કાએ આ અદાલતે પુરાવામાં પ્રવેશ કરવો જોઈએ નહીં અને તેની મૂલવણી પણ કરવી જોઈએ નહીં, વિશેષ કરીને જ્યારે પુનઃટ્રાયલ માટે આદેશ કરવાની બાબત હોય. જે બાબત મહત્વપૂર્ણ રીતે જોવાની છે તે એ છે કે આરોપીઓએ ન્યાયના પ્રશાસનમાં જે રીતે અને અશિષ્ટ ઢબે, નિર્ભયતાપૂર્વક તથા સીધી રીતે હસ્તક્ષેપ કર્યો છે. જો કોઈ સાક્ષી ન્યાયિક પ્રક્રિયાને નિષ્ફળ બનાવવાના હેતુથી પ્રતિકૂળ બને, તો અદાલતે મૌન દર્શક બનીને ઊભી રહેવું જોઈએ નહીં અને સત્ય બહાર લાવવા માટે દરેક પ્રયાસ થવો જોઈએ. દબાણ, લાલચ અથવા ધમકી હેઠળ વર્તતા એવા ભોળા સાક્ષીઓના કારણે ફોજદારી ન્યાયિક પ્રણાલીને પલટી શકાતી નથી. હું આ હકીકતથી સભાન છું કે પુનઃટ્રાયલ અંતિમ ઉપાય હોવો જોઈએ અને તે પણ ત્યારે જ, જ્યારે એવો માર્ગ અત્યંત અનિવાર્ય બની જાય. “ન્યાયના નિષ્ફળતા”ને ટાળવા માટે તેનો આશ્રય માત્ર અતિઅપવાદરૂપ પરિસ્થિતિઓમાં જ લેવો જોઈએ. વર્તમાન મામલો પ્રક્રિયામાં થયેલી કોઈ ચૂક અથવા ગેરકાયદેસરતા વિષયક નથી. આવી બાબતોની કાળજી અપીલી અદાલત લઈ શકે છે, કારણ કે પુરાવાની પુનઃમૂલવણી કરવાની તેને સંપૂર્ણ સત્તા છે. વર્તમાન મામલો તો ન્યાયની સંપૂર્ણ નિષ્ફળતાનો છે.

૬૬ આ તબક્કે, પ્રતિવાદી નં. ૫ તરફે હાજર રહેલા વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી રાજુએ જેના પર દઢ નિર્ભરતા મૂકી છે, તે મારા એક આદેશ પર હું નજર કરું. લવજીભાઈ અમરશીભાઈ ભાલોડિયા વિ. ગુજરાત રાજ્ય અને અન્ય [વિશેષ ફોજદારી અરજી (ટ્રાન્સફર) નં. ૩૧૬૭ ઓફ ૨૦૧૬, જેનો નિર્ણય ૨૨મી માર્ચ ૨૦૧૭ના રોજ કરવામાં આવ્યો હતો], તે મામલામાં આ અદાલતે તે કેસના તથ્યોમાં નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું:

“૧૫. આ એવો કેસ છે, જેમાં નીચલી અદાલત દ્વારા ચુકાદો અને આદેશ ઉચ્ચારિત થાય તે પહેલાં જ નવી સિરેથી ચલાવવાની સુનાવણી માટે પ્રાર્થના કરવામાં આવી રહી છે. નીચલી અદાલતે હજી નોંધ પર ઉપલબ્ધ પુરાવાની સમગ્ર મૂળવણીના આધારે આરોપીની દોષિતતા કે નિર્દોષિતતા નિર્ધારિત કરવાની બાકી છે. ફોજદારી કેસને બીજી અદાલતમાં બદલી આપવાની તથા નવી સિરેથી સુનાવણી ચલાવવાનો આદેશ આપવા માટે જે એકમાત્ર આધાર પર પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે તે એવો છે કે ઘણા સાક્ષીઓ પ્રતિકૂળ થઈ ગયા હતા અને તેઓ આરોપી વ્યક્તિઓના દબાણ અથવા પ્રભાવને કારણે, વિશેષ કરીને પોલીસ અધિકારી એવા આરોપી નં. ૭ ના કારણે, પ્રતિકૂળ થયા હોઈ શકે. એ સત્ય છે કે એક સમયે સરકારી વકીલની પ્રેરણાએ પણ આરોપી વ્યક્તિઓ તરફે અનાવશ્યક હસ્તક્ષેપ અંગે ફરિયાદ કરવામાં આવી હતી, પરંતુ નોંધ દર્શાવે છે કે ત્યારબાદ આ કેસ માટે બીજા સરકારી વકીલની નિમણૂંક કરવામાં આવી

હતી અને તેમની સંતોષપ્રમાણે પુરાવા નોંધવામાં આવ્યા અને બંધ કરવામાં આવ્યા. ઉપર નોંધ્યા મુજબ, ૩૬ સાક્ષીઓમાંથી ૧૧ સાક્ષીઓએ, ફરિયાદી પોતે સહિત, ફરિયાદ પક્ષના કેસને સંપૂર્ણ રીતે સમર્થન આપ્યું છે.

૧૬. ફક્ત એટલા માટે કે કેટલાક સાક્ષીઓ, વિશેષ કરીને પંચ સાક્ષીઓ, પ્રતિકૂળ બની ગયા છે, તે માત્રથી ડીનોવો ટ્રાયલનો આદેશ આપવા માટે પૂરતું ગણાશે નહીં. કંઈક સબળ બાબત દર્શાવવામાં આવવી જોઈએ, જેના આધારે અદાલત આ નિષ્કર્ષે પહોંચી શકે કે ટ્રાયલ નિષ્પક્ષ અને પારદર્શક રીતે હાથ ધરવામાં આવી નથી અને યોગ્ય તથા દૃઢ પુરાવા રજૂ કરવામાં ફરિયાદ પક્ષના માર્ગમાં અવરોધો ઉભા કરવામાં આવ્યા હતા.”

૬૭ ઉપર સંદર્ભિત પ્રકરણના તથ્યો સંપૂર્ણપણે ભિન્ન હતા. હકીકતમાં, તે અરજીનો સાર એક અદાલતમાંથી બીજી અદાલતમાં ફોજદારી કેસના સ્થાનાંતરણ માટેનો હતો. તેમાં નવેસરથી ટ્રાયલ ચલાવવાની પ્રાર્થના પણ હતી, કારણ કે થોડાક સાક્ષીઓ પ્રતિકૂળ બની ગયા હતા. લવજીભાઈ (ઉપરોક્ત) ના કેસના તથ્યો, કોઈપણ રીતે કલ્પના કરવામાં આવે તો પણ, હાલ હાથે રહેલા કેસના તથ્યો સાથે સરખાવી શકાય તેમ નથી. લવજીભાઈ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં, મેં અવલોકન કર્યું હતું કે અદાલત આ નિષ્કર્ષે પહોંચે કે ટ્રાયલ ન્યાયસંગત અને પારદર્શક રીતે હાથ ધરવામાં આવી નથી અને પુનર્વિચારણા આવશ્યક છે, તે માટે કંઈક મહત્વપૂર્ણ બાબત દર્શાવવી જરૂરી છે. હાલનો કેસ

એવો છે જેમાં રિટ અરજદારે કંઈક મહત્વપૂર્ણ કરતાં પણ વધુ દર્શાવ્યું છે, જે પુનર્વિચારણાને યોગ્ય ઠરાવે છે. તેથી, લવજીભાઈ (ઉપરોક્ત) ના મામલામાં કરવામાં આવેલ આદેશ આરોપી વ્યક્તિઓને કોઈ મદદરૂપ નથી.

૬૮ રામ ચંદર વિ. હરિયાણા રાજ્ય [(૧૯૮૧) ૩ એસ.સી.સી. ૧૯૧ માં ફોજદારી ટ્રાયલમાં અધ્યક્ષસ્થ ન્યાયાધીશ વિશે વાત કરતાં, ચિન્નપ્પા રેડ્ડી, જે. એ નિરીક્ષણ કર્યું હતું કે જો ફોજદારી અદાલત ન્યાય વિતરણમાં અસરકારક સાધન બનવાની હોય, તો અધ્યક્ષસ્થ ન્યાયાધીશે માત્ર દર્શક અને માત્ર નોંધ લેતી ચંત્ર જેવી ભૂમિકા છોડવી જ જોઈએ. સત્ય જાણી શકાય તે હેતુથી સાક્ષીઓને પ્રશ્નો પૂછીને બુદ્ધિશીલ અને સક્રિય રસ દર્શાવી, તેમણે ટ્રાયલમાં સહભાગી બનવું જોઈએ. વિદ્વાન ન્યાયાધીશે સેશન્સ જજ, નેલ્સોર વિ. ઇન્થા રમણા રેડ્ડી [(૧૯૭૨) ક્રિ. એલ.જે. ૧૪૮૫] માંથી એક અવતરણ પુનઃઉદ્ધૃત કર્યું હતું, જે નીચે મુજબ છે:—

દરેક ફોજદારી ઘટના સત્યની શોધયાત્રા છે, જેમાં સત્ય જ અભિયોજન છે. અધ્યક્ષસ્થ ન્યાયાધીશનું કર્તવ્ય છે કે સત્યની શોધ કરવા અને ન્યાયના હેતુને આગળ વધારવા માટે તેમની સમક્ષ ખુદા રહેલા દરેક માર્ગનો અન્વેષણ કરે. તે હેતુ માટે, પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૬૫ દ્વારા તેમને સાક્ષીઓ સમક્ષ પ્રશ્નો પૂછવાનો અધિકાર સ્પષ્ટપણે પ્રદાન કરવામાં આવ્યો છે. વાસ્તવમાં, ન્યાયાધીશને

આપવામાં આવેલો આ અધિકાર એટલો વ્યાપક છે કે તેઓ પોતાની ઈચ્છા મુજબ, કોઈપણ સ્વરૂપમાં, કોઈપણ સમયે, કોઈપણ સાક્ષીને, અથવા પક્ષકારોને, કોઈપણ હકીકત વિશે, તે સંબંધિત હોય કે અસંબંધિત હોય, પ્રશ્ન પૂછી શકે છે. ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૭૨(૨) અદાલતને કોઈ કેસમાં પોલીસ ડાયરીઓ મંગાવવાની અને સુનવણીમાં તેની સહાય માટે તેનો ઉપયોગ કરવાની સત્તા આપે છે. કમિટિંગ મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ થયેલી કાર્યવાહીનો અભિલેખ પણ સેશન્સ જજ દ્વારા સુનવણીમાં તેમને વધુ સહાયરૂપ થવા માટે જોવામાં આવી શકે છે.

૬૯ આમ કહેતાં, વધુમાં એમ ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે સત્ય બહાર લાવવા તેમજ નબળા અને નિર્દોષનું રક્ષણ કરવા અદાલત કાર્યવાહી દરમિયાન સક્રિય રીતે ભાગ લઈ શકે છે અને પ્રશ્નો પૂછવામાં તે નિશ્ચિતપણે ફરિયાદ પક્ષની ભૂમિકા ધારણ કરવી જોઈએ નહીં.

૭૦ રત્તિરામ અને અન્ય વિ. મધ્ય પ્રદેશ રાજ્ય [(૨૦૧૨) ૪ એસસીસી ૫૧૬] માં, નિષ્પક્ષ ટ્રાયલના વિષયમાં અદાલતે અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યો કે:-

... મૂળભૂત રીતે, ન્યાયસંગત અને નિષ્પક્ષ સુનવણીનો પવિત્ર હેતુ હોય છે. તેનો સ્પષ્ટ ઉદ્દેશ એ છે કે આરોપીને અન્યાયરૂપ પૂર્વગ્રહનો ભોગ બનવું ન પડે. ન્યાયસંગત ટ્રાયલનું સંચાલન એવી રીતથી થવું આવશ્યક

છે, જે અન્યાય, પૂર્વગ્રહ, અપ્રમાણિકતા અને પક્ષપાતને સંપૂર્ણપણે બહાર કાઢે.

ઉક્ત મામલામાં, વધુમાં આ પ્રમાણે ઠરાવવામાં આવ્યું છે:—

“૬૦. ઝડપી સુનાવણીના પાસાઓનું વિવેચન કરતાં, તેને માત્ર આરોપીના એકમાત્ર અધિકાર તરીકે માનવામાં આવી શકે નહીં. પીડિતના અધિકારને મંગલ સિંહ વિ. કિશન સિંહ [(૨૦૧૦) ૧૭ એસીસી ૩૦૩] માં માન્યતા આપવામાં આવી છે, જેમાં આ મુજબ અવલોકન કરવામાં આવ્યું છે: (એસીસી પૃ. ૩૦૭, પરિષેદ ૧૪)

“૧૪. ... ફોજદારી ટ્રાયલની પૂર્ણાહુતિમાં થતો કોઈપણ અતિશય વિલંબ નિઃસંદેહ સામાન્ય રીતે સમાજ પર, અને ખાસ કરીને કેસના બંને પક્ષો પર, અત્યંત હાનિકારક અસર કરે છે. પરંતુ એવું માનવું એક ગંભીર ભૂલ થશે કે ટ્રાયલમાં વિલંબથી ગુનાના પીડિતને તીવ્ર પીડા અને માનસિક વ્યથા થતી નથી. અનેક કેસોમાં પીડિતને આરોપી કરતાં પણ વધુ વેઠવું પડી શકે છે. તેથી, ટ્રાયલમાં થયેલા વિલંબના કારણે થતા તમામ લાભો આરોપીને આપવાનો અને ગુનાના પીડિતને સંપૂર્ણ ન્યાયથી વંચિત રાખવાનો કોઈ કારણ નથી.” (ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે)

૬૧. નોંધપાત્ર છે કે ઇકબાલ સિંહ મારવાહ વિ. મીનાક્ષી મારવાહ [(૨૦૦૫) ૪ એસસીસી ૩૭૦] એસસીસી પૃ. ૩૮૭, પરા ૨૪) માં સર્વોચ્ચ અદાલતની બંધારણીય પીઠે, ભલે ભિન્ન પરિસ્થિતિમાં, એવું પણ અવલોકન કર્યું હતું કે દોષિત વ્યક્તિ વિરુદ્ધ ફરિયાદ પક્ષની કાર્યવાહી કરવામાં વિલંબ થવાથી તેને લાભ થાય છે, કારણ કે સાક્ષીઓ પુરાવો આપવા અનિચ્છુક બની જાય છે અને પુરાવો ગુમ થઈ જાય છે.

૬૨. અમે ઉપરોક્ત સત્તાધિક નિર્ણયોનો ઉદ્દેશ એ વાતને પ્રકાશિત અને સ્પષ્ટ કરવા માટે કર્યો છે કે નીચલી અદાલતમાં વિવાદના નિષ્કર્ષમાં થતો વિલંબ સમાજના સામૂહિક આક્રંદ તેમજ આરોપીની વ્યથા અને પીડા (અને પીડિતની પણ) સાથે સીધો સંબંધ ધરાવે છે. નિશ્ચિતપણે, નિષ્પક્ષ વિચારણું થવું જ જોઈએ અને ન્યાયભ્રંશ થવો નહીં જોઈએ તથા કોઈપણ પરિસ્થિતિમાં આરોપીને પૂર્વગ્રહજન્ય હાનિ થવી નહીં જોઈએ; પરંતુ આ અગત્યની બાબત છે કે પ્રત્યેક પ્રક્રિયાત્મક ત્રુટી અથવા પ્રત્યેક પ્રતિબંધ, જેને સ્વીકારી લેવામાં આવ્યો હોય અને યોગ્ય અવસ્થાએ જેના સામે વાંધો ઉઠાવવામાં આવ્યો ન હોય, તેનાથી વિચારણું કલંકિત થતું નથી કે તે અન્યાયી બની જતું નથી. તેને અન્યાયી ગણવું એટલે પ્રક્રિયામાં પરિપૂર્ણતાના અતિર્થક્ષનીય પરંતુ અવાંછનીય ધોરણને સ્વીકારવા સમાન થશે. પ્રક્રિયાત્મક કાનૂનના

અમલમાં એકદમ નિર્વિકાર અને સંપૂર્ણ વ્યવસ્થા માત્ર ખોખલો ઘોંઘાટ સાબિત થશે, જેનો કોઈ સાર નથી.

X X X X X

૬૪. નોંધનીય છે કે, પીડિતને ફોજદારી ટ્રાયલથી પરાયો અથવા સંપૂર્ણ અજાણ્યો વ્યક્તિ તરીકે ગણવાનો વારો આવતો નથી. સમયના પસાર સાથે ફોજદારી ન્યાયશાસ્ત્રે પીડિતશાસ્ત્ર પર ભાર મૂક્યો છે, જે મૂળભૂત રીતે આરોપી તેમજ પીડિત, બન્નેના દષ્ટિકોણથી ટ્રાયલની અવધારણા છે. બન્નેને સામાજિક પરિપ્રેક્ષ્યમાં જોવામાં આવે છે. અમુક દેશોમાં પીડિતના દષ્ટિકોણને યોગ્ય માન અને આદર આપવામાં આવે છે. આપણા વર્તમાન ફોજદારી ન્યાયશાસ્ત્રમાં અમુક ગુનાઓ અંગે પીડિતની સાક્ષીને સર્વોચ્ચ મહત્વ આપવામાં આવે છે. ક્યારેક એવું માનવામાં આવે છે કે પીડિતના અધિકારનું સંરક્ષણ થાય તે જોવું અદાલતનું કર્તવ્ય છે. પુનર્વિચારણા માટેનો નિર્દેશ આપવો એટલે સમયચક્રને પાછું ફેરવવું અને જો ટ્રાયલ વાસ્તવમાં અયોગ્ય રહી ન હોય તથા ન્યાયનો ભંગ કે ન્યાયની નિષ્ફળતા સર્જાઈ ન હોય, તો એવો નિર્દેશ આપવો ન્યાયનો ઉપહાસ સમાન ગણાય.”

૭૧ જે. જયલલિતા અને અન્ય વિ. કર્ણાટક રાજ્ય [(૨૦૧૪) ૨ એસ.સી.સી. ૪૦૧] ના મામલામાં એવો નિર્ધાર કરવામાં આવ્યો છે કે નિષ્પક્ષ ટ્રાયલ ફોજદારી પ્રક્રિયાનું મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય છે અને આવી નિષ્પક્ષતાને કોઈપણ રીતે અવરોધિત કે જોખમગ્રસ્ત થવા દેવી જોઈએ નહીં. નિષ્પક્ષ ટ્રાયલમાં આરોપી, પીડિત અને સમાજના હિતોનો સમાવેશ થાય છે. તેથી, જીવન અને વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતાના અધિકારની ભાવનામાં, દરેક આરોપીને તેમજ પીડિતને નિષ્પક્ષ, વાજબી અને ચુકિતચુક્ત ટ્રાયલ મળવી જ જોઈએ. જાહેર અધિકારો અને ફરજોના કોઈપણ ભંગ અથવા ઉલ્લંઘનથી સમગ્ર સમુદાય પર પ્રતિકૂલ અસર પડે છે અને તે સામાન્ય રીતે સમાજ માટે હાનિકારક બને છે. વધુમાં એવું પણ અવલોકન કરવામાં આવ્યું છે કે દરેક પરિસ્થિતિમાં અદાલતો ઉપર ન્યાયના વહીવટમાં જનવિશ્વાસ જાળવી રાખવાની ફરજ છે અને આવી ફરજનો હેતુ “કાયદાની મહિમા” ને સ્થાપિત અને અખંડ રાખવાનો છે, અને ફોજદારી કાર્યવાહી સંબંધિત જે કંટાળાજનક અથવા દમનકારી વર્તન થાય છે તે પ્રત્યે અદાલતોએ આંખ આડા કાન ન કરવા જોઈએ. વધુમાં, અદાલતે અવલોકન કર્યું હતું:

ન્યાયસંગત ટ્રાયલનો ઇનકાર જેટલો આરોપી પ્રત્યે અન્યાય છે એટલો જ પીડિત અને સમાજ પ્રત્યે પણ છે. તે માટે આવશ્યક રીતે નિષ્પક્ષ ન્યાયાધીશ સમક્ષની ટ્રાયલ, નિષ્પક્ષ સરકારી વકીલ અને ન્યાયિક શાંતિપૂર્ણ વાતાવરણ આવશ્યક છે. કારણ કે ટ્રાયલનો હેતુ ન્યાય આપવાનો, દોષિતને દોષિત ઠેરવવાનો અને નિર્દોષનું રક્ષણ કરવાનો છે,

તેથી ટ્રાયલ સત્યની શોધ હોવી જોઈએ, અતિ-તકનીકી બાબતોમાં અટવાતી ન હોવી જોઈએ અને એવા નિયમો હેઠળ હાથ ધરવી જોઈએ કે જે નિર્દોષનું રક્ષણ કરે અને દોષિતને દંડિત કરે. ન્યાય માત્ર કરવામાં જ ન આવવો જોઈએ, પરંતુ તે કરવામાં આવ્યો છે એવું પણ દેખાવું જોઈએ. તેથી, મુક્ત અને ન્યાયસંગત ટ્રાયલ સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૧ માટે અનિવાર્ય તત્વ છે. ન્યાયસંગત ટ્રાયલ મેળવવાનો અધિકાર માત્ર મૂળભૂત આધારભૂત અધિકાર જ નથી, પરંતુ માનવ અધિકાર પણ છે. તેથી, ન્યાયસંગત ટ્રાયલમાં આવતો કોઈપણ અવરોધ સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૪નું ઉલ્લંઘનકારક હોઈ શકે. “ફરિયાદ પક્ષની એજન્સી અથવા રાજ્યચંત્રની શિથિલતાને કારણે કોઈપણ ટ્રાયલને અનિશ્ચિત અવધિ સુધી લંબાવવાની મંજૂરી આપી શકાય નહીં અને ટ્રાયલની પૂર્ણતા માટે સમયમર્યાદા નિર્ધારિત કરવાની એ જ વાજબી આધારભૂત કારણ છે.”

૭૨ બબલુ કુમાર અને અન્ય વિ. બિહાર રાજ્ય અને અન્ય [(૨૦૧૫) ૮ એસ.સી.સી. ૭૮૭] માં, સર્વોચ્ચ અદાલતે સિદ્ધાર્થ વશિષ્ઠ ઉપનામ મનુ શર્મા વિ. રાજ્ય (એન.સી.ટી. ઓફ દિલ્હી) [(૨૦૧૦) ૬ એસ.સી.સી. ૧], રત્તિરામ (ઉપરોક્ત), જે. જયલલિતા (ઉપરોક્ત), કર્ણાટક રાજ્ય વિ. કે. ચરપ્પા રેડ્ડી [(૧૯૯૯) ૮ એસ.સી.સી. ૭૧૫] તથા અન્ય નિર્ણયોમાં દર્શાવાયેલા સત્તાધિક નિર્ણયોનો ઉલ્લેખ કરીને એવું ઠરાવ્યું હતું કે, ન્યાયસંગત ટ્રાયલની સંકલ્પના, ફરિયાદ પક્ષની ફરજ, સમાજહિત અને અદાલતની ફરજને

ધ્યાનમાં રાખતાં, નિર્વિવાદપણે એવું કહી શકાય કે ટ્રાયલની અધ્યક્ષતા કરતી વખતે અદાલત મૌન દર્શક અથવા નિઃશબ્દ નિરીક્ષક બની ન રહેવી જોઈએ. અદાલતની ફરજ છે કે ફરિયાદ પક્ષ કે આરોપી પૈકી કોઈ પણ ફોજદારી ટ્રાયલમાં ઉડાઉપણું ન કરે અથવા કાર્યવાહીનું પવિત્રત્વ ખંડિત ન કરે. તેઓ એવી રીતે વર્તન કરીને, જેના પરિણામે ટ્રાયલ એક પ્રહસનરૂપ બની જાય, સમાજહિતનો અપહરણ અથવા કબજો કરી શકતા નથી. આગળ એમ પણ જણાવાયું હતું કે કાયદો “બનાવટી ટ્રાયલ”ને માન્યતા આપતો નથી. આ સમાજ માટે ગંભીર ચિંતાનો વિષય છે. સમૂહના દરેક સભ્યને આવી ટ્રાયલમાં સ્વાભાવિક હિત રહેલું છે. કોઈને પણ તેમાં ભંગ પાડવાની મંજૂરી આપી શકાય નહીં. અદાલત ફરજબદ્ધ છે કે ફરિયાદ પક્ષ કે બચાવ પક્ષ પૈકી કોઈ પણ અનાવશ્યક મુલતવીકરણ ન લે અને ટ્રાયલને પોતાના નિયંત્રણ હેઠળ ન લે.

૭૩ બબ્લુ કુમાર અને અન્ય વિ. બિહાર રાજ્ય [ફોજદારી અપીલ નં. ૯૧૪/૨૦૧૫, જેનો નિર્ણય ૨૦મી જુલાઈ ૨૦૧૫ના રોજ કરવામાં આવ્યો] ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે ફરિયાદ પક્ષની ભૂમિકા અને ન્યાયસંગત ટ્રાયલના પરિપ્રેક્ષ્યમાં અદાલતની ફરજ પર ટ્રાયલ કરી હતી અને તેનું સ્પષ્ટીકરણ કર્યું હતું, જે અંતિમ પરિણામે ફોજદારી ન્યાયના પ્રશાસન પ્રણાલીની યોગ્ય સ્થિરતા તરફ દોરી જાય છે. વિવિધ અન્ય ચુકાદાઓ પર ટ્રાયલ કર્યા બાદ, અદાલતે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું:

“૧૮. ન્યાયસંગત વિચારણાની સંકલ્પનાને, ફરિયાદ પક્ષની ફરજને, સમાજના હિતને અને અદાલતની ફરજને ધ્યાનમાં રાખતાં, નિર્વિવાદપણે એવું કહી શકાય કે જ્યારે અદાલત ટ્રાયલ ઉપર અધ્યક્ષસ્થાન કરે છે ત્યારે તે મૌન દર્શક કે મૂક નિરીક્ષક બની રહી શકતી નથી. અદાલતની ફરજ છે કે ન તો ફરિયાદ પક્ષ અને ન તો આરોપી ફોજદારી ટ્રાયલ સાથે બેઝિકરી કરે અથવા કાર્યવાહીનું પવિત્રત્વ ક્ષીણ કરે. તેઓ આવી રીતે વર્તન કરીને, જેના પરિણામે ટ્રાયલ એક પ્રહસનરૂપ બની જાય, સમાજના હિતનું અપહરણ અથવા અપહરણસદૃશ કબજો કરી શકતા નથી. કાયદો ‘ઢોંગી ટ્રાયલ’ને માન્યતા આપતો નથી. આ સમાજ માટે ગંભીર ચિંતાનો વિષય છે. સમૂહના દરેક સભ્યને આવી ટ્રાયલમાં સ્વભાવજ હિત રહેલું છે. કોઈને પણ તેમાં ભંગ પેદા કરવાની મંજૂરી આપી શકાય નહીં. અદાલત ફરજબદ્ધ છે કે ન તો ફરિયાદ પક્ષ અને ન તો બચાવ પક્ષ અનાવશ્યક મુદ્દત માગે અને ટ્રાયલને પોતાના નિયંત્રણમાં લઈ લે. અદાલત પર કાનૂની ફરજ છે કે ફરિયાદ પક્ષે દર્શાવેલા સાક્ષીઓને તે હાજર કરે અથવા જો સમન્સ જારી કરવામાં આવ્યા હોય તો તે સાક્ષીઓને વાસ્તવમાં તામિલ થાય. જો અદાલતનું એવું મત હોય કે મહત્વપૂર્ણ સાક્ષીઓની તપાસ કરવામાં આવી નથી, તો તેને ફરિયાદ પક્ષને પુરાવા બંધ કરવાની મંજૂરી આપવી જોઈએ નહીં. તેમાં કોઈ શંકા નથી કે ફરિયાદ પક્ષ તમામ મહત્વપૂર્ણ સાક્ષીઓની તપાસ ન પણ કરે, પરંતુ તેનાથી આવશ્યક રીતે એવો અર્થ થતો નથી કે ફરિયાદ પક્ષ

કોઈપણ સાક્ષીની તપાસ ન કરવાની પસંદગી કરી શકે અને અદાલતને જણાવે કે તે સાક્ષીઓને દર્શાવવાનો ઇરાદો ધરાવતું નથી. ટ્રાયલ ચલાવતો સરકારી વકીલ નિભાવવાની કાયદેસરની ફરજ ધરાવે છે. તે બાબતોને હળવાશથી લઈ શકે તેમ નથી. અદાલત પાસેથી પણ એવી અપેક્ષા રાખવામાં આવતી નથી કે તે ફરિયાદ પક્ષનું વર્ણન જાણે પવિત્ર હોય એમ સ્વીકારી લે. દરેક પ્રસંગે તેને પોતાનું મનોમંથન કરવું પડે. નીચલી અદાલત દ્વારા મનનો ઉપયોગ ન થવાથી ન્યાયસંગત વિચારણાની સંકલ્પના જડ બની જવાની શક્યતા ઊભી થાય છે.

૭૪ અજય કુમાર ઘોષાલ વિ. બિહાર રાજ્ય [ફોજદારી અપીલો નં. ૧૧૯ – ૧૨૨, વર્ષ ૨૦૧૭, જેનો નિર્ણય ૩૧મી જાન્યુઆરી ૨૦૧૭ના રોજ કરવામાં આવ્યો] ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે, ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૩૮૬ અને નવેસરથી ટ્રાયલ કરવાનો આદેશ આપવા માટે અપીલી અદાલતની સત્તાઓના સંદર્ભમાં, નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું:

“૧૦. દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૩૮૬ અપીલી અદાલતની સત્તાઓ વિષે છે. દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૩૮૬ (બી) મુજબ, દોષારોપણમાંથી ઉદ્ભવતી અપીલમાં અપીલી અદાલત નીચે મુજબ કરી શકે છે : – (૧) નિષ્કર્ષ અને સજાને પલટાવીને આરોપીને નિર્દોષ છૂટકારો આપે અથવા મુક્ત કરે, અથવા તેને આવી અપીલી અદાલતને અધિનસ્ત સક્ષમ

અધિકારક્ષેત્ર ધરાવતી અદાલત દ્વારા પુનર્વિચારણા માટે ચલાવવાનો આદેશ કરે અથવા ટ્રાયલ માટે સમર્પિત કરે, અથવા (૨) સજાને યથાવત્ રાખીને નિષ્કર્ષમાં ફેરફાર કરે, અથવા (૩) નિષ્કર્ષમાં ફેરફાર કરીને અથવા ફેરફાર કર્યા વિના, સજાના સ્વરૂપમાં અથવા પ્રમાણમાં, અથવા સજાના સ્વરૂપ અને પ્રમાણ બંનેમાં ફેરફાર કરે, પરંતુ તે વધે તેવી રીતે નહીં.

૧૧. ચદ્વપિ ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૩૮૬(બી)(૧) હેઠળ “પુનઃવિચારણા” શબ્દનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે, તો પણ આ ઉપકલમ દ્વારા પ્રદાન કરાયેલ સત્તાઓનો ઉપયોગ માત્ર અપવાદરૂપ કેસોમાં જ થવો જોઈએ, જ્યાં અપીલી અદાલત આ બાબતે સંતુષ્ટ થાય કે ચૂક અથવા અનિયમિતતાના કારણે ન્યાયની નિષ્ફળતા સર્જાઈ છે. પુનઃવિચારણાને વાજબી ઠેરવવા માટે જે પરિસ્થિતિઓ અસ્તિત્વમાં હોવી જોઈએ તે એવી હોવી જોઈએ કે જ્યાં વિચારણા એવી અદાલતે હાથ ધરેલ હોય જેને અધિકારક્ષેત્ર ન હોય, અથવા કાર્યવાહીનું સ્વરૂપ સમજવામાં થયેલી ભૂલના કારણે વિચારણા ગંભીર ગેરકાયદેસરતા અથવા અનિયમિતતાથી દૂષિત થયેલ હોય. પુનઃવિચારણા માટેનો આદેશ એવા કેસોમાં આપી શકાય જ્યાં મૂળ વિચારણા કેટલીક વિશિષ્ટ કારણોસર સંતોષકારક ન રહી હોય, જેમ કે પુરાવાનો ખોટો સ્વીકાર અથવા ખોટો

અસ્વીકાર, અથવા અદાલતે એવા કેટલાક સાક્ષીઓને સાંભળવાનો ઈનકાર કર્યો હોય જેમને સાંભળવા યોગ્ય માનવામાં આવતા હતા.

૧૨. 'ડી નોવો' ટ્રાયલનો અર્થ એવો "નવો ટ્રાયલ" થાય છે કે જે અપવાદરૂપ પ્રકરણોમાં અપીલી અદાલત દ્વારા આદેશિત કરવામાં આવે છે, જ્યાં મૂળ ટ્રાયલ કાયદા દ્વારા નિર્ધારિત રીત મુજબ નિર્ણય કરવા નિષ્ફળ ગયું હોય. એવો ટ્રાયલ અદાલત દ્વારા નવેસરથી એમ હાથ ધરવામાં આવે છે જાણે પ્રથમ અવસરે કોઈ ટ્રાયલ થયું જ ન હોય. નિશ્ચિતપણે, અપીલી અદાલતને નીચલી અદાલતને 'ડી નોવો' ટ્રાયલ હાથ ધરવા નિર્દેશ આપવાની સત્તા છે. પરંતુ પ્રશ્ન એ છે કે આવી સત્તાનો ઉપયોગ ક્યારે કરવો જોઈએ. પંડિત ઉખા કોલ્હે વિ. સ્ટેટ ઓફ મહારાષ્ટ્રા (૧૯૬૪) એસ.સી.આર. ૯૨૬ માં જણાવ્યા મુજબ, અદાલતે આપું ઠરાવ્યું હતું કે:

ફોજદારી કેસની પુનઃસુનાવણીનો આદેશ અપવાદરૂપ કેસોમાં કરવામાં આવે છે, અને તે પણ ત્યારે જ જ્યારે અપીલી અદાલતને સંતોષ થાય કે કાર્યવાહી ચલાવનાર અદાલતને તેની સુનાવણી કરવાનો અધિકારક્ષેત્ર ન હતો અથવા સુનાવણી ગંભીર ગેરકાયદેસરતાઓ અથવા અનિયમિતતાઓથી દૂષિત થઈ હતી અથવા કાર્યવાહીનો સ્વભાવ સમજવામાં થયેલી ગેરસમજના કારણે

મૂળભૂત રીતે વાસ્તવિક સુનાવણી જ થઈ ન હતી, અથવા સરકારી વકીલ અથવા આરોપી, તેના નિયંત્રણ બહારના કારણોસર, આરોપ માટે મહત્વપૂર્ણ પુરાવા રજૂ કરવામાં અથવા દાખલ કરવામાં અવરોધિત થયો હતો, અને ન્યાયના હિતમાં અપીલી અદાલત કેસની પરિસ્થિતિઓને ધ્યાનમાં રાખીને આરોપીને ફરીથી સુનાવણી માટે ઉપસ્થિત કરવો યોગ્ય છે એવું માને. પુનઃસુનાવણીનો આદેશ અગાઉની કાર્યવાહીનો અભિલેખમાંથી લોપ કરે છે અને આરોપિત વ્યક્તિને બીજી સુનાવણીને આધીન કરે છે, જેના દ્વારા સરકારી વકીલને અગાઉની સુનાવણીમાં પ્રકાશમાં આવેલી ખામીઓને સુધારવાની તક મળે છે, અને સામાન્ય રીતે એવો આદેશ માન્ય રાખવામાં આવતો નથી જ્યારે તે માત્ર સરકારી વકીલને એવો પુરાવો રજૂ કરવાની સગવડ આપવા માટે કરવામાં આવ્યો હોય, જે તે રજૂ કરી શકતો હતો પરંતુ કેસના સ્વભાવની અપર્યાપ્ત મૂલવણીને કારણે અથવા અન્ય કારણોસર તેણે રજૂ કરવાનું ગમ્યું ન હોય.

૧૩. આ અદાલતે, એસસી/એસટી અધિનિયમ હેઠળના ગુનાઓને આવરી લેતા કેસોમાં પ્રક્રિયાત્મક પાસાને લગતી સર્વોચ્ચ અદાલતે કાનૂની સ્થિતિ અંગે કરેલી ઘોષણા માત્રના આધારે વડી અદાલતે નીચલી અદાલતમાં ચાલી રહેલી કાર્યવાહી રદ કરવી જોઈતી હતી કે નહીં તે પ્રશ્ન

સાથે વ્યવહાર કરતી વખતે, એવું જણાવ્યું હતું કે, ‘ડી નોવો ટ્રાયલનો આશ્રય અંતિમ ઉપાય તરીકે જ લેવો જોઈએ અને તે પણ ત્યારે જ, જ્યારે એવો માર્ગ અત્યંત અનિવાર્ય બની જાય; ‘ન્યાયના ભંગ’ને ટાળવા માટે તે અત્યંત અપવાદરૂપ તાત્કાલિક પરિસ્થિતિઓ પૂરતો જ મર્યાદિત રહેવો જોઈએ.’ વધુમાં આ પણ નિરીક્ષણ કર્યું હતું કે, પ્રક્રિયામાં થયેલ કોઈ ચૂક કે કાયદેસરની ખામી, જે કેસના મૂળ તત્ત્વને અસર કરતી ન હોય, તે ડી નોવો ટ્રાયલનો આદેશ આપવા માટેનો આધાર બની શકતી નથી.” સ્ટેટ ઓફ એમ.પી. વિ. ભૂરાજી અને અન્ય (૨૦૦૧) ૭ એસસીસી ૬૭૯ માં, અદાલતે આગળ નીચે મુજબ પણ જણાવ્યું હતું:

આ એ કારણ છે કે અપીલી અદાલતને પુરાવાનું પુનઃમૂલવણી અથવા પુનઃપરીક્ષણ કરવા માટે સંપૂર્ણ સત્તાઓ છે અને અપીલી અદાલત પોતે વધારાનો પુરાવો લેવા અથવા એવો વધારાનો પુરાવો નીચલી અદાલત દ્વારા એકત્રિત કરાવવાનો નિર્દેશ આપવા પણ સક્ષમ છે. પરંતુ અગાઉની કાર્યવાહી સંબંધિત વિશાળ અભિલેખોને બાજુ પર મૂકી, સમગ્ર કંટાળાજનક ક્વાયત ફરીથી હાથ ધરી, તમામ વ્યક્તિઓને ફરી એક વખત અદાલતમાં બોલાવી, સમગ્ર જુબાની ફરીથી નોંધાવવા મજબૂર કરવું, જો અન્યથા ન્યાયભંગ થતો ન હોય તો, સમય, શક્તિ અને ખર્ચનો નિષ્ફળ વ્યય ગણાય. તેથી, ન્યાયના વિફળતાને ટાળવાના

હેતુસર જ્યારે તે અનિવાર્ય બની જાય ત્યારે જ એવો માર્ગ અપનાવી શકાય. નવી સિરેથી ટ્રાયલ કરવાનો આદેશ આપતી ઉચ્ચ અદાલત, બોજથી ઠાંસોઠાંસ ભરાયેલા બાકી રહેલા કેસો ધરાવતી નીચલી અદાલતોની વાસ્તવિક પરિસ્થિતિઓ અને તેવા આદેશનો એ અનેક નિર્દોષ વ્યક્તિઓ પર કેટલો ગંભીર પ્રભાવ પડશે, જેઓ એક વાર અદાલત સુધી પહોંચવા માટે તમામ તકલીફો સહન કરી આવી ચૂક્યા છે અને એ જ કેસમાં પોતાનો વર્ણન જુબાનીરૂપે આપી ચૂક્યા છે, તેને અવગણવાની સગવડ રાખી શકતી નથી. તેમના અને જનતા માટે સમગ્ર પરિશ્રમનું આ પુનરાવર્તન એવો ભાવ ઊભો કરી શકે કે કાયદો વ્યવહાર કરતાં વધુ ઔપચારિક સૂક્ષ્મતામાં અટવાયેલો છે. કાયદો લોકોને પીડા પહોંચાડવા માટે વાપરવાનું સાધન નથી, પરંતુ ન્યાય પ્રદાન કરવાની પ્રક્રિયા માટે છે.

૧૪. ભૂરાજીના કેસમાં (ઉપરોક્ત), અદાલતે સંહિતાના અધ્યાય ૩૫ નો અને ખાસ કરીને કલમો ૪૬૧, ૪૬૨ અને ૪૬૫ (૧) નો ઉલ્લેખ કર્યો હતો. ઉપરોક્ત જોગવાઈઓ નોંધ્યા બાદ, અદાલતે આદેશના પરિણામો (૧૫) અને (૧૬) માં નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું:

“૧૫. કલમનું વાચન કરતાં સ્પષ્ટ થાય છે કે નીચલી અદાલત સમક્ષ અથવા વિચિત્ર દરમિયાન ચલાવવામાં આવેલી કાર્યવાહી કે કોઈ પણ તપાસમાં થયેલી ભૂલ, ચૂક અથવા અનિયમિતતા, ફરિયાદી અદાલતોમાં શક્ય ઘટનાઓ તરીકે વિધાનમંડળે ગણાવી હતી. તેમ છતાં, વિધાનમંડળ કાર્યવાહી સંપૂર્ણપણે રદ કરી નાખવા અથવા સમગ્ર કાર્યવાહી નવી સિરેથી પુનરાવર્તિત કરવાની દિશા આપવાનું અનુકૂળ માનતું નહોતું. તેથી, વિધાનમંડળે એવો પ્રતિબંધ મૂક્યો કે જ્યાં સુધી આવી ભૂલ, ચૂક અથવા અનિયમિતતાથી ન્યાયનો ભંગ થયો ન હોય, ત્યાં સુધી ઉચ્ચ અદાલત માત્ર આવી ભૂલ, ચૂક અથવા અનિયમિતતાના આધારે કાર્યવાહી રદ કરશે નહીં.

૧૬. આવા ભૂલ, અવગણના અથવા અનિયમિતતાના કારણે સર્જાતી ન્યાયની વિક્ષણતાનો અર્થ શું થાય? આ અદાલતે શમનસાહેબ એમ. મુલ્તાની વિ. કર્ણાટક રાજ્ય [૨૦૦૧ (૨) એસસીસી ૫૭૭]માં નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું છે:

૨૩. ન્યાયના નિષ્ફળ થવા વિશે આપણે ઘણી વાર સાંભળીએ છીએ અને ફોજદારી અદાલતમાં ઘણીવાર રજૂઆતમાં ઉક્ત અભિવ્યક્તિ પર વિશેષ ભાર મૂકવામાં

આવે છે. કદાચ તે અત્યંત લવચીક અથવા સહેલાઈથી ઉપયોગમાં લઈ શકાય તેવી એવી અભિવ્યક્તિ છે, જેને કોઈપણ કેસની પરિસ્થિતિમાં અનુકૂળ બેસાડી શકાય. ‘ન્યાયનો નિષ્ફળતા’ એવી આ અભિવ્યક્તિ ક્યારેક શબ્દોત્પત્તિશાસ્ત્રીય ગિરગિટ સમાન દેખાય છે (આ ઉપમા લોર્ડશીપ ડિપલોક પાસેથી ટાઉન ઇન્વેસ્ટમેન્ટ્સ લિ. વિ. ડિપાર્ટમેન્ટ ઓફ ધ એન્વાયરમેન્ટ, ૧૯૭૭ (૧) ઓલ ઈ.આર. ૮૧૩ માંથી લેવામાં આવી છે). ફોજદારી અદાલતે, વિશેષ કરીને ઉચ્ચ અદાલતે, નજીકથી પરીક્ષણ કરીને એ નિશ્ચિત કરવું જોઈએ કે વાસ્તવમાં ન્યાયનો નિષ્ફળતા થયો હતો કે નહીં, અથવા તે માત્ર આવરણમાત્ર છે.

૧૫. ગોપી ચંદ્ર વિ. દિલ્હી એડમિનિસ્ટ્રેશન, એ.આઈ.આર. ૧૯૫૯ એસ.સી. ૬૦૯ માં, આ અદાલતની બંધારણીય પીઠ સમક્ષ ફોજદારી અપીલોનો પ્રશ્ન હતો, જેમાં અપીલકર્તાએ નીચલી અદાલતની કાર્યવાહી તથા દોષસિદ્ધિ અને સજાના આદેશોની માન્યતા અંગેની દલીલ ઉઠાવી હતી. તે એવો કેસ હતો જેમાં અપીલકર્તા સામે ત્રણ ગુનાઓના આરોપ મૂકવામાં આવ્યા હતા, જેમનો વિચાર દંડ પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૮૬૦ માં નિર્ધારિત પ્રક્રિયાનું અનુસરણ કરીને વોરન્ટ કેસ તરીકે થવો આવશ્યક

હતો, પરંતુ તેનો વિચાર સમન્સ કેસની કાર્યવાહી માટે નિર્ધારિત પ્રક્રિયા હેઠળ કરવામાં આવ્યો હતો. સમન્સ કેસ અને વોરન્ટ કેસની કાર્યવાહી ભૌતિક રીતે ભિન્ન હતી. બંધારણીય પીઠે ઠરાવ્યું કે ઘડાયેલા આરોપોના સ્વરૂપ તથા રજૂ કરાયેલા પુરાવાના સ્વભાવ અને પરિમાણને ધ્યાનમાં લેતા અપીલકર્તાને હાનિ પહોંચી હતી; તેથી દોષસિદ્ધિ અને સજાના આદેશો રદ કરવામાં આવ્યા, અને બંધારણીય પીઠે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું:

૨૯....અપીલકર્તા સામે જે ગુનાઓના આરોપો મૂકવામાં આવ્યા છે, તે અત્યંત ગંભીર સ્વરૂપના છે; અને ભલે આ સત્ય હોય કે તેને નીચલી અદાલતમાં ચાલેલી કાર્યવાહીનો કષ્ટ સહન કરવો પડ્યો છે તથા તેણે અમુક સમય સુધી કઠોર કેદની સજા ભોગવી છે, તથાપિ તે માત્ર આ આધાર પર તેની આ પ્રાર્થનાને યોગ્ય ઠરાવી શકાશે નહીં કે અમે તેના વિરુદ્ધ પુનઃદ્રાયલ કરવાનો આદેશ ન કરીએ. અમારી દૃષ્ટિએ, અપીલકર્તા સામે મૂકાયેલા આરોપિત ગુનાઓની ગંભીરતાને ધ્યાનમાં લેતાં, ન્યાયના હિતમાં આવશ્યક છે કે કાયદા મુજબ જણાવેલ ગુનાઓ બાબતે તેની સામે નવી સિરેથી દ્રાયલ ચલાવવાનો અમે નિર્દેશ આપીએ. અમે આ પણ નિર્દેશ આપીએ છીએ કે અપીલકર્તા વિરુદ્ધ આગળ કરવામાં આવનાર કાર્યવાહી વિલંબ વિના પ્રારંભ કરવામાં આવે અને શક્ય તેટલી ઝડપી રીતે તેનો નિકાલ કરવામાં આવે.

૧૬. જહીરા હબીબુલ્લા એચ. શેખ અને અન્ય વિ. ગુજરાત રાજ્ય અને અન્ય, (૨૦૦૪) ૪ એસ.સી.સી. ૧૫૮, [બેસ્ટ બેકરી કેસ] માં, તે અસાધારણ કેસ હોવાથી, સર્વોચ્ચ અદાલત આ બાબતે સંતુષ્ટ થઈ હતી કે સાક્ષીઓને અદાલતથી દૂર રહેવા માટે ધમકાવવામાં આવ્યા હતા અને કેસના આવા તથ્યો તથા પરિસ્થિતિઓમાં, અદાલતે માત્ર 'ડી નવો' ટ્રાયલ કરવાનો જ નિર્દેશ આપ્યો નહોતો, પરંતુ નવા સરકારી વકીલની નિમણૂક માટે વધુ નિર્દેશ પણ કર્યો હતો અને પુનઃટ્રાયલ ગુજરાત રાજ્યની બહાર યોજવાનો નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો હતો. બેસ્ટ બેકરી કેસમાં પુનઃટ્રાયલ અંગે નિર્ધારિત કાયદો અસાધારણ પરિસ્થિતિઓમાં હતો અને તે બધા કેસોમાં લાગુ કરી શકાય તેમ નથી.

૧૭. કોઈ ગુનામાં આરોપિત વ્યક્તિને “ઝડપી વિચારણા” અને “ન્યાયસંગત વિચારણા” સંબંધિત પ્રશ્નનો વિચાર કર્યા બાદ તેમજ અનેક ચુકાદાઓનો ઉલ્લેખ કરીને અને પુનઃવિચારણા માટે માર્ગદર્શક પરિબળ હંમેશા ન્યાયની માંગ હોવું જોઈએ એવું અવલોકન કરીને, મહંમદ હુસૈન @ જુલ્ફિકર અલી વિ. રાજ્ય (દિલ્લી એન.સી.ટી.ની સરકાર) [૨૦૧૨ (૯) એસ.સી.સી. ૪૦૮]માં, આ અદાલતે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું:

“૪૧. ગુનાના આરોપનો સામનો કરતા વ્યક્તિને ‘ઝડપી વિચારણા’ અને ‘ન્યાયસંગત વિચારણા’ નો અધિકાર બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૧નો અભિન્ન ભાગ છે. જોકે, ઝડપી વિચારણાના અધિકાર અને આરોપીના ન્યાયસંગત વિચારણાના અધિકાર વચ્ચે ગુણાત્મક ભિન્નતા છે. આરોપીના ન્યાયસંગત વિચારણાના અધિકારથી ભિન્ન રીતે, ઝડપી વિચારણાના અધિકારથી વંચિત થવાથી માત્ર તે કારણસર પોતાનો બચાવ કરવામાં આરોપીને સ્વયંસિદ્ધ રીતે હાનિ પહોંચે એવું નથી. ઝડપી વિચારણાનો અધિકાર તેના સ્વભાવથી જ સાપેક્ષ છે. તે વિવિધ પરિસ્થિતિઓ પર નિર્ભર રહે છે. ફોજદારી વિચારણા પૂર્ણ થવામાં થયેલા વિલંબના દરેક પ્રસંગને તે કેસના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓના પ્રકાશમાં જોવો પડે. ફરિયાદ પક્ષની કાર્યવાહી શરૂ થયાને કેટલાંક વર્ષો વીતી ગયા હોય તે માત્રથી જ ફરિયાદ પક્ષની કાર્યવાહી બંધ કરવી અથવા આરોપપત્ર નામંજૂર કરવું ન્યાયસંગત ઠરે એવું નથી. આરોપીના ઝડપી વિચારણાના અધિકાર સંબંધિત પરિબળોનું તુલનાત્મક મૂલવણ સમાજ પર ગુનાના પ્રભાવ તથા ન્યાયતંત્ર પ્રત્યે જનતાના વિશ્વાસની સામે કરીને કરવું પડે. ઝડપી વિચારણા આરોપીના અધિકારોનું સંરક્ષણ કરે છે, પરંતુ તે જાહેર ન્યાયના અધિકારોને અટકાવતું નથી. ગુનાનો સ્વભાવ અને ગંભીરતા, સંકળાયેલા વ્યક્તિઓ, સામાજિક અસર અને સમાજની

આવશ્યકતાઓનું મૂલવણ આરોપીના ઝડપી વિચારણાના અધિકાર સાથે કરવું આવશ્યક છે; અને જો તુલા પ્રથમના પક્ષે ઝૂકે, તો ફોજદારી વિચારણા પૂર્ણ થવામાં થયેલો લાંબો વિલંબ ફરિયાદ પક્ષની કાર્યવાહી ચાલુ રાખવામાં અવરોધરૂપ ન બનવો જોઈએ; અને જો કેસના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓ તથા સ્થિતિની આવશ્યકતાઓને ધ્યાને લેતા આરોપીનો અધિકાર તુલાને તેના પક્ષે ઝુકાવે, તો ફરિયાદ પક્ષની કાર્યવાહીનો અંત લાવવામાં આવી શકે. આ સિદ્ધાંતો તે સમયે પણ સમાન રીતે લાગુ પડે, જ્યારે અપીલ અદાલત સમક્ષ આ પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય કે આરોપીની પુનર્વિચારણા કરવાનો આદેશ આપવો કે નહીં.

૪૨. દોષિત ઠરાવવાના ચુકાદા સામેની ફોજદારી અપીલ સાંભળતી અપીલ અદાલતને સંહિતાની કલમ ૩૮૬(બી) હેઠળ આરોપીની પુનઃદ્રાયલ કરવાનો આદેશ આપવાની સત્તા છે. આ વાત કલમ ૩૮૬(બી) ની સાદી ભાષામાંથી સ્પષ્ટ થાય છે. આવી સત્તા અસ્તિત્વમાં હોવા છતાં, તેનો ઉપયોગ નિયમિત ઢબે કરવો જોઈએ નહીં. ડિ નવો દ્રાયલ અથવા આરોપીની પુનઃદ્રાયલનો આદેશ અપીલ અદાલતે માત્ર અસાધારણ અને દુર્લભ કેસોમાં જ આપવો જોઈએ અને તે પણ ત્યારે જ, જ્યારે અપીલ અદાલતના મત મુજબ ન્યાયના ભંગને અટકાવવા માટે એવો માર્ગ અનિવાર્ય

બની જાય. નિશ્ચિતપણે, ફરિયાદ પક્ષને પોતાનો કેસ વધુ મજબૂત બનાવવા અથવા ખામી પૂરી કરવા માટે આ સત્તાનો ઉપયોગ કરી શકાતો નથી. પુનઃદ્રાયલ બીજી દ્રાયલ નથી; તે એ જ દ્રાયલ અને એ જ ફરિયાદ પક્ષની કાર્યવાહીનું અનુસરણ છે. પુનઃદ્રાયલમાં માર્ગદર્શક પરિબળ હંમેશા ન્યાયની માંગ જ હોવું જોઈએ. સ્પષ્ટ છે કે સંહિતાની કલમ ૩૮૬(બી) હેઠળ પુનઃદ્રાયલની સત્તાનો ઉપયોગ દરેક કેસના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓ પર નિર્ભર રહેશે, જેના માટે કોઈ કડક બંધાયેલું સૂત્ર ઘડી શકાતું નથી; પરંતુ અપીલ અદાલતે આ બાબતને નજીકથી ધ્યાનમાં રાખવી જ પડશે કે આરોપીના ન્યાયસંગત દ્રાયલ અને યોગ્ય પ્રક્રિયાના અધિકારનું સંરક્ષણ કરતી વખતે, કાયદાના રક્ષણની માંગ રાખતા લોકોનો કાનૂની પ્રણાલી પરથી વિશ્વાસ ન ઊડી જાય અને સમાજના હિતોને સર્વથા અવગણવામાં ન આવે.”

૧૮. અગાઉ ચર્ચા કરવામાં આવી છે તેમ, વડી અદાલતે એ દર્શાવ્યું નથી કે વડી અદાલતે દર્શાવેલી કથિત ચૂકોએ ન્યાયના ભંગમાં કેવી રીતે પરિણમ્યું છે. જ્યારે આરોપીઓ તેમની દોષિત ઠરાવણી અને સજા વિરુદ્ધ અપીલ કરે છે, ત્યારે અપીલી અદાલત પર નોંધાયેલ પુરાવાનો વિચાર કરવાની અને સ્વતંત્ર રીતે નિષ્કર્ષ પર પહોંચવાની ફરજબંધ જવાબદારી રહે છે. અમારા સુવિચારિત મત મુજબ, વડી અદાલતે મામલો નવા

સિરેથી ટ્રાયલ માટે નીચલી અદાલત પાસે પરત મોકલીને ભૂલ કરી હતી અને આક્ષેપિત આદેશ ટકી શકતો નથી.”

૭૫ તેથી, ઉપર ઉલ્લેખિત ન્યાયનિર્ણયો પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે આરોપીની દિ નોવો સુનાવણી અથવા પુનઃટ્રાયલનો આદેશ માત્ર અસાધારણ અને વિરલ કિસ્સાઓમાં જ કરવામાં આવવો જોઈએ અને ન્યાયના ભંગને અટકાવવા માટે એવો માર્ગ અનિવાર્ય બની જાય છે. પુનઃટ્રાયલ માટેનું માર્ગદર્શક પરિબળ હંમેશા ન્યાયની માંગ હોવું જોઈએ. ફોજદારી ટ્રાયલનો હેતુ કોઈપણ બાહ્ય પરિબળોથી અપ્રભાવિત રહીને ન્યાયસંગત અને નિષ્પક્ષ ન્યાય આપવાનો છે. જ્યારે એવું દર્શાવવામાં આવે કે ટ્રાયલની ન્યાયસંગતતા અંગેનો જાહેર વિશ્વાસ ગંભીર રીતે ખોરવાઈ જશે, ત્યારે અદાલતે ન્યાયના હિતમાં પુનઃટ્રાયલનો આદેશ કરવામાં સંકોચ રાખવો જોઈએ નહીં.

● પુનઃટ્રાયલ માટે રિટ અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ:

૭૬ હું આ હકીકતથી સચેત છું કે હાલના કેસમાં હું મૂળતઃ ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ રિટ અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરી રહ્યો છું અને હું ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની જોગવાઈઓ હેઠળ અપીલીય અદાલત તરીકે કાર્યરત નથી. તેથી, જે પ્રશ્ન ઊભો થશે તે એ છે કે આવી પરિસ્થિતિને સંભાળવા અને મામલામાં આવશ્યક તથા યોગ્ય નિર્દેશો આપવા માટે રિટ અધિકારક્ષેત્ર ઉપલબ્ધ

છે કે નહીં. આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપવા માટે, માનનીય ન્યાયમૂર્તિ રંજન ગોગોઈએ (તત્કાલીન લોર્ડશીપ તરીકે) કરેલા અવલોકનો ઉદ્ઘૃત કરવાથી વધુ યોગ્ય હું કંઈ કરી શકું તેમ નથી. પંજાબ અને હરિયાણા વડી અદાલતની એક વિભાગીય ખંડપીઠે, જેના અધ્યક્ષ તત્કાલીન મુખ્ય ન્યાયાધીશ રંજન ગોગોઈ (તત્કાલીન લોર્ડશીપ તરીકે) હતા, એક એવા મામલામાં સ્વપ્રેરિત સંજ્ઞાન લીધું હતું જેમાં આરોપી વ્યક્તિઓને નિર્દોષ છૂટકારો મળ્યો હતો અને રાજ્ય નિર્દોષ છૂટકારા વિરુદ્ધ કોઈ અપીલ કરવા નિષ્ફળ રહ્યું હતું. ઉક્ત કેસમાં, તા. ૧૪ નવેમ્બર, ૨૦૦૭ના રોજ ‘હિંદુસ્તાન ટાઈમ્સ’માં પ્રકાશિત થયેલા સમાચારપ્રસંગના આધારે સ્વપ્રેરિત સંજ્ઞાન લેવામાં આવ્યું હતું. પંજાબ અને હરિયાણા વડી અદાલતના માનનીય એકલ ન્યાયાધીશે સૌપ્રથમ તે સમાચારપ્રસંગનો સંજ્ઞાન લીધો હતો, જે નીચે મુજબ છે:

હિંદુસ્તાન ટાઈમ્સ, તા. ૧૪ નવેમ્બર, ૨૦૦૭ માં “નકલી ચલણ કેસમાં સાક્ષીઓ ફરી વળ્યા, પરિણામે એસ.એસ.પી. ફેરુરાઈ અને ભાઈ મુક્ત થયા” શીર્ષકવાળો એક સમાચાર અહેવાલ પ્રકાશિત થયો છે, જેમાં આ હકીકત પ્રકાશમાં આવે છે કે જી.એસ. ફેરુરાઈ, સિનિયર સુપરિન્ટેન્ડન્ટ ઓફ પોલીસને અંબાલા સ્થિત ફાસ્ટ ટ્રેક અદાલત તરીકે કાર્યરત એડ હોક એડિશનલ સેશન્સ જજ દ્વારા નિર્દોષ છૂટકારો આપવામાં આવ્યો છે. આ સમાચાર અહેવાલથી એ પણ પ્રગટ થાય છે કે જી.એસ. ફેરુરાઈ, એસ.એસ.પી. સામે નકલી ચલણ પોતાના કબજામાં રાખવા અને

બજારમાં તેનું પ્રસારણ કરવા બદલ ફરિયાદ ચલાવવામાં આવી હતી. નિર્દોષ છૂટકારો પોતે કદાચ વિશેષ ચિંતાનો વિષય ન હોય, પરંતુ જે રીતે તે થયો છે તે ગંભીર ચિંતાનો વિષય બની શકે છે. ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા તપાસવામાં આવેલા દસ પોલીસ સાક્ષીઓ વિરુદ્ધ વળ્યા છે. તેમની નિવેદનોનો એક ભાગ સમાચારપત્રમાં પુનઃપ્રસ્તુત કરવામાં આવ્યો છે, જે આ કેસનું ચિંતાજનક લક્ષણ હોઈ શકે છે. તેઓ આરોપી/પોલીસ અધિકારીને લાભ થાય તે માટે સત્ય છુપાવતા હોવાનું સ્પષ્ટપણે જણાય છે. નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશ નિષ્ક્રિય દર્શક તરીકે રહ્યા હોવાનું જણાય છે અને તેમણે પોતાની ફરજો યોગ્ય રીતે બજાવી નથી એવું પણ દેખાય છે. આ ન્યાયની નિષ્ફળતા છે. આરોપી સામેનો આરોપ રૂપિયા પાંચ લાખની નકલી ચલણની જમીનો હતો, જે વિવિધ માધ્યમોના પ્રસારણ હેઠળ આવ્યો હતો અને જેના ફોટોગ્રાફ અથવા ચેનલો પર વિડીયો દ્વારા પ્રદર્શન કરવામાં આવ્યું હતું. તે કાં તો ખોટી જમીનો કેસ હોઈ શકે અથવા અન્યાયપૂર્ણ નિર્દોષ છૂટકારાનો. બંને પાસાઓમાં કેટલીક તપાસ કરવી આવશ્યક બને છે.

૭૭ વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશે સમાચારનો અહેવાલ વિભાગીય ખંડપીઠના ધ્યાન પર મૂક્યો અને ત્યારબાદ વિભાગીય ખંડપીઠે સ્વપ્રેરિત રીતે સંજ્ઞાન લીધું અને આરોપી વ્યક્તિઓની ચાલેલી કાર્યવાહી સંપૂર્ણપણે દૂષિત થઈ ગઈ છે અને કાયદાની દ્રષ્ટિએ અસ્તિત્વમાં નથી એવી ઘોષણા કરી. નિર્દોષ છૂટકારાનો

આદેશ રદ કરવાનો હુકમ કરવામાં આવ્યો. વિભાગીય ખંડપીઠે પુનઃદ્રાયલ માટે આદેશ આપ્યો. ઉપરોક્ત પૃષ્ઠભૂમિમાં, પરિચ્છેદ ૩૩ અને ૩૪માં કરવામાં આવેલ અવલોકનો અત્યંત મહત્વપૂર્ણ છે અને હું તે જ પર આધાર રાખું છું. તે આ મુજબ છે:

“૩૩. અમને આ તથ્યની પૂરેપૂરી જાણ છે કે વર્તમાન કેસમાં અમે મૂળભૂત રીતે સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળના અમારા અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરી રહ્યા છીએ અને ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની જોગવાઈઓ હેઠળ અપીલીય અદાલત તરીકે કાર્ય કરી રહ્યા નથી. તેથી, જે પ્રશ્ન ઊભો થશે તે આવી પરિસ્થિતિનો નિરાકરણ લાવવા અને મામલામાં આવશ્યક તથા યોગ્ય નિર્દેશો જારી કરવા માટે રિટ સત્તાની ઉપલબ્ધતા અંગેનો છે.

૩૪. બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની સત્તાને તેની પરિધિ અને વ્યાપ અંગે ચોક્કસ રીતે વ્યાખ્યાયિત કરી શકાય તેવી નથી. અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળનું અધિકારક્ષેત્ર કોઈ નિર્દિષ્ટ કેસમાં અત્યંત મર્યાદિત રીતે વાપરવાનું આવશ્યક બની શકે, જ્યારે અન્ય કોઈ કેસમાં આ સત્તાનો ઉપયોગ વિશાળ અને વ્યાપક હોઈ શકે. રિટ સત્તાનો કેટલા પ્રમાણમાં ઉપયોગ કરવો તે નિર્દિષ્ટ કેસના તથ્યો પર નિર્ભર રહેશે, તેમ છતાં આવા ઉપયોગનો અંતિમ હેતુ હંમેશા ન્યાય સુનિશ્ચિત કરવાનો અને અન્યાય પર પ્રહાર કરવાનો જ રહેશે. તેથી, અદાલતોએ પ્રસંગોચિત રીતે ઉદ્ભવવું

પડશે, નહિ તો તેઓ વર્તમાન કેસમાં વિદ્વાન નીચલી અદાલતે જેવી નિષ્ફળતા પામી તે રીતે નિષ્ફળ રહી શકે. એવી પરિસ્થિતિમાં કે જ્યાં બે આરોપીઓ સામે ચાલેલી વિચારણીએ સ્પષ્ટપણે ભયંકર તર્કવિરુદ્ધતાઓ અને કાનૂની પ્રક્રિયાનો ઘોર દુરુપયોગ દર્શાવ્યો હોય અને છતાં પણ તે બે આરોપીઓના નિર્દોષ છૂટકારો સામે કોઈ અપીલ કરવામાં આવી ન હોય, ત્યાં અદાલત માત્ર નિષ્ક્રિય પ્રેક્ષક બનીને રહી શકતી નથી; નહિતર ભાવિ પેઢીઓ સમક્ષ તે દોષારોપણ પામશે. તેથી, ફોજદારી ટ્રાયલના ચુકાદામાં હસ્તક્ષેપ કરવા માટે રિટ અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરવો જ પડશે. સમયાંતરે ઉદ્ભવી શકતી અસંખ્ય પરિસ્થિતિઓનો સામનો કરવા માટે નવા માર્ગો નિર્ધારિત કરવા પડશે અને નવીન ઉપાયો અપનાવવા પડશે.”

૭૮ મને આ બાબતનો પુરેપુરો ભાન છે કે પંજાબ અને હરિયાણા વડી અદાલતની વિભાગીય ખંડપીઠ સમક્ષ રહેલા પ્રકરણમાં, જે સાક્ષીઓ પાછળના તબક્કે વિરોધી બન્યા હતા, તેમણે અદાલત સમક્ષ સોગંદનામાં દાખલ કરીને જણાવ્યું હતું કે ઉચ્ચ પદસ્થ પોલીસ અધિકારીઓએ તેમના વિરુદ્ધ પ્રતિકૂળ કાર્યવાહી કરવાની ધમકી આપતાં તેઓ પોતાની અગાઉની કથનોથી ફરી જવા માટે મજબૂર બન્યા હતા. તે બાબત ધ્યાનમાં લઈને, વિભાગીય ખંડપીઠે બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ પોતાની અસાધારણ અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરવો યોગ્ય માન્યો અને પુનઃટ્રાયલ દ્વારા ફરીથી કેસ ચલાવવાનો આદેશ કર્યો. અદાલતે આ

હકીકત પણ નોંધેલી કે નિર્દોષ છૂટકારા સામે કોઈ અપીલ દાખલ કરવામાં આવી નહોતી. એ સાચું છે અને કઠોર વાસ્તવિકતા પણ છે કે હાલના પ્રકરણમાં કોઈપણ સાક્ષી આગળ આવીને એવું કહેતો નથી કે આરોપી વ્યક્તિઓની ધમકીઓ અને પ્રલોભનોને કારણે તેઓ પોતાની અગાઉની કથનોથી ફરી જવા માટે મજબૂર બન્યા હતા. તેમ છતાં, મારા મત મુજબ, માત્ર આ કારણસર પુનઃટ્રાયલ દ્વારા ફરીથી કેસ ચલાવવાની પ્રાર્થના નામંજૂર કરવા માટે આ આધાર બની શકતો નથી. એવું કહેવું કે ફરીથી કેસ ચલાવવાનો આદેશ માત્ર ત્યારે જ આપી શકાય જ્યારે સાક્ષીઓ આગળ આવીને કહે કે તેઓ પોલીસ સમક્ષ આપેલા પોતાના કથનોને અનુરૂપ અને તે જ સરખા સ્વરે સાક્ષ્ય આપવા તૈયાર અને ઈચ્છુક છે, તે ન્યાયનો ઉપહાસ સમાન થશે. જેમ તેમના લોર્ડશીપ ન્યાયમૂર્તિ ગોગોઈએ અવલોકન કર્યું છે, તેમ સમયાંતરે ઊભી થતી અસંખ્ય પરિસ્થિતિઓનો સામનો કરવા માટે નવા માર્ગો નક્કી કરવાની અને નવીન ઉપાયો અપનાવવાની જરૂર છે. બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળના રિટ અધિકારક્ષેત્રના ઉપયોગનો પરમ હેતુ ન્યાય સુનિશ્ચિત કરવાનો અને અન્યાયને પ્રહાર કરીને દૂર કરવાનો હોવો જોઈએ. હાલનું આ એવું એક પ્રકરણ છે જેમાં અદાલતે પ્રસંગોચિત રીતે આગળ આવવું જોઈએ. સાક્ષીઓનું મૌન ખૂબ જ સ્પષ્ટપણે દષ્ટિગોચર થાય છે.

૭૯ આ તબક્કે અયોધ્યા દુબે વિ. રામ સુમેર સિંહ [(૧૯૮૧) સપ્લિમેન્ટ એસીસી ૮૩] ના કેસમાં આપેલા નિર્ણયનો ઉલ્લેખ કરવો યોગ્ય છે, જેમાં

સર્વોચ્ચ અદાલતની ત્રણ-ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે, કે. ચિન્નાસ્વામી રેડ્ડી વિ. આંધ્ર પ્રદેશ રાજ્ય [એઆઈઆર ૧૯૬૨ એસસી ૧૭૮૮] ના કેસમાં આપેલા નિર્ણયનું સ્પષ્ટીકરણ કરતાં નોંધ્યું હતું કે:

....અમે ફક્ત એટલું જ કહેવા ઇચ્છીએ છીએ કે ફોજદારી ન્યાય પ્રણાલી ‘ખાનાઓમાં ગોઠવવાની’ રીતને સ્વીકારતી નથી. જીવન અને કાયદો સુઘડ રીતે અલગ અલગ ખાનાઓમાં સમાઈ જતા નથી. જ્યારે કોઈ અદાલત (૧), (૨), (૩), (૪) અથવા (એ), (બી), (સી), (ડી) મુજબ ગણાવેલા નિયમો નિર્ધારિત કરવા માંડે છે, ત્યારે તે પોતાની જાત માટે જ ફાંસા અને અડચણો ઉભી કરે છે. વર્ગો, વર્ગીકરણો અને વિભાગો, જેમનો ઉલ્લેખ વિધિમાં કરવામાં આવ્યો નથી, તે બધા કાયદાને ‘ઓછો લવચીક, ઓછો વાજબી અને ઓછો ન્યાયસંગત’ બનાવવાની દિશામાં પ્રવૃત્ત થાય છે.

૮૦ હું પંજાબ અને હરિયાણા વડી અદાલતની વિભાગીય ખંડપીઠ દ્વારા ફક્ત ૩૧ અને ૩૨ માં સમાવવામાં આવેલા કરવામાં આવેલા અવલોકનો ઉદ્ધૃત કરવું પણ યોગ્ય માનું છું:

૩૧. આથી અદાલતને આ કેસમાં મુખ્ય મુદ્દો કયો ગણાય તે અંગે ટ્રાયલ કરવી પડે છે, અર્થાત્ તે કાર્યવાહી ની કાયદેસરતા અંગે, જેમાં બે

આરોપીઓને નિર્દોષ છૂટકારો આપવામાં આવ્યો છે. જો અદાલત આ અદાલત સમક્ષ પી.ડબ્લ્યુ.૪ થી પી.ડબ્લ્યુ.૧૦ દ્વારા વર્ણવાયેલ આવૃત્તિ તથા અગાઉ ઉદ્દેખિત સમકાલીન દસ્તાવેજો, અર્થાત્ પોલીસ મહાનિર્દેશકને સંબોધિત તા. ૨૭.૬.૨૦૦૮ની રજૂઆત અને પોલીસ મહાનિરીક્ષક, ઝોન-૧, પંજાબનો તા. ૩૦.૧૦.૨૦૦૮નો અહેવાલ,ના આધાર પર આગળ વધે, તો આરોપી વ્યક્તિઓ વિરુદ્ધ ચલાવવામાં આવેલી કાર્યવાહી ન્યાયની વિદ્વપતા સમાન અને ફોજદારી ન્યાયશાસ્ત્રના મૂળભૂત સિદ્ધાંતોના વિરુદ્ધ છે. ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા તપાસવામાં આવેલા તમામ સત્તાવાર સાક્ષીઓએ આરોપીઓને આક્ષેપિત ગુનામાં સંડોવનાર પોતાના અગાઉના નિવેદનોમાંથી પીછેહઠ કરી હતી. આરોપીઓના નિવાસસ્થાનમાંથી નકલી ચલણી નોટો જપ્ત કરવામાં આવી હોવાનું જણાવનારા પોલીસ સાક્ષીઓ તથા જપ્ત કરાયેલ ચલણ નકલી હોવાનું અભિપ્રાય આપનાર બેંક મેનેજરે અદાલતમાં ફરિયાદ પક્ષના કેસને સમર્થન આપ્યું નહોતું. જોકે, તે સાક્ષીઓએ અનુપરાંત આ અદાલત સમક્ષ અલગ-અલગ સોગંદનામાં દાખલ કરીને જણાવ્યું હતું કે ઉચ્ચ કક્ષાના પોલીસ અધિકારીઓ દ્વારા તેમની સામે પ્રતિકૂળ કાર્યવાહી કરવાની ધમકી અપાતાં તેઓ પોતાના અગાઉના નિવેદનોમાંથી પીછેહઠ કરવા માટે મજબૂર બન્યા હતા. આવા સાક્ષીઓએ આ અદાલત સમક્ષ એમ પણ જણાવ્યું છે કે તેમને અદાલતમાં એવા નિવેદનો આપવા કહેવામાં આવ્યું હતું, જે આરોપીઓને અનુકૂળ પડે. પરિણામે,

પી.ડબ્લ્યુ.૪ થી પી.ડબ્લ્યુ.૧૦એ પોતાની અગાઉની આવૃત્તિઓના વિરોધાભાસી રીતે નિવેદન આપ્યું હતું અને તેમને પ્રતિકૂળ સાક્ષી જાહેર કરવામાં આવ્યા હતા. ફરિયાદ પક્ષના બધા સાક્ષીઓ એક પછી એક પ્રતિકૂળ બની રહ્યા હોય તેવી પરિસ્થિતિમાં કાર્યવાહી કરનાર ન્યાયાધીશ નિષ્ક્રિય દર્શક બની રહ્યા હતા. વિદ્વાન ન્યાયાધીશે પોતે એવો વલણ અપનાવ્યો હતો જાણે કાયદા અનુસાર તેઓ મૌન રહેવા અને માત્ર અદાલતમાં ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષીઓ દ્વારા વર્ણવાયેલી આવૃત્તિઓ જ ધ્યાનમાં લેવા બાધ્ય હોય અને તેના આધારે આરોપીઓને નિર્દોષ છૂટકારો આપવા સિવાય તેમના પાસે કોઈ વિકલ્પ જ ન રહ્યો હોય. જે રીતે કાર્યવાહી હાથ ધરવામાં આવી તે અમારી માનસપટ ઉપર કોઈ શંકા છોડતી નથી કે સમગ્ર પ્રક્રિયા કલંકિત હતી અને તેનું પરિણામ કાયદાના શાસન માટે સંપૂર્ણપણે હાનિકારક હતું, જેને જાળવી રાખવાની અદાલત ફરજિયાત બાંહેધરી ધરાવે છે. સમગ્ર પ્રક્રિયાનો ભોગ, જેને તર્કવિરુદ્ધ તરીકે વર્ણવી શકાય, તે ન્યાય પ્રદાન વ્યવસ્થા છે, જેના પરિણામે જનવિશ્વાસમાં પ્રચંડ ઘટાડો થાય છે, અને એવો વિશ્વાસ ન્યાયના વહિવટની વ્યવસ્થાના સદૃઢ સ્વાસ્થ્ય માટે તેમજ તેના અસ્તિત્વ માટે પણ અનિવાર્ય છે..

૮૧ અદાલતો, અને ખાસ કરીને, વડી અદાલતો અને સર્વોચ્ચ અદાલત, ન્યાયની ચોકીદારો છે અને નાગરિકોના હકોનું યોગ્ય રક્ષણ સુનિશ્ચિત કરવા માટે

તેમને ન્યાયિક પુનર્વિલોકન અને દેખરેખની અસાધારણ સત્તાઓ સોંપવામાં આવી છે. વડી અદાલતોને પ્રદાન કરવામાં આવેલી સત્તાઓ એક રીતે વ્યાપમાં વધુ વિશાળ છે. સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ વડી અદાલતોને કોઈપણ વ્યક્તિ અથવા સત્તાધિકારીને, જેમાં કોઈપણ સરકારનો પણ સમાવેશ થાય છે, મૂળભૂત અધિકારોના અમલીકરણ માટે અને “કોઈપણ અન્ય હેતુ માટે” નિર્દેશો, આદેશો અથવા રિટો જારી કરવાની સત્તા આપવામાં આવી છે. સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૩૨ અને ૨૬ ની શબ્દરચનામાં રહેલા ભેદ પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે આ બંને અનુચ્છેદો દ્વારા પ્રદાન કરાયેલા અધિકારના સ્વરૂપ અને હેતુમાં નોંધપાત્ર ફરક છે. જ્યાં અનુચ્છેદ ૩૨ દ્વારા ખાતરી આપવામાં આવેલ અધિકારનો ઉપયોગ માત્ર સંવિધાનના ભાગ ૩ દ્વારા પ્રદાન કરાયેલા મૂળભૂત અધિકારોના અમલીકરણ માટે જ કરી શકાય છે, ત્યાં અનુચ્છેદ ૨૨૬ દ્વારા પ્રદાન કરાયેલ અધિકારનો ઉપયોગ માત્ર મૂળભૂત અધિકારોના અમલીકરણ માટે જ નહીં, પરંતુ “કોઈપણ અન્ય હેતુ માટે” પણ, અર્થાત અધિનિયમ વગેરે દ્વારા પ્રદાન કરાયેલા કોઈપણ કાનૂની અધિકારના અમલીકરણ માટે પણ કરી શકાય છે.

૮૨ તિરુપતિ બાલાજી ડેવલપર્સ (પી) લિ. તથા અન્ય વિ. બિહાર રાજ્ય તથા અન્ય (૨૦૦૪) ૫ એસ.સી.સી. ૧ : (એ.આઈ.આર. ૨૦૦૪ એસ.સી. ૨૩૫૧ : ૨૦૦૪ એ.આઈ.આર. એસ.સી.૬૦૮૫. ૨૫૨૨) માં સર્વોચ્ચ અદાલતે આ મુજબ અવલોકન કર્યું હતું:

૮. ન્યાયતંત્ર માટે ઘડાયેલ બંધારણીય યોજનાના અનુસંધાને, સર્વોચ્ચ અદાલત અને વડી અદાલતો બંને અભિલેખ અદાલતો છે. વડી અદાલત સર્વોચ્ચ અદાલતની "અધીનસ્થ" અદાલત નથી. એક રીતે જોવામાં આવે તો વડી અદાલતમાં નિવેશિત ન્યાયિક સત્તાઓનો વ્યાપ વધુ વિશાળ છે, કારણ કે તેને બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ દ્વારા પ્રદાન કરાયેલા, બંધારણના ભાગ ૩ હેઠળ પ્રદાન કરાયેલા કોઈપણ અધિકારોના અમલીકરણ માટે તથા અન્ય કોઈપણ હેતુસર તમામ વિશેષાધિકારી રિટો જારી કરવાની અધિકારિતા છે, જ્યારે સર્વોચ્ચ અદાલતની વિશેષાધિકારી રિટો જારી કરવાની મૂળ અધિકારિતા મૂળભૂત અધિકારોના અમલીકરણ સુધી મર્યાદિત રહે છે અને તેવા કેટલાક વિષયો, જેમ કે રાષ્ટ્રપતિની ચૂંટણીઓ અથવા આંતરરાજ્ય વિવાદો, જે બાબતોને વડી અદાલતો દ્વારા સાંભળી અને નિર્ધારિત કરવામાં આવે તેવું બંધારણ કલ્પિત કરતું નથી, તે સાથે વ્યવહાર કરવા સુધી સીમિત રહે છે.

૮૩ દ્વારકા નાથ વિ. આઈ.ટી.ઓ. [એ.આઈ.આર. ૧૯૬૬ એસ.સી. ૮૧] માં, સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે બંધારણનો અનુચ્છેદ ૨૨૬ વ્યાપક શબ્દરચનામાં ગૂંથાયેલો છે અને પ્રથમદર્શને જ તે વડી અદાલતને જ્યાં ક્યાં અન્યાય જોવા મળે ત્યાં સુધી પહોંચવા માટે વિશાળ સત્તા પ્રદાન કરે છે. આ અનુચ્છેદ વડી અદાલતને કેસની વિશિષ્ટ અને અસાધારણ પરિસ્થિતિઓને અનુરૂપ રાહતમાં ફેરફાર કરવા સક્ષમ બનાવે છે.

૮૪ ભારતના સંવિધાનની કલમ ૨૧, જે સંવિધાનના પરિચ્છેદ ૩ માં સંરક્ષિત મૂળભૂત અધિકારોમાંથી એક છે, તે જાહેર કરે છે કે કાયદા દ્વારા સ્થાપિત પ્રક્રિયા અનુસાર સિવાય કોઈ પણ વ્યક્તિને તેના “જીવન” અથવા “વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતા” થી વંચિત કરવામાં આવશે નહીં. એ સુસ્થાપિત છે કે “જીવન” અને “વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતા” શબ્દો આ કલમમાં સર્વસમાવેશક અર્થમાં વપરાયા છે, જેથી તેમાં માનવની વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતાઓનું નિર્માણ કરતી જીવનની વિવિધતાઓનો સમાવેશ થાય છે અને માત્ર કોઈ વ્યક્તિના પ્રાણીય અસ્તિત્વના સતત ચાલુ રહેવાના અધિકારનો જ નહીં. [જુઓ: ખરક સિંહ વિ. સ્ટેટ ઓફ યુ.પી., (એ.આઈ.આર. ૧૯૬૩ એસ.સી. ૧૨૯૫)].

૮૫. ઉપરોક્તને ધ્યાને લેતાં, આરોપી વ્યક્તિઓની તરફેણી રજૂ કરાયેલો એવો વાદ કે ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ નીચલી અદાલત દ્વારા ચુકાદો ઉચ્ચારવામાં આવે તે પહેલાં જ પુનઃદ્રાયલની માંગ કરતી રિટ અરજી ચલણીય નથી, તે નામંજૂર કરવામાં આવે છે. રિટ અરજદારને એવું કહેવું કે તેણે દ્રાયલના અંતિમ પરિણામની રાહ જોવી જોઈએ અને જો અંતે આરોપી વ્યક્તિઓને નિર્દોષ છૂટકારો આપવામાં આવે તો તે અપીલી અદાલત સમક્ષ અપીલ દાખલ કરી શકે, તે ઇજામાં મીઠું છાંટવા સમાન હશે. સામાન્ય અનુભવની વાત છે કે ફોજદારી અપીલ, તે દોષારોપણ વિરુદ્ધ હોય કે નિર્દોષ છૂટકારો વિરુદ્ધ, તેનો અંતિમ નિકાલ થવામાં વર્ષો લાગી જાય છે. સમયનો

વિતાન પોતે જ ફરિયાદ પક્ષના હિતને હાનિકારક સાબિત થશે. આરોપી વ્યક્તિઓ માટે હાજર વિદ્વાન વકીલ માટે એવો તર્ક કરવો અત્યંત સરળ છે કે નીચલી અદાલતે હજી નોંધ પર આવેલી સાબિતીની મૂલવણી કરવાની છે અને યોગ્ય નિષ્કર્ષે પહોંચવાનું છે. મારા મત મુજબ, જ્યારે ૧૦૫ સાક્ષીઓને સ્પષ્ટ રીતે શત્રુભાવ ધરાવતા જાહેર કરવામાં આવ્યા છે ત્યારે હવે મૂલવવા માટે શું બાકી રહ્યું છે? આરોપી વ્યક્તિઓની તરફે થયેલી નિર્લજ્જ અને મનમાની વર્તણૂક જ એવી છે કે જે પુનઃદ્રાયલને વાજબી બનાવે છે. વર્તમાન કેસમાં તર્કવિરુદ્ધિ એટલી નિર્લજ્જ છે કે કીડાઓ પણ ફરી વળ્યા. અંતે, પુનઃદ્રાયલનું પરિણામ જે કંઈ આવે તે આવે, અદાલતે પોતાની આંખો મીંચી અને લાચાર બનીને ‘હવે શું કરી શકાય’ એવું કહી હાથ ઊંચા ન કરવા જોઈએ. સાક્ષીઓને પણ સમજાવવામાં આવ્યું જોઈએ કે તેઓ બાબતોને હલકાઈથી લઈ શકતા નથી અને જ્યારે તેઓ અદાલત સમક્ષ એવા દ્રાયલમાં સક્ષ્ય આપવા હાજર થાય છે જેમાં આરોપી વ્યક્તિઓ સામે હત્યા જેવા ગંભીર ગુનાનો આરોપ છે, ત્યારે તેમની ઉપર વિશાળ જવાબદારી રહેલી છે. જો અદાલતોનો એવો અભિગમ રહેશે, તો ન્યાયતંત્ર માત્ર હાસ્યનો વિષય બનીને રહી જશે.

૮૬ જાહેર જીવનમાં નૈતિક મૂલ્યોમાં થયેલા તીવ્ર પતન અંગે, અને તે પણ વિકસિત દેશોમાં, તો આપણા જેવા વિકાસશીલ દેશમાં જ્યાં આ પતનનું પ્રમાણ વધુ છે, તેની ટીકા કરવાથી સમસ્યાનું નિરાકરણ થવાનું નથી. અદાલતો માટે હવે કોઈ સકારાત્મક પગલું લેવાનો સમય પરિપક્વ થયો છે. દંડ પ્રક્રિયા

સંહિતાની કલમ ૧૯૫ અને ૩૪૦ને સાક્ષીઓ પ્રતિકૂળ બની જવાના ઉપદ્રવનો સામનો કરવા માટે અસરકારક ઉપાય તરીકે ભાગ્યે જ ગણાવી શકાય. જે સાક્ષીઓને એક રીતે કે બીજી રીતે પોતાની તરફ ફેરવી લેવામાં આવ્યા હોય, તો તેઓ દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૩૪૦ હેઠળ ફરિયાદ પક્ષનો સામનો કરવા જેટલા નિર્ભય પણ હોય છે. છતાં, અંતે તેનાથી કોઈ હેતુ સિદ્ધ થતો નથી, કારણ કે દોષિત વ્યક્તિ સજા વિના છૂટી જાય છે. તાજેતરના સમયમાં આરોપીને સહેલાઈથી નિર્દોષ છૂટકારો આપવાની વૃત્તિ ઝડપથી વધતી જઈ રહી છે. નિકાલના ધોરણને હાંસલ કરવા માટે, કેસમાં ઊઠાવવામાં આવેલા નાના મુદ્દાઓના આધારે તીક્ષ્ણ ચુકાદો આપી નિર્દોષ છૂટકારોનો આદેશ પસાર કરવો ખૂબ જ સહેલો છે. આજકાલ જ્યારે ગુનાખોરી વ્યાપક બની રહી છે અને માનવતા પીડાઈ રહી છે તથા સમાજ તેના પ્રભાવથી અત્યંત અસરગ્રસ્ત છે, ત્યારે અદાલતોની ફરજો અને જવાબદારીઓ ઘણું વધુ વધી ગઈ છે. હવે ‘સો દોષિત વ્યક્તિઓ નિર્દોષ છૂટી જાય, પરંતુ એક પણ નિર્દોષ વ્યક્તિ દોષિત ઠરાવવામાં ન આવે’ આ સૂત્ર વ્યવહારમાં વિશ્વભરમાં બદલાઈ રહ્યું છે અને અદાલતોને એ સ્વીકારવા માટે મજબૂર થવું પડ્યું છે કે ‘ખોટી દોષિત ઠેરવણીથી સમાજ પીડાય છે અને ખોટા નિર્દોષ છૂટકારાથી પણ તે સમાન રીતે પીડાય છે’. ન્યાયાધીશ ફોજદારી ટ્રાયલની અધ્યક્ષતા માત્ર એટલા માટે કરતો નથી કે કોઈ નિર્દોષ વ્યક્તિને દંડ ન થાય. ન્યાયાધીશ એ પણ સુનિશ્ચિત કરવા માટે અધ્યક્ષતા કરે છે કે કોઈ દોષિત વ્યક્તિ છટકી ન જાય. એક જેટલું જ બીજું પણ મહત્વપૂર્ણ છે. બંને જાહેર ફરજો છે, જે ન્યાયાધીશે નિભાવવાની હોય છે. સમયની માંગ ‘દઢ

ન્યાયનિર્ધારણ' છે. નીચલી અદાલતનો ન્યાયાધીશ દરેક કેસમાં કેન્દ્રીય કડી હોય છે, અને તે તેની આંખો અને કાન પણ છે. તે માત્ર હકીકતોનો નોંધનાર નથી, પરંતુ મૌખિક તથા પરિસ્થિતિજન્ય તમામ પુરાવાનો મૂલવનાર પણ છે. એવું કહેવામાં આવે છે કે સારો નીચલી અદાલતનો ન્યાયાધીશ 'ત્રીજું કાન' ધરાવતો હોવો જોઈએ, અર્થાત્ જે કહેવાયું નથી તે પણ સાંભળી અને સમજી શકે. જ્યારે કોઈ મહત્વપૂર્ણ પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષી, એક પછી એક, પોલીસ સમક્ષ આપેલા પોતાના નિવેદનોથી ફરી જવા લાગે, ત્યારે આથી સ્પષ્ટપણે નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશના મનમાં વધુ તપાસ કરવા અને સાક્ષીને પ્રશ્નો પૂછવા અંગે શંકા ઉદ્ભવવી જ જોઈએ (ભલે સરકારી વકીલ એવું ન કરે).

●ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૩૧૧ અને ૩૮૧ તથા પુરાવા અધિનિયમની

કલમ ૧૬૫:

૮૭ મારી સમક્ષ જોરશોરથી રજૂ કરવામાં આવ્યું છે કે ફરિયાદ પક્ષની એજન્સી સાક્ષીઓને ફરી બોલાવવા માટે દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૩૧૧ હેઠળ અરજી કરી શકતી હતી. વધુમાં એમ પણ રજૂ કરવામાં આવ્યું છે કે અપીલમાં પણ ફરિયાદ પક્ષ દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૩૮૧ હેઠળ વધારાના પુરાવા રજૂ કરવાની પ્રાર્થના કરી શકે છે. તેથી, આવી પરિસ્થિતિમાં, આ અદાલતે પુનઃટ્રાયલનો આદેશ કરવો જોઈએ નહીં.

૮૮ એ સાચું છે કે સંહિતાની કલમ ૩૧૧ અને પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૬૫ અદાલતના અધ્યક્ષસ્થ અધિકારીને પુરાવા એકત્રિત કરવાની પ્રક્રિયામાં સક્રિય ભૂમિકા ભજવીને જરૂરી સામગ્રી બહાર લાવવા માટે વિશાળ અને વ્યાપક સત્તાઓ અર્પે છે. તેઓએ ન્યાયની સહાયાર્થે કાર્યવાહી પર એવી રીતે નજર રાખવી પડે કે જે કંઈ સંબંધિત ન હોય તે અનાવશ્યક રીતે અભિલેખ પર લાવવામાં ન આવે. ફરિયાદ પક્ષનો વકીલ કેટલીક રીતે બેદરકાર હોય તોય, અંતિમ ઉદ્દેશ એટલે કે સત્ય સુધી પહોંચવામાં આવે તે માટે અદાલત કાર્યવાહી પર અસરકારક નિયંત્રણ રાખી શકે છે. જ્યાં અદાલતને એવો વિશ્વાસ કરવાની વાજબી કારણ હોય કે અભિયોજન સંસ્થા અથવા ફરિયાદ પક્ષનો વકીલ આવશ્યક રીતથી કાર્ય કરી રહ્યો નથી, ત્યાં આ વધુ આવશ્યક બની જાય છે. પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૬૫ હેઠળની અદાલતની સત્તા એક રીતે સંહિતાની કલમ ૩૧૧ હેઠળની તેની સત્તાને પરિપૂરક છે. તેમ છતાં, હસ્તગત પ્રકરણમાં સંહિતાની કલમ ૩૧૧ અથવા સંહિતાની કલમ ૩૯૧ અથવા પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૬૫ આ સમસ્યાનો ઉકેલ નથી.

૮૯ બિહાર રાજ્ય વિ. રાજારામ પ્રસાદ યાદવ [૨૦૧૩ ક્રિમિનલ લો જર્નલ ૩૭૭૭] ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા અતિ તાજેતરમાં આપવામાં આવેલા નિર્ણયમાં, પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૩૮ સાથે વાચવામાં આવતી દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૩૧૧ હેઠળની અરજીઓનો નિવેડો કરવા હેતુસર નીચેના સિદ્ધાંતો નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યા હતા.:

“અ) શું અદાલત એવું માનવામાં યોગ્ય છે કે તેને નવા પુરાવાની જરૂર છે? શું કલમ ૩૧૧ હેઠળ રજૂ કરવા માંગવામાં આવતો પુરાવો કેસના ન્યાયસંગત નિર્ણય માટે અદાલતે જરૂરી ગણ્યો છે?”

બી) ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૩૧૧ હેઠળની સર્વાધિક વ્યાપક વિવેકાધીન સત્તાનો ઉપયોગ એવો સુનિશ્ચિત કરવો જોઈએ કે ચુકાદો અપૂર્ણ, અનિર્ણિત અને અનુમાનાધારિત તથ્યોની રજૂઆત પર આધારિત ન બને, કારણ કે અન્યથા ન્યાયના હેતુઓ નિષ્ફળ જશે.

ક) જો કોઈ સાક્ષીનો પુરાવો અદાલતને કેસના ન્યાયસંગત નિર્ણય માટે આવશ્યક જણાય, તો આવા કોઈપણ વ્યક્તિને સમન્સ પાઠવવાની અને તેની તપાસ કરવાની અથવા તેને ફરી બોલાવવાની અને પુનઃતપાસ કરવાની સત્તા અદાલતને છે.

ડિ) ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૩૧૧ હેઠળની સત્તાનો ઉપયોગ માત્ર સત્ય બહાર લાવવાના હેતુસર અથવા એવા તથ્યો માટે યોગ્ય પુરાવો મેળવવાના હેતુસર જ કરવો જોઈએ, જે કેસનો ન્યાયસંગત અને યોગ્ય નિર્ણય કરવામાં દોરી જાય.

ઈ) ફરિયાદ પક્ષના પ્રકરણમાં રહેલી ખામી પૂરી કરવા તરીકે ઉક્ત સત્તાના ઉપયોગને ગણાવી શકાય નહીં, જ્યાં સુધી પ્રકરણના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓ પરથી સ્પષ્ટ ન થતું હોય કે અદાલત દ્વારા સત્તાનો ઉપયોગ કરવાથી આરોપીને ગંભીર હાનિ પહોંચશે અને તેના પરિણામે ન્યાયભંગ સર્જશે.

ચ) વ્યાપક વિવેકાધીન સત્તાનો ઉપયોગ ન્યાયસંગત રીતે કરવો જોઈએ અને મનસ્વી રીતે નહીં.

ગ) કેસનો ન્યાયસંગત નિર્ણય પર પહોંચવા માટે એવો સાક્ષીનું પરીક્ષણ કરવું અથવા તેને વધુ પરીક્ષણ માટે ફરીથી બોલાવવું દરેક દૃષ્ટિએ આવશ્યક હતું તે અંગે અદાલતે પોતાને સંતોષ પામવું આવશ્યક છે.

હ) દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૩૧૧ નો હેતુ, અદાલત પર સત્ય નિર્ધારિત કરવા અને ન્યાયસંગત નિર્ણય આપવા માટે એકસાથે ફરજ પાડ મૂકે છે.

૧) અદાલત આ નિષ્કર્ષે પહોંચે છે કે વધારાનો પુરાવો આવશ્યક છે, એટલા માટે નહીં કે તેના વિના ચુકાદો ઉચ્ચારવો અશક્ય બનશે, પરંતુ એટલા માટે કે આવા પુરાવાનો વિચાર કર્યા વિના ન્યાયનો ભંગ થશે.

જ) પરિસ્થિતિની તાત્કાલિક આવશ્યકતા, ન્યાયસંગતતા અને સુબુદ્ધિ, વિવેકાધિકારનો ઉપયોગ કરતી વખતે સંરક્ષણરૂપ હોવા જોઈએ. અદાલતે ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે કોઈપણ પક્ષકારને નીચલી અદાલતમાં ચાલતી કાર્યવાહી દરમિયાન ભૂલો સુધારવાથી વંચિત રાખી શકાય નહીં અને જો યોગ્ય પુરાવો રજૂ કરવામાં આવ્યો ન હોય અથવા કોઈ સંબંધિત સામગ્રી કોઈ અજાણતા થયેલી બેદરકારીને કારણે નોંધ પર લાવવામાં આવી ન હોય, તો આવી ભૂલોનું સુધારણ કરવાની મંજૂરી આપવામાં અદાલતે ઉદારતા દાખવવી જોઈએ.

કે) અદાલતને આ સ્થિતિ અંગે સચેત રહેવું જોઈએ કે અંતે તો નીચલી અદાલતમાં ચાલતી કાર્યવાહી મૂળભૂત રીતે કેદીઓ માટે હોય છે અને અદાલતે તેમને શક્ય તેટલી સર્વથા ન્યાયસંગત રીતથી તક આપવી જોઈએ. આ જ તર્કના સમાનતાથી, આરોપીને તક મળે તેનાં પક્ષે ભૂલ થવી વધુ સુરક્ષિત ગણાય, બદલે કે આરોપીના હિતના ખર્ચે ફરિયાદ પક્ષને સંભવિત પૂર્વાગ્રહથી રક્ષણ આપવું. અદાલતે ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે આવી વિવેકાધીન સત્તાનો અયોગ્ય અથવા મનસ્વી ઉપયોગ અનિચ્છનીય પરિણામો તરફ દોરી શકે છે.

લ) વધારાના પુરાવા કોઈપણ પક્ષ વિરુદ્ધના મામલાની પ્રકૃતિ બદલવા માટે અથવા છદ્મવેશરૂપે સ્વીકારવા જોઈએ નહીં.

મ) સત્તાનો ઉપયોગ એ બાબત ધ્યાનમાં રાખીને કરવો જોઈએ કે જે પુરાવા રજૂ થવાની સંભાવના છે તે સંકળાયેલા મુદ્દા સાથે સંબંધિત હશે અને એ પણ સુનિશ્ચિત કરવું જોઈએ કે બીજી પક્ષકારને ખંડન કરવાની તક આપવામાં આવે.

ન) તેથી, ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૩૧૧ હેઠળની સત્તાનો ઉપયોગ અદાલતે માત્ર મજબૂત અને માન્ય કારણોસર ન્યાયના હિતો સિદ્ધ કરવા માટે જ કરવો જોઈએ અને તેવી સત્તાનો ઉપયોગ કાળજી, સાવચેતી અને વિવેકપૂર્વક કરવો જોઈએ. અદાલતે ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે ન્યાયસંગત ટ્રાયલમાં આરોપી, પીડિત અને સમાજના હિતનો સમાવેશ થાય છે અને, તેથી, સંબંધિત વ્યક્તિઓને ન્યાયસંગત અને યોગ્ય અવસર આપવામાં આવે તે બંધારણીય ધ્યેય હોવા ઉપરાંત માનવ અધિકાર પણ છે.”

૯૦ જેમ કે સર્વોચ્ચ અદાલતની ત્રણ ન્યાયાધીશોની પીઠ દ્વારા મોહદ. હુસૈન કોચરા વિ. કે. એસ. દલિપસિંહજી [એ.આઈ.આર. ૧૯૭૦ એસ.સી. ૪૫] ના મામલામાં આપેલા નિર્ણયમાં ઠરાવવામાં આવ્યું છે, તેમ નીચલી અદાલત પાસે

સાક્ષીને ફરી બોલાવવાની સ્વભાવસિદ્ધ સત્તા છે, જો તે આ બાબતે સંતુષ્ટ થાય કે તે એવું સાક્ષ્ય આપવા તૈયાર છે જે તેણે ચલાવેલી સુનાવણી દરમિયાન અગાઉ આપેલા સાક્ષ્યથી તત્વતઃ ભિન્ન હોય. તેમ છતાં, અદાલત આવી રીતે સંતુષ્ટ થાય તે માટે આધારરૂપ સામગ્રી હોવી આવશ્યક છે.

૯૧ હાલનો કેસ એવો છે જેમાં સરકારી કર્મચારીઓ અને પોલીસ અધિકારીઓને બાદ કરતાં દરેક એક સાક્ષીને સ્પષ્ટ રીતે પોતાના પક્ષે ફેરવી દેવામાં આવ્યા છે. તેઓને કદાચ નાણાંની શક્તિથી અથવા ગોળીની શક્તિથી અથવા બંનેથી પોતાના પક્ષે ફેરવી દેવામાં આવ્યા હશે. પુરાવાનું નોંધાણું ઘણાં સમય પહેલાં પૂર્ણ થઈ ચૂક્યું છે. હવે આ મામલો નીચલી અદાલત દ્વારા ચુકાદો જાહેર કરવા માટે મુકાશેલ છે. સી.બી.આઈ.એ પણ કોઈપણ સમયબિંદુએ એવો કોઈ સંકેત આપ્યો નહોતો કે ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૩૧૧ હેઠળ સાક્ષીઓને ફરી બોલાવવા માટે અરજીઓ કરવાની તેમની મનશા હતી. હકીકતમાં, આ મામલે સી.બી.આઈ.એ અપનાવેલા વલણથી હું આશ્ચર્યચકિત થયો છું, અથવા કહેવું તો આઘાતગ્રસ્ત થયો છું. સી.બી.આઈ.એ પોતાનું વલણ સંપૂર્ણપણે સ્પષ્ટ કર્યું છે કે તે પુનઃટ્રાયલ જેવી ફરી સુનાવણી ઇચ્છતું નથી. તેમ છતાં, તેમણે આ અદાલત સમક્ષ એવી પ્રાર્થના કરી છે કે થોડાક સાક્ષીઓની ફરી તપાસ કરવામાં આવે. સી.બી.આઈ.ના મનનો ભાવ સમજવો મારા માટે મુશ્કેલ છે, પરંતુ તે જ સમયે, હું સી.બી.આઈ.ના આ વલણને, અને વિશેષ કરીને મામલાની ગંભીર પ્રકૃતિને ધ્યાનમાં રાખીને, મંજૂરી આપતો નથી.

૯૨ આપણી ફોજદારી ન્યાયપ્રણાલીને પીડતી વ્યાધિ ઘણી વધુ ઊંડે મૂળ ધરાવતી છે. માત્ર ઉપરછણા ફેરફારો ન્યાય પ્રદાન કરવામાં ખાસ ઉપયોગી થવાના નથી. આ પ્રણાલીને સર્વાંગી પુનર્ગઠનની આવશ્યકતા છે. ફોજદારી ન્યાયપ્રણાલીના સુધારાઓ અંગેની વી.એસ. માલીમથ સમિતિએ આવા વ્યાપક સુધારાનો એક રૂપરેખાંકન વર્ષ ૨૦૦૩માં તૈયાર કર્યો હતો. હાલ હાથ પર આવેલી જેવી પરિસ્થિતિમાં, જ્યાં સાક્ષીઓએ ફરિયાદ પક્ષના કેસને ટેકો આપવાનો ઇનકાર કર્યો હતો, ત્યાં સમિતિએ નીચેના ઉપાયો સૂચવ્યા છે:

- ક) ઇન-કેમેરા કાર્યવાહી ચલાવવી,
- ખ) સાક્ષીઓની ઓળખ ગુપ્ત રહે તે માટે ઉપાયો કરવાં,
- ગ) અનામિત્વ સુનિશ્ચિત કરવું, અને
- ઘ) તેમની સુરક્ષા સુનિશ્ચિત થાય તે માટે વ્યવસ્થા કરવી.
- ઘ) અદાલતમાં રહેલા સાક્ષીઓ સાથે માન અને ગૌરવપૂર્વક વર્તવું જોઈએ;
- ચ) પ્રવાસ અને નિવાસ માટે ખર્ચેલી રકમ બદલ તેમને પૂરતું વળતર આપવામાં આવવું જોઈએ;
- જી) કાયદાની અદાલતમાં સાક્ષી આપતી વખતે સાક્ષીઓના આરામ, સુવિધા અને ગૌરવની ખાતરી કરવામાં આવવી જોઈએ; અને
- જ) સાક્ષીઓના સંરક્ષણ માટે કાયદો ઘડવો જોઈએ, કારણ કે ભારતમાં એવો કોઈ કાયદો નથી.

૧) રાષ્ટ્રીય સ્તરે રાષ્ટ્રીય સુરક્ષા આયોગની અને રાજ્ય સ્તરે રાજ્ય સુરક્ષા આયોગોની રચના.

૯૩ ઉપરોક્ત પરિપ્રેક્ષ્યમાં, હું સર્વોચ્ચ અદાલતના એન.એચ.આર.સી. વિ. ગુજરાત રાજ્ય [(૨૦૦૯) ૬ એસ.સી.સી. ૭૬૭] ના કેસમાં આપેલા નિર્ણયનો ઉલ્લેખ કરી શકું છું. ફોજદારી ટ્રાયલમાં સાક્ષીઓના મહત્વ પર ભાર મૂકતાં અને તેમના સંરક્ષણ માટે લેવાયલા જરૂરી પગલાં અંગે સર્વોચ્ચ અદાલતે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું:

૭. આ સ્થાપિત હકીકત છે કે ફોજદારી કાર્યવાહી માં સાક્ષીઓ મુખ્ય ઘટક બને છે અને આવા જ સાક્ષીઓની સાક્ષી દ્વારા આરોપીની દોષિતતા સ્થાપિત થાય છે. તેથી, ન્યાય થાય તે માટે સાક્ષીઓ અને પીડિતોને રક્ષણ આપવું આવશ્યક બની જાય છે, કારણ કે તેમની સાક્ષી અને ફરિયાદો પર આધાર રાખીને જ સાંપ્રદાયિક હિંસા દરમિયાન જઘન્ય ગુનાઓ કરનાર વાસ્તવિક દોષિતોને કાયદેસર રીતે કટધરામાં લાવી શકાય છે. નેશનલ હ્યુમન રાઈટ્સ કમિશન વિ. સ્ટેટ ઓફ ગુજરાત ના મામલામાં તા. ૮મી ઓગસ્ટ, ૨૦૦૩ ના આદેશ દ્વારા, આ અદાલતે ખેદ વ્યક્ત કર્યો હતો કે "હજુ સુધી કોઈ કાયદો બનાવવામાં આવ્યો નથી, અને સાક્ષીઓને રક્ષણ આપવા માટે ભારત સંઘ અથવા રાજ્ય સરકાર દ્વારા કોઈ યોજના પણ ઘડવામાં આવી નથી.

૮. વધુમાં, ઝહીરા વિ. ગુજરાત રાજ્ય (૨૦૦૪ (૪) એસીસી ૧૫૮) ના કેસમાં, જે 'બેસ્ટ બેકરી કેસ' તરીકે જાણીતો છે તે કેસને તેના તા. ૧૨મી એપ્રિલ, ૨૦૦૪ ના આદેશ દ્વારા મુંબઈ ખાતે હસ્તાંતરિત કરતાં, આ અદાલતે નીચે મુજબ નિર્દેશ કર્યો :

૭૭...ગુજરાત રાજ્યએ એ પણ સુનિશ્ચિત કરવું રહેશે કે સાક્ષીઓને જ્યારે સંબંધિત અદાલત સમક્ષ હાજર રહેવાની જરૂર પડે ત્યારે તેઓને સંબંધિત અદાલત સમક્ષ ઉપસ્થિત કરવામાં આવે, જેથી તેઓ કોઈપણ વ્યક્તિ તરફે ધમકી કે બળજબરીની કોઈપણ આશંકા વિના મુક્તપણે નિવેદન આપી શકે. જો કોઈ સાક્ષી સુરક્ષા માંગે, તો ગુજરાત રાજ્ય દ્વારા પૂરી પાડવાની સુરક્ષાની સાથે સાથે મહારાષ્ટ્ર રાજ્યએ પણ જરૂરી માનવામાં આવે તેવી સુરક્ષા પૂરી પાડવી રહેશે.

૯. કાયદા પંચે તેના ૧૪મા અહેવાલ (૧૯૫૮) માં 'સાક્ષી-સુરક્ષા' નો ઉલ્લેખ કર્યો હતો, પરંતુ તે મર્યાદિત અર્થમાં હતો. તે અદાલત ભવનમાં યોગ્ય વ્યવસ્થાઓ ઉપલબ્ધ કરાવવા, મુસાફરી ભથ્થાના દરો, તેમનું દૈનિક ભથ્થું વગેરે સાથે સંબંધિત હતું. રાષ્ટ્રીય પોલીસ પંચના અહેવાલ (૧૯૮૦) માં ફરીથી સાક્ષીઓ માટેના દૈનિક ભથ્થાની અપર્યાપ્તતા અંગે દ્રાવલ કરવામાં આવી હતી, પરંતુ તેનાથી વધુ કશું નહોતું.

૧૦. કાનૂન આયોગના ૧૯૯૬ના ૧૫૪મા અહેવાલમાં સાક્ષીઓના રક્ષણ અને તેમને સુવિધાઓ અંગેનું એક પ્રકરણ સમાવેશ પામેલું હતું.

ભલામણો મુખ્યત્વે સાક્ષીઓને ઉપલબ્ધ કરાવવાની ભથ્થાઓ અને સુવિધાઓ સાથે સંબંધિત હતી. જોકે, ભલામણોમાંથી એક આવી હતી : “સાક્ષીઓને કોઈપણ પરિસ્થિતિમાં આરોપીની કોપથી સુરક્ષિત રાખવા જોઈએ”. પરંતુ, આયોગે સાક્ષીઓના શારીરિક રક્ષણ માટે કોઈ ઉપાય સૂચવ્યો નહોતો. કાનૂન આયોગના ૧૭૮મા અહેવાલે ફરીથી સાક્ષી શત્રુભાવપૂર્વક વળી જવાના તથ્યનો ઉલ્લેખ કર્યો હતો, અને ભલામણો માત્ર સાક્ષીઓ શત્રુભાવપૂર્વક વળી ન જાય તે નિવારવા માટે જ હતી. અહેવાલે સંહિતામાં કલમ ૧૬૪-એ દાખલ કરવા માટે સુધારો સૂચવ્યો હતો. ભારતના કાનૂન આયોગના ૧૯૮મા અહેવાલે પણ સમાન ચિંતાઓ વ્યક્ત કરી છે અને સ્પષ્ટપણે જણાવ્યું છે કે “આજે એ સ્વીકારવામાં આવે છે કે તમામ ગંભીર ગુનાઓના મામલાઓમાં, જેમાં સાક્ષીઓને જોખમ હોય, ત્યાં ડબ્લ્યુ.આઈ.પી. જરૂરી છે અને તે આતંકવાદ અથવા જાતીય ગુનાઓના કેસો પૂરતું મર્યાદિત નથી.”

૧૧. ઇંગ્લેન્ડના કાયદા હેઠળ, સાક્ષીને પુરાવો આપવાથી ધમકી આપી રોકવું, અદાલતનો અવમાન ગણાય છે. તેમ જ, સાક્ષીએ અદાલતમાં પુરાવો આપ્યા પછી તેના વિરુદ્ધ ધમકી કે બદલો લેવાનો કોઈપણ કૃત્ય પણ અવમાન તરીકે માનવામાં આવે છે. વર્ષ ૧૯૯૪માં યુ.કે. સરકારે ‘ક્રિમિનલ જસ્ટિસ એન્ડ પબ્લિક ઓર્ડર એક્ટ, ૧૯૯૪’ તરીકે ઓળખાતો કાયદો બનાવ્યો હતો, જેમાં સાક્ષીઓના ધાકધમકીને લઈને દંડની જોગવાઈ કરવામાં આવી છે. આ અધિનિયમની કલમ ૫૧ માત્ર

એવી વ્યક્તિનું જ રક્ષણ કરતી નથી કે જે વાસ્તવમાં નીચલી અદાલતમાં પુરાવો આપવા જવાની હોય, પરંતુ એવી વ્યક્તિનું પણ રક્ષણ કરે છે કે જે ગુનાની તપાસમાં મદદ કરી રહી હોય અથવા મદદ કરી શકે તેવી હોય. હોંગકોંગના સમાન કાયદા હેઠળ, ‘કાઈમ્સ ઓર્ડ. (કેપ. ૨૦૦) એચ.કે.’ મુજબ, જો ધમકી અથવા ધાકધમકી સાક્ષીના મિત્ર અથવા સગા સામે પણ કરવામાં આવે, તો તે દંડનીય ગુનો બને છે.

૧૨. યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સમાં, ઓર્ગેનાઈઝ્ડ ક્રાઈમ કંટ્રોલ એક્ટ, ૧૯૭૦ અને ત્યારબાદ કોમ્પ્રિહેન્સિવ ક્રાઈમ કંટ્રોલ એક્ટ, ૧૯૮૪ દ્વારા સાક્ષી સુરક્ષા કાર્યક્રમને અધિકૃત કરવામાં આવ્યો હતો. વિટનેસ સિક્યુરિટી રિફોર્મ એક્ટ, ૧૯૮૪માં સત્તાવાર કાર્યવાહી દરમિયાન સંગઠિત ગુનાહિત પ્રવૃત્તિ અથવા અન્ય ગંભીર ગુનાથી સંબંધિત કોઈ સાક્ષી અથવા સંભવિત સાક્ષીના સ્થળાંતર અને અન્ય સુરક્ષાની જોગવાઈ કરવામાં આવી છે. જો ન્યાયિક કાર્યવાહીમાં સાક્ષીની ભાગીદારીના કારણે તેના તાત્કાલિક કુટુંબને, અથવા તેવા સાક્ષી અથવા સંભવિત સાક્ષી સાથે નજીકથી સંકળાયેલા કોઈ વ્યક્તિને પણ જોખમ થવાની સંભાવના હોય, તો તેમને પણ સુરક્ષા આપવામાં આવી શકે છે. કોઈ વ્યક્તિ શારીરિક ઈજા સામેની સુરક્ષા મેળવવા માટે પાત્ર છે કે નહીં અને અન્યથા તે વ્યક્તિના આરોગ્ય, સલામતી અને કલ્યાણની ખાતરી કરવા અંગેનો અંતિમ નિર્ણય એટર્ની જનરલ લે છે. મોટા પ્રમાણમાં કેસોમાં, સાક્ષીઓને સુરક્ષા આપવામાં આવી છે, તેમનું સ્થળાંતર કરવામાં આવ્યું છે અને ક્યારેક તો તેમને નવી

ઓળખ પણ આપવામાં આવી છે. આ કાર્યક્રમ રહેઠાણ, તબીબી સારવાર, રોજગાર કૌશલ્ય માટેની તાલીમ અને રોજગાર મેળવવામાં સહાય તેમજ સાક્ષી આત્મનિર્ભર બને ત્યાં સુધી જીવનનિર્વાહ માટે નાણાકીય સહાય પૂરી પાડવામાં મદદરૂપ બને છે. નિર્દોષ પીડિતોને થનારી સંભવિત હાનિ સહિત જનતાને જોખમ થવાની સંભાવના, તે વ્યક્તિના સાક્ષ્યની આવશ્યકતા કરતા વધુ ભારે પડે, તો એટર્ની જનરલ કોઈપણ વ્યક્તિને સુરક્ષા આપશે નહીં.

૧૩. કેનેડામાં પણ સાક્ષી સુરક્ષા અધિનિયમ, ૧૯૯૬ હેઠળ સમાન કાર્યક્રમ અમલમાં છે. આ અધિનિયમનો હેતુ "કાનૂનના અમલીકરણ સંબંધિત બાબતોમાં સહાયતા આપવામાં પ્રત્યક્ષ અથવા પરોક્ષ રીતે સંકળાયેલ વ્યક્તિઓના સંરક્ષણને સુગમ બનાવી કાનૂન અમલીકરણને પ્રોત્સાહન આપવું" એવો છે [કલમ ૩]. સાક્ષીને આપવામાં આવતી સુરક્ષામાં પુનર્વસન, રહેઠાણની વ્યવસ્થા અને ઓળખમાં ફેરફાર, તેમજ સંરક્ષિત વ્યક્તિની સુરક્ષા સુનિશ્ચિત કરવા અથવા તેને આત્મનિર્ભર બનવામાં સહાયરૂપ થવા માટે પરામર્શ અને નાણાકીય સહાયનો પણ સમાવેશ થઈ શકે છે. કાર્યક્રમમાં પ્રવેશ પોલીસ કમિશનર દ્વારા કાનૂન અમલીકરણ એજન્સી અથવા આંતરરાષ્ટ્રીય ફોજદારી અદાલત અથવા ટ્રિબ્યુનલની ભલામણના આધારે નક્કી કરવામાં આવે છે [કલમો ૫ અને ૬]. સુરક્ષાની વ્યાપ્તિ સાક્ષીની સુરક્ષાને રહેલા જોખમના સ્વરૂપ, પુરાવાની મૂલ્યતા અને મામલામાં તેની મહત્વતા પર આધારિત રહે છે.

૧૪. ઓસ્ટ્રેલિયન વિટનેસ પ્રોટેક્શન અધિનિયમ, ૧૯૮૪ દ્વારા રાષ્ટ્રીય સાક્ષી સંરક્ષણ કાર્યક્રમની સ્થાપના કરવામાં આવે છે, જેમાં (અન્ય બાબતો ઉપરાંત) ઓસ્ટ્રેલિયન ફેડરલ પોલીસના કમિશનર સાક્ષીઓ માટે સંરક્ષણ તથા અન્ય સહાયની વ્યવસ્થા કરે છે અથવા પૂરી પાડે છે [કલમ ૪]. કોઈ સાક્ષીને કાર્યક્રમમાં સામેલ કરવામાં આવે તે પહેલાં તેણે પોતાના વિશે વિશાળ પ્રમાણમાં માહિતી જાહેર કરવી આવશ્યક છે. તેમાં તેની બાકી રહેલી કાનૂની જવાબદારીઓ, તેના ગુનાહિત ઇતિહાસની વિગતો, તેની નાણાકીય બાધ્યતાઓ અને સંપત્તિની વિગતો વગેરેનો સમાવેશ થાય છે [કલમ ૭]. કોઈ સાક્ષીને કાર્યક્રમમાં સામેલ કરવો કે નહીં તે નક્કી કરવાની એકમાત્ર જવાબદારી કમિશનરની છે.

૧૫. દક્ષિણ આફ્રિકાના સાક્ષી સંરક્ષણ અધિનિયમ, ૧૯૮૮માં ન્યાય વિભાગની અંદર ‘સાક્ષી સંરક્ષણ કચેરી’ તરીકે ઓળખાતી એક કચેરીની સ્થાપનાની જોગવાઈ કરવામાં આવી છે. આ કચેરીના નિયામક સાક્ષીઓ અને સંબંધિત વ્યક્તિઓના સંરક્ષણ માટે જવાબદાર છે તથા સાક્ષી સંરક્ષણ અધિકારીઓ અને સુરક્ષા અધિકારીઓ ઉપર નિયંત્રણ કરે છે [કલમ ૪]. કોઈપણ સાક્ષી, જેને એવું માનવાનો કારણ હોય કે તેની સુરક્ષાને કોઈ વ્યક્તિ અથવા વ્યક્તિઓના સમૂહ અથવા વર્ગ દ્વારા જોખમ છે, તે આવી માન્યતાની જાણ કોઈ કાર્યવાહી દરમિયાન તપાસ અધિકારીને અથવા પોલીસ સ્ટેશનના પ્રભારી કોઈપણ વ્યક્તિને અથવા સરકારી વકીલ વગેરેને [કલમ ૭] કરી શકે છે અને સંરક્ષણ હેઠળ મૂકવા

માટે અરજી કરી શકે છે. ત્યારબાદ આ અરજીનો વિચાર એક સાક્ષી સંરક્ષણ અધિકારી દ્વારા કરવામાં આવે છે, જે એક અહેવાલ તૈયાર કરે છે અને ત્યારપછી તે નિયામકને સુપરત કરવામાં આવે છે [કલમ ૯]. નિયામક, અહેવાલ તથા સાક્ષી સંરક્ષણ અધિકારીની ભલામણનું યથોચિત ધ્યાનમાં લઈને, કોઈ વ્યક્તિને સંરક્ષણ હેઠળ મૂકવી કે નહીં તે નક્કી કરવા માટે, અન્ય બાબતો ઉપરાંત, નીચેના પરિબળો [કલમ ૧૦] ધ્યાનમાં લે છે :

(૧) સાક્ષી અથવા સંબંધિત વ્યક્તિની સલામતીને રહેલા જોખમનું સ્વરૂપ અને પરિમાણ.

(૨) જે કાર્યવાહી દરમિયાન સાક્ષીએ પુરાવો આપ્યો છે અથવા જેમાં તેને પુરાવો આપવા જરૂરી બનશે, તેની પ્રકૃતિ.

૧૬. ઇટાલી, જર્મની અને નેધરલેન્ડ્સ જેવા યુરોપીય દેશોમાં પુરાવાનું મહત્વ, સંબંધિતતા અને સ્વરૂપ વગેરેને ધ્યાનમાં લેતાં, સાક્ષી સંરક્ષણ કાર્યક્રમ સંગઠિત ગુનાઓ, આતંકવાદ તથા અન્ય હિંસક ગુનાઓને આવરી લે છે, જ્યાં આરોપીઓને સાક્ષી/પીડિત વિશે પહેલેથી જ જાણ હોય છે.

૧૭. પરંતુ સાક્ષી સંરક્ષણ બાબતે કોઈ સામાન્ય દિશાનિર્દેશો આપવું યોગ્ય નહીં બને. તે મુખ્યત્વે દરેક કેસની તથ્યપરિસ્થિતિ પર નિર્ભર રહેશે. કોઈપણ સાક્ષી સંરક્ષણ યોજનાના અસરકારક અમલીકરણમાં આવતી વ્યવહારુ મુશ્કેલીઓ અવગણવામાં આવી શકતી નથી. અમે

વર્તમાન કેસોની તથ્યપરિસ્થિતિ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરીને તે પાસાની ટ્રાયલ કરી રહ્યા છીએ. સામૂહિક અપરાધોના વિચારણામાં પીડિત અને સાક્ષી સંરક્ષણ માટે અલગ એકમો સ્થાપિત કરવાની આવશ્યકતા, તેવા અપરાધોનો વ્યવહાર કરવા માટે આંતરરાષ્ટ્રીય ટ્રિબ્યુનલ્સની સ્થાપનામાં સ્વીકારવામાં આવી છે. રવાંડા માટેના આંતરરાષ્ટ્રીય ફોજદારી ટ્રિબ્યુનલએ પીડિતો અને સાક્ષીઓના સંરક્ષણ માટે નિયમો ઘડ્યા છે.

૧૮. 'આઈ.સી.સી.' તરીકે સંક્ષેપમાં ઓળખાતી આંતરરાષ્ટ્રીય ફોજદારી અદાલતની રચના માટે કાયદામાં સમાન જોગવાઈઓ અસ્તિત્વમાં છે. બહોળા ભાગના કેસોમાં, સાક્ષીઓ ગુનાના ભોગ બનનારાઓ હોય છે. તેમનામાં સૌથી વધુ નબળી સ્થિતિમાં સ્ત્રીઓ અને બાળકો હોય છે. પ્રવર્તમાન પ્રણાલીમાં તેઓ ફોજદારી ટ્રાયલમાં માત્ર ખ્યાદા સમાન છે અને તેમના વાસ્તવિક હિતોના સંરક્ષણ અંગે અત્યંત ઓછી ચિંતા કરવામાં આવે છે. ન્યાયભ્રંશ ન થાય તે માટે સંરક્ષણ જરૂરી છે; પરંતુ તેમની અંદર માનવ ગૌરવની ભાવનાને પુનઃસ્થાપિત કરવા માટે પણ સંરક્ષણ જરૂરી છે.

૧૯. અપરાધ અને સત્તાના દુરુપયોગના પીડિતો માટે ન્યાયના મૂળભૂત સિદ્ધાંતોની ઘોષણા સંયુક્ત રાષ્ટ્ર મહાસભાએ તા. ૨૯મી નવેમ્બર, ૧૯૮૫ના ઠરાવ ૪૦/૩૪ દ્વારા સ્વીકારી હતી. આ ઘોષણાના પ્રથમ પરિષેદ અનુસાર, અપરાધના પીડિતો એવા વ્યક્તિઓ તરીકે વર્ણવવામાં આવ્યા છે જેઓએ, એકલ રીતે અથવા સામૂહિક રીતે, સભ્ય રાજ્યોમાં

અમલમાં રહેલા ફોજદારી કાયદાઓના ઉલ્લંઘનરૂપ કૃત્યો અથવા ચૂક દ્વારા, જેમાં સત્તાના અપરાધજન્ય દુરુપયોગને પ્રતિબંધિત કરતા કાયદાઓનો પણ સમાવેશ થાય છે, શારીરિક અથવા માનસિક ઈજા, ભાવનાત્મક પીડા, આર્થિક નુકસાન અથવા તેમના મૂળભૂત હકોમાં નોંધપાત્ર હાનિ સહિતની હાનિ ભોગવી હોય. રક્ષણની જરૂરિયાત તો એમને જ છે.

૨૦. આ મૂળતઃ એવી આશંકાને સંપૂર્ણપણે દૂર કરવા માટે છે કે સરકારી વકીલ અદાલતમાં નિષ્પક્ષ નથી અથવા ફરિયાદ પક્ષનું સંચાલન યોગ્ય રીતે કરી રહ્યો નથી. ગુજરાત રાજ્ય, એસ.આઈ.ટી. સાથે પરામર્શ કરીને, પ્રત્યેક કેસમાં સરકારી વકીલોની નિમણૂક કરશે અને તે બાબતે એસ.આઈ.ટી.નું મંતવ્ય રાજ્ય સરકાર પર અંતિમ અને બંધનકારક રહેશે.

૨૧. આ બાબત પર ભાર મૂકવાની જરૂર છે કે આરોપીના હકોનું સંરક્ષણ થવું જ જોઈએ. તે જ સમયે પીડિતોના હકોનું પણ સંરક્ષણ થવું જોઈએ અને પીડિતોના હકોને ગોંડા ઠેરવી શકાય નહીં. આરોપી વ્યક્તિઓ નિષ્પક્ષ ટ્રાયલના હકદાર છે, જ્યાં તેમની દોષિતતા અથવા નિર્દોષતા નક્કી કરી શકાય. પરંતુ પીડિતોની દૃષ્ટિએ અપરાધ કરનારને દંડિત થવો જોઈએ. ન્યાયના તુલાડામાં તેઓ સમાન રીતે સ્થિત છે.

૨૨. વિચારણાઓ નિષ્પક્ષ રીતે અને પીડિતોના હકોના રક્ષણના પરિધિમાં યોજાય તે સુનિશ્ચિત કરવા માટે, અદાલતનો શિસ્તભંગ ન થાય અને તેનું શિસ્તસૌજન્ય સર્વ સમયે જળવાયેલું રહે તે મહત્વપૂર્ણ છે. જાહેર

વિચાલનની આવશ્યકતા અને અદાલતખંડોની અંદર પીડિતો/સાક્ષીઓને ધાકધમકી ન થાય તે સુનિશ્ચિત કરવાની આવશ્યકતા વચ્ચે સંતુલન સ્થાપિત કરવા માટે, અદાલતખંડમાં વ્યક્તિઓના પ્રવેશ પર અદાલતે ચુકિતસંગત પ્રતિબંધો લાદવા જરૂરી છે.

૨૩. ન્યાયસંગત ટ્રાયલની ખાતરી કરવામાં સરકારી વકીલની ભૂમિકા અતિ મહત્વપૂર્ણ છે. આ અદાલતે એસ. બી. શાહાને અને અન્ય વિ. મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય અને અન્ય, ૧૯૯૫ સપ્લી. (૩) એસ.સી.સી. ૩૭ માં, ફરિયાદ પક્ષની ચંત્રાણાને તપાસ ચંત્રાણાથી અલગ રાખવાની ઈચ્છનીયતા પર ભાર મૂક્યો હતો. એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે આવા સહાયક સરકારી વકીલોને પોલીસ વિભાગના કર્મચારીઓ તરીકે ચાલુ રાખવાની અને પોલીસ વિભાગના વડાના નિયંત્રણ હેઠળ કાર્ય કરવાનું ચાલુ રાખવાની પરવાનગી આપી શકાય નહીં. રાજ્ય સરકારોને અલગ ફરિયાદ પક્ષ વિભાગ રચીને, અને તેના વડાને સીધા રાજ્ય સરકાર સમક્ષ જવાબદાર બનાવી, સહાયક સરકારી વકીલોનો અલગ વર્ગ રચવાનો નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો હતો.

૨૪. ઓસ્ટ્રેલિયા જેવા ઘણા કોમનવેલ્થ દેશોમાં કોમનવેલ્થ ડિરેક્ટર ઓફ પબ્લિક પ્રોસિક્યુશન્સ હોય છે, જેની સ્થાપના ડિરેક્ટર ઓફ પબ્લિક પ્રોસિક્યુશન્સ અધિનિયમ, ૧૯૮૩ દ્વારા કરવામાં આવી હતી અને જેણે ૧૯૮૪ માં કાર્ય શરૂ કર્યું હતું. ઓસ્ટ્રેલિયાના નવ રાજ્યો અને પ્રદેશોના પોતાના ડી.પી.પી. પણ છે. ફરિયાદો ચલાવવાની મંજૂરી આપવાની

અંતિમ સત્તા એટર્ની જનરલ પાસે રહે છે. તેમ છતાં, કારણ કે તે એક રાજકીય પદ છે, અને એવી ઈચ્છા રાખવામાં આવે છે કે મોટા ભાગની પરિસ્થિતિઓમાં આ કાર્ય એક અરાજકીય (લોકસેવા) પદ દ્વારા કરવામાં આવે, તેથી એ.જી.ની અભિયોજન સંબંધિત સત્તાઓ સામાન્ય રીતે ડી.પી.પી.ને સોંપવામાં આવે છે. જોકે, સાઉથ ઓસ્ટ્રેલિયામાં એ.જી. ડી.પી.પી.ને ફરિયાદ ચલાવવા અથવા ફરિયાદ ન ચલાવવા માટે દિશા આપી શકે છે. આ અત્યંત દુર્લભ ઘટના છે. કોમનવેલ્થ અથવા રાજ્યના ડી.પી.પી.ના પદ પર રહેનારાઓને બાદમાં ઉચ્ચ ન્યાયિક પદ પર નિમણૂક કરવામાં આવે છે તે સામાન્ય બાબત છે.

૨૫. કેનેડામાં, દરેક પ્રાંતનું ક્રાઉન એટોર્ની ઓફિસ (કેનેડા) ફોજદારી અભિયોજનના સંચાલન માટે જવાબદાર છે. ઓન્ટારિયોમાં, ક્રિમિનલ લો ડિવિઝનમાં સ્થાનિક ક્રાઉન એટોર્ની ફોજદારી કેસોના પ્રભારી હોય છે. માત્ર બ્રિટિશ કોલંબિયા, નોવા સ્કોટિયા અને ક્વેબેક (એક સિવિલ કોડ અધિકારક્ષેત્ર) પાસે ડિરેક્ટર ઓફ પબ્લિક પ્રોસિક્યુશન્સનું કાર્યાલય છે. તાજેતરમાં સંસદે પસાર કરેલા કાયદાએ ફેડરલ અભિયોજનના સંચાલનને ડિપાર્ટમેન્ટ ઓફ જસ્ટિસ (કેનેડા) થી અલગ કર્યું અને ઓફિસ ઓફ ધ ડિરેક્ટર ઓફ પબ્લિક પ્રોસિક્યુશન્સની રચના કરી (જેનું અધિકૃત નામ પબ્લિક પ્રોસિક્યુશન સર્વિસ ઓફ કેનેડા રાખવામાં આવ્યું). આ કાયદો ૧૨ ડિસેમ્બર, ૨૦૦૬ ના રોજ અમલમાં આવ્યો. હોંગ-કોંગ, ચીનના ડિરેક્ટર ઓફ પબ્લિક પ્રોસિક્યુશન્સ ડિપાર્ટમેન્ટ ઓફ જસ્ટિસના

પ્રોસિક્યુશન્સ ડિવિઝનના વડા છે, જે હોંગ કોંગ સ્પેશિયલ એડમિનિસ્ટ્રેટિવ રિજનની તરફે ચલાવવામાં આવતી નીચલી અદાલતોની કાર્યવાહી અને અપીલોમાં અભિયોજન ચલાવવા, કાયદા અમલકર્તા એજન્સીઓને કાનૂની સલાહ આપવા, ફોજદારી કાર્યવાહી શરૂ કરવા બાબતે સેક્રેટરી ફોર જસ્ટિસની તરફે કાર્ય કરવા, અને પ્રસ્તાવિત કાયદાના કોઈપણ ફોજદારી કાયદા સંબંધિત પાસાઓ અંગે બ્યુરો અને વિભાગોને સલાહ અને સહાય પૂરી પાડવા માટે જવાબદાર છે. ડી.પી.પી. પર સેક્રેટરી ફોર જસ્ટિસનું પર્યવેક્ષણ રહે છે, અને ડી.પી.પી.ના નિર્ણયો માટે તેઓ પણ જવાબદાર હોય છે.

૨૬. પ્રોસિક્યુશન ઓફ ઓફેન્સિસ અધિનિયમ, ૧૯૭૪ ના અમલીકરણ પછીથી આયર્લેન્ડના રિપબ્લિકમાં જનતાના નામે તમામ અભિયોજ્ય ફોજદારી ગુનાઓના અભિયોજન માટે આયર્લેન્ડના રિપબ્લિકના જાહેર અભિયોજનના નિયામક જવાબદાર રહ્યા છે. ૧૯૭૪ પહેલાં, તમામ ગુનાઓ અને અપરાધોનું અભિયોજન એટર્ની જનરલના નામે કરવામાં આવતું હતું. ડી.પી.પી. એ પણ પ્રમાણપત્ર જારી કરી શકે છે કે કોઈ કેસ વિશેષ ફોજદારી અદાલતને મોકલવો જોઈએ; જે જ્યુરી વિનાની નીચલી અદાલત છે અને સામાન્ય રીતે આતંકવાદીઓ તથા સંગઠિત અપરાધીઓ માટે અનામત રાખવામાં આવે છે.

૨૭. દક્ષિણ આફ્રિકામાં જાહેર અભિયોજનો સ્વતંત્ર નેશનલ ડિરેક્ટર ઓફ પબ્લિક પ્રોસિક્યુશન્સ (એનડીપીપી) દ્વારા ચલાવવામાં આવે છે.

એનડીપીપીને ચીફ એક્ઝિક્યુટિવ ઓફિસર, મેરિયન સ્પાર્ગ, ઉપનિર્દેશકો, રીજનલ ડિરેક્ટર્સ ઓફ પબ્લિક પ્રોસિક્યુશન્સ (ડીપીપી 'ઝ'), અને અનેક સ્પેશિયલ ડિરેક્ટર્સ દ્વારા સહાય આપવામાં આવે છે. નેશનલ ડિરેક્ટર વિવાદાસ્પદ ડિરેક્ટોરેટ ઓફ સ્પેશિયલ ઓપરેશન્સ (ડીએસઓ) ના વડા પણ છે - જેને સામાન્ય રીતે સ્કોર્પિયન્સ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે - જે અગ્રતા ધરાવતા અને સંગઠિત ગુનાઓના કેસો સંભાળે છે. ૨૦૦૫માં, આ એકમે દેશના ઉપપ્રમુખ જેકબ ઝૂમા સામે કાર્યવાહી શરૂ કરી, જેના પરિણામે તેમને પદચ્યૂત કરવામાં આવ્યા.

૨૮. ઇંગ્લેન્ડ અને વેલ્સમાં, સરકારી ફોજદારી કાર્યવાહીના નિયામકનું પદ પ્રથમ વખત ૧૮૮૦માં હોમ ઓફિસના ભાગરૂપે રચવામાં આવ્યું હતું, અને ૧૯૦૮થી તેનું પોતાનું વિભાગ હતું. ૧૯૮૬ સુધી ડી.પી.પી. માત્ર થોડાક મુખ્ય કેસોમાં ફરિયાદ પક્ષ ચલાવવાની જવાબદારી માટે જ જવાબદાર હતો, ત્યારબાદ ફરિયાદ પક્ષ ચલાવવાની જવાબદારી ડી.પી.પી.ને વડા તરીકે રાખી નવી ક્રાઉન પ્રોસિક્યુશન સર્વિસને સોંપવામાં આવી. તેની નિમણૂક ઇંગ્લેન્ડ અને વેલ્સ માટેના એટર્ની જનરલ દ્વારા કરવામાં આવે છે. ઉત્તર આયર્લેન્ડમાં પણ સમાન સ્થિતિ અસ્તિત્વમાં હતી, અને હવે ડી.પી.પી. ઉત્તર આયર્લેન્ડની પબ્લિક પ્રોસિક્યુશન સર્વિસનું નેતૃત્વ કરે છે.

૨૯. કાયદા પંચે ૧૯૫૮ માં એવી ભલામણ કરી હતી કે ફરિયાદ પક્ષના નિયામકની સ્થાપના કરવામાં આવે અને તેનું પોતાનું સંવર્ગ હોય, જોકે તે સમયે આ ભલામણ સંહિતામાં સમાવેશ કરવામાં આવી નહોતી. ફરીથી, ૧૯૯૬ માં કાયદા પંચે તેના ૧૫૪મા અહેવાલમાં સ્વતંત્ર ફરિયાદ પક્ષ એજન્સીને સંહિતાના તે અનેક ક્ષેત્રોમાંનું એક તરીકે ઓળખાવી હતી, જેઓમાં પુનઃઆકારણી અને પુનઃરચના આવશ્યક હતી. કાયદા પંચે ૧૯૯૪ ના પ્રસ્તાવિત ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા સુધારા વિધેયકમાં સમાવાયેલ સંહિતાના પ્રસ્તાવિત મોટા ભાગના સુધારાઓને સમર્થન આપ્યું હતું. રાજ્ય સ્તરે ફરિયાદ પક્ષ નિયામકાલયની રચના સંબંધિત ભલામણો એવી હતી કે, જો કોઈ રાજ્ય સરકાર ફરિયાદ પક્ષકારોનો સંવર્ગ સ્થાપિત કરવાનો નિર્ણય કરે, તો તે દ્વારા આવી રચના અપનાવવામાં આવે. કાયદા પંચે વધુમાં ભલામણ કરી હતી કે રાજ્ય સ્તરના ફરિયાદ પક્ષ નિયામકાલયોની રચનાને સંહિતામાં સુધારા દ્વારા કાયદેસર દરજ્જો આપવામાં આવે. આવી આવશ્યકતાના અભાવ અને સંહિતાની જોગવાઈઓની અપૂરતાને છતાં, દિલ્લી, આંધ્ર પ્રદેશ, બિહાર, ગોવા, હિમાચલ પ્રદેશ, કર્ણાટક, કેરળ, મધ્ય પ્રદેશ, ઓડિશા, તમિલનાડુ અને ઉત્તરાંચલ સહિત અનેક રાજ્યોએ ફરિયાદ પક્ષ નિયામકાલયની સ્થાપના કરી હતી.

૩૦. વર્ષ ૨૦૦૬ના સુધારા દ્વારા, સંહિતામાં કલમ ૨૫-એ દાખલ કરવામાં આવી, જેણે દરેક રાજ્યમાં ફરિયાદ પક્ષના નિયામક તંત્રની રચના માટે સ્પષ્ટપણે કાનૂની જોગવાઈ કરી.

"૨૫-એ. અભિયોજન નિર્દેશાલય.- (૧) રાજ્ય સરકાર, અભિયોજનના એક નિર્દેશક અને તે યોગ્ય માને તેટલા ઉપ અભિયોજન નિર્દેશકોનો સમાવેશ કરતું અભિયોજન નિર્દેશાલય સ્થાપી શકે છે.

(૨) કોઈ વ્યક્તિને ફરિયાદ પક્ષના નિયામક અથવા ફરિયાદ પક્ષના ઉપનિયામક તરીકે નિયુક્ત થવા માટે ત્યારે જ પાત્ર ગણાશે, જો તે ઓછામાં ઓછા દસ વર્ષ સુધી વકીલ તરીકે વ્યવહારમાં રહેલો હોય અને આવી નિમણૂક વડી અદાલતના મુખ્ય ન્યાયાધીશની સંમતિથી કરવામાં આવશે.

(૩) ફરિયાદ પક્ષના નિર્દેશાલયના વડા ફરિયાદ પક્ષના નિર્દેશક રહેશે, જે રાજ્યમાં ગૃહ વિભાગના વડાના વહીવટી નિયંત્રણ હેઠળ કાર્ય કરશે.

(૪) ફરિયાદ પક્ષના દરેક ઉપનિર્દેશક, ફરિયાદ પક્ષના નિયામકના આધિન રહેશે.

(૫) કલમ ૨૪ ની ઉપકલમ (૧), અથવા સ્થિતિ મુજબ, ઉપકલમ (૮), હેઠળ રાજ્ય સરકાર દ્વારા વડી અદાલતમાં કેસો ચલાવવા માટે નિયુક્ત કરવામાં આવેલ દરેક સરકારી વકીલ,

વધારાના સરકારી વકીલ અને વિશેષ સરકારી વકીલ, ફરિયાદ નિર્દેશકના અધીનસ્ત રહેશે.

(૬) જિલ્લા અદાલતોમાં કેસો ચલાવવા માટે કલમ ૨૪ ની ઉપકલમ (૩) અથવા, પ્રસંગોપાત, ઉપકલમ (૮) હેઠળ રાજ્ય સરકાર દ્વારા નિયુક્ત દરેક સરકારી વકીલ, વધારાના સરકારી વકીલ અને વિશેષ સરકારી વકીલ તેમજ કલમ ૨૫ ની ઉપકલમ (૧) હેઠળ નિયુક્ત દરેક સહાયક સરકારી વકીલ ફરિયાદ પક્ષના ઉપનિર્દેશકને અધીન રહેશે.

(૭) ફરિયાદ પક્ષના નિયામક તથા ફરિયાદ પક્ષના ઉપનિયામકોની સત્તાઓ અને કાર્યો, તેમજ ફરિયાદ પક્ષના દરેક ઉપનિયામકને જે વિસ્તારો માટે નિયુક્ત કરવામાં આવ્યા હોય તેવા વિસ્તારો, રાજ્ય સરકાર સૂચના દ્વારા જે નિર્દિષ્ટ કરે તેવા રહેશે.

(૮) સરકારી વકીલ તરીકેના કાર્યો બજાવતી વખતે રાજ્યના એડવોકેટ જનરલને આ કલમની જોગવાઈઓ લાગુ પડશે નહીં.”

૩૧. ઉપર નોંધ્યા મુજબ, ફોજદારી ટ્રાયલમાં પીડિતની ભૂમિકા ક્યારેય નજરઅંદાજ કરી શકાય નહીં. તે નિરાકરણ પ્રક્રિયામાં એક અવિભાજ્ય હિતધારક છે. ગુના અને સત્તાના દુરુપયોગના પીડિતો માટે ન્યાયના મૂળભૂત સિદ્ધાંતો અંગેની સંયુક્ત રાષ્ટ્ર ઘોષણા, સામાન્ય સભાએ તા.

૨૯ નવેમ્બર, ૧૯૮૫ના ઠરાવ ૪૦/૩૪ દ્વારા સ્વીકારી હતી. ઉપરોક્ત સંયુક્ત રાષ્ટ્ર ઘોષણાના અનુચ્છેદ ૪ અને ૫ સ્પષ્ટપણે જણાવે છે :

૪. પીડિતો સાથે સહાનુભૂતિપૂર્વક અને તેમની ગૌરવભાવનાનો માન રાખીને વર્તવું જોઈએ. તેમને ન્યાયની વ્યવસ્થાઓ સુધી પહોંચવાનો તેમજ તેઓએ ભોગવેલી હાનિ માટે રાષ્ટ્રીય કાયદાકીય જોગવાઈઓ મુજબ તાત્કાલિક નિવારણ મેળવવાનો અધિકાર છે.૫. પીડિતોને ઝડપી, ન્યાયસંગત, ઓછા ખર્ચાળ અને સુલભ એવા ઔપચારિક અથવા અનૌપચારિક પ્રક્રિયાઓ દ્વારા પ્રતિકાર મેળવવા સક્ષમ બનાવવા માટે, જ્યાં જરૂરી હોય ત્યાં ન્યાયિક અને વહીવટી તંત્રો સ્થાપિત કરવામાં આવે અને તેમને મજબૂત બનાવવામાં આવે. આવા તંત્રો દ્વારા પ્રતિકાર માંગવામાં પોતાના અધિકારો વિશે પીડિતોને માહિતગાર કરવામાં આવવું જોઈએ.

૩૨. આ મુકદ્દમાઓ માટે સરકારી વકીલોની નિમણૂક એસ.આઈ.ટી. સાથે પરામર્શ કરીને કરવાની રહેશે, અને તેમનો અભિપ્રાય રાજ્ય સરકાર પર બધનકારક રહેશે.

૩૩. અપરાધ અને સત્તાના દુરુપયોગના ભોગ બનેલા પીડિતો માટે ન્યાયના મૂળભૂત સિદ્ધાંતો અંગેનું સંયુક્ત રાષ્ટ્ર સંઘનું જાહેરનામું, જે સામાન્ય સભાએ ૨૯મી નવેમ્બર, ૧૯૮૫ના ઠરાવ ૪૦/૩૪ દ્વારા સ્વીકાર્યું હતું, તે કલમ ૬(બી) હેઠળ સ્પષ્ટપણે આ રીતે જોગવાઈ કરે છે :

૬. ભોગ બનનારાઓની જરૂરિયાતો પ્રત્યે ન્યાયિક અને વહીવટી પ્રક્રિયાઓની પ્રતિસાદક્ષમતા નીચે મુજબ સુગમ બનાવવી જોઈએ :

(બી) જ્યાં તેમની વ્યક્તિગત હિતોને અસર થતી હોય, ત્યાં કાર્યવાહી ના યોગ્ય તબક્કાઓએ, આરોપી પક્ષને હાનિ પહોંચાડ્યા વગર અને સંબંધિત રાષ્ટ્રીય ફોજદારી ન્યાય પ્રણાલી સાથે સુસંગત રીતે, ભોગ બનનારાઓના અભિપ્રાયો અને ચિંતાઓ રજૂ કરવાની તથા તે અંગે ટ્રાયલ કરવાની મંજૂરી આપવી.

૩૪. યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ ઓફ અમેરિકા માં, વર્ષ ૨૦૦૪ નો વર્તમાન કાયદમ વિક્ટિમ્સ રાઈટ્સ એક્ટ, અધ્યાય ૨૩૭ ની કલમ ૩૭૭૧(૪) દ્વારા સ્પષ્ટપણે "મુક્તિ, દોષસ્વીકાર અથવા સજા સાથે સંબંધિત કોઈપણ જાહેર કાર્યવાહી દરમિયાન સાંભળવામાં આવવાનો અધિકાર" માટે જોગવાઈ કરે છે.

૩૫. આ અદાલતે યુ.પી.એસ.સી. વિ. એસ. પપૈયાહ (૧૯૯૭) ૭ એસ.સી.સી. ૬૧૪ માં એવો નિર્ધાર કર્યો હતો કે ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા રજૂ કરાયેલ સમાપન અહેવાલ સૂચનકર્તાને સાંભળ્યા વિના અદાલત દ્વારા સ્વીકારવામાં આવી શકતો નથી.

"૯... '૪.... તેથી, તેમાં કોઈ શંકા રહી શકતી નથી કે જ્યારે પોલીસ સ્ટેશનના પ્રભારી અધિકારી દ્વારા કલમ ૧૭૩ ની ઉપકલમ (૨) (૧) હેઠળ કરવામાં આવેલા અહેવાલના ટ્રાયલના આધારે મેજિસ્ટ્રેટ ગુનાનો સંજ્ઞાન લેવાની અને પ્રક્રિયા જારી કરવાની દિશામાં પ્રવૃત્ત

થવા ઈચ્છુક ન હોય, ત્યારે માહિતીદાતાને સાંભળવાની તક આપવી જ જોઈએ, જેથી તે મેજિસ્ટ્રેટને ગુનાનો સંજ્ઞાન લેવા અને પ્રક્રિયા જારી કરવા માટે પ્રેરિત કરવા પોતાની રજૂઆતો કરી શકે. તેથી, અમારો મત એવો છે કે જ્યાં કલમ ૧૭૩ ની ઉપકલમ (૨) (૧) હેઠળ મોકલવામાં આવેલ અહેવાલ પ્રાપ્ત કરનાર મેજિસ્ટ્રેટ ગુનાનો સંજ્ઞાન ન લેવાનો અને કાર્યવાહી મુકી દેવાનો નિર્ણય કરે, અથવા પ્રથમ માહિતી અહેવાલમાં ઉલ્લેખિત કેટલાક વ્યક્તિઓ વિરુદ્ધ કાર્યવાહી આગળ વધારવા પૂરતો આધાર નથી એવો મત ધરાવે, ત્યાં મેજિસ્ટ્રેટે માહિતીદાતાને નોટિસ આપવી અને આ અહેવાલના ટ્રાયલ સમયે તેને સાંભળવાની તક ઉપલબ્ધ કરાવવી આવશ્યક છે.” (મૂળમાં ભાર આપેલ છે)

આ સ્થિતિ અભિનંદન ઝા અને અન્ય વિ. દિનેશ મિશ્રા (એ.આઈ.આર. ૧૯૬૮ એસ.સી. ૧૧૭) માં સ્પષ્ટપણે પ્રતિપાદિત કરવામાં આવી હતી. ૩૬. જે.કે. ઇન્ટરનેશનલ વિ. એનટીસી રાજ્ય સરકાર (૨૦૦૧) ૩ એસસીસી ૪૬૨ માં, આ અદાલતે એવું ઠરાવ્યું હતું કે :

જે વ્યક્તિના કહ્યા પ્રમાણે પોલીસ દ્વારા તપાસ શરૂ કરવામાં આવે છે, તે માત્ર એટલા કારણે કે તપાસનો કાર્યભાર પોલીસ દ્વારા સંભાળી લેવામાં આવ્યો હતો અને તેમની તરફે આરોપપત્ર રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું, નીચલી અદાલતમાં ચાલતી કાર્યવાહીમાંથી સંપૂર્ણપણે બહાર થઈ જતી નથી.

૯૪ હું કોઈપણ સંકોચ વિના આ નિષ્કર્ષે પહોંચ્યો છું કે ન્યાયભંગ અટકાવવા માટે પુનઃટ્રાયલ જ એકમાત્ર ઉપાય છે. જો અંતે પુનઃટ્રાયલનો આદેશ કરવો હોય, તો તે અન્ય કોઈ પ્રેસાઈડિંગ ઓફિસર દ્વારા ચલાવવામાં આવવી જોઈએ, કારણ કે આ અદાલતે વર્તમાન પ્રેસાઈડિંગ ઓફિસર ઉપર વિશ્વાસ ગુમાવ્યો છે. પ્રેસાઈડિંગ ઓફિસર સંબંધે હું ઘણી બાબતો નોંધાવી શક્યો હોત, પરંતુ એક યોગ્ય કારણસર મેં પોતાને નિયંત્રિત રાખ્યો છે. મારી નોંધો આ સંસ્થા માટે માત્ર બદનામી જ લાવત. મારા માટે આ સંસ્થાની પ્રતિમા અને પ્રતિષ્ઠા તથા સમગ્ર ન્યાયતંત્રની પ્રતિષ્ઠા સર્વોપરી છે. એવું કહેવાય છે કે કાનૂનનું જીવન ન્યાય છે અને કાનૂનમાં જીવનનો શ્વાસ ફૂંકવાનો કાર્ય ન્યાયાધીશનું છે. ઉચ્ચ આદર્શોથી પ્રેરિત ચરિત્રવાન વ્યક્તિઓ કાનૂનના કંકાળમાં જીવન અને ચેતના સંચારવા માટે આવશ્યક છે. વડી અદાલત તેના વહીવટી પક્ષે આ બાબતની તપાસ કરે.

૯૫ આ રિટ અરજીનો નીચે મુજબના નિર્દેશો સાથે નિકાલ કરવામાં આવે છે:

[૧] વહીવટી પક્ષે વડી અદાલતે યોગ્ય આદેશ પસાર કરીને બધી જ ત્રણ સી.બી.આઈ. સેશન્સ કેસો, એટલે કે સી.બી.આઈ. સેશન્સ કેસ નં. ૨૦૧૪ ના ૧, ૨૦૧૪ ના ૨ અને ૨૦૧૪ ના ૩, જે આજની તારીખે પ્રેસાઈડિંગ ઓફિસર શ્રી દિનેશ એલ. પટેલ, સી.બી.આઈ. અદાલતો, અદાલત નં. ૪, અમદાવાદની અદાલતમાં બાકી છે, તે કોઈ અન્ય

સી.બી.આઈ. અદાલતમાં બદલી કરશે. ઉપરોક્ત ત્રણેય સી.બી.આઈ. સેશન્સ કેસો કોઈ નિર્ધારિત અદાલતમાં બદલી થયા પછી, સંબંધિત પ્રેસાઈડિંગ ઓફિસર દ્વારા ઘડવામાં આવેલા એ જ આરોપ હેઠળ તમામ આરોપી વ્યક્તિઓનો પુનઃવિચાર કરાશે.

[૨] ફરિયાદ પક્ષની સંસ્થા એટલે કે સી.બી.આઈ. સંબંધિત અદાલત પાસેથી સાક્ષીઓને સમન્સ મેળવશે અને સાક્ષીઓની નવી સિરેથી તપાસ શરૂ કરશે.

[૩] પુનઃટ્રાયલની કાર્યવાહી શક્ય તેટલી વહેલી તકે શરૂ થશે અને તે દૈનિક ધોરણે આગળ વધશે.

[૪] પુનર્વિચારણાની કાર્યવાહી બંધ અદાલતમાં થશે.

[૫] ફરિયાદ પક્ષની એજન્સી એટલે કે સી.બી.આઈ. તેમજ રાજ્યની પોલીસ વ્યવસ્થાને આદેશ આપવામાં આવે છે કે દરેક સાક્ષીને સંપૂર્ણ રક્ષણ આપવામાં આવે અને તેમને આ ખાતરી અપાય કે કોઈ પણ રીતે તેમને કોઈ હાનિ પહોંચશે નહીં. સાક્ષીઓના મનમાં વિશ્વાસની ભાવના સુનિશ્ચિત કરવા અને તેઓ અદાલત સમક્ષ સ્વતંત્રપણે અને નિર્ભયતાથી સાક્ષી આપે તે સુનિશ્ચિત કરવા માટે, નીચેના પગલાં લેવામાં આવશે:

(૧) સાક્ષીઓ માટે ત્યાં જવા અને ત્યાંથી પરત આવવા માટે સલામત માર્ગ સુનિશ્ચિત કરવો
અદાલત પરિસર.

(૨) સાક્ષીઓને, જ્યાં જ્યાં તે જરૂરી માનવામાં આવે ત્યાં, તેમના નિવાસસ્થાને સુરક્ષા પૂરી પાડવી, અને

(૩) સાક્ષીઓને, જરૂરિયાત હોય ત્યારે, યોગ્ય માનવામાં આવે તે મુજબ, કોઈપણ રાજ્યમાં અથવા અન્ય કોઈપણ સ્થળે સ્થાનાંતરિત કરવું.

મને આ તબક્કે એક મહત્વપૂર્ણ બાબત સ્પષ્ટ કરવા દો. એવી દલીલ કરવામાં આવી શકે કે આ અદાલત દ્વારા આપવામાં આવેલા નિર્દેશો સાક્ષીઓ પર પ્રત્યક્ષ અથવા પરોક્ષ રીતે દબાણ કરવાને સમાન છે, પરંતુ તેનો જવાબ દઢતાપૂર્વક 'ના' છે. આ નિર્દેશો આવશ્યક છે અને સંપૂર્ણ ન્યાય કરવા સાથે સુસંગત છે.

૯૬ હું આ ચુકાદાનો ઉપસંહાર કરતાં સર્વને સ્મરણ કરાવું છું કે ન્યાય એ એવી સંકલ્પના છે જેમાં તમામ વ્યક્તિઓ સાથે ન્યાયસંગત, નૈતિક અને નિષ્પક્ષ વર્તનનો સમાવેશ થાય છે. તેના સર્વાધિક સામાન્ય અર્થમાં, તેનો અર્થ એવો થાય છે કે વ્યક્તિઓને જે તેઓ વાસ્તવમાં પાત્ર હોય અથવા લાયક હોય, અથવા કોઈ અર્થમાં જેના તેઓ હકદાર હોય, તે આપવું. “કાયદા” ની બહોળાભાગની પ્રણાલીઓમાં ન્યાય એક વિશેષ રીતે મૂળભૂત સંકલ્પના છે. વ્યવહારવાદના દૃષ્ટિકોણથી, તે ન્યાયસંગત પરિણામનું નામ છે. ક્યાંય પણ થતો અન્યાય સર્વત્ર ન્યાય માટે ધમકી છે.

(જે.બી. પારડીવાલા, ન્યાયમૂર્તિ.)

આગળનો આદેશ

રજિસ્ટ્રીને શક્ય તેટલી વહેલી તકે આ ચુકાદો માનનીય મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ લોર્ડશીપ સમક્ષ મુકવા માટે નિર્દેશ આપવામાં આવે છે. ચુકાદો ઉચ્ચાર્યા પછી, આરોપીઓ પૈકીના એક માટે હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલ શ્રી આર.જે. ગોસ્વામી આ ચુકાદાની અમલવારી પર સ્થગિતી આપવા પ્રાર્થના કરે છે. ચુકાદામાં જે નિરીક્ષણો કરવામાં આવ્યા છે તેને ધ્યાનમાં લેતાં, આ વિનંતી નામંજૂર કરવામાં આવે છે.

(જે.બી.પારડીવાલા, ન્યાયમૂર્તિ.)

This judgment has been translated using AI Tool - SUVAS.

=====

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.